NÁPOLYI SÉTÁK

ANONYMUS

MEGYER JÓZSEF

NÁPOLYI SÉTÁK

ANONYMUS

Roma 1961

Copyright
by
Anonymus
Roma, 1961

BEVEZETÉS-FÉLE

Aki igazán tud utazni, kegyeletes lélekkel jár a világban: utazik és zarándokol egyszerre. Évszázadokkal ezelőtt a két szó még egyet jelentett a nyelvünkön. Az utazó kegyelettel lépett idegen földre és kész volt befogadni a csodát, amit az új környezet jelentett neki. Vagyis zarándok volt és nem profán vándor, akinek lelkéről élmények nélkül peregnek le a « szem nem látta, fül nem hallotta » gyönyörűségek, amit lépten-nyomon eléje hozott természet, emberek vagy a kiszámíthatatlan helyzet.

Száz-százötven év óta nem áll a magyar « otthon ülő nemzet » hírében, s ha nehezen tudjuk is második sorba állítani azt, ami a mienk, volt szemünk mindig a csodálkozásra. Talán még ma is tudunk így utazni, bár « Itáliába menni » már nem jelenti azt, amit jelentett még ötven évvel ezelőtt is apáink vagy nagyapáink idejében. Akkor egy abbaziai nyaralás, melybe bele volt iktatva egy kirándulás a « lagunák városába », évekig tartó beszédtéma volt, egy római út pedig életre szóló élmény. Ma hozzászoktunk ahhoz, hogy sokat lássunk és sokat látott emberekkel találkozzunk, akik földrészekben gondolkodnak. Kit a foglalkozás, kit az emigráns sors kerget a világban.

Van egy barátom, aki szinte minden évben körülutazza a világot. Hol Buenos Airesből, hol Ceylonból

küld lapot. Egyszer Egyiptomból jövet toppan be hozzám, máskor a Kanári-szigetek felől bukkan fel. Nem diplomata, csak egy mezőgazdasági termelő cég képviselője, « krumpliügynök », ahogyan ő nevezi magát. De elbeszélésein érezhető, hogy útjain nemcsak az üzletkötés érdekli, mert az üzletemberen kívül az *ember* is útrakel vele, aki húsz évvel az érettségi után még « nem felejtette el Vergiliust ».

Nem lehet azonban mindenki ilyen. És akadnak is, akik annyira « otthon » vannak már a világban, hogy csak a szállodák, vendéglők meg a menetrendi adatok érdeklik őket. Lehetséges. Bele lehet unni a szépbe és a jóba is.

Nápolyba is lehet közömbös lélekkel érkezni, de aligha lehet csak egyetlen napig is fásultan járni a Città Partenopea utcáit, mert akárhogy szűkül és laposodik a világ, Nápoly mégis csak a városok Mona Lisája maradt soha unottá nem váló mosolyával, amit nem elemezni kell elsősorban, hanem élvezni és élménynek megtartani.

Ez a könyv nem Baedeker és semmiképp sem törekszik az útikönyv teljességére. Ezért felesleges volna hozzá tárgymutatót készíteni. Elmondja benne valaki, amit Nápolyból látott, megismert és *átélt*. Vagyis arról beszél, ami bárkivel megtörténhetik, ha Nápolyba jön, akár egyetlen napra, akár évekre. Nápolyban lenni élmény. Tehát mindig több, mint egy utazásnak vagy magának az életnek egyik állomása, amit csupán napokkal vagy évekkel jegyzünk fel életünk történetébe.

A VÁROS

Vedi Napoli e poi... vivi a lungo.

Nézd meg Nápolyt, és adja a sors,
hogy utána még sokáig élhess az
édes emlékezésnek.

MEGÉRKEZÉS

Az idegennek első élménye mindig a megérkezés vagy maga az érkezés. Beszélni kell egy kicsit erről is. Mert minden városnak megvan a főbejárata, ahonnan meg kell közelíteni, ha jól akarunk érkezni. Egészen más a főkapun belépni valahova vagy a cselédbejárónak kerülve. De megengedjük azt is, hogy néha « kertek alatt » közeledve is szép az út.

Budapestre más hajón érkezni Visegrád felől, mint a ceglédi vonattal jönni. Athénbe a pireuszi országúton kell belépni egyenesen az Akropolisnak tartva. New-Yorkot a tenger felől közelítjük meg a Manhattan glédában álló felhőkarcolói előtt elvonulva. Párizst először repülőgépről kell megpillantani s a tökéletes alaprajzot élvezni. Szívesen írom ide azt is, hogy Kecskemétre a kertek alatt kerülünk be a lajosmizsei vicinálison kis erdők, tisztások, pagonyok, szőlők és gyümölcsösök közt, ahol az ágak bizalmas közelségből szinte súrolják a döcögő vonat ablaksorát.

Nápolynak mindegy, hogy hogyan érkezik a vendég, vízen, levegőben szállva, vonaton vagy országúton. A város mindig más arcával fordul az érkező felé, de a találkozás mindig döntő lesz: meglátni és megszeretni.

Aki autóba ül, vagy az Autostrada del Sole széles aszfaltját vagy a Via Domizianát választja. Az a kényelmesebb, ez a szebbik út. Mert aki a Via Domizianán érkezik, a Campi Flegrei felől közelíti meg a várost. Neki elsőnek Ischia jelentkezik, a Monte

Epomeo zöldruhás csúcsa. Aztán Cumát kerüli meg nagy ívben az országút, a tölgykoszorúzta szent helyet, ahol a városalapító görögök 2500 évvel ezelőtt az ígéret földjére léptek. Majd a bevágásokban haladó út hirtelen kifut a dombok közül és az utas maga előtt látja a parthenopei földi paradicsomot. Lent az országút alatt terül el a Lago d'Averno mozdulatlan tükre, kissé tovább az öböl, aztán Pozzuoli, Capo Miseno, távolabb Sorrento, Capri s mindenfelé a kék tenger. Lehetetlen ünnepinek nem érezni ezt a pillanatot!

És az autó fut tovább célja felé. Posillipo közelében a fuorigrottai kanyarban azután az utas a neki tetsző nyelven olvashatja az út mellé állított táblákon az érkezőnek szóló üdvözletet: *Benvenuto a Napoli!* De ekkor már a jövevény nagy kortyokat ivott a gyönyörűségek poharából s feszült érdeklődéssel hajt a Viale di Augusto bólogató pálmái között a város centruma felé.

Aki vonaton utazik, Campania gazdag kertjei közt haladva éri el a Vezuvot. Sokáig lehet elnézni a felhősapkát viselő kopasz hegyet, s míg a vonat mellette jár, félfordulatot végez a kettős csúcsú vulkán. Mikor a kráter a jól ismert helyzetben látszik, akkor veszi észre az idegen, hogy már az öböl és a város is előtte vannak. Balra e Monte Faito a távolban, jobbra a Vomero és Capodimonte magasan álló, ágaskodó háztömbjei. A látványt habzsoló szem végül Capri halvány sziluettjén nyugszik meg.

Ha este érkezik a vonat, a látvány más. Ahol a Vezuv volt nappal, ott most a kráter peremére vezető

drótkötélpálya lámpái látszanak. A zöldes fényben irizáló gyöngysor mint valami egyetlen nyílegyenes sorból álló csillagkép világít. Most Capri nincs, de a Vomero legtetején a megvilágított San Martino kolostor homlokzata és oszlopszerűen kiképzett alapfalai tündökölnek a fekete éjben.

Az óceánjárók a reggeli órákban érnek a kikötő elé. Capri és Ischia, a két őrszem fogadják a hajót még jól kint a tengeren. De a várva várt Caprit sokan fel sem ismerik, mert a sziget háttal fordul az érkező hajó felé s jellegzetes körvonalai ebből az irányból nem láthatók. És még a Vezuv sem mutatkozik. Közelebb kell menni hozzá, hogy Nápoly e szimboluma is látható legyen, mert a hegy még csak most bontakozik ki hajnali páralepleiből.

Közben emelkedik a nap, tisztul a levegő s hirtelen előttünk terem a város, a vulkán és az elnyúló partvonal. A móló körül, ahová a hajó tart, nincs semmi a kikötők szokott piszkából. A víz tiszta, sehol semmi nyoma ócska rozsdás hajóknak, javítás alatt álló tehergőzösöknek, melyeknek oldalán a szegecselőgépek pergőtüze kopog. Azok messze vannak innen a tíz kilométer hosszan elnyúló rakodópartok mentén Portici irányában.

Az érkező hajók a város szalonja, a Piazza Municipio előtt állnak parthoz, ahol bőven akad látnivaló; a Castel Nuovo bástyái, a királyi palota kertes teraszai és maga a virágos tér. Fent a magasban a San Martino homlokzatán ragyognak az ablaksorok a reggeli napsütésben. A kolostor-múzeum mögött a San Elmo sötét tömege.

Szebben már nem lehetett volna bedíszíteni a kikötőt. Ez a *benvenuto* is tökéletes.

Repülőgépen érkezve a város és környékének térképe rajzolódik elénk, de domborművű kiadásban és megelevenedve. Ami a valóságos térképen kék, zöld, vörhenyes vagy szürke, az most is kék, zöld, vörhenyes vagy szürke aszerint, hogy víz, növényzet, város vagy szikla, ami alattunk van. De a térképek szokott mozdulatlansága helyett most minden él és mozgásban van. A nagy víztükör fénylő pillantásokat vet a közeledő gép felé. A tengerből valóságos szirtek emelkednek ki, Capri, Ischia, Procida, melyeknek árnyéka ott játszik az opálos vízen. És az öböl hosszú vonalát fehéren rajzolják ki a parton megtörő hullámok.

A szárazföldön nagy zöld foltok mutatkoznak, a Villa Comunale közel a parthoz és beljebb a capodimontei erdő. A háztetők szinte összezáródó pajzsa alatt semmi sem látszik az alant nyüzsgő életből. Innen a magasból csak sötét hasadások messzefutó, egymást keresztező hálozatát látjuk, az óvárosok utcáit, a híres nápolyi sikátorokat.

Aztán megáll a gép a capodichinói repülőtér símára hengerelt terraszán. Szemben a Vezuv, lent a város. A légikikötő elhelyezése olyan, hogy mikor egy-egy gép indul, még alig vett lendületet, máris a házak fölött zúg és harsog. És nem is a Vezuv fölött száll el, hanem vele egyvonalban halad, olyan közel hozzá, hogy ez a közelség az utasoknak nem várt turisztikai élmény.

Ha éjjeli járaton érkezik valaki, még tündéribb

a látvány. A nappal színei eltűnnek és a lent elterülő fekete kartonon lámpák rajzolják ki élesen az öböl mindig elegáns vonalát, az utcákat, a tereket. A merev, mozdulatlan alaprajzon az élet egyedüli jele az autók reflektorai, amint előre jönnek és időnkint fordulnak. Színek azonban most is vannak, de nem a víz kékje, a lombok, rétek zöldje, hanem a lámpák sárgás fénye, a neonvilágítás sápadt halotti tónusa és a fényreklámok pirosa, zöldje.

A megérkezés Nápolyba mindig várakozással teljes, és oly izgalommal közeledünk útunk célja felé, amit csak Párizs, Róma, Konstantinápoly vagy a « mesés Kelet » valamelyik százkupolás metropolisa előtt élünk át. De csak akkor érezzük ezt az izgalmat, ha nem érkezünk üres lélekkel, hanem hozunk is magunkkal valamit: emlékeket, szunnyadó hangulatokat, melyek a várossal való első kapcsolatra felélednek.

A Nápolyba való érkezés mindig szép, mert a város a maga részéről mindig megteszi a magáét. A többi már rajtunk múlik.

TALÁLKOZÁS A VALÓSÁGGAL

Maga a szó *Nápoly* régi ismerősünk. Talán elsőnek tanultuk meg az olasz városnevek közül, még mielőtt iskolába kerültünk volna. Mert a *nápolyi szelet* mindnyájunk kedvence volt. Ropogós volt és illatos és csak két fillér volt az ára. Ha a nagybácsi hozta, akkor nagyobb volt, ezüstpapírba csomagolva

és papírszalaggal átkötve, amelyen rajta volt a város, az öböl szép kanyarulata és a füstölgő Vezuv. És mindezt a sok szép dolgot egy pinia lombjai alól lehetett látni. Igy vonult be Nápoly az életünkbe soksok évvel ezelőtt édesen, illatosan s emléke később is ilyennek maradt meg.

Vele időrendben talán csak a *római pápa* szópár versenyezhet itáliai « emlékeink » közül. De ez másként hangzott, mert nem volt konkrét tartalma. Elérhetetlen távolságból szállt felénk ez a két szó, mint valami másvilági üzenet, míg a nápolyi szelet ott volt előttünk a boltos pultján vagy az utcai cukorkaárús tálcáján. Csak kezünket kellett kinyújtani érte, ha a krajcár is megvolt a zsebünkben.

Később aztán levelezőlapok és földrajzkönyvünk megfelelő fejezetei gazdagították a Nápolyról alkotott és fantáziánkkal színezett fogalmat, de lényegesen nem változtattak rajta. Olaszországra gondolva mindig eszünkbe jutott Nápoly neve egyéb szép varázsos szavakkal együtt, mint Velence, Firenze, Róma, amelyeket majd egyszer « mind meg fogunk látogatni » és útunkat Nápolyban fogjuk befejezni, ahol piniák tövéből le lehet látni a tengerre és a házakra, és szemben velünk a városon túl füstölög a Vezuv.

És való igaz, hogy többé-kevésbbé így cselekszik minden olaszországi túrista: Nápolyt az út végére hagyja szép befejező álliomásnak. Észak- és Közép-Olaszország bejárása után fáradtan, felkészületlenül és kiköltekezve jut el ide egy-két napra « álmodozni » és évtizedek ábrándos elképzeléseit a valóságban is megpillantani.

De miután megérkezett, csak akkor veszi észre, hogy valahol elszámította magát. Mert Nápoly a legösszetettebb olasz város, problematikus, bonyolult, sokrétű földrajzi fekvésében, multjában, belső életében egyformán. De mindenképen érdekes és semmi mással össze nem hasonlítható hely, melynek egyénisége van és megismerése gazdag élményeket ígér. Nemcsak mutatós, titkai is vannak. Idő kell hozzá, hogy megismerjük.

A jámbor utazó azonban csak akkor kerül igazán helyrehozhatatlanul nehéz helyzetbe, ha « gondos » és « előrelátó » volt, s még mielőtt « leszaladt » volna Rómából Nápolyba, már előre megváltotta a repülőgépre a jegyet Amerikába vagy Stokholmba, vagy végleʊesen lejárt a tartózkodási engedélye és három napon belül vissza kell utaznia pl. Budapestre.

De ha ez az « előrelátó » intézkedés nem történt meg, akkor nincs semmi baj. Az utas, ha fáradtan érkezett ide, egy óra mulva már nem fáradt. Friss erőre kap, mert aki Nápolyba jön, rádióaktív környezetbe kerül. Nápolyban nem lehet látni unott arcú túristákat. Itt még az angolok is mosolyognak és a Japán meg India felől ideérkező amerikai is bevallja, hogy Nápoly minden látɔttak után is új és szép.

A Baedekert meg a térképet pedig akár félre is lehet tenni. Hasznosak, de nem lehet velük messzire jutni. Különösen a térképpel. Mert aki használni próbálja, hamarosan tapasztalja, hogy a térkép valahogy nem jó. Nápolyról nem készítettek még jó térképet. Annak olyannak kellene lenni, hogy kinyitva domborműben mutassa a várost, a terepet. A most

használatos térkép csupa csalódást jelent annak, aki rábízza magát. A tájékozatlan túrista kiszemel egy helyet a térképén, mely a várost olyan sík területnek mutatja, amilyen Szeged vagy Debrecen, és elindul feléje a rajz útmutatását követve. Mikor azt hiszi, hogy már közel jár hozzá, akkor veszi észre, hogy fal vagy egy terrasz zárja el az útját, s a hely, amit keres, száz méterrel feljebb van, vagy fordítva, egy-két utcakanyarral lejjebb, ami egy kilométeres úttöbbletet jelent, ha nem fedez fel valamelyik utcaszegleten egy lefelé vezető lépcsőt.

Azonkívül a térképen az utcák felének a nevét sem lehet megtalálni. Kezelhetetlenül nagy lepedő volna az a mappa, amelyen minden sikátor neve rajta volna. Pedig Nápolyban az utcák harminc százaléka lépcső vagy sikátor. Túristákat igen érdeklő helyek. Olyan térképet pedig nem is árusítanak, amelyen a temető is rajta van. Ami pedig szintén nem érdektelen hely, mert minden vérbeli utazó tudja, hogy a temető az élőkről is beszél. Tehát az is a város egyik « eleven » része.

Nincs más mód, neki kell vágni az útnak sétálva, mert ez Nápoly megismerésének a módja. Pontos útitervet is csak akkor kell készítenünk, ha pl. múzeumot megyünk látogatni a Capodimontéra vagy a Museo Nazionaléba, Pompejibe, Cumába, Capriba. Ezek az alkalmak azonban nem tartoznak a városnézéshez, hanem « tanulmányi » utak, melyek kiragadnak a tipikus nápolyi környezetből, vagy éppen messze kivisznek a városból.

De bent a városban *sétálunk*. Sétálunk nyugodtan és nyitott szemmel, mint ahogy maguk a nápolyiak

is teszik. Mert a sétálást a nápolyi szereti és úgy gondolja, hogy sétálva minden nap valami új szépet fedez fel a városában. *Buon passeggio!* — így búcsúzik a nápolyi ebéd után asztaltársaitól. Nem jó pihenést kíván, hanem jó sétát. Bizonyos, hogy jó kívánság, mert Nápolyban nem lehet nem kellemesen sétálni. És ha egyszer elindultunk, nem is lehet tudni, hogy útunk hol végződik.

A város belső negyedeiben mindenütt ugyanaz a helyzet. A főutakról keskeny utcákba téved be az idegen, melyek csalogatják előre, tovább. Lépcsőkön halad fel, sötét sikátorokból lép ki virágos terecskékre, siklók invitálják még feljebb. Itt is, ott is váratlanul kilátás nyílik a tengerre, Caprira, a Vezuvra. Fantasztikus helyeken halad át, ahol az utca a lakók közös társalgója és munkaszobája. A lakások nyitott ajtaján benézhet, a homályos szobák mélyén Madonna-kép, előtte lámpák égnek, kettő, három, öt is. A házak teljes magasságában, fel a tetőpárkányig lobog a száradásra kitett fehérnemű. Aztán függőkertek következnek, hidakon halad át a felfedező úton járó túrista. Tetők össze-vissza mozaikjára lát le, tornyok, kupolák, operadíszletnek megfesthető házcsoportok a közelben, távolban.

Az idegen az első benyomások után a várost háromszor akkorának érzi, mint ahogyan számította s pár órai ittlét után azt kérdezi, hogy hány millió ember lakik itt, vagy ha nem lehet milliókról beszélni, hát akkor ki van otthon, mert New-York, London vagy Bécs kihalt helyek a nyüzsgéshez képest, ami itt egyik-másik utcában a mozgást is lehetetlenné teszi.

Mi magyarok tréfásan néha Nápolyországot szoktunk emlegetni. A tréfa azonban a valóságra tapint rá. Mert azon a nem nagy területen, aminek Golfo di Napoli a neve, a természet bőkezűsége és az ember leleménye annyi szépséget halmozott össze, hogy elegendő volna egy nem kicsi országnak.

És nemcsak a város és környéke sokarcú és egyetlen a maga nemében, hanem ennek a városnak saját népe is van, sajátos jellemmel, dialektussal és akcentussal. A nápolyi nemcsak másféle, de nagyon másféleképen olasz, mint a római, velencei vagy a milánói. A nápolyi még akarva sem tudja eltitkolni nápolyi mivoltát. A rendőrség gondolkodásmódjuk, fizionómiájuk, akcentusuk és a szavakat kísérő gesztusaik alapján szokta keresni és lefülelni a nápolyi származású körözött egyéneket.

Nápoly külön világ, és az érkezik meg ide helyesen, aki ezt nemcsak tudja hallomásból, hanem ezt felfedezi önmaga számára is megtapasztalásból.

NÁPOLYI TÉRKÉP

Nem arról a térképről van most szó, amit párszáz líráért a városban árusítanak s ami olyan sok csalódást okoz annak, aki nápolyi sétáin rábízza magát.

Arra a térképre gondolok, amit maga a Természet rajzolt meg s amit a repülőgép utasa a maga teljességében láthat, ha pl. Capri fölött szállva kitekint a gépből, vagy aminek részleteiben mi magunk is gyönyörködhetünk az öböl különböző pontjairól.

Ez nagyjából az a remekül megvont ív, amelynek legbelsőbb hajlatában van Nápoly meg a Vezuv s szélső szárnyai a Sorrentói-félsziget egyfelől, a másik oldalon pedig Posillipo s kissé távolabb és még beljebb hatolva a tengerbe, Capo Miseno. A bejárat két szép kapubálványa Capri és Ischia.

Ennek a tájnak élő szíve maga Nápoly, a többi természet alkotta keret, amely 2500 év óta inspirálja a várost fejlődésében és életében. Ez a verseny a város és környezet között kezdettől fogva egyenlőtlen volt és reménytelen, de hogy Nápoly megszületett és olyanná lett, ahogy azt multjából és jelenéből megismerhetjük, az csodálatos népén kívül ennek a sugalmazó környezetnek is köszönhető.

A nápolyi táj geológiai remekmű, rajta minden arányos, harmónikus, kimért, mintha a természet erőit nem a geológiai « véletlen », hanem kész, előre elgondolt terv irányította volna az öböl berendezésében.

Ischia zöld kúpja éppen akkora, amekkorának kell lennie, hogy beleilleszkedhessék a nápolyi tájba és távolról is látni lehessen. A délutáni órákban, mikor a lenyugvó nap mögéje csúszik, nincs színe, és nincs súlya, csak sötét színpadi árnykép, mely könnyedén lebeg a víz színét alig érintve.

Capri a nápolyi öböl diadémje, mely elegáns sziluettjével mindig ott van a kirakatban a várossal szemben a vízen, mint a valóságos diadém az ékszerészbolt kék bársonyán. A világhírű nápolyi panoráma akkor teljes és tökéletes, mikor ez az ékszer sem hiányzik belőle. Sajnos Capri szeret fátylakba

burkolódzni, s ilyenkor, mikor Caprit « bevették » a kirakatból, a nápolyi öböl csupán egy nagy vízmedence.

Sorrento felszökő, mély árnyékoktól barázdált fala szerényen hátrább vonul és sehol sem annyira magas, hogy a többi részlet alkotta összhangot megbontsa.

A Vezuv viszont bizalmas közelségben van, mint egy mindig jelenlevő családtag. De ez a családtag amolyan « enfant terrible », durcás és kiszámíthatatlan fenegyerek. Utolsó csínyje a sikló elpusztítása volt 1944-ben. S mintha csak tudná, hogy rosszat tett, megszeppent s azóta nem füstöl, nem háborog. Ez a tétlensége még jobban nyugtalanítja a nápolyiakat, mint egy esetleges kis kitörés, mert a házi vulkán tüze és füstje erősen befolyásolja a város jövedelmi mérlegét. A pöfékelő Vezuv kráterébe több túrista szállna le, mint a mostani kihűlt salakbányába.

Sokallják is már a nápolyiak a Vezuv pihenését. A hozzáértők, vagyis az *Osservatorio* tudósai, akik kikopogtatják a tűzhányó tüdejét, az 1960-as évekre várják az újabb kitörést és a tűzhányó üzem megindulását.

De maga a nép sem tétlen a megfigyelésben. Mikor 1959-ben egy tavaszi napon könnyű párák lebegtek a kráter fölött, fellélegzett a város: Ecco finalmente! — Végre visszakaptuk a Vezuvot! S csengett az Osservatorio telefonja. Szerkesztőségek és magánosok várták a jó hír hivatalos megerősítését. Az intézet igazgatósága azonban gépiesen

mondta a hívásokra a stereotip választ: *No, niente!* — nem történt semmi.

Utána napokig nézett sok igaz nápolyi szemrehányással a Vezuv felé, mely megtréfálta, sőt megsértette őket.

Évszázados megállapítás, hogy a Vezuv Nápolynak büszkesége és ostora, *suo orgoglio e suo orrore.* Büszkék rá, de ugyanakkor félnek is tőle. Valóban a nápolyi még a holt Vezuvról sem mondana le soha. Hiszen ez a hegy a város védjegye, szimboluma lett úgy, mint az Eiffel-torony Párizsé, a Tower-bridge Londoné és a Lánchíd Budapesté. De az igazság kedvéért meg kell állapítani, hogy a Vezuv lehet a család büszkesége, de a város szemefénye mégis csak Capri. A kereső és távolba merülő szem rajta pihen meg legtovább és a legnagyobb gyönyörűséggel, legyen a szem gazdája akár nápolyi, akár idegen.

Ezek a díszletek gyűrű formájában sorakoznak az öbölben, és maga a város is méltóképpen kapcsolódik bele ebbe a sorba. Változatos terepen áll, hegyen-völgyön épült s mutogatja magát minden oldalról, mint egy forgó *mannequin.*

S hogy a szépségek koncertje teljes legyen, minden részlet, a vulkán, a szigetek, a hegyek a víz fölé emelkedő hegyfokok és a dombokra telepedett város a tengerben nézheti magát. Abban a tengerben, amely nélkül nem létezne a *nápolyi csoda.*

Akik Nápolyt dícsérik, a nápolyi tengerre is szoktak gondolni. És amint Nápolynak megvannak a maga különleges szépségei bent a városban és a városon kívül, a tenger sem ugyanaz az öböl többszáz négyzetkilométernyi területén. Neki is megvan a haj-

nali, déli, esti órája, mikor színt vált, vagy mikor áthatolhatatlan lesz, egybeolvad a fölötte lebegő tejszínű párákkal; mikor engedi magába hatolni a déli nap sugarát, vagy mikor magába szívja az alkony színeit.

A posillipói Vergilius-park körül a mély kékek skálája él a habokban. Capri szirtjeiről letekintve áttetsző rétegeket, zománcos, ragyogó vízoszlopokat látunk a mélyben. Sorrento alatt pedig zölden hullámzik ugyanaz a tenger.

Másként beszélnek a nápolyi tengerről a Marechiaro fürdőzői, másként a Santa Lucia halászai, másként a nápolyi dalok költői. De halászok, költők, fürdőzők, csónakban evezők s a szigeti fehér hajók utasai folyton keresik a szót a nápolyi tenger dícséretére, mert nem tudatosan is sejtik, hogy ez a víz a nápolyi varázs foglalata. A tenger Nápolynak az, ami nekünk a levegő: éltető elem. Ha ez a víz egy napon visszavonulna az öbölből, Capri, Ischia, Capo di Posillipo és a sorrentói nagy gerinc szirtek volnának csupán, vagy legfeljebb drágakövek, melyek kihullottak a nélkülözhetetlen foglalatból. És nem lenne naplemente többé Nápoly fölött. A nap lemenne minden estén a láthatár alá, de megszünne az a folyton megismétlődő ünnepi aktus, mikor ég és föld fognak össze, hogy a teremtés csodálatos gazdagságára emlékeztessék az embert.

TÖRTÉNELEM MÉRFÖLDES LÉPÉSEKBEN

Aki Nápoly földjére lép, rögtön találkozik a történelemmel és megérzi, hogy ennek a városnak multja ép oly sűrű, változatos, bonyodalmas, mint maga a hely, ahol párszáz méteren a legkülönbözőbb korokhoz tartozó emlékeken siklik át a szem. Ha Nápoly kövei beszélni tudnának, bábeli hangzavar keletkeznék. Olyan lenne ez a disputa, mint maga a nápolyi nyelvjárás, melyben, ki tudja, hányféle szín, beütés és lerakódás sűrűsödik össze. Halljuk, de nem értjük meg mindjárt. Izgat, nyugtalanít, zavart kelt bennünk.

Ha Nápoly multájáról beszél valaki, öt percen belül hallunk görögöket, rómaiakat, bizánciakat, barbárokat, normannokat, svéveket, Hochenstaufokat, Anjoukat, aragónokat, spanyolokat, Bourbonokat, franciákat emlegetni. (De egyszer sem hallunk « olaszokról ».) Mindezeknek közük volt ehhez a városhoz, uralkodtak rajta, igazgatták, megsarcolták, valamiképpen nyomot hagytak arculatán, külső, belső karakterén.

Ebben a gyors felsorolásban harmadfélezer év története kavarog. Hogy tájékozódni tudjunk benne, rendet kell tartanunk.

Kezdetben volt maga a táj: a szigetek, a tenger, az öböl dombjai, lankái, de még név nélkül, csupán arra szolgálva, hogy az őslakosságot alkotó pásztorok nyájainak szolgáljanak legelőül, míg gazdáik a partokon halászgatnak.

A Cumában partraszállt görögök fedezik fel a területet egy nagyszabású jövendő számára. A helyet,

ahol a későbbi Nápoly megszületett, már előbb is ismerhették éppen a szép panoráma miatt, és *Parthenope*-nak nevezték el a szirénről, akinek a sírját a hagyomány ide helyezte. Ez a nem nagy terület a mai Pizzofalcone, vagyis a domb, ahol ma fényes paloták sorától eltakarva ősrégi utcákban a Santa Lucia halászai laknak.

Az első települést aztán egy második nagyobbszabású városalapítás követte, amit a régi várostól való megkülönböztetésül *Neapolis*-nak, azaz *újvárosnak* neveztek el. Ez a mai Spaccanapoli és a Via Tribunali környéke, szűk utcáknak és sikátoroknak szövedéke, mely mindmáig Nápoly szíve maradt és a túristák gyönyörűsége. Házai ma is a görögök kimérte utcasorokon állnak, templomai a görögök és rómaiak építette szentélyek alapjain épültek. Népe a városalapítók leszármazottja. Sokrates, ha élne, ép annyira otthonosan érezné magát közöttük, mint az athéni utcákon.

Közben azonban északon a Tiberis partján Róma nőtt és terjeszkedett. És Róma szemet vetett Neapolisra is. Nem támadta meg fegyverrel, nem pusztította el, hanem ügyes diplomáciával jutott birtokába. Az új urak a szerzeményt meghagyták görög városnak és beletelepedtek a készbe.

Helyesebben nem is beléje, hanem a vidékére. Villákat építenek a mai Vomerón, Posillipón, Stabiában a sorrentói hegyek lábánál. Aztán kiépítik Baiában a nagy fürdőt villavárossal a környékén. Ezekkel a villatelepekkel ki is jelölik egyszersmindenkorra a város terjeszkedésének irányait.

Ugyancsak fürdőváros lesz Puteoli (Pozzuoli) is,

ahol a Solfatara fortyogó iszapjától várnak gyógyulást a köszvényes római urak, akik a teleket fűtés nélkül húzták ki évekig római márványpalotáikban.

Nem hiányoznak az előkelő vendégek sem, akik mindjárt villákat is építtetnek ezekre a rendszeresített kirándulásaikra. Baiai villatulajdonosok voltak Crassus, Marius, Caesar, Pompeius, Lucullus admirális és inyesmester, az Antoniusok, Cicero. Szeretett itt tartózkodni Augustus. Néró lejárt ide Rómából énekelni, Vergilius versein dolgozott itt, Horatius is ismerte a helyet. Marcus Aurelius, még mielőtt császár lett volna, filozófusait olvasgatni járt ide.

Neapolis ekkor már nagyváros volt és divatos szórakozóhely. Építészek, pallérok, vállakozók, márványfaragók tömege jött ide a gazdagok rendeléseit elfogadni. A fürdők körül százával laktak a masszírozók, szappanozók, kenegetők. Külön kaszárnyái voltak a gladiátoroknak, a játékokat előkészítő rendezőknek, edzőknek. Utcájuk volt a színészeknek és komédiásoknak.

Ez volt Nápoly első fénykora, aminek vége szakadt a római birodalom lassú felbomlásával.

A rómaiak után bizánciak kezére került a város (553-755), akik kormányzókat küldenek ide. Közben azonban barbárok is látogatják Campaniát és pusztítják a márványpalotákkal telerakott öblöt Baiától Stabiáig.

A bizánciakat normannok (1139) és svévek (1194) követik, akik Palermóból igazgatják a várost.

Azután Anjou-uralom következik (1266-1435). Ekkor lesz Nápoly először főváros. Újabb változást jelent az aragón kormányzás (1435-1501). Majd

spanyol tartomány lesz Nápoly, melyet a monarcha nevében alkirályok kormányoznak (1503-1734). Az utolsó idegen uralkodók a Bourbon királyok (1735-1860). Közben azonban a franciák is megpróbálják a nápolyiakat újabb idők felé vezetni (1806-1815). Garibaldi csapatai 1860-ben elűzik a Bourbonokat és Nápoly az Unita Italia részévé válik.

A rómaiak Kr.e. 326-ben szerzik meg Neapolist s ettől kezdve Nápoly történelme folyamán csak kétszer jut lélekzethez, kétszer kisérli meg önmagát szabadon kormányozni. Egyszer sem nagy sikerrel.

Az első alkalom az ú.n. *Ducato* volt a bizánciak visszavonulása után (755-1139). Ebben az időben Nápoly Velence, Pisa és Amalfi mintájára alakult szabad állam, de az előbbiek megszervezettsége és tekintélye nélkül. Négyszáz évig szabad a város, de csak azért, mert senki sem tartott rá igényt. Tenger mellett épült, de nem lett belőle igazi tengeri hatalom, kereskedett, de hajói nem voltak ismeretesek messze Keleten, mint a másik három tengeri köztársaságéi. A szépet azonban hagyományosan szerették a nápolyiak. Keleten vett szövetekből csináltatták ruháikat, ünnepeket rendeztek, egyiptomi és mozulmán szolgákat tartottak, de nem gazdagodtak. Négyszáz év alatt a Ducato nem tudott apostol vagy evangélista ereklyéihez jutni, mint Velence vagy Amalfi, sőt egy alkalommal a beneventóiak még a városvédő Szent Januarius csontjaitól is megfosztották. Ennek a hosszú korszaknak alig van emléke vagy emlékezete a mai Nápolyban. A mohamedán hajóhad fölött aratott, Rómát felszabadító győzel-

müket (Ostia, 849) azonban Raffael megörökítette a vatikáni Stanzákban.

A második kisérlet a *Reppublica Partenopea* öt hónapja volt 1799-ben, mikor a franciák ösztönzésére néhány hazafi kikiáltotta a köztársaságot és elűzte IV. Ferdinándot. De a nép passzív maradt és így a független nápolyi köztársaságnak hamarosan befellegzett. A szép ábrándnak csupán néhány utcanévben maradt meg az emléke. Ez a néhány utca az elűzött Bourbon király visszatérte után kivégzett hazafiak nevét őrzi. Közöttük van a Via Caracciolo is a Villa Comunale hosszában. Ez a sétány volt a nápolyiak kedvenc kocsikorzója, amíg az autók ezt a szokást is meg nem szüntették. Sokan emlékeznek még a délelőtti kocsiparádékra, de nem minden nápolyi tudja, hogy ki volt Francesco Caracciolo, az angoloknak kiszolgáltatott tengernagy.

Nápoly történelme folyamán vagy tizenkétszer cserélt gazdát, uralkodócsaládot, kormányzatot. A mai Nápoly e különböző változásoknak és uralmaknak szeszélyesen összerakosgatott múzeuma.

Hogy a görögök és a rómaiak mit hagytak örökül, arról legszebben az ásatások beszélnek, melyek Cumától Stabiáig állandóan folynak az öböl mentén. Görög hagyomány a nápolyi karakterben a szépnek szeretete és az életfilozófia, mely panasz nélkül tűri a szegénységet. Az életöröm kedvelése római örökség.

A normannok uralkodásához fűződik az egyetem alapítása 1224-ben.

Az Anjouk építik a város gót templomait: S. Chiara, S. Domenico Maggiore, Duomo, S. Lorenzo

Maggiore, S. Pietro a Maiella, valamennyi az 1300-as évek elejéről vagy a századfordulóból. Magyarországi Mária királyné (Anjou Károly felesége) buzgalmából épül újjá gót stílusban ugyanezekben az években a S. Maria Donnaregina apácatemploma.

Az aragónok veszik körül a várost fallal és építenek erődöt a Vomerón (S. Elmo) és Ischián.

A spanyolok az erős kéz politikáját hozzák, amit fogcsikorgatva tűrnek a nápolyiak. A spanyol uralomnak jellemzésére még most is forgalomban vannak ilyen kifejezések: « lunga oppressione », « servilismo », « permanente ignoranza ». De elfogadják a spanyol udvar ajándékait. A spanyolok szoktatják hozzá Nápolyt a nagyúri élethez, ebből az időből valók az óváros palotái, és maga a « palazzo » szó, ami a városfalakon belül azonos lett a « ház » szó jelentésével. Spanyol örökség a hintó, a parádék és a címek. Nápolyban ma is nyüzsögnek a « cavaliere »-k és a « commendatore »-k, vagyis a lovagok és « kormányfőtanácsosok ».

Még a franciák is emlékét hagyják rövid ittlétüknek. A Capodimontéra vezető szép panorámikus utat Murat építteti.

Az idegen származású uralkodók és kormányzatok mind szépítettek valamit Nápolyon, de többékevésbbé megfeledkeztek arról, hogy a nép szociális helyzetét emeljék, nyomorát, tudatlanságát csökkentsék. Egy intézkedés azonban mégis történt. A palota- és operaépítő Bourbon Károly gondolt a « popolino napoletano »-ra is és egy hatalmas szegényházat építtet a Via Foria végére, az *Albergo dei Poveri*-t, mely ma kétszáz év elteltével is Nápoly legnagyobb

épülete. A tény szimbolikus. Nem az, hogy a maga idejében megépült a ház, hanem az, hogy még ma is megvan és mindmáig ugyanazt a célt szolgálja, száz évvel a Bourbonok elűzése és az Unita Italia megszületése után. 1751-ben, mikor a jeles Francesco Fuga elkezdte építeni az Albergo négyszáz méter hosszú homlokzatát, sok volt a szegény Nápolyban. Ma kétszáz évvel később több van belőlük.

Nápolyról a római írók óta sok szó esik könyvekben, történelemben, irodalomban egyaránt. S mindig írtak könyveket, melyek csupán Nápolyról szólnak. Nápoly kirakatban volt, élete nem volt ismeretlen egyetlen korban sem azóta, hogy a rómaiak « reklámot csináltak » neki. És sok tekintetben nem is változott meg soha az az életstílus, amely kétezer évvel ezelőtt itt kialakult. Caracalla császár végigjárta az öböl városait és villanegyedeit, és örök címet adott a városnak: *Felix Neapolis*. Petrarca az Anjouk Nápolyát ismerte s ittlétekor a San Lorenzóban lakott, a legszebb kolostorban, a legszebb nápolyi templom szomszédságában. Nápolyi benyomásait azonban ebben foglalja össze: « sentina di vizî » — erkölcsi mocsár. De a frázis, mit mindenki ismer és használ, ha Nápolyra fordul a szó, sem egyik, sem másik, hanem: *la bella Napoli*, Nápoly, a szépséges.

Ma is igaz mind a három megállapítás. Hogy Nápoly szép, azt látjuk, hogy boldog, meggyőződünk róla néhány napi megfigyelés után. És Petrarcának is igazat adhatunk, ha az újságba belelapozunk, vagy ha a rendőrségi statisztikákat olvassuk. Azonban éppen ez utóbbi vádban adunk legkönnyebben fel-

mentést a nápolyiaknak. Multjuk és sok még ma is megoldatlan problémájuk miatt. Mert más dolog Nápolyban, a « nagy szegényházban » élni, vagy Nápolyt túristaként járni két-három napig.

A nápolyi királyi palota homlokzatán nyolc falfülkében nyolc király szobra áll. Mindegyik egy-egy dinasztiát vagy nemzetet képvisel, melyek királyt adtak Nápolynak. A sort Ruggiero kezdi, a páncélinges normann, második a szárnyassisakos II. Frigyes, a nagy Hochenstaufen, harmadik a liliomos koronát viselő Anjou Károly, negyedik a vállpáncélba öltözött aprótermetű Aragóniai Alfonz, azután következik V. Károly spanyol imperátor, hatodik a vendéghajas Bourbon Károly, a tízéves francia uralmat a barátságos Murat képviseli, az utolsó fülkében az Unita Italia első királya, II. Viktor Emmánuel szobra áll.

Ebben a sorban mindenki helyet kapott, a rövidéletű francia vezetés éppúgy, mint az aragónok vagy a castiliaiak. De senki sem képviseli az alapító görögöket, a rómaiakat, a bizánci urakat és a nápolyi *duca*-kat. Akik a szobrokat megrendelték, bizonyára tudták, hogy a város multját egybefogó és megbékítő egységbe foglaló jelképből miért hagyták el kereken 1500 esztendő képviselőit. De a nyolc király arccal mind a Pizzofalcone felé fordul, melynek házai a San Francesco di Paola kolonnádjai fölött néznek le a palota terére. Tehát a királyok az ősi *Parthenope* felé néznek, ahonnan elindult az a történelem, melyet ők itt képviselnek. Mert ma már nincsenek normannok, aragónok és spanyolok, csak Nápoly van, és a sok szín, sokféle hang és a sokféle

szándék, mely századok óta munkált és alakított ezen a városon, egybeolvad abban a melódikus szóban, amit csak olaszul lehet kimondani: *Napoli.*

EGY SZOBOR, AMELY HIÁNYZIK

Politikusoknak, helyi nagyságoknak, kik zsebretett kézzel vagy argumentáló mozdulattal állnak a tereken, utak kereszteződésénél, sok szobrot emelt Nápolyban az elmult száz esztendő Olaszországa. Azonban senki rájuk tekintetet nem vet. Őket a « hálás utókor » állította oda s arra valók, hogy nevet adjanak térnek, utcának, ligetecskének. Az autósok tartják őket legjobban számon, mert mielőtt fordulnának, a közlekedési kódex előírása szerint meg kell őket kerülniük. Alig van szép kút Nápolyban, vagy más igazi szobor, ami nem képmás. S ha van, az nagyrészt kópia, mint a Villa Comunale szobrai, melyeket szebben lehet látni bent a Museo Nazionale termeiben, kivéve a park zöld lombjai közé állított Bernini-másolatokat. Mert Nápoly nagy művészfia Rómának élt, szülővárosának nem dolgozott.

Mi lehet ennek a szoborhiánynak az oka? (Kivétel az óváros márványba foglalt szentképeivel (*tabernacolo*), oszlop tetején álló szobrokkal (*guglia*) és a város legszebb kútjával). Talán a környezet mentette fel a városi tanács tagjait a gond alól, hogy igazi szobrokkal és kutakkal is díszítsék városukat a « hivatalos » emlékeken kívül. A nápolyiak a tengert nézik meg Caprit, sétálnak a Posillipón. Neki-

dőlnek a Via Partenope meg a Via Caracciolo korlátjának és hosszan nézik a vizet, a távozó meg érkező hajókat, a halászokat, a naplementét. Mindez olyan szép, hogy maga Bernini sem tudott volna vele versenyezni, ha telerakja szobrokkal és kutakkal a ligeteket meg a tereket. Nápoly ezek nélkül is túlságosan szép.

Lehet, hogy így van.

De mindenképpen hiányzik a névtelen görög szobra, aki egy cserkészés alkalmával felfedezte a parthenopei tájat, s a maga módján megállapította: jó nekünk itt lennünk, építsünk itt várost! Ott kellene állnia a szobornak a Via Partenopén szemben a Castel d'Ovóval, ahol most a Fontana dell'Immacolatella áll.

Ki lehetett ez az Ismeretlen? Férfi, nő? Művész vagy valami Epikurost megelőző « epikureus », aki egy ihletett pillanatban egyetlen sugallatra megérezte a gyönyörűséget, amit ez a hely adni fog az embereknek a világ végezetéig? Vagy talán a cumai Apolló-szentély egy papja volt, vagy maga a Szibilla, aki azokban az években szólt az istenség nevében, és aki nem volt feltétlenül olyan öreg és időtől cserzett arcbőrű nő, mint ahogyan Michelangelo festette a Szibillát a Sixtus-kápolna mennyezetére.

Akárki volt, aki a leendő Neapolist felfedezte, *vates* volt, azaz költő vagy jós, ami akkor egyet jelentett. Mindenesetre jövőbelátó volt, aki ott a magányos parton egy látomásban az időtlen szépséget pillantotta meg.

Valaki ilyenféle ember lehetett az Ismeretlen, és nem katona vagy kereskedő. Mert Cumában nem

azok voltak a nagyok, akik vért ontottak, hódítottak vagy igát raktak más nyakába, hanem azok, akik szerették a szépet, vagy akik egyszerűen *szerettek*. A cumaiak bizonyára nemcsak követ raktak egymásra, mikor Parthenopét építeni kezdték, hanem szellemet is hoztak magukkal az új városba. Vergilius ide jött utolsó símítást adni verseinek, hogy még szebbek legyenek, a rómaiak ide jártak a Posillipón gondokat felejteni.

A hely maga nem adott sem Rómának « klasszikust », sem a későbbi Itáliának Dantét, Raffaelt vagy Bellinit, de nevelt egy népet, mely évszázadok alatt szintén megalkotta a maga műremekét: Nápolyt. Ez a nép felépítette a várost, telerakta szép templomokkal, bájos zugokkal, kilátókkal a természet nagy ajándéka, az öböl felé, amiből ihletett merített a város létezésének első napja óta. Ez a nép hamar megtanult énekelni, s nem felejtett el énekelni még ma sem, amikor oly sok a bömbölés körülöttünk, de oly ritkán hangzik fel igazi ének. A Nápolyt képviselő nevekből a Carusóé a legnépszerűbb, aki nem volt olyan nagy egyéniség, mint a város másik két fia, Bernini és Liguori Szent Alfonz, de tudott énekelni. Márpedig Nápoly lelkét a dal mutatja meg a világ minden fajtájának: a *Santa Lucia*, a *Torna a Sorrento*, az *O sole mio*, a *Marechiaro*. Vagy ha valaki ezeket már elavultnak tartja, akkor ott vannak neki a piedigrottai dalok, amelyek elődübörögnek bármelyik *juke-box* torkából, akár itt, akár Japánban vagy az amerikai országutak autóscsárdáiban.

Parthenope, akiről a cumaiak az új települést elnevezték, a homerosi versekben szereplő csá-

boshangú szirén volt. Dalával nem tudta Ulixest meghódítani és ezért bánataban a hullámokba ölte magát. Holttestét a víz itt dobta partra a szép tájon. És a legendák Parthenopéja most tovább énekel a nápolyi öböl hajlatában és elbűvöli a világot. Ez Nápoly történeti hivatása. A város, melyet története folyamán egymásnak adogattak közeli és távolabbi uralkodócsaládok, fegyverrel nem nagyon vitézkedett sohasem, de a maga módján mégis győzött. Meghódította a szíveket. S ilyenfajta győzelmeket ma is arat. Erre volt predestinálva születésétől fogva.

Nápolyt görögök alapították. Milyen kurtán hangzik el ez a pár szó. Grammatikai példa lehetne az egyszerű mondatra. De ha itt ejtjük ki ezeket a szavakat, az egészen más. Mert ha a Santa Lucia közeléből végigpillantunk a tájon, megtaláljuk rajta a *hellén* jegyet, a harmóniát, a görög inspirációt, mely lelket lehelt fűbe, fába, halmokra, vizek mélységébe, és élteti ma is a nápolyi hagyományokat.

Mindenképpen szívesen látnók a Via Partenopén a *Névtelen görög* szobrát.

IDEGENEK NÁPOLYBAN

Nápoly lakossága kétféle népelemből tevődik össze: idevalósiakból, akik vagy « bennszülött » nápolyiak vagy « bevándorolt » olaszok és sokezer idegenből. Nézzünk most az idegenek felé, mert ők sietnek s nincs sok itt tölteni való idejük. De mint alkotó elem állandóan jelen vannak egymást váltogatva s nélkülük baj volna Nápolyban. Hiányukban

Nápoly összetétele úgy festene, mint olyan víz vagy levegő, melyben az alkotóelemek aránya nem felelne meg a hagyományos kémiai képletnek.

Az idegenek Nápolyba legtöbbször falkában érkeznek. Kényelmesen, gond nélkül akarnak utazni, ezért egy summában befizettek mindent egy utazási irodában és most várják, hogy a várost eléjük tálalják. Általában egy-két napra jönnek s programmjuk sietős lévén, lehetőleg autóbuszon járják be a várost. Ezek úgy ismerik meg Nápolyt, mintha odahaza dániai, hollandiai vagy franciaországi lakásukban ülve egy képesalbumban lapozgatnának. Nápolynak még csak a szagát sem érzik, mert a pullmanban mindig van egy kis benzinszag. A testek, ruhák és a különféle samponok kipárolgása pedig az, amit hazulról hoztak magukkal.

Igy aztán igazi élmény nélkül múlik el a látogatás. Mert mindig együtt vannak, társalognak s nincs módjuk *meglátni* valamit. Ha elhagyják az autóbuszt, viszik magukkal az elmaradhatatlan « Leica »-t s mennek, ahová terelik őket. Ez a terelés gyakori jelenség pl. a Museo előtt.

Pompejiben még megszokottabb látvány, ahogyan idősebb hölgyek tömörülnek egy-egy *cicerone* körül, vagy bukdácsolnak a római kövezet nagy tömbjein. Ők a legkifizetősebb áldozatai a kapuk körül leselkedő olcsójánosoknak, akik ugyanazt a holmit árusítják, amit bent Pompejiben alkudozás nélkül is meg lehet kapni, esetleg olcsóbban.

Capriban a látogatás még rutinosabban bonyolódik le. A hajó megérkezése után a programm a Kék-barlanggal kezdődik s fent Capriban « shoppin-

golás »-sal folytatódik. Utána ebéd valamelyik tipikus étteremben emlékezetből sokáig el nem tűnő áron, majd sietve betelepszenek egy parányi szigeti autóbuszba és fel Anacapriba! Ott egy térülés-fordulás a Villa San Michele szellős termeiben és pergoláin (néha nem is tudva, hogy ki is volt az az Axel Munthe) és nézelődés a Villához vezető keskeny úton a boltok körül.

Ha marad még idő, a drótkötélpályán felvitetik magukat a Monte Solaro tetejére, aztán gyorsan vissza a kikötőbe, mert indul a hajó s este még Rómába kell érkezni.

A Capriba kirándulóknak csak egy töredéke nézi meg a szigetet. Alig lehet valakivel találkozni a Villa Jovishoz vezető gyalogösvényen. Gyéren látogatott hely az Arco Naturale vagy a Marina Piccola, nem is szólva a Palazzo a Mare sziklák mögé rejtőző romjairól. Ez már az igazibb túristáknak, a magányos vállalkozóknak programmja, akik tudják, hogy hová mennek, mikor Capri felé indul velük a hajó.

Aztán a nap bármelyik órájában lehet látni csoportosulni idegeneket a Via Partenopén a szállodák előtt koffereket őrizve, míg utimarsalluk a szálloda halljában elintézi a financiális ügyeket. Hogy az időt hasznosan töltsék, még gyorsan szemlét tartanak a vásárolt kincsek, emléktárgyak fölött. A hölgyek olcsó kámeákat, Capriban vett szalmafonatosokat gusztálnak, tarka « selyem »-kendőket próbálnak. Egy öregúr pedig boldogan emel a magasba egy üveg *scottish whisky*-t, amit olcsón vett a forcellai csempészpiacon. Hát ez lehetséges, csak még

nem tudja, hogy mit fog a *valódi címkéjű* flaskóban találni.

Nem érdektelen dolog egy kicsit beletekinteni a statisztikákba, melyek számontartják, hogy a Nápolyt látogatók mit néznek meg. (A belépőjegyes « nevezetességekre » gondolok.) A listán első helyen áll Pompeji, mindjárt utána a Kék-barlang következik. Már sokkal kevesebben térnek be a Museo Nazionaléba, s csak elvétve jut el valaki Cumába vagy Baiába. A herculaneumi ásatásokat hússzor kevesebben nézik meg, mint a pompeji romokat!

Tanulságos a Santa Lucia-negyed idegenforgalmi esetét is megvizsgálni. Ez a zóna két részből áll: a modern házsorokból a Via Santa Lucia és a Via Partenope körül, meg a régi halásznegyedből.

A Via Partenopén és a becsatlakozó utcákon csupa idegen számtáblájú autó áll és a járdán több a nem olasz, mint a nápolyi. Ezek is nagyobbrészt a szállodák alkalmazottjai. A kávéházak terraszán és a Castel d'Ovo árnyékában a szigeti éttermekben is idegen szó járja. Ez a nagyon kis terület Nápoly legnemzetközibb része. Még éjszaka is. Ilyenkor a főútvonalakat összekötő utcákban nappal alig észrevehető kis bejáratok fölött kigyulladnak az éjjeli mulatóhelyek neonfényei.

A Via Santa Luciának csak egyik oldala tartozik a idegenek paradicsomához, az, ahol a mozik, bárok, éttermek és fényes üzletek sorakoznak. Szemben ezekkel egy más világ kezdődik. A főút házai mögött sikátorok nyílnak és lépcsők vezetnek felfelé a Pizzofalcone lejtőjére, ahol a városalapítók építkeztek. Akkor még a Santa Lucia-i paloták és hotelek helyén

tenger volt, mely a domb lábáig ért, ahol most a lépcsők kezdődnek.

Ma a Santa Lucia halászai laknak itt olyan környezetben, amilyen háromszáz évvel ezelőtt lehetett Nápoly. Ezüstveretű Madonna-képek a szegleteken vagy a zsákutcák mélyén. Lépcsőkön haladunk feljebb, de aztán magas fal zárja el a tovább haladást. A balkónokon meg a házak előtt a halásznegyed népe, mely alig mozdul ki ősi birodalmából, és csak a tenger érdekli őket. Megvan a templomuk és vizet sem isznak akármilyet. Lent, ahol az autóbuszok rohannak a Via Chiatamonén, van a Lucullus-forrása, melynek vizét évszázados joguk alapján ma is ingyen kapják a Pallonetto Santa Lucia lakói. Ez a kénes víz a halászok itala kint a tengeren.

A sokezer idegenből, akik a tengerparti szállodákban laknak, alig kerül ide néhány. Pedig itt aztán volna mit fényképezni! Ezek az utcák levelezőlapra soha nem kerülnek.

Nápolyba az idegenek azért jönnek, hogy nézelődjenek. De aki ráér, annak Nápolylyal együtt maguk a vendégek is szórakozást nyujtanak. Van rajtuk is megfilgyelnivaló.

Az az érzésünk, hogy az *amerikaiak* nem élveznek semmit igazán. Nekik a szálloda a fontos, s ha az komfortos, akkor minden « all right » és « O.K. », azaz jól érzik magukat. De egyébként vadidegenek ebben a túlságosan görög-latin-európai világban. Óvatosak, félnek, hogy a pénzükre utaznak. Azt keresik itt is, ami otthon is az övék. Ezért van

bizalmuk a helyhez, ahol *snack-bar* van kiírva, ahol van *whisky* is meg *hot dogs*.

A *németek, osztrákok* beszédesek, tájékozottak. Örülnek egy-egy jó vételnek, de nem azért jöttek, hogy vásároljanak. Jegyzőkönyv is előkerül néha a zsebükből.

A *svédek, norvégek, dánok* csendesek, nagyon megnéznek mindent. Látszik, hogy másféle világból kerültek ide, de azért európaiak. Sőt mintha ezek a nagyarcú szőke emberek és rózsás tejarcú nők volnának az igazi európaiak, legalább is viselkedésük szerint.

Az *ázsiaiak*, akár sárgák vagy barnabőrüek, a legrokonszenvesebb látogatók. Tudják, hogy vendégek ebben az európai világban. Finomak, tiszteletben tartanak mindent, arisztokraták. 5-6000 éves kultúrákból jönnek a fiatal Európába.

Az *indusok* kirínak az ázsiaiak közül. A férfiak még Pompejiben is a Nehru fényképeiről ismert, fekete « szalonkabátot » és a szűkreszabott « fehérmagyart » viselik, a nők pedig nem mondanának le az otthoni színes selymeikről. Lélekben is távolmaradnak tőlünk. Angolul tudnak, de nem fontos, amit látnak. Flegmatikusok, még nagyobb mértékben, mint mestereik, az angolok.

Az *angolok, franciák* tudják értékelni, amit látnak. Most ők a Baedekerezők, nem a németek. Talán azért, mert nekik vannak a legjobb útikönyveik. De jó túristák. Megmaradnak eredetinek, s ha elmondanák impresszióikat, nem a könyvet mondanák fel.

A *hispán* fajúak azt hiszik, hogy mindenképpen

itthon vannak Itáliában, hiszen az ő nyelvük is a « latin ». Felsőbbségesen viselkednek, különösen a gyökértelen délamerikaiak, s éppen ezért nem tudnak elmélyedni a környezetben. Nápoly nekik « piszkos », a nép úgy él, mintha « cigányok » volnának. Ha a közlekedési « rend » slendriánságát vagy szabad stílusát látják és tárgyilagosnak akarnak látszani, azt mondják: « ezek még nálunk is rosszabbak ».

És mi *magyarok?* Mindent észreveszünk, ami más, mint minálunk. Ami « fura », afölött elhumorizálunk. Ami imponáló, azt megcsodáljuk, de azért tudjuk, hogy azt is csak emberek csinálták. Mulatunk néha a « taliánokon », még bosszankodunk is miattuk elégszer, de soknak tartjuk és nem idézzük a német mondást: « *Wie schön wäre Italien ohne Italiener* », — milyen szép volna Taliánország taliánok nélkül. Vagy ha mégis idézzük, örülünk, hogy nem mi találtuk ki.

RÉGI ÉS ÚJ

Nápolyt megismerni melankóliával jár. Mert ami ma itt van előttünk, az csak emléke és töredéke egy Nápolynak, amit jobban ismerünk metszetekről, mint a valóságból. Megkopott templomok boltívei alatt, omladozó paloták körül vagy névtelen sikátorokba behatolva találjuk csak azt, ami régi könyvek minden lapján sóvárgó vágyat kelt bennünk. Százötven évvel ezelőtt az egész Nápoly az volt, ami mellé ma csillagot tesz az útikönyv, s amit megpillantva megdobban a szívünk. A Sanità-utcai templom,

a Piazza San Gaetano, a Vergini vásártere és hasonló zugok nem műemlékek, de kedves helyek, ahol Nápoly lelkével lehet találkozni, mint ahogy a nyitott szemben meg lehet látni a lelket.

Az a város, mely oly édesen muzsikál a *Napoli* szóban, elmúlófélben van s a háború pusztításai nélkül is kezd rommá válni. Pompeji, Ercolano, Baia, Cuma közelebb vonulnak a szerencsésebb és hosszabb életű társhoz. « Neapolis » kezd hozzásímúlni az őt környező romvárosokhoz. Már t.i. az a Nápoly, amelyet nem lehet új házakkal pótolni.

Amíg a régi összébb húzódik és haldoklik, a romok és maradványok mellett egy új város támad. De ezek az új városrészek már mások. Nemcsak levegősek, világosak, egészségesek, lélekben is másfélék. A Vomero új terei és útjai, ahol mindig friss szellő leng a tenger felől és virágok borítják a balkónos, terraszos homlokzatokat, még hagyján, mert a kilátás hozzákapcsolja őket az alsó ősi negyedekhez. Fel-feltűnik Capri és megcsillan a távolban a tenger. Sohasem tudjuk felejteni, hogy Nápolyban vagyunk.

De lent a Spaccanapoli szélén, a Questura és a Banco di Napoli között épülő « Disneyland » már nem Nápoly. Hiányoznak a márványba foglalt szentképek, egyetlen templomot sem terveztek a városrészbe, csak imitt-amott van pult a járdaszéleken és a ragyogó ultramodern üzletekben alig látható a kivilágított Madonna-kép. A házak sokemeletesek, de már nem paloták, csak lakóházak. A Bourbonok építőmesterei a házak bejáratát címeres diadalkapunak tervezték a hintók részére. Két emelet maga-

san vonták meg a kapubolt ívét. Az új kapukra címert sem lehet rakni. Kinek a címerét lehetne egy bérházra tenni? Nem is kapu az, ami ott van, csak bejárat, amely a lifthez vezet. De más baj is van. Az új városrészben hiányoznak a földön hempergő *scugnizzo*-k, ahogy Nápolyban a proletárgyereket nevezik, és nem láthatók az utcán az állandóan közlekedő apróságok, a *creatura*-k. Itt nincsenek földszinti tömeglakások és nem hever a kövezeten a klasszikus nápolyi szemét, amelyet hiába söpörnek el naponta kétszer is a köztisztasági hivatal emberei, bámulatos mennyiségben terem mindig újra. És a zománcfényű, majolika borítású falak közt nem lengenek többé lepedőerdők. A Via Roma szomszédságában egy európai városrész tolakodott be Nápoly szívébe. De nem is lehet másként, ez az idő szava és törvénye.

Csak az emberek maradtak meg nápolyinak ebben a modern szögletben, ha mindjárt másként öltözködnek is. A « Motta » ragyogó, tükrös, csempés helyiségeiben uzsonnázó ékszeres, parfümös nápolyi akcentussal beszélő dámák ugyanazt a hatást keltik, mint valamikor az *ő*-ző tájszólásban beszélő szegedi « nagyságák ». Egészséges és vígasztaló jelenség.

Egy város addig « szép » és addig önti elénk frissen gazdagságát, amíg úgy járunk utcáin, mintha első napunkat élnők benne. Még Itáliában is kevés ilyen hely van: Velence, Firenze, Róma talán, Nápoly bizonyosan.

A nápolyiak nagyszerűen gondoskodtak róla, hogy városuk nekik maguknak is állandóan « szenzáció » maradjon. Vannak utcák, melyeken át beku-

kucskál a Vezuv, s vannak sikátorok, melyek mintha messzelátók volnának, rá vannak irányítva Caprira. Pl. míg az autóbusz a sötét és sivár Chiatamone-utcán fut végig, az utas minden házközben kap egy pillanatra látnivalót, egy szeletke tengert, rajta egy darabka Caprit vagy Sorrentót. Nápoly ezzel a csemegével vigasztalja azokat, akiknek ezen a kietlen « terézvárosi » utcán kell áthaladniuk. Mint ahogy Rómában a Szent Péter kupolája körül forog a világ, Nápolyban ezek a természet alkotta « műremekek » azok, amik nem maradhatnak észrevétlen.

Azután pompás kilátóutakat is építettek a nápolyiak. Az egyik a Vittorio Emanuele, mely a Vomero oldalán halad végig és négy kilométeren át szórakoztat a legszebb panorámával. A Posillipo hosszában három út fut. Egyik lent a tengerparton, a másik fent a hegy gerincén. A legszebb, a Via Petrarca a hegy oldalába van vágva és végig szabadon hagyja a kilátást a tenger felé. Soha nem tudom megérteni, hogyan lehetnek emberek, akik az autóbuszban háttal ülnek ennek a paradicsomi látványnak!

Nápoly mint valami nagy napraforgó keresi mindig az öblöt, melynek centruma Capri. Mindig és mindig a kilátás, mintha a Città Partenopeában az éltető levegő is a szemünkön át jutna a szervezetbe! A nápolyi Biblioteca Nazionale a királyi palota tengerparti szárnyán van elhelyezve, de az olvasótermek belül vannak a kert felőli oldalon, hogy a kilátás az olvasókat ne csábítsa az ablakokhoz. Radikális megoldása a « bűnalkalom » elkerülésének.

Akik Nápolyt modernizálni akarják, emlegetik,

hogy a milliós városban alig van utca, mely igazán nagyvárosias volna a szó mai értelmében. Igazuk van s épülnek is mindenfelé a modern házak és a *rezidenciális* városrészek. Az új Nápoly kényelmesebb lesz, mint a régi, de szebb nem. Most már majd autóbuszon lehet feljutni mindenhova, ahol azelőtt gyalog kellett járni. Ez fáradságba és időbe került, de minden fordulóban gyönyörűséget is adott a *baktató* nápolyinak.

Ma már azonban erre nincs idő és az energia egyébre kell. A régi nápolyiak azonban élvezték a lépcsőiket és a kapaszkodókat. A régi Nápolyban valóban sétálni kellett. A lépcsők és a sikátorok éles fordulói miatt nem is lehetett másként közlekedni. Aki azonban kényelmesen akart feljutni a Vomeróra, szamarat is bérelhetett lent a Múzeum mellett. Amint ma taxiállomások vannak, a régi Nápolyban szamáristálló állt a pénzesebb emberek rendelkezésére. És ne feledjük azt sem, hogy kétszáz évvel ezelőtt Nápolyban tízezrével közlekedtek a kocsik, a magánfogatok. Rejtély, hogy hova tűntek el nyomtalanul a szép hintók. Mert Nápolyban nincs kocsimúzeum. Ami a San Martino-i városi múzeumben látható belőlük, csak szegényes « áruminta ».

Mindez azonban már régen a szép multé s épül mindenfelé az új Nápoly. Nemcsak bent a város közvetlen közelében, Fuorigrottán és a Vomero magasságában az óriási terraszon, mely hosszan elhúzódik a Camaldoli felé, hanem az öböl kisvárosaiban is Castellamare irányában. Ami készül, az *rendes* lesz, de a régi Nápoly bája nélkül. Az új negyedekben még a régi nápolyi dalok is furcsán hatnának. Az

O sole mio szerzőjét aligha ihletnék az egyformára épült bérházcsoportok.

A környezet alakít s nemcsak a városképet változtatja meg, a pszichét is. A Corso Umbertót a mult században máról-holnapra törték az óvároson át kereskedelmi útnak. Ez az út a mi Andrássy-útunknak meg a Szent István-körútnak felel meg egyszerre, vagyis amolyan nápolyi « Fifth Avenue ». Nagykereskedők, idegen cégek képviseletei, hajózási vállalatok irodái, a tőzsde, az egyetem, szállodák és a legkülönfélébb szaküzletek váltakoznak rajta végig kétkilométeres vonalon. Ezen az úton még a legigazibb nápolyiak sem sétálnak. Itt mindenki siet, rohan a *business* után. A vigécek utcája ez, tehát nem is igazi Nápoly. Még jó, hogy néhány *bancarella* látható. De ezek sem olyanok, mint bent a Spaccanapolin, a módosabb embereknek valók. A vérbeli nápolyi menekül is innen a mellékutcákba, ahol ismét otthon érezheti magát.

Hogy a régi és az új Nápoly közti különbséget egyetlen szempillantásra megérthessük és a régit az újjal szembeállíthassuk, érdemes felszállni a sétahajóra, mely nyári időben az öböl vizén jár. Ezek a hajók a királyi palota alatti kert kis kikötőjéből indulnak. Megkerülik a Castel d'Ovót, elhaladnak a szállodák előtt, a Villa Comunale mentén eljutnak Mergellinára, aztán végigvonulnak a Posillipo alatt a Marechiaro körüli fürdőkig. Ha szép az idő, mindig szemünk előtt van Ischia, Capri, Sorrento és a Vezuv. Akármerre fordulunk, van látnivaló. De maga a tenger sem üres, csónakok, fürdőzők, halászok mindenfelé. A nyolc kilométeres útnak azonban nem ez

a főérdekessége, hanem maga a város, ahogy a tenger felől bemutatkozik.

Először a Vomero jelenik meg, mint egy zsúfolt aréna, amelynek tömött soraiból százezer szem mered ránk. A szemek mind csillognak, mind üvegből valók. Megdöbbent a házak tömege, mind tíz-tizenkétemeletesek, mind újak, mind színesek. Egymás hegyénhátán állnak, mert mind látni akar: a tengert, a naplementét, a szigeteket. Alig talál a szem valami régi foltot, mely megszakítaná a furcsa kőfal folytonosságát. Csak a Pizzofalcone bástyája, a San Elmo éles sarkai, a San Martino kilátóerkélye meg a Floridiana fái bontják meg a tömör vasbeton képet. A gyufaskatulya házak között sehol egy torony, egy templom homlokzata, egy kupola, amelyek mindig tartozékai voltak a nápolyi *Ansichts*-nek.

Ez az új Nápoly panorámája.

Mikor hajónk a mergellinai halászok kikötőjének magasságába ér, megváltozik a kép. Ez már a Posillipo zónája. Zöld ligetek mellett járunk, a sötét lombok közül villák, kis paloták homlokzata bújik elő pálmák, piniák, tölgyek, cédrusok keretében. A ligeteket a tenger felől is meg lehet közelíteni a sziklákba vágott lépcsőfokokon. Ezek a villák történelmi neveket viselnek s késő utódai a rómaiak teremtette nagyúri stílusnak.

A hajó a Marechiaránál köt ki. Kilépve a partra, Nápoly egyik legszebb pontján állunk, csak éppen ki kell jutni a vendéglők sorából és megszabadulni az emléktárgy árusok rajától.

A kanyargó út kertek között vezet felfelé. A kerítéseken futónövények virágos fűzérei, a levegő-

ben a tavasz illata. Érdemes gyalogolni, mert a kilátás egyre szebb lesz és az út nem hosszú a sétányig, mely egyenesen bevezet a *Parco della Rimembranza* területére. A liget Vergilius emlékének van szentelve. A kilátás innen a szépek között is nagyon szép. A tenger kobaltkék, melyet fehér vitorlák háromszögei pettyeznek. Ezen az alkonyi órán térnek haza a hajók Ischiából, Capriból, Procidából. És ilyenkor hagyják el Nápolyt az óceánjárók. Utolsó állomásuk felé tartanak Genovába. Midezt látjuk és megfigyelhetjük a Rocca di Virgilio sziklája fölött állva.

A Vezuv a lenyugvó nap sugaraiban fürdik, lilaszínű, s pontosan abban a helyzetben látjuk, amint a levelezőlapokon szokott lenni: piniák lehajló lombja alól. Ez áldott órán nem hiányzik semmi a nápolyi körképből. A nap mélyen bevilágít Sorrento hegyei közé, s Capri is háromdimenziós sziklává változik. Csend van körülöttünk. Halkan suhanó autókból fiatal párok szállnak ki és odalépnek a kilátó korlátjához. Évezredes jelenség ezen a helyen. Csupán a külső körülmények változtak időnkint keveset, a ruhák, a szállítási eszközök, de nem a szívek.

Posillipónak a görögök adtak nevet: *Pausilypon*, azaz « gondfelejtő »; hely, ahol a lélek leveti azt, ami fáj, ami nyűgös, ami a mindennapi élet igája. Nápoly, a nagy « gondfelejtő » ehhez a programmhoz hű volt mindeddig. A sokaktól sürgetett új Nápolynak is a « pausilypon » utján kellene járnia. De ehhez nem lesz elég az, ha a gyufaskatulya alakú házak ablakai a tengerre néznek.

BIZALMAS ADATOK

Aki Nápolyt jól akarja ismerni, tudomásul kell vennie bizonyos adatokat, melyek nem tartoznak hozzá a hagyományos leírásokhoz.

Nápoly Olaszország Bagdadja, bűbájos kertje. De mint a mesebeli Bagdad, ez is két részből áll, a szegények (*popolo minuto*) és a gazdagok (*popolo grasso*) városából.

Óvárosról és újvárosi negyedekről szoktak beszélni, de az újvárosi rész néha csak egy utcát jelent, mely behatol a « köznép » házai közé, azonban éli a maga külön életét. Ilyen pl. a Via Roma, melyet Don Pedro Toledo spanyol alkirály négyszáz évvel ezelőtt nyittatott az óváros mellett az arisztokráciának. A Via Roma azóta is az utcák-utcája maradt Nápolyban, bár egyik oldalán teljes hosszában csak sikátorok nyílnak bele.

A másik ilyen az óvárosba behatoló ék a Via Duomo. Ezt a nyílegyenes utat száz évvel ezelőtt vágták a görög-római Neapolis testébe, hogy megkönnyítsék a közlekedést a Via Foria és a tengerpart között. Ma a posztósok utcája. A símahomlokzatú paloták lakóinak semmi köze a mögöttük nyüzsgő óváros hangyaboly-életéhez.

A Via Umberto és a Mercato környéke egészen a háborúig a kikötői « Chinatown » volt, mindig tele matrózokkal és gyanús népséggel. A bombázások következtében elpusztult utcák helyén most épülnek a Lungomare üzletházai.

A régi és az új város közti különbséget tanulságosan világítja meg a statisztika. Ime: az óvárosban

lakik 600.000 ember. Az új városrészek lakossága szintén 600.000 fő. Az óváros Nápoly egész területéből egy harmadrészt foglal el. Két harmadrész marad az új negyedekre. Az óvárosban egy négyzetkilométeren 44.000 ember él, az új részekben csak 15.000. Az óvárosban átlag három személyre jut egy szoba, az újabb negyedekben nem ritkák a hétszobás palotalakások, melyeknek minden helyisége terem. A családi ház viszont kevés.

Nápolyban a családfők huszonöt százalékának nincs biztosítva a kereseti forrása, tehát mintegy 300.000 ember máról holnapra él állandó bizonytalanságban. Ezek mind az óvárosban laknak, és részben belőle élnek.

Aki az adatok mögé tud látni, az megérti, hogy Nápoly lehet a túristák paradicsoma, de a nápolyi nép ezt drágán fizeti meg: nyomorúsággal, elmaradottsággal. Százezrek életének egyetlen célja, megúszni valahogy a hetet, a hónapot (sbarcare il lunario), vagy pedig állandóan résen lenni s valami szalmaszálba belekapaszkodni (arrangiarsi).

Ezeknek a sorából kerül ki a rengeteg utcai árus, a kéregetők, az utcai zenészek, sorsjátékosok, csempészek, járdaszélen működő « optikusok », boltok szegletében dolgozó « órások ».

A nyomorúság sok mindenre megtanította a nápolyiakat. Igy álltak elő bizonyos « foglalkozások » is. Legutóbbi időkig ismeretes volt a *polmonara*, a macskaetető öregasszony, akinél abonálni lehetett meghatározott havi összegért a macska kosztját. A polmonara összeszedte a mészárszékek hulladékát, főleg a Nápolyban nem értékes tüdődarabokat (*pol-*

mone = tüdő, pájsli) s szétosztotta az előfizetett macskáknak. A fizetővendégek nyakára színes szalag volt kötve.

Egy másik nápolyi « foglalkozás » volt, még részben meg is van, a kabát és nyakkendő kölcsönzés a Tribunali tárgyalótermeibe beidézett ügyfeleknek. Mert a törvény előtt nem lehet akárhogy megjelenni Nápolyban sem. Tehát a nem megfelelő ruhában érkező atyafi párszáz líráért tisztes kabátot kaphatott a kölcsönző embertől.

Nemrég szünt meg a « panoráma emberek » céhje (uomini panoramici). Ezek a nagyszállók közelében, a Via Partenopén meg a Via Caracciolón álltak lesbe távcsövekkel, és ha idegenek jelentek meg a színen és Capri fele tekintgettek, rögtön mellettük termettek és felajánlották a messzelátót pár percre ötven liráért.

A nápolyi, ha kell, többször vált mesterséget, de egyet sem tanul meg alaposan. Itt még vannak céhen kívül dolgozó kőművesek, asztalosok, foltozóvargák, órások, mint ahogy az óriási számban « dolgozó » csempészek sem mások, mint engedély nélkül működő « kereskedők ».

A nápolyi természeténél fogva *imbroglione* (kópé) lévén, határozott rátermettséggel és művészettel csinálja a maga sajátos létért való küzdelmét. A rádió műsorán szereplő nápolyi jelenetek témája ez az *imbroglione napoletano*, a Pulcinella és a bajazzó keveréke. Ezek a darabok azonban csak nevettetnek, nem fedik fel, hogy a bajazzónak sírásra is oka volna.

Filmek többet sejtetnek a nápolyaik nyomorából

és igazi tragédiájából. S maga a hatóság is jól ismeri a köznép szociális helyzetét. Ezért a rendőr néha szemethúny, ha az utcai árus nem tudja előmutatni árusítási engedélyét, vagy nem tudja igazolni árujának eredetét.

Nápoly megismerésének megvannak a maga forrásai. Az idegen a Baedekerben lapoz, vagy a *cicerone* felvilágosításait hallgatja.

Nekünk, akik itt vagyunk, ez nem volna elég. Ismernünk illik Maiuri tudós professzor könyveit a Nápoly körül folyó ásatásokról, amelyeket évtizedek óta ő maga vezet. Érdemes meghallgatni, amit mond. Aztán ott vannak újabb és régibb könyvek, hangulatosak vagy tárgyilagosabbak, szárazabbak. Mindegyikből lehet « mézet » szívni.*

No és ne feledkezzünk meg a két szemünkről, melyeket még akkor is érdemes jól kinyitni, amikor leszaladunk az utcára egy levelet bedobni a postaszekrénybe. S érdemes odanézni, ha a tér szögletében valahol srácok verekednek, vagy ha két autó kicsit egymásnak szalad. Nagy színész nép ez, ilyenkor mindig adódhat valami érdekes « alakítás », folklórjelenet sok gesztikulálással, vígjáték, vagy néha tragédia semmiségért.

* Aki a nápolyi ember gondolkodásmódját másképpen is meg akarja ismerni, lapozzon bele A. Altamura könyvébe: *Dizionario dialettale napoletano.* Új könyv, komoly kötet, de nem tudóskodó munka. Eleje nyelvtan, aztán szótár következik, a Függelék pedig ötszáz nápolyi szólás és közmondás gyűjteménye. A szövegek dialektusban és olasz átírásban olvashatók. Ezen a pár lapon a nápolyi életfilozófia mutatkozik be. A kópéság és a « hogyan élünk meg? » problémája körül forog a derűs antológia majd minden szólásmondása.

S mindezeken kívül személyes tájékoztatókat is kell szerezni, szem- és fültanúkat, akik maguk is a nápolyiak életét élik. Mert könyveink tévedhetnek (« *multa sunt in libris quae non sunt in vita* »), de még a legjobb könyvbe sem férhet bele minden (« *multa sunt in vita quae non sunt in libris* »), tehát elő kell vennünk a hús és vér nápolyiakat, akik majd pótolják azt, ami könyveinktől nem telik. Hasznos informátor lehet a sarki gyümölcsárus, a verklis, aki időnkint megáll a ház előtt, és megköszöni azt is, amit nem kap, az ablaktalan odúban dolgozó foltozóvarga, aki cipőnk sarkát kiigazítja, a boltos, akihez néhanapján betérünk valami nápolyi csemegét venni. Ezek mind ismerik a zónát, ahol élnek, s saját nézőpontjaik szerint az egész nápolyi társadalmat (a várost magát legtöbbször nem).

Nekem két ilyen informátorom van. Az egyik don Eduardo, a portásunk, aki ötvenhárom év óta lakik itt a Via Forián házfelügyelői minőségben s ismerte még azt a világot, amikor nem autók, hanem hintók jártak a ház előtt uraságokkal. Akkor a lakodalmas nép sem autóba zárva száguldott az esküvőre, hanem hosszú kocsisorban vonult, hogy a forgalom is megállt az utcán. De érdemes is volt megállni, mert volt mit nézni egy akkori lakodalmas meneten. A díszes nápolyi kocsikból már csak a halottaskocsik maradtak meg. S minthogy a temetési menetek jórészt a házunk előtt vonulnak el, don Eduardo látott belőlük vagy hetvenezret, mióta itt ül a portásfülkében. És tudja, hogy ha le is maradt az urasági hintókról, egy ilyen fekete díszkocsi egyszer

neki is ki fog jutni. Ezen újabban el szokott gondolkodni, mert don Eduardo cipész volt egész életében, itt a portán is, s az ülő foglalkozással együtt bizonyos filozófusi véna is kifejlődött benne. Olaszul is szépen beszél és pontosan tud különböztetni Dante nyelve és a nápolyi dialektus között. Az óváros topografiáját kitűnően ismeri, ami sokat ér ott, ahol a régi térkép már nem jó, de új még nincs. Don Eduardo Pompejiben soha nem volt, neki Pompeji a bazilikát jelenti, a Madonna del Rosario szentélyét. Hasonlóképpen nem érdekli a Museo Nazionale sem, pedig az itt van az utcánk elején. Dehát mit is láthatna ő ott? A Zeus-fejet? A múzeum melletti pázsiton is van egy hozzá hasonló, a Mazzinié. És Mazzini feje egész is, nem hiányoznak belőle darabok jobbról is, balról is.

A másik informátorom don Ciccio, a szakácsunk. Igazi nápolyi, aki nem is beszél másként csak dialektusban. Beszédmódja fonetikailag olyan rébusz nekem, mint aminő lehet az etruszk azok számára, akik olvasni és megfejteni szeretnék. Azonkívül don Ciccio abban is nagyon nápolyi, hogy életének hatvanöt éve alatt sohasem volt igazi mestersége. Pályáját tízéves korában kezdte mint bádogosinas, aztán volt cukrász, vasgyári munkás, éjjeliőr, portás, dolgozott kémiai gyárban is. Most pedig szakács. Lehetne mondani, hogy alapjában véve a kémia érdekelte legjobban, lévén mind a cukrászat, mind a főzés a kémiával rokon gyakorlati tudományok. Don Ciccio mint szakács is vérbeli nápolyi és azt gondolja, hogy az étel akkor jó, ha van benne fokhagyma, reszelt sajt, paradicsom és összeőrölt

száraz kakukfű vagy zöld bazsalikom. Nápolyi abban is, hogy mindig jókedvű, jószívű, készséges és városát nagyon szereti. De csak a régi, « igazi » Nápolyt. Ami harminc év óta épült Nápolyban, az nem nagyon érdekli. Nem vett tudomást az utcák névváltoztatásáról sem és ez egy kis zavart okoz néha a társalgásunkban. Itáliából Nápolyon kívül csak Rómát és főleg Carrarát ismeri, mert ott az egyik fia *brigadiere*, vagyis csendőrtizedes. (És ez a körülmény bizonyos tekintélyt ad don Cicciónak is ott fent Capodimontén a szomszédok között.) De Carrarán túl aztán már az « okeanos » kezdődik don Ciccio számára, vagyis az óperenciás tenger, a nagy ismeretlen. A francia, angol, ázsiai vagy amerikai földrajzi nevek, melyek ma állandóan a levegőben röpködnek, neki mind egyformán hangzanak. Térben nem tudja őket elhelyezni, mert don Ciccio analfabéta s így térkép vagy újság nem kerül a kezébe. Újabban esténkint televíziót nézeget egy bárban s így egycsapásra « utolérte » azokat, akik könyvekkel és írással töltötték el fiatalságuk éveit.

SZEGÉNYEK UTCÁJA

Ilyen százával akad Nápolyban, de én most az enyémet mutatom be, azt, amelyen mindennap végigmegyek és életét, titkait, lakóit ismerem. Nem szép utca. Hivatalosan *via* volna, de igazában csak *vico*, azaz sikátor, Vico Loffredi. A neve sem szép, nem tartozik a muzsikáló olasz szavak közé. Sikátor lévén, keskeny is, és még azonkívül púpos is a

közepén, mintha évszázadok alatt vetemedett volna. Egy darabig felfelé tart, aztán hirtelen lejt, majd lépcsőben végződik, hogy a keresztező utca szintjét elérje.

Ott, ahol a lépcsők vannak, egy sötét sikátor torkollik bele, mely fölött magasan boltív köt össze két szemközt levő házat. Szuggesztív hely a fények és árnyak játéka miatt. Kár, hogy a fényképező Nápoly-járók még nem fedezték fel. A boltív homályában párok szoktak suttogni. A leány a szomszédos dohánygyárból való « Carmen », vagy iskoláslány könyvköteggel kezében. A fiú *fidanzato nascosto*, vagyis otthon be nem mutatott « vőlegény », mert még « nem fejezte be tanulmányait », vagy « még nincs állásban ». Itt találkoznak és így kezdődnek az idillek, melyek tragikusan is végződhetnek s utolsó állomásuk vagy az Ospedale dei Pellegrini terme az öngyilkosok osztályán, vagy a poggiorealei fogház valamelyik cellája.

Az utcában egyetlen bolt sincs. Kinek is jutna eszébe itt boltot nyitni, ahol a lakókon kívül szinte senki sem megy keresztül? Vagy ha betéved valaki, siet tovább a szagok meg a száradásra kitett ruhákból hulló kövér vizcseppek elől.

Bolt nincs, de egy « kirakat » mégis akad az utcában. Az egyik földszinti egyszobás lakás ajtajára ki van akasztva madzagra néhány játék: trombita, pisztoly, kis autók, álarc, bádog főzőcske készlet kartonra szerelve, kaucsukbaba és a gyermekkorunkból ismert matricák sorozatokban. No meg olcsó cukorkák is kaphatók a « boltban ». Valamelyik

szegény ember akar pár garast megkeresni a többi szegény ember között.

S aztán itt van Ninuccio, a zöldségárus, aki a sarkon csak a földre rakja le a salátát, káposztát, az ánizsillatú *finocchio* nagy fehér hagymáit, kosárban krumplit, spenótot, vereshagymát, meg amire szüksége van a Via Loffredi háziasszonyainak.

Ninuccio « házhoz » is szállít. Az emeletekről zsinóron kosarak ereszkednek alá és a háziasszony lekiáltja a szükséges dolgok nevét, mennyiségét és aztán a kosár újra felemelkedik tíz-húsz méter magasságba. Mert az utcában csupa magas ház, *palazzo* van. Az egyiknek hatalmas kapuja ma is megnézni való dolog. Nem lehet tudni, hogy kétszáz évvel ezelőtt, mikor még urak, sőt nápolyi mágnások laktak benne, hogyan hajtott be a szűk utcáról a négylovas hintó? A hajdani urak már rég elköltöztek ezekből a házakból, de fent az emeleteken, ahova a nap is besüt, még ma is kiváltságos osztály lakik. A felső emeleteken lakó *signore*-k felesége is *signora*, de lent az utca során a *comare*-k, az «asszonyságok» hangja hallatszik. A szegények utcájában is vannak társadalmi osztályok.

A *bassi*, a nápolyi szegény ember jellegzetes lakása, utcára nyíló helyiség, néha amolyan félpinceszerű szoba. Csak az ajtónyíláson át szellőzik, mely egyben ablak is. Még a primitív higienikus berendezések is a szobában vannak hátul.

Némely ilyen lakás mellett kis kőtábla látható, melyen a nápolyi magisztrátus határozata olvasható: « *Terraneo non destinabile ad abitazione.* » Tehát a helyiség lakásra nem használtható. A tábla már évti-

zedek óta ott van és ott is marad addig, amíg a házat le nem bontják. És a megbélyegzett *terraneo*-ban lakni is fognak sokgyermekes családok. Mikor a gyerekek megnőnek és iskolába kezdenek majd járni, a táblára írt szöveget olvasási gyakorlatnak használhatják.

Igy lakik a Via Loffredi népe. De az utca egyáltalán nem rideg, sivár. Ezek az emberek szeretik a virágot. Minden balkón függőkert vagy parányi őserdő. A dús növényzet áttör a rácsokon és hosszú fürtökben, fonatokban folyik alá az alsóbb emeletek felé. De a lakások ajtai avagy szellőztetőnyílásai is körül vannak rakva vaskarikákba akasztott cserepekkel, konzervdobozokkal, polcokra rakott virágosládákkal. Virág virít még a gyermekszoba kimondhatatlan nevű edénykéiben is.

Rozoga ketrecekben itt-ott tyúkok, szegre akasztott kalitkákban madarak, az ajtók közelében működő mosómedencék. A ketrec, a kalitka, a virágtartó abroncsok meg a polcok a férj alkotása. Mert a nápolyi barkácsoló ember, s szabad idejében (az pedig van bőven!) szívesen csinál valami hasznosat, szobát fest, ajtót mázol, fúr-farag, játékot javít a gyerekeknek, konyhaeszközt az asszonynak. Valami módon « szépíti » a házatáját.

A szobák mindig nyitott ajtaján át bömöl a rádió, kihallatszik a beszéd, árad ki a készülő ebéd szaga. Elég végigmenni az utcán s megtudhatjuk, mi lesz ebédre, mik a családi problémák itt, ott és amott, és közben hallhatjuk három-négy rádióállomás műsorát. Kint az utca során illatok, hangok, szagok, gyereksírás, zörejek mind összeolvadnak

egy sajátos « harmóniába », mely a Via Loffredi atmoszférájához tartozik.

Ebben az utcában lakik a mosónőnk is tizenheted magával egy szobában. Hat gyermekük van, mind sápadtak, fehérek, mint a pincében nőtt virágok. Velük együtt lakik a rokonság is. A földbesüppedt helyiségben állandó a zsivaj és korán érik a felelősség. A négyéves kislány már dajkája a még kisebbnek.

Itt látom néha az öreg zenészt is, aki a Via Duomón szokott üldögélni citerájával, de itt a Via Loffredi népe között nem kéregető, hanem a többivel egyenrangú fél. Mert mindenki úgy keresi meg kenyerét, ahogy tudja.

A emberke öreg, vak, hajlott, madárfejű, micisipkás. Citeráját fakó cihába dugva hordja, hóna alatt a kis szék, amin üldögél az autóbuszmegálló közelében. Egy gyerek szokta odakísérni a standjára. A hely nincs messze, csak a háztömböt kell megkerülnie. A kopott sikátorról kilép az öreg a szép utcába, mint a színész a szürke szinfalak mögül a kivilágított színpadra. Csakhogy mindebből nem lát semmit a vak ember. A Via Loffredi környezete vagy a Via Duomo fényes kirakatai neki mindegy. Amíg a gyerek kíséri, az öreg mindig beszél. Mindig mosolyogva beszél cirpelő hangon, mint a citerája. Néha együtt lépünk be az utcába, mikor a gyerek visszakíséri az öreget ebédelni. Ő előttem megy a gyerekkel, aki nem figyel rá. Helyette én próbálok valamit ellesni abból, ahogy az öreg citerás kommentálja a világot és a Via Duomót, amiből ő csak

lépteket hall, autórobogást és olykor egy pénzdarab koppanását a kis tányérkán, amit a térdén tart.

Az öreg helyét néha egy törpe foglalja el. Ez is vak. Talán jobban játszik, mint idősebb kollégája, de egykedvűen, hidegen. Ő csak helyettes, nem adja bele a szívét. Egészen más az autóbuszmegálló képe, mikor az öreg ül a poszton és alig hallhatóan penget valamit a citerán. Mindjárt könnyebben hullanak az öt- és tízlírások.

A Via Loffredit, nem lévén benne bolt, az utcai árusok látogatják és kiáltozzák portékájukat a nap bizonyos óráiban, mintegy meghatározott menetrend szerint. Állandó látogatói az utcának a tejes, az újságárus, a halas, a pereces, a tojásárus, a túróféléket árusító ember, a kefés, a léggömbárus meg a virágos leány. Mert virágot vesznek a szegények is. Kell az a szentkép elé, mely egész nap ki van világítva a szoba mélyén. Áhítatból is, meg szükség is van a kis világosságra a szobában, hogy tájékozódni lehessen a félhomályban az esti lámpagyujtásig. Erre elegendő a szentkép villanymécsese. Hiszen az élet nappal úgyis az utcán folyik a lakás ajtaja előtt. Ott történik minden, mosás, varrás, a gyerekek öltöztetése, terefere, részben a főzés is, vagy ha nem, a bejárat közelében elhelyezett gázrezsón. Igy a gyerekekre is lehet ügyelni. Mert a *creatura*-k mindig az utcán vannak, azon a keskeny sávon, mely fölött a magasban a szabad ég látszik. Az utca a *bassi* kiegészítő része: a gyerekeknek játszótér, az asszonyoknak társalgó, a dolgozó emberiségnek pedig ingyen műhely.

Hétfő a nagymosás napja szokott lenni. (De a

sok ruhát látva, mikor nincs « hétfő » a sikátorokban?) Ilyenkor nemcsak lobogódíszbe öltözik az utca, hanem a fehérneműből enyhe eső is záporzik alá a girbe-görbe kövezeten baktatóra. A fehérnemű diszkrét holmi szokott lenni, de itten nem úgy van. A szomszédok közt egyébként sincs titok, ismerik egymás problémáit, anyagiakat, nem anyagiakat egyaránt. Nyugalmukat általában nem zavarja meg semmi. Az asszonyok békésen üldögélnek a sötét szobák bejárata előtt. Ki varr, ki mos, ki a készülő ebédre vet egy-egy pillantást. Csak néha tör ki köztük a háború, amikor nézeteltérés támad valamelyik emeleti « arisztokrata » hölgy és egy földszinti « comare » között.

Ilyenkor « balkónjelenet » rögtönződik, de más szókinccsel, mint a « Rómeo és Júlia » megfelelő helyén. Azonkívül itt mind a két szereplő a gyengédebb nemhez tartozik. A shakespeari színpad is azonnal kész: az egyik asszony fenn, a másik lenn az utcán. S minden ajtóból jön elő a « nép », még az udvari szobák lakói is. Mert ki tudja, mit lehet majd hallani.

Az ügy valami bagatell dolog, amit nálunk a népszínművek hősnői csípőre tett kézzel szoktak egymásközt elintézni. De itt nagyobb a hév és hamar kerül sor az átkozódásra, nem is az élők, hanem a holtak emlegetésére. És visszhangzik a keskeny köz a csattogó szavaktól. Mindez miért?

Az ok talán szóra sem érdemes. De ilyenkor minden kitör a szegény asszonyból, ami eddig lefojtva lappangott benne: a napi őrlődés a sok gyerekkel, a szegénység, melyből nem lehet kilábolni,

a férj pipogyasága, hűtlensége, a jövő reménytelensége. Mindez a keserűség most felszabadult energiává válik és megindul a lelki epeömlés, mint a Vezuv oldalán a láva, ha eljön az ideje. És ez az áradat rázúdul a szegény szomszédasszonyra, aki tud mindent és nem is vág vissza nagy hévvel. Az esetből nem is lesz sírig tartó harag.

A férfiak csak félfüllel hallgatnak oda, a gyerekek is folytatják a birkózást, a macskák is helyükön maradnak nyugodtan. Öt percig sem tart a vihar (mint Rossini « Tell Vilmos »-nyitányában), aztán a hősnő visszavonul a balkónról övéi közé. A fehérneműk tovább lobognak a tavaszi szélben s minden elfelejtődik. A kitörés elmult, a vulkán szelepe újra becsukódik. Délben, mikor ismét végigmegyek az utcán, a Via Loffredi hosszában mindenki békésen eszi a pastasciuttát s ebben a macskák is velük tartanak, mert nekik is gazdáik kosztját kell enniök.

De nem mindig van így. Ha férfiak között kerül civodásra a dolog, Nápolyban könnyen kinyílik a kés, vagy fegyverré válik bármi, ami a vita hevében kezeügyébe kerül annak, akinek « igaza van ». A napilapok negyedik oldala, a « Cronaca di Napoli » mindennap közöl eseteket. A szereplők arcképeit látva a hírrovatban (foglalkozásuk szerint nagyobbrészt csempészek), lehetetlen a mi cigányainkra nem gondolni. Haj, bajusz, barkó, tekintet ugyanaz, ami hazulról ismeretes, csak a név más, « Kolompár » meg « Lakatos » helyett Esposito vagy Coppola, nevek, amiket itt ezren meg ezren viselnek.

De ilyen komoly esetek a Via Loffredi lakói közt nem fordulnak elő.

Ha valaki meghal a szegények lakásában, akkor egy éjszakára ő az úr a szobában. Most csak ő « fekszik », a többiek virrasztanak. A szoba most is homályban marad, csak a mécsesek száma gyarapszik a Madonna előtt meg a kredencen. És a ravatal fejéhez odateszik az apró villanykörtékből összeállított keresztet, melynek lámpái megvilágítják a sápadt arcot. A szomszédok megállnak a nyitott ajtó előtt, imádkoznak egyet és néhány jó szót szólnak. A halottról beszélnek, de az élőknek szól, amit mondanak. A virrasztóknak időnkint tálcán kávét küld valaki a szomszédságból, virradatkor pedig csokoládét isznak valamennyien. Reggel a virágárus leány több rózsát és szekfűt ad el, mint máskor. De ő is hálás a jobb üzletért és bead a halottas szobába néhány szál virágot. Mikor a halottat kiviszik a ház elé, már hozza is valaki lapos kosárban a friss halat, amiből majd a halotti tor falatjai készülnek. Van a kosárban minden, ami jót a mergellinai halászok behoztak a piacra. És amíg a férfiak odavannak a temetésen, az asszonyok kezdenek sütni-főzni. Mert kell jutnia belőle mindenkinek, a virrasztóknak, a szomszédoknak, a rokonságnak. Mikor minden lezajlott, kitakarítják a lakást és folytatódik tovább a sikátor élete az örökös mosással, ruhateregetéssel és az élet mindennapi nyügeivel.

Nem igazi nápolyi utca az, ahol nincs márványos szentkép, *tabernacolo*. Akármilyen szegények is a Via Loffredi lakói, nekik is jutott egy belőle örökül még abból az időből, mikor ilyesmire is tellett.

Lámpa is ég előtte néha. Újabban egy másik tabernacolo is készül. Széthullott láda darabjaiból eszkábálta össze valaki. Még nincs befestve, Madonnakép sincs benne, de már a helyén van egy csupasz házfalon. Nem baj, majd kerül bele később minden. Hiszen a székesegyházak sem készültek el máról holnapra, pedig azokat nem szegény emberek építtették, akik tizenheten laknak egy szobában.

Az üres keret mellé odaakaszt néha valaki egy kalitkát, pintyőke van benne. A madárka egész nap énekli a szerenádot a Madonnának, aki még nem is költözött be Loffredi-utcai új házába.

A Via Loffredi nem különösen érdekes utca, csak olyan, mint a többi, mint akármelyik utca itt Nápolyban tele az élet poézisével és apró tragédiáival.

DONNAREGINA, MAGYAROK ZARÁNDOKHELYE

Ott, ahol a Via Loffredi végződik, kezdődik a Largo Donnaregina. A szegények utcájából a szegények terére lépünk. Amint a Via Loffredi nem igazi utca, csak sikátor, a Largo Donnaregina sem *piazza*, hanem csak *largo*, azaz utcakiszélesedés, terecske, ahova csak sikátorokon keresztül lehet bejutni. De meleg, hangulatos zug, a kis zónának a szalonja, ahova mindig besüt a nap s megszépíti még a romokat is a tér egyik oldalán.

Csak a velünk szemben levő palazzo homlokzatát nem szépíti meg. Pedig az a ház a nápolyi kardinális palotája volna! Egyik kapuja fölött fülkében látható

is Szent Januarius püspök szobra és valamelyik hajdani kardinális kőcímere.

A palota kétemeletes sárga és szürke színű vedlett ház alul végigragasztva plakátokkal, miket részben az idő megviselt, részben gyerekek megtépdestek. Az ablakok sötétek, valamikori meszelés fröcskölése száradt rájuk, a tetőpárkányt benőtte a fű.

A bíboros nem ezen a fronton lakik, hanem bent egy kis udvaron. Mikor szép autója a kapu alól a térre kifordul és a benn ülő főpap fekete köpenye alól elővillan a bíbor tüzelő pirosa, a tájékozatlan szemlélő azt gondolhatná, hogy őeminenciája valami szegényházban végzett főpásztori látogatásról indul éppen haza a palotájába.

A téren sok a gyerek, diákféle. A püspöki palota szomszédságából jönnek, ahol a piaristák iskolája van. A pici homlokzatra, mely nem látszik iskolaépület bejáratának, ki is van írva « Istituto Calasanzio », de a háromablakos frontból csak a kapu a kegyes atyáké, maga a ház nem. Az ő iskolájuk is udvarban van, mint a kardinális lakása. Valamikor az egész épület az övék volt (az egész tömb nem nagy), de az állam a mult században elvette tőlük a házat és csak az udvar maradt meg nekik rajta egy régi épületrésszel. A telekre most építettek új iskolát, egy nyolcemeletes « felhőkarcolót » akkora területen, amelyen otthon a Tisztviselőtelepen egy kertes családi ház éppen elfér. Az épületnek így aztán se frontja, se formája, de a célnak megfelel. Mindössze három-négy szerzetes tanít benne világi tanárokkal vegyest s igyekeznek nevelést adni nyolc-

száz nápolyi gyereknek. Aki csak egy kicsit is szokott szemlélődni a nápolyi iskolák körül és ismeri az ifjúság temperamentumát, elhiszi, hogy a kegyes atyák vállalkozása a sziszifuszi munkák közé tartozik.

Az intézet vezetője, a páter provinciális egyszemélyben tartományfőnök, igazgató, házfőnök, görög tanár és a kis rendház konyhagondnoka, aki személyesen adja ki a szakácsnak a főznivalót és este személyesen veszi át az elszámolást. Nápolyban a piaristák tartományfőnöke még ma is majdnem szószerinti értelemben követi a rendalapító példáját, aki maga söpörte iskolája termeit.

A tér sarkán kurta, szűk utcákban szabóműhelyek vannak. Az egyiknek ajtajában egy ezüstzsinóros bírói talárt és egy kifakult lila reverendát lóbál a szél. Ez a cégér jelzi a szabóműhely jellegét: « egyházi és törvényszéki egyenruha szabóság ». Ha a sötét helyiség ajtaján bepillantunk, egy ösztövér, megnyúlt arcú pápaszemes egyént látunk a térdére vetett ruhadarab fölé hajolni. Pontosan azt a típust, aminek odahaza « kecske » a neve, vagy ha finomabbak akarunk lenni, azt mondjuk, hogy « dickensi figura », aki a Twist Olivér vagy a Copperfield Dávid lapjairól lépett elénk a Donnaregina egy sötét odújában.

Azonban a Donnareginával még nem végeztünk, ez a « szegényház-tér » tartogat számunkra még valami érdekességet. Egy sikátoron át jutunk el a térnek nevet adó egykori apácazárda gót templomához, mely az 1300-as évek elején épült s az akkori Nápoly művészeti emlékeinek ma csak kevesektől

látogatott kincsesháza. Itt élte le élete utolsó éveit Árpádházi Mária királyné, V. István magyar királyunk leánya, Sánta Károly nápolyi király felesége, majd özvegye. Mikor az özvegy királyné beköltözött a zárdába, az épület új volt, sőt még be sem volt fejezve. A régi zárdaépületet, mely alapításában a bizánci korra megy vissza, földrengés döntötte össze 1293-ban. Az újat a királyné építtette fel a saját költségén gót stílusban Franciaországból hozatott mesterekkel, akik mindefelé dolgoztak Nápolyban, ahol ekkor épültek az Anjouk templomai.

Azóta hatszázötven év telt el kereken, az apácák is már régen elköltöztek a zárdából. A többszörösen kifosztott, elhanyagolt, profanizált, majd az 1930-as években helyreállított templom ma múzeum, amelynek legfőbb kincse a királyné síremléke. De ettől függetlenül is mi magyarok úgy jöhetünk ide, mintha hazamennénk. Erről még életében maga a királyné gondoskodott.

Mária királyné tizenkét gyermek anyja volt, és nemcsak jámbor, hanem okos, ügyes, kormányzásra termett asszony lehetett. Egy gyermeke halála után még tizenegyet felnevelt, hét fiút és négy leányt, és gyermekeit kitűnően elhelyezte. Fiai és leányai nemcsak hercegek és hercegnők voltak származásuknál fogva, hanem királyok és királynék is kerültek ki közülük. Lehet mondani, hogy ő volt a 14. század trónon ülő, legboldogabb « Gyurkovics mamá »-ja. Toulousi Szent Lajos is az ő fia volt, akinek 1317-ben történt szenttéavatását még megérte a boldog édesanya. Utána még hat évig élt. Utolsó kívánsága az volt, hogy itt a templomában temessék el.

A síremlék elkészítésével fia, Robert, 1309-től nápolyi király Tino di Camaino és Gagliardo Primario mestereket bízta meg, akik az elkészült szarkofágot 1326-ban fel is állították a templomban. A tizenegy gyermek márványba faragott alakja üli körül a királyné koporsóját; ki sólymot, ki sast, kutyát, kormánypálcát, « aranyalmát » tart kezében vagy ölében hivatala vagy kedvelt szórakozása szerint. Szent Lajos püspöki süveget visel. Legszebbek a koporsót könnyedén vállukon tartó angyalok. Ezeknek megfaragásában valóban remekeltek az emléket készítő mesterek.

Az 1309-ben özvegyen maradt királyné jól érezhette magát a szép templomban és az új zárdában az apácák között. A templom falait festmények borították, melyek Jézus és Mária életét és az Apokalipszis jeleneteit ábrázolták. Alexandriai Szent Katalin élete is meg volt festve a falakon. A halktónusú képek finom rajzú csoportjai ma is oly szépek, hogy tovább lehetne elnézegetni őket, mint amennyi időt szán némelyik siető túrista az egész Nápolyra.

A királyné még tizenhét éves sem volt, mikor hazáját elhagyta, de származását sohasem akarta eltitkolni, sőt magyar környezetben akart élni. Ezért a templom díszítésében egyéni kívánságai is voltak. A templom mennyezetére, oda, ahol a boltívek és a bordák háromszögű mezőket alkotnak, az Anjouk és az Árpádok egyesített címerét festette meg. Ez a címermotívum annyiszor ismétlődik, ahány háromszögű mező van a szentély és a kórus alatti mennyezet területén. Az Anjou-liliomok és az Árpád-sávok szép kombinációt adnak.

A királynénak még egyéb kívánságai is voltak. Az apácák kórusára öt képet festetett Árpádházi Szent Erzsébet életéből. Aztán külön egy kis falsíkra Szent István, Szent László és Szent Erzsébet alakját rendelte meg mint három falra festett « szentképet ». A közös keretbe foglalt három magyar szentnek freskója az apácák kórusának elején egészen alacsonyan van. Szeretném feltételezni, hogy itt volt a királyné helye a kórusban. Innen az oltárra is jól lehet odalátni. Mária királyné nem feledkezett meg arról sem, hogy a három Árpádházi szent magyar voltát is hangsúlyozza a művész. Ezért mögéjük háttérnek piros-fehér sávokat húzatott, az akkori « nemzeti » zászló színeit az Árpádok címeréből.

Az épületen változásokat később is végeztetett, ablakokat rakatott be, ajtókat nyittatott, a kórust meghosszabbíttatta. Intézkedett.

A templomhoz egy kis kápolna is tartozik, a Cappella Loffredo. A nevet már ismerjük. Ez az a *principe,* akiről a közeli utcát elnevezték, és aki itt van eltemetve a kápolna oltára előtt. Ő maga előbb költözött ide a kriptába, mint a magyar királyné a zárdába. A kápolna a maga idejében valóságos ékszerdoboz lehetett. Minden falát a Giotto-iskola ájtatos mestereinek képei borítják. Az oltár mögött a Kálvária jelenete, egy másik falon Mária élete, a harmadikon Szent János apostol története van megfestve. A negyedik fal Szent Ferencnek maradt. A kápolnán csak a templom felé van egy kis ablak vágva. Ide nap nem sütött be sohasem. A freskók már több mint hatszáz évesek, de a színek élénksége

frissen megmaradt. Mikor a reflektor fénye rájuk esik, úgy ragyognak, mintha csak a minap készültek volna.

A templomban és az egykori zárda helyiségeiben don Salvatore vezeti a látogatókat. Don Salvatore képesített állami múzeumi őr és lakása is itt van az épületben. Családjával együtt lakik itt irigylésreméltó környezetben. Vendégeit, akik a szomszédos helységekből jönnek, az apácák parlatóriójában fogadja reneszánsz módra kifestett falak között, és ha felesége nyáron a sört vagy a tejet hűs helyen akarja tartani, egy szobával tovább a zárda volt káptalani termében rakja le az üvegeket bizánci freskómaradványok alá. Don Salvatore virágokat is tenyészt a kis kolostorudvar emeleti kerengőjén. Maga az udvar csupa nőies báj és elegancia. Padlója szép nápolyi csempével van berakva, oszlopait és falát lágy barokk márványdísz fedi.

És mindenütt a felséges csend a ház körül. Mert ezt a helyet autók nem közelíthetik meg. A templom előtti út ráccsal van lezárva s a labdát rúgó gyerekek sem használhatják az utcát játszóhelynek. Iróembernek való hely volna ez. És don Salvatore is író lett ebben a környezetben. Egy iskolai irkában összeállította a Donnaregina történetét, mely a mese és valóság érdekes keveréke lehet, mint Vasari művészeti történetei. Don Salvatore sok múzeumi tudós ember beszélgetését hallgatja, akik idejárnak épületet meg freskókat tanulmányozni. Jó memóriája is van, és van fantáziája is, hogy a hézagokat kiegészítse. Segítségére van ebben néhány novellaszerű feldol-

gozás az Anjouk Nápolyának életéből egy kicsit Boccaccio szellemében. Azonkívül elolvasta Gino Chierici professzor könyvét is a templom helyreállításának történetéről. Ez pedig igen tudós munka. Ez abból is kitetszik, hogy a nápolyi Biblioteca Nazionale másfélmilliós gyűjteményében csak egy példány van belőle, és az is mindig kézben van. Mert az egyetemi hallgatónők ebből írják a Donnaregináról szóló dolgozataikat ahelyett, hogy ide járogatnának és tanulmányoznák a falra festett csodákat meg a szép köveket és hallgatnák don Salvatore magyarázatait, melyek sokkal érdekesebbek, mint a nagy könyv száraz, pontos, szakszerű előadása.

De don Salvatore nemcsak könyveket olvasott ahhoz, hogy jó *cicerone* váljon belőle. Mint minden nápolyinak, neki is van élettapasztalata, ami nagyon segíti az embert a pályáján. Fiatalabb korában vasutas volt, azután Abisszíniába került, az etióp fővárosban kereskedett, öt évig fogságban volt Tanganyikában, majd hazajött, és a nápolyi « arrangiarsi » elv alapján idegenvezető lett a donnareginai « múzeumban ». Mert erre a mesterségre minden olaszban van hajlam. Ha idegenek lépnek be don Salvatore birodalmába, az olasz magyarázatot német, francia, angol betoldásokkal tűzdeli meg, hogy az előadásban mindenki találjon valami nekivalót.

Don Salvatore mint magánember is nagy tisztelője Mária királynénak. Tehát csupán ezért is érdemes vele jóban lenni, mert ő donnareginabeli szerepénél fogva akaratlanul is a magyarság kultúrképviselője Nápolyban. És végül don Salvatore még arra

is büszke, hogy tizenegy gyermeke született, pontosan annyi, ahány herceg és hercegnő ül lent a templomban a királyné kőkoporsója körül.

SPACCANAPOLI

Magyarul *Szelő*-utca volna a neve ennek a sávnak, mely a görögök és rómaiak idejében a város egyik főútvonala volt. Ma is az s bár csak öt méter széles, olyan emberfolyó hömpölyög és sodródik benne, mintha az utcában az év minden napján búcsú volna. A Sapaccanapoli főúti mivolta abban is kifejeződik, hogy nem szárad rajta fehérnemű s így végig lehet rajta látni, mint egy nagy rianáson, mely a Vomero lábától az állomásig terjed és az óvárost két részre osztja. No de ha nincs a Spaccanapolin száradó ruha, annál több van a keresztező sikátorokban, ahova még a nap sem süt be és csak annyi fény jut a földszinti lakások ajtajáig, amennyi a száradó ruha rétegein át leszürönközik.

A Spaccanapoli és környéke külön világ. Paloták, templomok, kolostorok, szép, de észre nem vett homlokzatok, udvarok, sikátorok, romok és megviselt házak labirintusa. Benne egy sajátos emberfajta él, mely hozzánőtt ehhez a környezethez, mint csiga a házához. Aki ide belép, annak mindkettőt élveznie kell, a « csigaházat » is meg a lakóját is. Mert ha valaki csak a « műemléket » keresi a Sapaccanapolin, akkor oly kihalt lesz számára ez a hely, mintha Pompejiben járna. És a látogatónak meg kell éreznie egy kicsit a történelmi levegőt is, mely itt konventek,

síremlékek, paloták, boltívek, balkónok körül lengedez.

Az utca bejáratánál áll a jezsuiták nápolyi reprezentativ temploma, a Gesù Nuovo. Homlokzata piramis alakra faragott csúcsos kövekkel van kirakva. Érdekes és jó megoldás. Soha nem kell restaurálni. Belül pedig minden *nett*, hibátlan, makulátlan: márvány, bronz, képek, szobrok, freskók. Mintha a pávimentumtól a boltozatokig mindennap végigvizsgálnák és végigmosnák a templomot! Meg kell hagyni, takaros egy templom. Csak a római Szent Péterben van olyan karbantartás, mint itt. Javítják is állandóan s a restaurátorok vasállványa ide-oda vándorol a hajóban és a kápolnákban. De nemcsak külső pompájában reprezentál a Gesù Nuovo, másként is. A túrista a világ bármelyik részéből érkezhet, a sok gyóntatószék valamelyikében fog lelkiatyát találni, akivel megérteti magát.

Pár lépéssel odébb már a Santa Chiara előtt állunk. Ez a templom a nápolyi « porából megéledett főnix », a helyreállító munka remeke. A szép templomból, mely egyike az Anjou királyok építette öt gót bazilikának, a háború végén csak egy kőrakás maradt. De a Santa Chiarát a nápolyiak felépítették ismét úgy, ahogy francia mesterei elgondolták Anjou Károly és II. Róbert idejében hatszázötven évvel ezelőtt, megszabadítva a templomot mindattól a hozzáadástól és változtatástól, amivel évszázadok alatt kivetkőztették eredeti jellegéből. A falakat teljesen símán hagyták, csak a régiből megmaradt faragott kődarabokat illesztették bele az új épületbe, mindent a maga helyére. A templom mai megjelené-

sében régi és új elemek zavartalan egységet alkotnak. Térhatásban pedig nincs hozzá mérhető épület Nápolyban. Érdemes végigjárni az újjászületett templom kápolnáit. Mindegyikben találunk valamit a régi Santa Chiara megmentett kincseiből és lesz mindenütt valami új, az oltár asztala vagy felszerelése vagy egy kép. Sétánk a templomban olyan, mintha egy egyházművészeti kiállítás fülkéit járnók körül, ahol régi és új művészet békés harmóniában megférnek egymás mellett.

A templom és a klastrom valamikor a klarisszáké volt. A gazdag zárdába a legjobb nápolyi családok leányai léptek be. Voltak kétszázan is. A zárdaudvar ma is úgy van nagyjából, ahogy az apácák hagyták. Az árkádokat és a pergolák oszlopait virágos kék meg sárga színű csempék borítják. A csempék rajzai futónövények indáit, leveleit, virágait utánozzák, melyek az oszlopokra csavarodnak. Az utak mentén a szegélyeken, a kőpadok hátán és alapzatán tájképek és népi jelenetek láthatók. Az udvar díszítése a capodimontei porcelángyárból került ki. Ez a szép *chiostro* volt az apácák sétálóhelye, itt társalogtak, vagy csendes órán itt elmélkedtek, kézimunkáztak. A virágágyak körül szökőkutak vize csobogott, az árkádok alatt kalitkákban madarak ugrándoztak. Ha pedig a kertből a kórusba vonultak imádkozni, ismét csak olyan környezetben voltak, ahol tenyérnyi helyet sem hagyott «paraszton» a művész. A kórus falain freskók, a mennyezeten szimbolikus képek, az oszlopokon, pilléreken, a mennyezetet tartó bordákon változatos cirádák. Ahol lehetett, kőfaragás, ahol nem, ott aranyozás tette széppé az imádság helyét. Hát

még a templomuk kincstára! Az apácák nem hordtak ékszert, de a Spaccanapoli túlsó végéről az ékszerészek műhelyük legszebb darabjait ide szállították, kelyheket, szentségtartókat, feszületeket, ereklyetartókat, aranyba foglalt zománcképeket. A nápolyi klarisszák zárdája egyáltalán nem volt komor hely.

De az apácák elköltözése óta sok minden megváltozott. A templom « új », a szép kórust a bombák tönkretették és a kertben hullanak a csempék, hiányosak a tájképek és virágmozaikok. És maga a kert sem a régi. Mert a ferencesek, akik a templomot gondozzák, rózsák és szekfűk helyett krumplit, petrezselymet, hagymát és egyéb konyháravalót termesztenek a virágágyakban.

A klarisszáktól tovább menve el kell haladni a harangtorony előtt. Itt már sok az ember és sok az autó, megszorul a forgalom. És kezdődik az utcai árusok sora. Az egyik szegeket vert a torony alapzatába a kőtömbök közé és hosszú sorban gramofonlemezekkel aggatta tele a falat. Míg lassan elhaladsz a forgalmas sarkon, olvashatod a slágerek címét, melyek tíz-tizenöt évvel ezelőtt voltak divatosak.

Pizzeriák, falatozó helyek is vannak ezen a tájon azok részére, akik gyorsan akarnak bekapni valamit. De a figyelmem más dolog vonja magára, egy kézzel festett tábla a sarkon. Fölötte egy sörgyár bádogreklámja, ami itt a kocsmacégért szokta pótolni. A dülöngő írás azt mondja: «Da Nina si mangia bene » — a Nina kocsmájában jó a koszt. Alatta az étlap, szintén festve, tehát állandó menü és állandó árak. Egyelőre nem tudom, hogy valóban jól lehet-e enni a Nina asszonyságnál, de az árak mesések, még

a felét sem érik el a tengerparti éttermek árainak. Belépek a sikátorba, hogy benézzek az « étterembe ». Alacsony ajtó, kicsit le is kell hajolnia annak, aki be akar menni a szobába. Nem is rossz. Fehér terí-ték, hús- és gyümölcscsendéletek a falon, nápolyi táj, Vezuv, Capri, ingaóra, neonfény. Néhány atyafi az asztalon dobolva várja már a kosztot. Pár lépéssel tovább a konyhaajtó. Előtte egy kis targonca meg-rakva zöldséggel, mellette egy asszony articsókát pucol. Bent a gőztől patinás falú konyhában Nina asszonyság sürgölődik. Amolyan magyar szakácsné termetű hölgy. Nem is lehet rossz az ebédje. Most éppen hússzeleteket rak a serpenyőbe, néhány hal is várja sorsa beteljesedését. Úgy látszik, ezt a Ninát még a régi időből felejtették itt a kocsmájával meg az áraival együtt. Beülnék én is az egyik sarokasztal-hoz, ha ebben az előítéletes világban nem néznének nagyot, hogy egy magamfajta ember is a néppel étkezik.

Szent Domonkos tere. A tér közepén a *guglia*, az oszlop, tetején a Szent szobra. Az óvárosban három guglia van. Ezek a nagyjából négyszögletes, felfelé keskenyedő és barokkosan díszített oszlopok Nápoly-ban a római Traján-oszlop meg a Marcus Aurelius oszlopának szerepét játsszák. A másik két oszlopra Szent Januarius, illetve az Immacolata szobra van ráhelyezve. Szent Domonkos bronzszobra oly ma-gasan lebeg a fejünk fölött a guglia tetején, hogy néhány túristán kívül alig nézeget feléje valaki. A ráccsal körülkerített hely egy autóbuszvonal vég-állomása. Az autóbusz kicsi, hogy a szűk utcákon

be tudjon idáig jutni. Ez az egyetlen járat. mely behatol az óváros belsejébe.

Az oszlop mögött a dominikánusok rendháza és templomának apszisza látszik egyetlen tömböt alkotva. Az épület nem mutatós, csak régi. De ebben a rendházban lakott és tanított Szent Tamás nápolyi tartózkodása alatt. A templom legszebb kápolnájában őrzik a fatáblára festett feszületet, mely beszélt a *Summa* szerzőjéhez, a legfelsőbb helyről adva meg a *Doctor Angelicus*-nak a jóváhagyást.

A tábla olyan, mint egy nagyméretű miniatura kép pirosban, kékben, aranyban. A templom egyébként a nápolyi arisztokrácia Pantheonja volt a maga idejében. Az egyszerű és nemes góttól és reneszánsztól a dicsekvő barokkig meg a hideg újklasszikus formákig mindenféle síremléket találunk itt. Olyan sok van belőlük, hogy ma már nehezen lehetne helyet találni még újabb *tomba*-knak. A templom háromhajós könnyed, levegős épület magas falakkal, felfutó ívekkel, sok kápolnával és sok fénnyel. De sok benne az átalakítás, a pingálás, a ráfestett, nem odavaló színek, melyekkel a szerzetesek « szebbé » akarták tenni templomukat, mint volt hatszáz évvel ezelőtt.

A domonkosok temploma mellett egy sikátorban csak többszöri kérdezgetés utan szokták megtalálni a túristák a Palazzo Sangro kápolnáját (Cappella Sansevero). A homályos kis kriptatemplom közepén van az a Krisztus-szobor, amit keresnek, a *Cristo velato*, a halotti lepellel letakart Krisztus. A sokaktól látogatott Krisztus egy alig ismert szobrász műve. G. Sammartino mágiával, bravurral, trükkel

és művészettel készült alkotása inkább panoptikumba, mint múzeumba vagy templomba való tárgy. A szenvedéstől elgyötört és lesoványodott test minden csontját meg lehet számolni a finom és halálverítéktől átitatott « nedves » *sudario* alatt. A 18. századi szobrász különös « síri » Krisztusa jó helyen van itt a Sangro család kriptájában, ahol minden a halottakra emlékeztet és a mennyezetről zöldesen foszforeszkáló kisérteties fény szüremlik alá.

Mondják, hogy a kápolna díszítésének tervezője, Raimondo Sangro különös ember volt, stratéga, feltaláló, kémikus és anatómus. A nép varázslónak tartotta, s amolyan « tudós Hatvani professzor » hírében állt. Emléke még most is él. Ő az a « Principe di Sansevero », akinek táncoló csontváza éjnek idején ijeszti a Spaccanapoli jámbor népét, bár nem igen akad valaki a sikátorok lakói közt, aki hitet tenne rá, hogy találkozott vele.

A sötét Sangro-kápolnából kilépve még sokáig lebeg előttünk a halott Krisztus *transzparens* képe. Bizonyos, hogy hatásos mű, s a művésztől még az is tellett, hogy Krisztust, lepelt, derékaljat, amin a test fekszik, töviszkoszorút, szegeket, mik mellette hevernek, mind egyetlen darab márványból faragta ki.

A Sangro-palotából egy sikátoron át térünk vissza a Spaccanapolira és egy kis térre jutunk. Piazzetta Nilo a tér neve s a névadó folyamisten szobra is ott van az utcaszögleten, ahol kibukkantunk. Régóta heverészik a magas kőpadon a *Padre Nilo* kis szfinxszel a hóna alatt és nagy bőségszaruval jobbjában. Abban az időben került ide, mikor még ilyen-

fajta isteneket tiszteltek Neapolisban. Alexandriaiak hozták magukkal hazájukból, akik ezekben az utcákban laktak és kereskedtek. A kis tér ma is piac, ahol gyümölcskereskedők raknak ki árujukból színes mozaikokat. Mert nem elegendő a gyümölcsöt ládában lerakni az utcára, annak formát is kell adni. Ahány fajta a gyümölcs, annyiféle technikával lehet kívánatossá tenni a portékát. A gyümölcspiac háttere egy elhagyott barokk templom omladozó szép homlokzata. A rom minálunk elsőrendű műemlék számba mehetne, itt csak kirakati « drapéria ».

Időnkint egy teherautó szokott megállni a gyümölcsösök közelében és egy-kettőre ruhavásár kezdődik. Nem beszélhettek jobban a római Fórum szónokai a *rostra*-n, mint a mi emberünk, aki autója tetején állva kínálja portékáját. Azt mondják, hogy a legigazibb római művészet a *szó* volt. Lehet, de az utódok is értenek hozzá. Az ember ott az autón szövetmaradékokat lenget a kezében, de nemcsak a posztóhoz ért, hanem a lélektanhoz is. Nem ahhoz, amit tanítanak, hanem ahhoz, amit nem lehet eltanulni, csak tudni. Ez a posztós meg tudja győzni az asszonyokat és meg tudja nyitni a péntárcájukat. Mert a vétel « alkalmi », amit nem szabad elszalasztani. Ez a Spaccanapolin igen meggyőző érv.

És ha most folytatjuk útunkat, mindenütt végig az utcán « alkalmi » vétellel találkozunk. Az út mindkét oldalán árusítóasztalok vannak, vagy ha nincsenek, akkor az áru a kövezetre dobott ponyván hever. Van itt minden és mindenre lehet alkudni. S ez a vásárlás igazi művészete, sok szóval és gesztikulálással, esküdözéssel és a teljes Szentháromság ta-

núul hívásával. Külön szókincse van az alkudozásnak, tolvajnyelv az, amit mi nem értünk. De annál inkább élvezi a Spaccanapolin vásárló nép. A szabott ár unalmas dolog, a jó vétel csak az, amit egy kis küzdelem előz meg.

Nemcsak a Spaccanapolin, hanem általában a nápolyi utcán mindenfelé kereskedelem folyik a boltokban és a boltokon kívül. Az áruházak előtt a járdán ugyanazt kínálják, amit bent is adnak. A nápolyi akár be se teszi lábát az üzletbe, az utcaszegélyen is megvehet mindent: játékszer, nyakkendő, cipő, óraszíj, szemüveg, porcelán, üvegáru, konyhafelszerelés, beretvapenge, cipőzsinór, bőráru, fehérnemű, nadrág, töltőtoll, műanyagholmik, vasszerszám, könyvek, csodatevő háziszerek, régiségek, bútorlakk, háztartásban hasznos legújabb « találmányok », táskák és ki tudná felsorolni, mi minden kapható a Via Garibaldi, az Umberto, a Diaz, a Sanfelice, a Forcella járdaszélein, vagy bármilyen kis helyen, ahol a vándorkereskedő megállhat a targoncájával. A nápolyi utcai kereskedelem piaccá változtat járdaszéleket, terecskéket, elhagyott templomok lépcsőit, szobrok tövét, bezárt üzletek ajtómélyedését. Boltnak elegendő egy utcaelzáró oszlop teteje vagy egy felfordított láda, amire rá lehet tenni egy doboz tűzkövet. Az árusító évekig elüdögél egy kis sámlin a doboz mellett, és megkeresi mindennap, amire szüksége van.

A Spaccanapolin az előrehaladás egy kicsit mindig nehéz, mert a járókelőkön kívül még autók is közlekednek és furakodnak át a tömegen. Néha megreked a forgalom, és vagy be kell lépni egy kapu alá,

vagy egyszerűen magállni és várni, míg az összetorlódott autók, teherfurgonok és motorok valahogy megtalálják az útjukat. Mégis szívesen járok erre, és nem a kényelmesebb főutakon, mert ezen az utcán végigmenni mindig friss benyomásokkal jár együtt.

A Spaccanapolinak a Via Duomo felé eső szakasza az ékszerészek zónája. Rövid távolságon vagy negyvenötöt számolhatunk össze belőlük. Évszázadok óta ez a helyük. Akkor tömörültek itt össze, mikor ezekben a még ma is szép homlokzatú palotákban (érdemes néha felpillantani az emeletek felé) a nápolyi arisztokrácia lakott. Itt készültek a kelyhek, szentségtartók, aranykeresztek, melyek ma a templomok legértékesebb darabjai; itt rendelték meg az ezüstszobrokat a San Gennaro kápolnája részére, és innen kerültek ki a nápolyi asszonyok ékszerei.

Van egy-két egyszerűbb bolt is az ékszerészüzletek között. Ezek árusítják az ezüstbádogból készült *ex voto*-kat, melyeket a kegyképek köré akasztanak. Van a kirakatban minden, amit a hívő keres: kéz, láb, fej, szív, tüdő, mell, szem, vesék, sőt kibontott hasüreg rajza is látható a vékony lemezbe préselve. Igy kívánja a nápolyi ember, mert az imameghallgatást világos jelbeszéddel kell megköszönni.

Az ékszerészek kirakatai nem feltétlenül érdekesek, « gyári » holmik ezek már, nem ötvösök remekei. Térjünk be inkább az egyik sikátorba. Abba, amelynek mélyén az utcai szentkép állandóan ki van világítva. A Madonna képe szép benne, de körülötte a díszítés megkopott, letöredezett, a virágtartók is csak üres konzervdobozok. De különös illat leng a szegényes *tabernacolo* körül. Nem tömjén ez a szag,

hanem kávé, pörköltkávé illata. Erős, tömény illat, mely onnan jön, ahol bőven van belőle. Meg is látom mindjárt a forrást, egy raktárformájú épületet üvegfalakkal. Nyitott kapuján árad ki az illat a térre, mely a sikátor folytatása. Bent garmadával állnak a kávészsákok és folyik a pörkölés. Az épület emeletén kerek tábla és rajta az írás: Consulado de Honduras. Hát ez a legillatosabb konzulátus az egész Nápolyban! És milyen praktikusan biztosítják a hivatal fenntartását.

Egy földbesüppedt, megfeketedett reneszánsz templomka is áll a téren. Falai sötétek, a márvány színe már nem is látszik, díszítései kicsorbultak, vagy kimarta őket az idő. A kis épület stílusa azonban ismerős. Ezek a rozetták a homlokzaton! Ha belül is ilyen, akkor testvére lehetne a mi esztergomi Bakócz-kápolnánknak. Vele egykorú lehet. Mi célt szolgálhatott? A közeli ékszerészcéh kápolnája volt? Vagy esküvőket tartottak benne? Homlokzatára négy szó van bevésve a *Magnificat* verseiből: « Deposuit potentes — Exaltavit humiles ». A szavak a gőgösek és alázatosak sorsáról beszélnek. Talán története van a helynek, ahova a kis templomot építették. A kápolnát magas házak fojtogatják már. Csak kegyeletből tűrik még. Ajtaja már évek óta zárva lehet, nem is zárva, inkább beszögezve. Vissza kellene egyszer jönni ide és megnézni, mi van bent.

Visszatérve a kávészagú terecskéről a főútra, egy másik sikátornak veszem az útam. Három Madonna-kép is van benne. Amint nézem az egyiket, egy elszáradt virágcsokor hull elém az egyik emeleti ablakból. Föl se pillantok. Hozzá vagyok szokva,

hogy a nápolyi házak emeletéről hol papír, hol hervadt virág, hol narancshéj hull a járókelőkre. Ez a legegyszerűbb megszabadulás a felesleges holmitól.

Átlépünk a Via Duomón, mely merőlegesen vágja a Spaccanapolit és folytatjuk útunkat a megkezdett irányban. Meg kell mondani azt is, hogy a « Spaccanapoli » mint utcanév hivatalosan nem létezik, és a hosszú úton nincs kiírva egyetlen egyszer sem. Ezt a nevet a nép adta az utcának, mely szakaszokra van osztva és ennek megfelelően négyszerötször vált nevet. Ahova most értünk, annak a résznek *Vicaria,* majd *Forcella* a neve.

A Via Duomón átlépve mintha egy folyón keltünk volna át, egy egészen másfajta világba jutottunk. Itt szélesebb az utca és népesebb, mint az a rész, amit magunk mögött hagytunk. Ez a nápolyi csempészpiac. Itt is vannak utcai pultok, de nem szalagot, olcsó ruhát, házieszközöket árusítanak rajtuk, vagy akármit, amire a szegény embernek szüksége van. Az asztalokon skót viszki, francia konyak, spanyol bor, jamaikai rum, külföldi húskonzervek, piperecikkek vannak szemlére kitéve. Egy benyíló sikátorban csak amerikai cigarettát árusítanak. Az utcai pultok mögött jóltáplált forcellai delnők ülnek merev pózban, mintha egyiptomi szobrok volnának. Az utcán hullámzó tömegben itt is, ott is fináncegyenruhák tünnek fel. De hol vannak a vevők? Úgy látszik, árusítani szabad a Forcellán, de venni már veszélyesebb dolog. A vásár azonban mégis csak megtörténik valahol és valahogy, mert az asszonyságokon nem látszanak a nélkülözés és a rossz « üzletmenet » nyomai. És itt vannak mindig.

A piac aztán szétágazik különböző utcákban és egy sakktábla beosztású házcsoportban végződik. Ennek *Duchesca* a neve. Itt a sikátorok már oly szűkek és annyira tele vannak utcára kirakott holmival, hogy csak gyalogosan lehet a « zárt » területre belépni és csak libasorban lehet a pultok között járni. Néhány sikátorban küföldi rádiókat, villamoseszközöket árusítanak. Másokban ócska cipők vannak hegyekbe rakva. Szétszedik őket, osztályozzák a bőröket. A keskeny közben áll a levegő és csípős, áporodott szag terjeng a használt holmik körül. A piszkos munkával foglalkozó egyéneken azonban látszik, hogy százezreket szereznek a hulladékból.

Valamikor ezekben az utcákban lehetett a lábbeliek piaca is, mert árusítanak itt új cipőt és használt lábbelit mindenfelé. Úgy vannak kirakva a járdaszélen, mint máshol a gyümölcs vagy a zöldség. No és itt a Garibaldi-szobor mögötti negyed egyik templomában szoktak összegyűlni minden év őszén a cipészek Szent Kriszpin napján, hogy védőszentjüket ünnepeljék. A cipészek szentjének oltára előtt nem asszonyok, hanem férfiak imádkoznak, öregek, törődöttek. Ügyetlenül mozognak, mintha egész életükben összekuporodva ültek volna. Úgy, mint a cipészek ülnek a háromlábún. Aztán odalépnek a kopott ereklyetartó-szoborhoz, megérintik és gyengéden megsímogatják. Ebben a mozdulatban van valami bizalmas. Mintha a Diocletianus császár idejében élt vértanú cipész és a nápolyi, kapualjban dolgozó rokkant foltozóvargák testvérek volnának. És céhbeliek.

A furcsa negyedben sűrűn akadnak szentképek. Vannak közöttük szépek is, de akad bádogból való

is, sőt falmélyedésbe ragasztott papír Szent Antal is megteszi az ócskások negyedében.

Van aztán itt egy kápolnácska is, amolyan bolthelyiség féle pici mélyedés, ahol minden évben egyszer misét mondanak a piarista atyák. Kegyeletből teszik. A magyarázat nagyon egyszerű. Az egyik sikátornak a neve Via San Giuseppe Calasanzio. (Éppen a cipőhegyek utcája ez.) Az ingyenes népoktatás alapítója 350 évvel ezelőtt itt nyitotta meg első nápolyi iskoláját. A helyet a maga szempontjából jól megválasztotta, mert a szomszédos Porta Capuana komédiás bódéi körül állandóan százával voltak gyerekek, akiknek sorsa senkit sem érdekelt.

A piaristák két helyiségben rendezkedtek be, egy « fedett tornacsarnokban » és egy « színházhelyiségben ». No mind a kettő csak nagyobb szoba volt, vagy bódé. Hogy aztán néhány *maestro* hogyan tudott azonnal száz meg kétszáz elvadult gyereket emberré nevelni, azt csak azok kérdezik, akik nem ismerik a szentek és apostolok zsenialitását.

Azóta századok múltak el és a Duchesca utolsó éveit éli, mert az új építkezések már darabokat választottak le testéből. De ami még megvan belőle, alig változott három század alatt. Sem a házak, sem a nápolyi proletárgyerekek.

A Duchesca sikátoraival szemben a cipészek templomához vezető utcában szem elől elrejtve működik a csikk-piac. A járdákon egymástól diszkrét távolságban nyolc-tíz ember üldögél vagy guggol az árucikk mellett. A portéka nyitott öreg kofferekben van előttük. Egy felpúpozott csikk-hegy és egy halom a papirosából már kifejtett dohány. A csikkeket

rendezgető « szakember » szerint ez a legarómásabb füstölnivaló. Van benne minden, ami a trafikokban kapható, és ami csempészúton kerül forgalomba. Száz gramm ára kétszáz líra. A minőséghez és az arómához nem tudok hozzászólni, de az bizonyos, hogy ez a legnemzetközibb dohánykeverék. És még a finánc is békességben hagyja miatta az embert. Nemcsak szegény emberek veszik. Inyencek is, akik tudják értékelni azt, ami jó. Nem is kell restellni, csak szép papírosba kell tölteni vagy csavarni. A csikket bagózásra is veszik. (Az ember azt gondolná, hogy ez már nincs szokásban.) Az aszfalt partján ülő « nagytrafikosok » szállítói azok a « búsképű lovagok », akik földre szegzett tekintettel járják a forgalmasabb utcákat, felkeresik az autóbuszmegállókat, a hivatalok előtti járdákat, és buzgón hajolgatnak a földre. Az élelmesebbje bot végére erősített szeggel szedegeti fel az « árut ». Ez kényelmesebb módszer, nem fájdul meg bele az ember dereka. Maga a csikkszedés biztos üzlet. Befektetés nincs, a nyersanyag ingyen kerül, és fennakadás nélkül, csak le kell érte hajolni az utcán, mint az aranyért az Eldorádóban. Amellett igazi nápolyi foglalkozás: nem kell hozzá előképzettség.

VIA TRIBUNALI, PIAC-UTCA

A nápolyi térkép nem ismer « piac » utcát, de maga a város igen. Sokat. Minden városrészben van egy-kettő belőle, mert Nápolyban nincs vásárcsarnok, sem kicsi, sem nagy. Tehát a piac ott rendez-

kedik be, ahol tud, tereken vagy központi fekvésű utcákon, melyek jól megközelíthetők a zóna minden részéből. A Via Tribunali ezt a « vásár » jellegét a város alapításától kezdve megőrizte. A görögök asszonyai éppen úgy idejártak szatyrokkal, mint ahogy a nápolyi commendatore-k feleségei teszik.

A Via Tribunali a Spaccanapolival párhuzamosan halad. S ha az az ékszerészek, kegytárgykereskedők, könyvkereskedők utcája, akkor ez egy hosszan elnyúló vásárcsarnok, mészárosok, halasok, fűszeresek, pékek, tojásárusok birodalma. Kezdődik a San Pietro a Maiella sarkán (ez a hallgatag gót templom is Anjou örökség) és végződik a Castel Capuano nagy tömbje előtt, ami már négyszáz év óta a nápolyi « törvényház ». Innen az utca neve: Tribunali. Hogy a piac nyolcszáz méteren nyúlik el az utca hosszában, csak előny. Bármelyik sikátorból lép ki a háziasszony, rögtön megtalálja a boltjait és nem kell a « centrum »-ba bemennie.

Ez a centrum a Piazza San Gaetano. Kétezer évvel ezelőtt itt volt a város fóruma. Itt állt a városvédő Dioscurok temploma és egyéb szentélyek, itt folyt a törvénykezés (tehát már akkor is lehetett volna a helynek a «tribunali» nevet adni) és itt volt a *macellum*, a mészárosok körzete. Minden úgy, mint ma. Mert a régi templomok helyén most is templomok állnak. A San Paolo Maggiore ott, ahol a Dioscurok szentélye volt, szemben vele a San Lorenzo és kissé lejjebb a San Gregorio Armeno. Telkeik a régi Neapolisban is az istenségnek szentelt helyek voltak. A San Lorenzo épületét egy időben törvényszéknek is használták. A tér piac jellege pe-

dig soha nem szűnt meg. A járókelők zöme mindig asszonyokból került ki, akiknek szatyrából zöldség, gyümölcs és egyéb konyhára való vásárfia kandikál elő.

A San Paolo magasan áll a tér fölött a régi pogány templom alapjain. A terrasz előtte valóságos kis piazzetta. A két korinthusi oszlop a templom bejáratától jobbra-balra emlékül maradt meg a régi fórumból. Lent a szűkre szabott tér közepén San Gaetano terjeszti imára karjait. Népszerű szent, akinek szobrát annyira kivilágítja a környék népe, mintha kegykép volna. Reggelenkint a szobor előtt szoktak álldogálni a facér kőművesek csajkájukkal és vakolókanállal, várva a jószerencsét, hogy talán valahol szükség lesz rájuk. A bámész tömeg sem hiányzik, mint ahogy a római piacokon is volt mindig semmittevő *plebs*, mely valami szenzációra várt, hogy kellemesen töltse a napot. Ez a tömeg azonban itt a nápolyi piacon nem szónokoktól és hangos demagógoktól várja a szenzációt. A ráérő emberek a sarki újságkioszkot állják körül és ingyen olvassák a kifüggesztett lappéldányok első oldalát. Ha jól meggondoljuk, ez a szórakozás nem is esik olyan messze a « szónokok » és « demagógok » hallgatásától.

Körülöttük és az egész téren kiáltozás. Kiáltozik a halas, a gyümölcsös és mikrofonon át bömböl a ruhakereskedő, aki meg akar szabadulni ócska holmijától. A tömeg között megrekedt autósok és motorosok türelmetlenül jeleznek, gyerekek sípolnak és a cipőpucolók a ládájuk oldalát ütögetik, hogy jelenlétüket az esetleges kliensek tudomásul vegyék.

Csak a San Lorenzo kőcímerekkel berakott zömök harangtornya néz le egykedvűen az évszázadok óta mindig azonos piaci képre.

A tornyon túl egy új világ, egy új utca kezdődik, csendes, hangulatos, hívogató: a Via San Gregorio Armeno. Az egész csak egy rövidke kis köz, szinte « fiók »-ja a Tribunalénak. Ez az utca egész évben virágdíszben áll. Rózsák, szekfűk, krizantémok, orchideák és a déli világ exotikus virágcsodái virítanak a boltok előtt a kövezeten meg a kirakatokban. A virágok mindig ugyanazok, függetlenül a szezóntól, nem árt nekik se hó, se fagy, és soha nem hervadnak. De nem is élnek, nem is illatosak, vagy ha igen, akkor a rájuk hintett olcsó parfüm illatozik élettelen kelyhükből. Ezek a sangregoriói művirágok kerülnek majd az oltárokra, a szentképek elé, vagy a szentek csontjait őrző úrnákba. Nápolyban kedvelik őket. Én úgy nézek rájuk, mint a viaszmúzeumok bábjaira. Ott is, meg itt a halott virágok boltja előtt is visszadöbbent az élőhöz való hasonlatosság az élet legcsekélyebb jele nélkül.

Ebben az utcában készülnek a betlehemek figurái is. A munka egész éven át folyik a kis műhelyekben. Itt gyúrják, formázzák, égetik és festik őket. Egyik tepsiben Gáspárok, Menyhértek, Boldizsárok vannak szép együttesben ökrökkel és bárányokkal készen az égetésre. A másikban a Szent Család tagjai pásztorokkal vegyest várják a mester ecsetjét, hogy színekbe öltöztesse őket.

Rézöntők és aranyozó műhelyek is működnek az utcában. Bennük készülnek az *ex voto* lemezek. Sok kell belőlük, mert Nápolyban mindennapos a

csoda. Éppen ebben az utcában, hiszen itt van a San Gregorio Armeno temploma, ahol Szent Patricia vérének ereklyéit őrzik. Ez a vér éppen úgy tud buzogni, mint a Szent Januarius vére. És még többször is egy esztendőben. Tiszteli is nagyon a csodatevő szüzet a környék népe. Gyertyaerdő ég állandóan az oltára előtt és a piacra igyekvő asszonyok nem mennek el a nagy rácsos kapu előtt anélkül, hogy egyet ne forduljanak bent a templomban, mely annyira más, mint az ő szegényes otthonuk. A barokk templom, melyben minden díszítve van, aranyban ragyog a mennyezettől a padlózatig. Megkopott és megbarnult már ez az arany, de jó az úgy is. Nekik olyan szép ez a hely, mintha a mennyország előszobája volna.

Szobrászműhelyek is vannak az utcában. Ezek a mesterek csak fával dolgoznak. Vésik, festik, aranyozzák az Immacolatákat, a Szent Józsefeket, a Gesù Bambinókat.

Van hangulata az utcának egyébként is. A lépcsőházak oly szűkek, sötétek és meredekek, mint Pakson a pincegádorok. Homályos kapuboltozatok alól néha napsütötte udvarba látunk, az udvar mélyén virágok és lombok között kivilágított szentkép. A kapu alatt foltozóvarga dolgozik, a « kuncsaft » mellette ül és várja a kész munkát. Egy bolt selyemruhás szenteket, nápolyi karakterfigurákat árusít, régi betlehemekből összeszedett kedves holmit.

Mintha állna az idő ebben az utcában. Minden bolt és műhely olyasmivel foglakozik, ami nem feltétlenül szükséges az élethez, csupán arravaló, hogy melegebbé tegye a környezetünket. Vagyis a legszebb

luxust szolgálja. Talán akkor is így folyt az élet a San Gregorio Armeno során, mikor Petrarca lakott ebben az utcában, vagy mikor Boccaccio haladt el a boltok előtt a San Lorenzo felé, ahol először látta meg Fiamettát.

A régi fórumról végiglátunk az egész Via Tribunali hosszán a nagy fehér épületig, mely az út végét jelenti. Az a Castel Capuano, vagy ahogy a nép nevezi: Tribunali. Odáig az út mészárszékek, csemegeboltok, bárok, kávépörkölők, cukrászdák, gyümölcsös-standok mellett visz el. Csak egy helyen szélesedik kis térré az utca, ahol Szent Januarius magas oszlopa áll. Mellőle a dómot oldalról látjuk, részben a terecske házain túl, tetőpárkányok mögött. A zárt tér kicsi, de változatos, színes, érdekes. Olyan hely, ahol érdemes a fényképezőgépet elcsettinteni.

Innen egyenesen a « Tribunali » homlokzatának halad az utca. Az épület nagy és komoly, és mindenképpen régi. Úgy rátekintésre lehet vár, börtön vagy hivatalok székhelye. Igy is van valahogy. A normannok palotának építették és erődnek, a spanyolok aztán törvényszéket csináltak belőle. Még most is ott van V. Károly címere a kapu fölött, a szárnyait széttáró fekete sas. Nagyon hasonlít a másik sashoz, amit mi még a « K.u.K. » időből ismerünk.

Az épület körül nagy a sürgés-forgás, mert a « törvény dolgában » sok ember jön ide magából Nápolyból is, vidékről is. Körül a téren közjegyzői irodák és gépíró helyiségek. Valamikor « írószobák » voltak ezek, ahol az íráshoz nem értőknek szerkesztették az « istanciákat ».

A Tribunali oldalán egy sarokházban igen jó

pizzát adnak. Három-négy asszony készíti állandóan az olasz lángost a körülállók szeme előtt. Az asszonyok fehérbe vannak öltözve, gyorsan dolgoznak. A látvány étvágygerjesztő. Aki aztán igazán jót akar enni, « margherita »-t kér. Ebbe egy szelet mozzarella van belesütve. Távoli rokona a mi tejfeles fokhagymás lángosunknak.

Amíg a lángost esszük, észrevesszük, hogy a Tribunali épülete mögött a ház falába építve egy kút van. A szép travertin munka ma csak emlék, de sajnáljuk, hogy az ilyesféle kutak és szobrok ritkaságszámba mennek Nápolyban. Valamikor ez a közkút látta el vízzel az egész városrészt. Képzelhető, hogy a « fontana » micsoda találkozóhelye és hírforrása lehetett a Porta Capuana környéki asszonyoknak! A helyi újságszerkesztőségek és híririodák tisztelettel nézhetnének távoli elődjükre.

Most kint vagyunk a téren a Porta Capuana kerek bástyáinak szomszédságában. Ez is fórum, de Dioscurok temploma nélkül. Valamikor ez volt a nápolyi *vurstli*, a bábszínházak és csepűrágók helye. Ha bábszínház-társulat érkezik Nápolyba, még ma is itt üti fel tanyáját.

Az idők változtak, de a tér ma is a népé. A kardnyelők és a lánctépők itt mutatják be tudományukat sűrű embergyűrű közepén. Különböző helyeken csodaszereket és szenzációs találmányokat árusítanak megfelelő ékesszólással kísérve a kínálgatást. Érdemes odaállni a csoport mögé, mert a középen peroráló vásári szónok oly szépen ejti a szót, mintha szabad idejében a fonetika tanára volna a nápolyi egyetemen.

Nem hiányzik a figyelmet felkeltő reklámötlet sem. Egy ember olyan beretvapengét árusít, mely szappanozás nélkül is beválik. Multszázadi velocipéddel jelenik meg a piacon, zergevadász ruhát visel, angol pipa a szájában. És sorra inti magához a körülötte álldogáló pelyhedző állú sihedereket, hogy bemutassa rajtuk a csodapengét.

Egy másik símabeszédű egyén folttisztítót akar eladni. A dobozok kis asztalkára vannak kirakva színes kagylók társaságában. S míg az emberke áruját ismerteti, két karján és kezefején egy kígyó tekerődzik.

A várkapu túlsó oldala halpiac, a legszebb itt Nápolyban. A lejtősen emelkedő árusító pultok moszatokkal vannak bélelve és nagy triton-csigákkal ékítve. A moszatok tengervíz szőtte puha zöld bársonyán feküsznek a piros, kékes, ezüst meg olajzöld színben játszó haltestek. A nagyobb tengeri kagylók összetapadó fürtökben tornyosulnak. Az aprók, amelyekből a vongola-mártás készül a spagettire, kádakban vannak. Pirosszínű ponyvák védik a nap tüze ellen a halkirakatokat. A levegőben a tengervíz és az algák izgató, bódító szaga terjeng.

Aki megáll ezen a piacon, mindjárt szétnéz, hogy vajjon nincs-e valami « halászcsárda » a közelben. Bizony nincs, csak a *carnacottara*-k üstjei gőzölögnek kissé arrább. Azok az asszonyok pacalt főznek meg juhbelsőségeket, legjobb esetben polipot borsos lében. Nem nekünk való dolgok.

Visszatérve a Porta Capuana íve alatt a Tribunali felé, még egy templomba térhetünk be, ahol

nem mindennapi dolgok várnak a látogatóra. Ez is magas terraszon épült, mint a Dioscurok temploma helyén álló San Paolo Maggiore. A templom a San Giovanni a Carbonara, a nápolyi arisztokrácia egyik temetkező helye a 15. században. Inkább pantheon, mint a kultusz helye, mert a hatalmas síremlékek alig hagynak helyet az oltároknak. Az eredeti épülethez még kápolnákat is hozzátoldottak, hogy újabb emlékeket lehessen beállítani és legyen hely, ahova festeni lehet. A legtöbbet emlegetik Ladislao nápolyi király síremlékét. Ez a Ladislao Durazzói Károly fia volt és így van közünk hozzá. A nápolyi László vitéz háromszor van rajta a kupoláig érő emléken. Lovasan fent a magasban, trónon ülve koronásan és a halálos ágyon. A többi síremlék is szép. Órákat lehetne a templomban eltölteni a fejek, a finom mozdulatok, a halottas ágyon szendergő arcok és egyéb részletek nézegetésével. A padlót borító csempék külön figyelmet érdemelnek.

Sokat érnek a kápolnák freskói. Legendákat mesélnek el nápolyi környezetben, nápolyi arcokkal. Látva ezeket a nápolyi freskókat akár itt a Carbonara kápolnáiban, akar a Donnaregina vagy a Santa Chiara kórusán, megértjük, hogy miért nevezték a középkori templomok telefestett falait a « szegények bibliájá »-nak. Ezek a régi mesterek annyira behatoltak a legendák vagy a Szentírás értelmébe, hogy « interpretálásuk » számunkra is gazdagabb aszketikus élmény, mint némelyik ma írt lelki könyv, mely csak egy téma körül jár, de nem vezet be a titkok világába.

SZENT JANUARIUS NÉPE

A nápolyi természetével ellenkezik, hogy istentelen vagy vallás dolgában közömbös legyen. Négyszáz templomát nemcsak pénzével, hanem hitével is építette. Templomai ma sem állnak üresen csupán régi idők és más életformák emlékeképpen. Szereti őket, mert lelkének szüksége van rájuk. A háború hatvan templomot rongált meg az óvárosban, hatvan műemléket s velük együtt ugyanannyi olyan helyet, ahol ezren és ezren jól érezték magukat nem a szép márványok, képek, színes csempék miatt, amihez nem értenek, hanem mert igényük a természetfölöttivel való találkozás.

A templomok összeomlása fájdalmas volt. Amikor az újjáépítésre került a sor, a nápolyiak nem is a házakkal, hanem a templomokkal kezdték és türelmetlenül várták megnyitásukat. A nép járt és jár még ma is restaurálás alatt álló szentélyekbe, és míg az egyik kápolnában a mise tart, a templom másik részében kőművesek dolgoznak. A San Lorenzóval még nem készültek el teljesen, de a nápolyiak úgy látogatják ezt a kedvencüket, mint egy beteget, akinek felgyógyulása lassú és sokáig tart.

Nápoly templomai általában nem monumentálisak, mint a római bazilikák. Kívülről gyakran nem mutatósak, nem harsogó homlokzatúak. Szerények, s ha kicsik, meghúzódnak az utca során a házak között vagy parányi tereken. De ha a széppel akarunk találkozni, találomra is be lehet menni akármelyikbe. Valószínűleg lesz benne valami megragadó, finom, bensőséges, igazi művészettel szép. Itt van példának

a Via Forián a San Carlo all'Arena. Ma csupán egyike a sokszáz nápolyi templomnak. Valamikor a szép templomok közé is tartozott, míg a kilencszázhuszas években tűzvész nem tette tönkre belső díszeit. A pusztítás nyomait még ma sem heverte ki. Leesett a főoltárról a szép márvány *corpus* is és a szentély kövezetén darabokra tört. A darabokat ésszegyűjtötték s a Krisztus-torzó ma ott fekszik az egyik kápolnában piros bársonyra fektetve. Most nem kereszten van a halott Krisztus, hanem ravatalon. Arcvonásai elsímultak, semmi nyoma rajtuk a szenvedésnek. Mintha a szép Krisztus-arc nem kiszenvedett, hanem csak elaludt volna a kereszten. — A reggeli és az esti órákban jön állandóan a nép látogatni a halott Krisztust. Ahogy belépnek a templomba, a szentségi oltár felé csak egy tekintetet vetnek, egy futó térdhajtást végeznek s odalépnek a Krisztushoz, aki nekik maga a keresztről levett Üdvözítő. Némelyik látogató nem is imádkozik, csak nézi Őt, megérinti az arcát vagy csókot int feléje. Látogatásuk emlékét is ott hagyják. Nemcsak valami kis alamizsnát, hogy az *ő* Krisztusuk kápolnája még szebb legyen, hanem virágot is hoznak *Neki*. A ravatalon fekvő Krisztust a San Carlóban úgy elborítják a virágok, mint a kiterített halottat a sikátorok sötét szobáiban.

A nápolyiak tudják, hogy városukban sok szép templom akad, de a sokból mindenki megelégszik eggyel, ahol aztán otthon van. A templomoknak annyira megvan a maguk törzsközönsége, hogy ha nem zónabeli lép be, megérzik rajta az idegenszagot. Mert a jövevény nem lép oda az üvegszekrényekhez,

ahol színes szobrok állnak ex-votókkal teliaggatva, nem érinti meg az üveglapot, nem int csókot a Fájdalmas Anyának, a töviskoronás Krisztus-főnek, Szent Lucának, Szent Ritának vagy a templom egy különlegesen tisztelt háziszentjének. Az alkalmi látogató elárulja magát, nem mozog otthonosan a környezetben. Elárulja idegen voltát azzal is, hogy olyan dolgokat csodál meg, amit az odavalósiak sohasem vettek észre. Föltekint a szép boltozatokra, megáll a tekintete egy márványintarzián, egy oszlopfőn. Sokáig mozdulatlan marad egy ókeresztény trónus előtt, melyen az ülés aligha lehetett kényelmes, de az idegen nem tudja róla elfordítani tekintetét s a primitív, csak nagyjából megfaragott kő láttán elváltozik előtte a templom, s már abban a Neapolisban érzi magát, ahol ez az emlék még valóban püspöki trónus volt és a hívek még latin-görög keverék nyelven imádkoztak, ami talán nem is ütött el olyan nagyon a mai nápolyi olasztól.

A legszebb templomok néha üresen állnak, mintha az idővel együtt híveik is végkép eltávoztak volna s imáik, ájtatosságaik színhelyét itthagyták volna nekünk meghitt emlékül. Legalább is ez a látszat. Ilyen a Santa Anna dei Lombardi temploma. Finom, csupa elegancia reneszánsz munka, mintha nem kőművesek és kőfaragók, hanem ékszerészek dolgoztak volna rajta. De nem imádkozó emberek járnak bele, hanem túristák, akiket a csillag vezet oda, mely a templom neve mellé van téve útikönyvükben.

A templom ma a város centrumában is magányos helyen áll posta, irodák, carabinieri kaszárnya és

üzletek szomszédságában. Az út is távolabb vonult tőle, s így a szerény homlokzatú templom megmaradt azoknak, akik szeretik elnézni, amit ötszáz év halmozott össze a tizenkét oldalkápolnában. Kicsire vágott nyíláson kell belépni mindegyikbe, mintha szobák volnának, vagy egy nagy kincstár kamrái. Szép kapubélleteken madarak, gyümölcsök, virágok, címerek pompáznak a véső nyomán. Betlehem, angyali üdvözlet, Krisztus ostorozása, Krisztus siratása várja a kápolnák magányában az elmélkedésre hajlamos látogatót. A falakon freskótöredékek, a padlón mozaik vagy szépmintás csempe.

Semmi sem nagyméretű, monumentális, minden előttünk, arcunkkal egyvonalban van és annyi apró részlettel teli, hogy kedvünk támad sorra szemügyre venni őket. Különösen a Rossellino márvány Betlehemét, amely vissza-visszahívja az embert a templomba bravuros megoldásaival és karácsonyi hangulatával. A huszonöt centiméter mélységű dombormű nem kevesebb részletet és «odalehelt» finomságot halmoz össze a kőlapon, mint amennyit a firenzei mester fatáblákra festegető kortársai művein lehet találni.

Nem csodálkoznék azon sem, ha ebbe az üres templomba nem ballónkabátos emberek, hanem a *Quattrocento* lovagjai lépnének be szűkreszabott ruhában köpenyesen, és jönnének a dámák gyöngyhálóval hajukon, bársonyblúzban, melynek újjait aranypántok szorítják le és duzzasztják meg vállban.

De van a múzeumszerű templomban fenntartva hely az imádkozó emberek számára is, a Szent Anna-kápolna. Ez már nápolyi barokk és ott vannak a nápolyiak kedvelt színes szobrai is kivilágítható

üvegházaikban. Szent Józsefen csillog a villanyfényben a sárga és zöld selyemruha és főleg szép az Ecce Homo feje a vállára boruló tűzszínű palásttal. Ebben a kápolnában szokták tartani az esti ájtatosságot a templomot látogató hívek részére. De mindössze nyolc-tíz széket látok előkészítve az oltár közelében.

A nápolyi templomban a hívő mindent szépnek akar látni, ezért virágok nyílnak még az üvegkoporsókban is, ahova szentek csontjai vannak zárva. A virág ráfonódik a csontokra, átfut a koponyán és rátapad az urna falára. Igy aztán a szemlére kitett földi maradványokban nincs semmi ijesztő, visszataszító, a csontból ereklye lesz.

Az igazi nápolyi azt szereti, ha házából kilépve egy-két percen belül templomot talál, de ezen túlmenőleg is templomi környezetben akar élni. Ezt a hangulatot teremti meg a *tabernacolo,* az utcai szentkép. Senki sem számolta meg őket, de kétezer lehet a számuk. A szűk utcáknak varázslatos képet adnak és megszépítik még a legelhagyatottabb zugot is. A szegények tabernacolójában csak papírkép van, de vannak utcák, ahol a tabernacolo Krisztusa vagy Madonnája templomba való szép holmi. Legyen azonban a tabernacolo akármilyen, mindig bájos, és filigrán. Nélküle üres az utca, nem nápolyias. A tabernacolo a régi házak és szűk utcák tartozéka, a Vomero széles útjain nem is próbálják őket elhelyezni. Érdemes külön sétát rászánni ezekre a kedves nápolyi szentképekre. Legszebbek a Capodimonte alatti negyedekben vannak, ahol sok a lépcső és virágborította régi falak. Másik gazdag zóna a

Via Cirillo környéke a Via Foria és a Porta Capuana között, a mellékutcák.

Azt mondják, hogy századokkal ezelőtt a szentképek mécsese volt az egyedüli éjszakai világítás Nápolyban. S hogy eredetük is ez lett volna, az éjszakai világítás megoldása. Ez nem bizonyos, mert « tabernacolo »-t a pompeji utcán is találunk. Ott is látható az istenség terrakotta képe egyszerű keretbe foglalva a ház falába illesztve. Ez a felül háromszögben végződő keret sem ritka a mai nápolyi tabernacolók között. Ha szegények maguk ácsolják össze utcai szentképüket, legtöbbször ez lesz a formája.

A kép alatt néha még egy kis *purgatorio* is van. Falba vágott fülkében üveglap mögött látjuk a tisztítóhelyen szenvedő « lelkeket » tűztől körülvéve. A megfelelő terrakotta figurákat a San Gregorio Armeno utcában készen lehet kapni. Képviselve van bennük az egész emberiség: férfiak, nők, gyermekek, idősek, fiatalok, sőt kopaszok és nem kopaszok. Nem hiányoznak a sorozatból a papok és az apácák sem. Miért ne? Ha Dante pápának is talált helyet a Pokolban, akkor miért ne tehetnének a nápolyiak a tabernacolo alá a purgatoriumba papokat? A nápolyak reálisan gondolkodnak.

Ha a nápolyi az utcáját is szentjeinek képmásával díszíti, akkor a saját lakása sem maradhat profán és pogány hely. Legalább egy kivilágított kép vagy szobor mindenütt akad sublótra téve virágokkal körülrakva, közelében a családi fényképek. Jézus Szíve vagy a pompeji Madonna a legkedveltebbek. Különösen a pompeji Madonna tisztelete népszerű a családi szentélyen belül. Ez az ő lourdesi Szűzük

és még az olasz Loretto sem áll a szívükhoz oly közel, mint a pompeji Madonna del Rosario kegyképe.

A nápolyi ember szereti, ha minden a kezeügyében van, minél közelebb hozzá. A templom legyen az utcájában, a tabernacolo a háza előtt, s búcsút járni se kelljen messze utazni, csak ide a Vezuv alá, ahova kiviszi őt a vicinális.

A pompeji Madonna kultusza még száz éves sincs, a bazilikát pedig csak 1939-ben szentelték fel, de körülötte máris nagy zarándokváros keletkezett. Nem is igazi nápolyi az, aki a pompeji Madonna kegyképe előtt nem imádkozott. « Pompeji » a nápolyinak mindig a bazilika városát jelenti és nem az ásatások területét, a *città morta*-t.

A Madonna, Szent Antal, Szent József vagy más szent elkíséri a nápolyit munkahelyére is. A zöldségesüzlet mélyén, mechanikai műhelyek szutykos falain, borosüzletek flaskói között, bárokban, szabók, rőfösök kis helyiségeiben ott a szentkép néha neoncsövek kék fényébe keretezve. És közelében az üzletalapító ős császárbajuszos, zsirárdikalapos fényképe a század elejéről valami kis enyveshátról felnagyítva, ami bizonyos Leonardo da Vinci-féle *sfumatura*-t lehel az abrázolásra.

A nápolyi kegyeletes-vallásos érzése körébe belevonja az ősöket, az elhunytakat is. Meg kell nézni egy nápolyi temetést és a nápolyi temetőt. Fontos adatok birtokába jutunk a néplélek megismerését illetőleg, mert a holtak tisztelete az élőkről mond sokat.

A nápolyi pompakedvelés már sok vonatkozásban a multé vagy szünőfélben van. De a temetés még megmaradt a réginek és éppen a szegények között. A szegény ember életében háromszor pompázhatik: mikor megyszületik, mikor megházasodik, és mikor meghal. A szegények néha két-három hétig várnak a keresztelővel, hogy együtt legyen a tíz-tizenötezer líra, ami a « paszitához » szükséges. (Nem ismerek olasz kifejezést, ami ennek a jó szegedi szónak megfelel. Itt minden csak *banchetto*.) A temetéssel azonban nem lehet várni, annak huszonnégy órán belül meg kell történnie. És ki is kell azt fizetni akármilyen áldozat árán.

A nápolyi gyászkocsik a 17. és 18. század díszhintainak ittmaradt képviselői. Nagyok, magasak, lassan gördülnek, ringva járnak. Belül a koporsóra még egy csipkésen áttört hengeres fémtok is borul. Mintha egy hindu síremlék utazna a hintóban a Taj-Mahal felé. A hintót négy, hat vagy nyolc tollbokrétás ló húzza. A kocsis magas bakon ül, beretvált, cilinderes, szalonkabátot visel. Goya festette meg önmagát ilyen viseletben a 18. század végén. A gyászkocsisokat ismerem már mind. Itt vonulnak a gyászmenetek minden nap az ablakom alatt és itt állnak meg búcsúzkodásra, mert innen aztán galoppban megyen a kocsi a poggiorealei temetőig.

A hintó után csupa szegény ember halad és ölelkezik a gyászolóval, mielőtt magára hagynák halottjával. Csak férfiak láthatók a menetben, a nők otthon maradnak és készítik a halfélékből álló halotti tort.

Gyászjelentést nem szoktak küldeni ismerősök-

nek. A gyászjelentést kinyomtatják és a « gyászház » közelébe eső utcákon kiragasztják, mint bármilyen más hirdetést. Ezek a gyászkeretes papírok aztán ott is maradnak mosópor reklámok és moziplakátok társaságában.

A temetést aztán a *requiem* követi a gyászdrapériákkal bedíszített templomban, melynek közepén óriási, színpadiasan megépített katafalk áll. Rajta az elhunyt fényképe már keretbe foglalva.

A temető csupa mauzóleum, melyek valóságos utcákban zárkóznak szorosan egymás mellé. A mauzóleumok nagyok, emelet, két emelet magasak. Az ember « házsorok » közt jár; az az érzése, hogy egy különös városba tévedt, mely csak annyiban különbözik az élők városától, hogy sehol sem leng a fehérnemű, nincsenek benne elárusítóhelyek és nincs szemét az utakra dobálva. A temető rendben tartott hely, de rideg, csupa kő, inkább pénzzel, mint ízléssel és finom érzékkel épült *nekropolis*, holtak városa. Különösen a *confraternita*-k, a temetkezési egyletek helyei nagyok, templom- vagy házalakúak, lépcsővel belül. Az építkezésben szeretik az egyiptomi stílus motívumait alkalmazni. Az egyik mauzóleum pl. akár a Nilus partján is állhatna. A bejáratnál két szfinx s aztán ajtók, ablakok, kapunyílás, vasrácsok, oszlopok, minden nilusparti elgondolásban. Csak fent a magasban lehet egy keresztet látni. Az ember nem is hinné, hogy ez a « karnaki templom » a ferences harmadrendiek mauzóleuma. A század elején a szabadkőműves páholyokat építették így.

Temetői banalitások bőven akadnak, a sok nemes anyagból egyebet is lehetett volna csinálni.

Caruso sírja is itt van. Rideg kőház, mely akármelyik bankár sírkamrája is lehetne. A sírtól szép a kilátás a nápolyi öbölre, a szigetekre, az ő Nápolyára. De azt gondolom, nekivalóbb, melegebb emléket kapott volna, ha a Házsongárdon temetik el, vagy a kerepesi temető valamelyik parcellájában, vagy a parkszerű magyaróvári « sírkert » árnyékos fái alatt.

A sok mauzóleumot látva az ember azt gondolhatná, hogy a gazdagok temetőjében jár. De itt van pl. a don Ciccio felabarátunk családjának a kriptája is, aki pedig nem gazdag ember. Még az apja vette a helyet és csináltatta a kriptát. Mert a nápolyi előbb vesz parcellát a temetőben, mint öröklakást vagy házat bent a városban.

Nem is jelent olyan nagy megterhelést a kripta vétel, mert a nápolyi kriptáknak van egy titka: sokáig használhatók, szinte sohasem telnek meg. T.i. Nápolyban kétszer temetik el a halottakat. Először az anyaföldbe, a kripta alsó részében, a « pincében ». Évek mulva, mikor már csak a csontok maradtak meg, a maradványok az emeletre, az *ossario*-ba, a « csontkamrába » kerülnek vászonba takargatva, ahol a « megboldogult » közös fülkébe kerül a már előbb elköltözöttekkel.

Az egyszerűbb sírok az utak mellett vannak, szarkofág alakúak. Ha nem gondozzák őket, leválik az oldaluk márványlapja és egy-egy csont bizony kikandikál a résen. Be is lehet a márványládába kukucskálni, ahol a csontvázak egymás hegyén-hátán feküsznek békés együttlétben. Olyanok, mint a múmiák, vagy a befáslizott Lázár, ahogy Fra Angelico

képén a sír bejáratában megjelenik a Mester hívó szavára.

A nápolyiak első temetkező helye nem ez a domb volt, ahonnan most régebbi és újabb temetők néznek le a városra és a Pompeji felé húzódó községekre. Megvan még a legrégibb temető is, a *Catacombe di San Gennaro*. Ott az oldafalak megnyitott rekeszeiben még most is vannak csontok, akárki vihet magának belőlük emlékül. Ezt a katakombát a II. században kezdték a neapolisi keresztények a Capodimonte alatt a hegybe vágni. A temető nem keskeny folyosók hálózata, mint a római keresztények temetkezőhelyei, hanem « utcák » és terek váltakoznak benne, mint a mai nápolyi temetőben. Mindjárt a bejárat közelében olyan széles főútra lépünk be, ami a mai Nápoly óvárosaiban helypazarlásnak számítana. A « főút » két oldalán nagyobb bemélyedéseket is találunk, talán ezek voltak a patriciusok « mauzóleumai ».

Ez a katakomba volt a nápolyi püspökség első székhelye. Ma is látható a püspöki trónus fülkéje. S minthogy idekerültek Szent Januarius ereklyéi, ez lett a nápolyi keresztények első « köztemetője ». Később, az 5. században a katakomba nyitott oldalával szemben felépült a *San Gennaro fuori le Mura*, Nápoly egyetlen fennmaradt ókeresztény bazilikája. Itt már megfelelőbb elhelyezést kaptak a város védőszentjének ereklyéi és ugyancsak innen indul el a mártír püspök vérének kultusza, aminek ismerete nélkül nem lehet a nápolyiak vallási életéről kielégítő képet kapni.

A VÉR CSODÁJA, AHOGY ÉN LÁTTAM

Szent Januarius csodájának világszerte nagyobb a híre, mint azt a nápolyiak sejtik. Északról, Közép-Európából sokan csak azért is eljönnének Nápolyba, hogy a vér megindulását lássák. Mert odafönn északon a csodákhoz nem vagyunk hozzászokva, és a csoda nem is igényünk. Nálunk a hit egyszerűbb alapból fakadva mélyen gyökerezik a lélekben.

Szent Januarius beneventói püspök volt, akit Pozzuoliban fejeztek le 305-ben. Elfolyó vérét a hívek felfogták és kegyelettel őrizték. Később az ereklyét Pozzuoliból áthozták Nápolyba. Ekkor látták először a száraz rögöket megindulni és buzogni. A vér csodája ettől az alkalomtól minden évben megismétlődik főleg három alkalommal. Május első vasárnapját megelőző szombaton, szeptember 19-én, a Szent halálának napján és december 16-án, a napon, mikor az ereklyék Nápolyba érkeztek.

Valamikor ezek a napok Nápoly igazi ünnepei voltak. Az emberek nem is nagyon dolgoztak, várták a csoda bekövetkeztét, amit harangzúgás jelzett. A kikötőben álló hajók szirénázni kezdtek és a nép boldogan vette tudomásul, hogy a Szent nem hagyta őket cserben. Ma már nincs harangzúgás, szirénázás. Van telefon, újság, rádió a hír közlésére. Ki a kávékocsmában, ki újságvásárlás közben, ki valamelyik lottóárusító bódé előtt veszi tudomásul az eseményt. Ha vérbeli nápolyi, akkor megkérdezi az órát, percet, mikor a csoda megtörtént és esetleg kombinációt csinál belőle ternóra vagy kvaternóra. Mert Szent Januarius különféleképpen segít és a

nápolyiak védőszentjét különféleképpen lehet tisztelni.

Az utóbbi években a Szent néha « csalódást » is keltett, mert a csoda bekövetkezett, még mielőtt a hozzá való könyörgés megkezdődött volna, vagy az ereklyét vivő körmenet elindult volna a Santa Chiara felé. Ilyenkor a pozzuoli öregasszonyok, akik magukat Januarius dajkája leszármazottainak mondják (*parenti di San Gennaro*), hopponmaradnak. T.i. abban az esetben, ha a csoda késne, ezeknek az öregasszonyoknak évszádos joguk a Szentet nógatni, « inzultálni », őt « faccia gialla »-nak nevezni, ami bizony a mi édes anyanyelvünkön kemény beszéd volna, mert úgy hangzik, mintha valakinek majdnem azt mondanók: orcátlan.

Régebben még a csodák világában is más volt a helyzet. A Szent kérette magát órákhosszat s a várakozás izgalmával telt meg a templom. Ilyenkor helyénvalónak látszott a pozzuoli dajkaleszármazottak « segítsége ». De amióta az ő közbelépésük nélkül is bekövetkezik a csoda, a pozzuoli « rokonok » tekintélye nagyon alászállott.

A csodát azonban a nép elvárja. Be is következett mindig, régebben is, ma is. Mi történne, ha egyszer elmaradna? El tudná viselni az óvárosok népe ezt a megszégyenítést? Nem tudunk rá felelni, mert nincs rá precedens.

A nápolyiak a csodát elvárják patrónusuktól, de nem hatódnak meg tőle nagyon. Mert tudnivaló dolog, hogy a *vér csodája* Nápolyban nem Januarius kiváltsága csupán. Rajta kívül még hat más szentnek vérét őrzik a város különböző templomában s azok

a vérrögök is megolvadnak. Érdemes tudomásul venni a listát: Keresztelő Szent János, Szent István vértanú, Szent Pantaleon, Szent Patricia, Gonzagai Szent Alajos, Liguori Szent Alfonz.

Tehát egész évre van csoda Nápolyban megállapított időrend szerint. Hogy hogyan jutottak a nápolyiak Keresztelő Szent János véréhez, azon el lehet tünődni, fejet is lehet csóválni. De itt van Szent Patricia, akinek vér-ereklyéjét a San Gregorio Armeno zárda apácái őrzik. Ha a nővérek és a közbenjárást kérő hívő letérdelnek az ereklye elé és elmondják a szokásos imákat, a megalvadt, kocsonyás vér megmozdul, a csoda megtörténik. Akár mindennap, azonnal, várakozás nélkül.

San Gennaro ünnepeinek lefolyása inkább a folklór, mint a liturgia körébe tartozik. De ez mindig így van, ha a nép is szerepet vállal az ünnepben. A Szent mellszobor alakú ereklyetartóját délben viszik át a dómból a Santa Chiarába, ahol délután fog majd lefolyni a szertartás. A Szentet ez alkalommal csak a kanonokok és a városi tanács képviselői kísérik. Néhány pirosruhás, parókás lakály van velük meg pár díszbe öltözött zsandár. No meg a városi zenekar. A kis csoportot óvárosi szegényemberek kísérik és özönlik körül. Amíg a Via Tribunalin mennek, a zenészek hallgatnak, mert a S. Lorenzo öregharangjának zúgásával nem tudnának versenyezni. De amikor a Via San Sebastianóba térnek be, amely a hangszerkereskedők utcája, ők jutnak szerephez, és olyan erőteljes szimfóniába kezdenek, mintha a kirakatokba helyezett hangszerek is résztvennének a harsogásban.

A kis csapat fölött a Szent aranyban ragyogó arca látszik magabiztos tekintettel. Lebeg, hajlik, inog, amint a diakonusok haladnak vele a rossz kövezeten. De mintha mindig csak azt mondaná: Bízzatok bennem! A nápolyiak azonban nem is figyelnek oda, csak mi vesszük ezt észre, vagy úgy gondoljuk. Mi, akik először veszünk részt a délután bekövetkező csodán. Egy kicsit istenkísértésnek érezzük ezt a csodavárást, mint egy nyaktörő mutatványt, ami mindig kockázattal jár. Vajjon fog-e sikerülni? A mi hitünk nem olyan erős ebben a tekintetben, mint a nápolyiaké. Mi nem vagyunk hozzáedzve a csodákhoz. A nápolyiak egykedvűen haladnak a szentjük előtt. Ők már sokszor voltak szemtanúk. Most is be fog következni, mert... Mert nem is lehet az másként.

Közben, míg a kis csoport megy a San Gennaro püspöksüveges szobrával, a dómban előkészületek folynak a délutáni nagy körmenetre, mely a vért tartalmazó ampullákat fogja a Santa Chiarába átvinni. Ebben a menetben felvonulnak Nápoly védőszentjei, a *compatroni*, akik San Gennaro udvarát és kíséretét alkotják. Ötven ezüstszoborról van szó, melyeket századok alatt patriciuscsaládok adományoztak az ereklyék kápolnájának. A szobrokat már leemelték helyükről és most ott állnak a dóm padlózatán. Takarítják, fényesítik és virágokkal díszítik őket. Egy öregasszony járkál közöttük, símogatja őket, beszél hozzájuk. Boldog, ötven szenttel társalog, a mennyországban érzi magát. Ennél többet ott sem kívánhat.

A virággal övezett, ezüstben csillogó mennyei kórusban talán a *Santa Lucia* a legszebb. Két kék

zománcszemét tálcán tartja kezében. Arcával felfelé tekint, de nem is látszik, hogy « világtalan », mert ő most már szem nélkül is többet lát, mint mi, akiket szemünk világa ehhez a földi környezethez köt. Ez a mienktől különböző mennyei boldogság ki van fejezve a szobron. A « Szent » arca az ezüstnél is csillogóbban ragyog. Őt a Santa Lucia halászai fogják vinni a körmenetben, ez az ő ősi privilégiumuk.

Míg a templomban a *compatroni* « öltöztetése » folyik, betérek San Gennaro kápolnájába, ahol a szobrok távozása után is még sok látnivaló akad bronzban, ezüstben és márványban. De olyasmit is felfedezek, amiről nem beszél a Baedeker, sem az egyenruhás sekrestyés, aki ott magyarázni szokott. Az oltár előtt egy persely van kitéve az alamizsna részére. Rajta különféle nyelven a szöveg. Angolul is, így, ahogy írom: « Offerings for the *warship* of St. Gennaro's. » Ami magyarul annyit jelent, hogy a káptalan az adományokat Szent Januarius *hadihajója* részére kéri. Való igaz, hogy *worship* és *warship* között csak egy betű a különbség. De más dolog a Szent *kultuszára* vagy hadifelszerelésére kérni adományokat. Kívánatos volna, hogy a kápolna felügyeletével megbízott nemes káptalan néha egy kicsit szétnézne birodalmában, és ha a *kicsire is nézne,* különösen ma a háborús leszereléstől hangos világban.

Délután magindul a körmenet és hosszan kígyózik a szűk utcákon a Santa Chiara felé. Elől a szentek, a végén a vér ereklyéje, mit a kardinális kísér. A nép egykedvűen nézi patrónusainak sorát. Aki dolgozik, folytatja munkáját s a közlekedés is

alig hogy leáll az útvonalon. Kalap sem kerül le a fejről, cigaretta sem vevődik ki mindig a szájból, nincs gyertya az ablakokban, nincs zászló a sikátor vonalán. Sőt az indulás előtti várakozás alatt, már a sorban állva még maguk a szenteket hordozó egyenruhás konfráterek is rágyujtanak egy utolsó cigarettára.

A templomban előre megyek, hogy közvetlenül az ereklye mellett kaphassak helyet. Át akarom élni a szent borzongást, ami a vér megmozdulásának láttára átjárja az embert. Hiába siettem előre, a csoda már útközben megtörtént, s mikor a bíboros ezt bejelenti, csak diszkrét tapsot kap a közlés, mert úgy lett volna szebb, ha várni kell rá. Azok a nagy napok, mikor az ampullák oda vannak téve a Szent koponyájának ereklyetartója elé s két óra hosszat, négy óra hosszat imádkozik a tömeg, míg elérkezik a pillanat, mikor « ami eddig szilárd volt, cseppfolyóvá vált ». (Ezekkel a szavakkal jelenti be a kardinális a csoda megtörténtét).

A fiolák tartalmát megvizsgálták többször: vér van bennük. A szilárd vérrögökre nincs hatással sem hideg, sem meleg, sem világosság, sem sötétség, sem elektromos hullámok vagy mozgatás. Mindig « marad a tört vér fekete folt ». De a liturgiában megjelölt napokon minden külső behatástól függetlenül megindul, habzik, buzog és sűrűn belepi az ampullák falát.

Amit ilyenkor a nápolyiak éreznek, azt ezekkel a szavakkal lehetne megfogalmazni: Velünk az Isten!

VIA ROMA

Minden nagyobb városban van egy utca, mely az « utcák-utcája » akar lenni, képviselni akarja a várost sűrítve hagyománnyal, intimitással és olyan atmoszférával, ami csak ott található. Pesten Váci-utca volt a neve ennek a helynek. Az Andrássy-út nem lehetett volna az, túlságosan széles, túlságosan kitárulkozó, túlságosan fiatal volt hozzá. Szép volt, de nem patinás.

Nápolyban Via Roma a neve a megfelelő utcának, de a nápolyiak Via Toledónak nevezik ezt a négyszázéves utat, melyet Don Pedro Toledo spanyol alkirály nyittatott az óvárosban 1536-ban. (Don Pedro Toledo őfelsége V. Károly spanyol király nevében kormányozta Nápolyt.) A Via Roma újkeletű elnevezés, érzik rajta az Unita Italia politikai bélyege.

A Via Roma vagy Via Toledo megnyitása óta tengelye maradt Nápolynak és a város életének. Még ma is az. Ez az az utca, melyen « naponta legalább egyszer keresztül kell mennie minden nápolyinak ».

A Via Roma térrel kezdődik és térben végződik. Ez a két szélső pont a Piazza del Plebiscito és a Piazza Dante. A Piazza Dantéról nem sokat mond a hivatalos útikönyv. Legfeljebb azt, hogy közlekedési gócpont az óváros szélén. Néhány autóbuszvonal végállomása és vagy húsz áthaladó vonal megállója. Ez a terek sorsa Nápolyban. Régebben villamosok kerengtek a szobrok és virágágyak körül, most pedig lomha autóbuszok álldogálnak a tér valamlyik sarkában.

De van a Piazza Dantén egyéb is, és ennek a

térnek is megvan a maga története. A közepén áll a *padre Dante* fehér márványszobra. Az Unita Italia Nápolya rótta le adóját ezzel a darab carrarai márvánnyal a költőnek, talán azt gondolva, hogy ezzel meg is adta azt, ami kijár neki a nápolyiaktól. Mert Dante itt nem hallatja szavát. Nem terzinákat recitálnak itt, hanem énekelnek, és egyáltalán nem az « égi szerelem » az, ami a nápolyi versekben dalba van öntve. Más volna a helyzet talán, ha Dante nápolyi dialektusban írta volna meg a Divina Commediát. Mert hogy valaki itt népszerű legyen, ahhoz nápolyinak kell lennie. Valóban újszerű élmény, mikor szakácsunk « nápolyi szájjal » próbálja utánam mondani a « Nel mezzo del cammin di nostra vita » terzináit. Ha Dante hallaná ezt a deklamálást, bizonyára most is csak azt mondaná: Lasciate stare i miei versi!

De mit szólna Dante az olasz rádió Divina Commedia-olvasásához? Mert én erre gyakran gondolok, akkor is, mikor a Dante-szobor felé visz az utam, és még inkább, mikor vasárnaponkint kinyitom a rádiót, hogy a Commedia egyik énekét meghallgassam valakinek a szép olvasásában. Mikor először pillantottam meg a rádió műsorában ezt a programmszámot, egész héten vártam az óra eljövetelét. És készültem is rá. Elolvastam a jelzett éneket és reméltem, hogy fogok kapni valamit a *másik* olvasástól. Csalódtam. Hallottam egy bevezetést, melyet úgy olvastak, mintha vers volna, és olvasták a verset, amelyet a « lettura di Dante » nem hozott közelebb hozzám.

Szó férne magának a versnek olvasásához is,

hogy elég természetes-e, és hogy nem divatjamult-e a túlságos deklamálás? De még több szó fér az énekek szövegét megelőző bevezetéshez. Ez nem más, mint a sorra kerülő részlet tartalmának elmondása, ugyancsak deklamáló hangon. Szibillai sorokat olvastak így a cumai barlang körül! A prózai szöveg olvasásának tónusa megnevettet. Maga a szöveg pedig nem mond semmit. Háromszáz évvel ezelőtt éppúgy fel lehetett volna olvasni, mint ma. De akkor sem lett volna jó. Az « introdukció » egyetlen szóval sem bolygatja meg a verset, nem érezteti a dantei szavak ízét-zamatát, nem mutatja meg egyetlen sorról sem, hogy a dantei szöveg fénye nem fakult meg, hogy Dante ezé a nemzedéké is. Nem mondja meg, hogy Dante nem « próféta », « filozófus », «teológus» vagy az Unita Italia távoli « hírnöke », hanem *költő*.

Ha mi odahaza azt cselekedtük volna íróinkkal, ami itt vasárnaponkint megismétlődik Dantéval, akkor irodalom helyett irodalmi archeológiát tanítottunk volna és olvasókönyveinkre rá lehetett volna írni: « Irodalmi kövületek tára ».

Élő költő-e még Dante Itáliában? Nem tudom. Azt olvasom, hogy Itália ma Dante-távolba került. Nem az első eset azóta, hogy Dante az olaszok « közkincsévé » vált, s ez mindig a dekadencia és válság jele szokott lenni.

A tér egyik oldalán Dante szobra mögött félkörben egy épület húzódik óratoronnyal a közepén. Nálunk városháza lehetne Pécsett vagy Egerben. Ide csak dísznek állította kétszáz évvel ezelőtt Vanvitelli mester, III. Károly építésze. Az épület párkányzatára huszonhat allegórikus szobrot is helyezett, melyek

az uralkodó Bourbon király huszonhat erényét jelképezik. Hát igen derék ember lehetett az a III. Károly, hogy ennyi jótulajdonságát tették kirakatba! Innen alulról a téren állva nem lehet elolvasni az « erények » neveit a szobrokon, de valószínű, hogy az épület homlokzatán táncoló barokk nimfák és ókori hősök közül egyik sem képviseli a *Szerénységet.*

A tér valamikor zöldség- és gyümölcspiac volt és a fuvarosok posztja. Itt álldogáltak a kocsisok ostorral kezükben kliensekre várva. Ha megalkudtak, elővezették a kocsit a Porta Alba alól, mely az óváros bejárata is volt a Tribunali felé. Ma a Dante szobra körül zöldséghegyek helyett virágágyak vannak és a Porta Alba környékén csak a kicsi pizzeriák maradtak meg a régi világból, amelyekben otthonias környezetben jól lehet enni nápolyi módra.

A Via Roma alig szélesebb, mint a mi Váci-utcánk, de olyan hosszú, mint az Andrássy-út. Jobboldalt, a Vomero felé egész hosszában sikátorok torkollanak bele, számszerint vagy harminc, mindegyik nápolyi bedíszítéssel, lobogó lepedőkkel, szentképekkel. Az utca vége vagy templomhomlokzat, vagy lépcsősor vagy terraszos kiképzés. S majd minden sikátoron át benéz a magasból a Via Romára a San Martino néhány ablakszeme.

Magán az utcán üzletek, bankok és sok ember. A Piazza Caritáig tartó szakaszon még olyanokkal találkozunk, akiknek itt dolguk van, akik azért jöttek, hogy valamit elintézzenek. De aztán változik a közönség, egyre többen lesznek a « sétálók », akik csak azért vannak itt, hogy itt legyenek. Mert a Via Román sétálni eleganciát jelent. A sétáló pedig

nem siet. Megáll, nézelődik, irányt változtat, visszafordul. Főleg férfiak alkotják ezt a lassan mozgó masszát. A kirakatokban is elsősorban a férfidivat van képviselve. Ez az urak utcája.

A sikátorok felé eső oldalon falatozók is vannak, cukrászdák, csemegeüzletek. Mind márkás, régi alapítású cég. Ezek közelében egészen a háborúig létezett a « szakácspiac », ahol fehérkabátos emberek várták reggelenkint az urasági inasokat, hogy hívják őket kisegítőnek bankettekre, lakodalmakra vagy a hirtelen megbetegedett szakácsné helyettesítésére.

Amint közeledünk a Piazza Plebiscito felé, egyre nehezebb a járás a tömegben. Ilyenkor valószínűnek látszik, hogy ezen az úton napjában egyszer minden nápolyi keresztülmegy. A baj csupán az, hogy túlságosan sokan választják ugyanazt az órát erre a hagyományos sétára.

A késedelmes mozgást a tenger fele néző utcák szép kilátással kárpótolják. Ahogy sodródunk a tömeggel, a tenger, a Vezuv, a kikötő, a hajók, a Castel Nuovo bástyái jelennek meg sorra a Via Roma szellőztető ablakain. Szinte fellélekzünk, mikor a Galleria Umberto üvegtetős csarnoka mellett elhaladva az utca végére érünk és a tömeg szétoszlik a Plebiscito meg az Opera irányában.

De sokan jobbra fordulnak és a Via Romáról betérnek a Via Chiaja felé. Vagyis az urak utcájából a hölgyek utcájába. A Via Chiaja a város női divatszalonja s így valamikép párja a Via Romának. Itt a kirakatokban női ruhák és kelmék vannak és az utca során szépségszalonok, parfümösboltok meg

kicsi, elegáns bárok, ahol egy édesség és egy csésze kávé közt pletykálni lehet.

Az utca nem szép, nem is egyenes, felfelé, majd lefelé halad. A Via Chiaja valamikor árok volt, kis völgy két domb között, amerre csak teherhordó öszvérek jártak meg azok, akik nem akartak a tengerpartnak kerülve a hosszabb úton menni, ha a Mergellinát akarták elérni. Mindez ma is meglátszik az utca képén. A szomszédos utak és sikátorok mind magasabb fekvésűek, még egy híd is halad el a fejünk felett.

A szomszédos negyedek és a fényes boltok utcája között szembeszökő az ellentét. Mindenütt szegény ember lakik, akik ide le sem járnak vásárolni. Nápolyi fények és árnyak ugyanazon a képen. El is vannak zárva eléggé a Chiajától azok, akiknek itt nincs keresnivalójuk. Csupán egy helyen lehet belátni a szegények házai felé, a Gradoni Chiaja elején. Ez a legszebb pontja az utcának, mert a lépcsősen emelkedő sikátor eleje virágpiac. A színes polcok és a szokott « népi » háttér megállítják az idegent, ha a kirakatoknál szebb dolgot is akar látni. Szociális szempontból pedig ez az egyetlen hely az úton, ahol a gazdagok pénze egyenesen a szegények kezébe kerül. Meg talán az újságárusok járnak jól a Chiaján, akik külföldi magazinokat árusítanak.

Az utca a Piazza dei Martiri házai közt nyílik szét. Elég körülpillantani, és látjuk, hol vagyunk: éttermek, kávéházak, antik bútor kereskedések, ékszerüzletek körzetében. A járdákon elegáns közönség, jólöltözködő naplopók, idegenek és koldusok. Innen indul ki a Via dei Mille a Vomero és a Via

Vittorio Emanuele rezidenciális negyedei felé, ahol sok helyen még ma is legalább négy házi alkalmazott van szolgálatban: szakácsné, szobalány, sofőr és governante.

Ott fent laknak azok, akik az óváros palazzóit a szegényeknek hagyták. Ma már oda se néznek őseik fészke felé, legfeljebb akkor, ha ékszert akarnak vásárolni a Spaccanapoli negyvenöt üzlete valamelyikében.

A Via Román az év minden napján « ünnep » van, de van ennek az útnak egy kiváltságos napja is, mikor valóban feléje fordul a nápolyiak figyelme, ez a nagycsütörtöki *struscio*. Ilyenkor lezárják az utcát az autóforgalom számára és a Via Roma a maga egészében a sétálóké marad, hogy az ünnepi mise után látogathassák a templomokat és bennük a mi szentsírunknak megfelelő *monumento*-t, a virágokkal és drapériákkal díszített oltárt, ahol a Szenséget őrzik Nagyszombatig. A régi Nápolyban a hölgyek erre az alkalomra a legszebb ruhájukat vették fel és a földigérő, sőt a *földet seprő* öltözetben látogatták a közeli templomokat. (Innen a szó *struscio;* strusciare = a ruhát a földön hurcolni.) Tehát a struscio kegyes céllal egybekötött divatbemutató. Legalább is így volt a multban. Mert a strusciót ma is megtartják, de ez a szokás a mai laposodó világban sokat veszített értékéből. A köznép özönli el az utcát és mindenki úgy öltözködik, ahogy tud. A dámák pedig teljesen távolmaradnak. A falatozás és a kávézás éppúgy folyik a *Caflish* termeiben, mint máskor és a televíziós üzletek kirakatába tett készü-

lékek előtt a tömeg az esti műsort nézi. Csak az újságok írnak másnap a strusciórol úgy, mintha e szokás körül száz esztendő alatt semmi változás nem történt volna. Persze a legtöbb esetben az újságíró nem tudja, hogy a nagycsütörtöki hagyományos séta a Via Román a nagyheti szertartásoknak köszöni eredetét.

VILLA COMUNALE, A NÁPOLYI VÁROSLIGET

Az idegen a Piazza della Vittoriára legtöbbször a Via Partenope felől érkezik. Ezen a sétán már elég sokat látott. Szemét nem tudja levenni a tengerről. A Castel d'Ovo előtt meg is áll, hogy ezt az operadíszletszerű normann-aragón tömböt kiélvezze. Elhaladva előtte még vissza is fordul, hogy képekről ismert jellegzetes profilját is lássa. De mikor kiér a Piazzára, lehetetlen, hogy egy mozdulattal vagy egy csettintéssel ne adjon kifejezést csodálkozásának. Mert ez a tér Nápoly sok kilátó páholya közül a legjobban van elhelyezve, hogy úgy mondjam, egészen a « színpadhoz közel ».

Magán a téren nincs sok néznivaló, de mint jó páholytól várni lehet, kényelmesen lehet belőle látni mindent. Erre a célra be is van rendezve. A közepén néhány sudárpálma emeli a magasba hajladozó ágait, körülöttük, meg alattuk padok a nézelődésre. Látnivaló akad minden irányban. Délre a tenger, melynek tükre itt állandóan acélos vagy zománcos csillogású. Capri a centrumba helyezve vonzza a tekintetet. A tér szélén kezdődik a Villa Comunale, mely zöld sávként fut végig a parton Mergellina irá-

nyában. Elfordulva a tengertől végiglátunk a Vomero lépcsősen elhelyezett házsorain, melyek a magasba telepedtek, hogy állandóan lássák az öblöt és a naplementéket. Látunk valamit a San Elmo falaiból, látjuk a San Martino felénk fordult erkélysarkát s fejünk fölött van a pizzofalconei szikla.

Ezen a téren egész napon át fényben fürdik minden, de még melegben sem kellemetlen az ittlét, mert Capri felől mindig leng a szellő. Ha pedig árnyékot keresünk, csak át kell menni az úton és máris a Villa Comunale fái alatt vagyunk.

Ez a park ötven méter széles, egy kilométer hosszú csík a tengerparton. Szegeden helyi szellemességgel « nadrágszíj »-nak neveznék. Neve magyarul városligetet jelent, de édeskevés köze van a mi Városligetünkhoz. A Margitsziget pedig hozzáképest földi paradicsom.

De azért ez is álmodozásra való hely s a költői vénájú ember itt is « tölgyek alatt » érezheti magát. Megvan hozzá a környezet. A Duna helyett a tenger, és körülötte a « berek ». Igaz, a tölgyek itt apróleveltű itáliai tölgyek, de vannak aztán pálmák, cédrusok, fűzek, platánok és szívóslevelű akácok. Szép ez az együttes is, de ezek alatt bizonyára az álmodozás is más lesz. Hogy a padokon üldögélő öregurak mire gondolnak, azt nem lehet tudni, de nem győznek betelni az ő klasszikus tájképük szemlélésével. Mert ami a nápolyi öbölben szép, az mind ott van előttük kitárva. Ezt nézik mindennap és talán utolsó kívánságuk is az lesz, hogy nyissák ki a szobájuk balkónját, mert látni akarják még egyszer az ő nápolyi öblüket.

Meg aztán itt van előttük a Via Caracciolo, az egykori nápolyi kocsikorzó, amelyen, mikor még fiatalok voltak, a hintók parádéjában lehetett gyönyörködni. Az öböl nem változott semmit ötven év alatt, de a Via Caracciolo igen. A kocsik eltűntek s ma csak autók suhannak az úton. És hogy kik ülnek bennük, az nagyon mindegy. Ha urak, akkor kereskedők, ügyvédek, orvosok vagy foglakozás nélküli fiatalok, akik csak áthajtanak a korzón, mert erre rövidebb az út. Ha nő ül benne, akkor vagy fodrászhoz megy, vagy ruhát fog próbálni a Via Chiaja valamelyik szalonjában. Ha ketten vannak benne, akkor a férfi *blu*-t visel, az útitársa *tailleurt*-t. De ők is csak átsuhannak a park előtt, míg meggyujtják cigarettájukat.

Nincs már romantika a Villa Comunale körül. A sötét lombok árnyékában fehér márványszobrok világítanak, az olasz múzeumokban látható klasszikus művek másolatai. Szökőkutak is csobognak a sétányokon s jutott hely az utak mentén néhány garibaldista nagyság mellszobrának is. A parknak nagyobb a híre, mint az értéke. De a nápolyiak szeretik, mert innen a tengerre néző padokról, mint valami zsöllyesorból nézhetik a nagy színpadot, melynek Golfo di Napoli a neve.

Meg tavaszt lesni is idejárnak. Nápolyban nem a gólyák jelentik a tavaszt, még csak a fecskék sem, hanem a Villa Comunale korán nyíló piros virágai és a rengeteg apró gyermek, akik dajkák és governanték felügyelete alatt járnak-kelnek mindenfelé az utakon. Az ő gügyögésük pótolja a madárdalt is. És mindenfelé láthatók az ifjúság barátai is, a

léggömbárus, az olcsó játékszereket kínáló ember, a fagylaltos és a mindig cigarettázó egyén, akinek tálcáján cukorka, pörkölt mogyoró és sokféle jó van, amit ropogtatva lehet enni. Akinek több is kell a jóból és a szórakozásból, betér a kis lunaparkba, amit a liget felső végében állítottak fel. Van ott hullámvasút, körhinta és kisautópálya. Sőt egy tisztáson még indiántelep is várja a gyerekeket wigwamokkal, fétisekkel, prérivonattal, tábortűzzel. Indiánkosztümöt bérelni lehet a tábor nagyfőnökénél.

Szökőkutakon, tempiettón és a vurstli bódéin kívül van egy komoly épület is a Villa Comunale fái alatt. Elnyúló, fehér, csendes ház, kicsit a temetők halottravatalozóira emlékeztet, az *Acquario*.

Az Acquario voltaképpen állattani intézet könyvtárral, laboratóriummal, tudósokkal és a világ minden részéről érkező munkatársakkal. Csendes munka folyik itt, mint ahogy csend van a sötét múzeumi helyiségben is, ahol a látnivaló van kiállítva. A közönség csak ezt ismeri. Nápoly minden tudományos « attrakciói » között itt kell a legborsosabb belépődíjat fizetni.

Az Acquarióban tett látogatás alatt iskolai természetrajzi tanulmányaink legérdekesebb fejezetei elevenednek meg és tankönyveink színes ábrái élő csodákká válnak az üvegfalak mögött.

Polipok meresztik szemüket ránk az egyik medencéből. De ezek a polipok csak miniatür kiadásai Verne tengeri szörnyeinek. Piros tengeri csillagok lépkednek a homokon. Korallállatok közt tengeri

uborkák mozgatják fodros szájukat. A tenger táncosnői, a tüllruhás meduzák lebegnek be a színre és fátylaikat ritmikusan emelgetve balletbe kezdenek. Másik medencében rája lapul a lapos fenéken, fölötte kardalakú halak húznak el.

A teremben hűvös van és csak zöldes fényű színpadi világítás dereng. Kezdetben alig látunk valamit a medencékben, egy visszafelé lépkedő homárt, egy lomhán mozgó teknőst. De lassan felfedezzük, hogy mimikriző népséggel van tele a kis víziszínpad. Tengeri csikók fogódznak az ágakba, merev pálcikák kelnek életre rángó mozdulattal, a kövek mellett foltos, tüskéshátú halak mimikriznek. Ami előttünk van, az mind exotikum, de némelyik tengeri furcsaság a közeli Mergellinán a halászok kosaraiban is látható mint ebédre való csemege.

Másutt apró halak raja vonul el az üveglap mögött mint fürge flotta. Biztosan, fegyelmezetten kanyarodnak valami előttünk ismeretlen kommandóra, mintha gyakorlatoznának. Aztán egy második, harmadik csoport következik. Mások a formák, a pettyek, a lebernyegek, de mind áttetsző, mintha muranói üvegből volnának. Ismét más medencében vízalatti japáni kertek rendezkedtek be, színes ágakkal, színes levelekkel, mozgó szirmokkal. Minden irizál, világít, foszforeszkál, mint egy neoncsövekből összeállított mintakirakat. De formák és tónusok utolérhetetlenül szebbek, mint a gyári készítésű világítótestek. A mélyvizek poézisére gondolunk, pedig amit a kis tengeralatti parkban látunk, nem filigrán növényzet, hanem szépségbe álcázott küzdelem a létért. A virágállatok falánkok és kegyetlenek,

élniük kell. De a színek mindenütt ragyogóak és a formák oly finom anyagból szőttek, hogy csak a víz lágy közegében nem omolnak össze.

Az Acquario nem nagy, de idő kell megnézésére. Nem lehet rajta átfutni, mint némelyik múzeum termein. Leköt minden kép, ami egy-egy üveglap mögött megjelenik. És elemezni kell, nem lehet egyetlen pillantással átfogni, mint egy festmény részleteit. Az Acquario egy másfajta világról beszél, nem arról, amiben mi járunk-kelünk. De ez is Nápoly, mert amit látunk, az mind a nápolyi öböl. Ischia, Capri, Sorrento, Procida nemcsak felül szépek, sziklaalapjukon is van élet és volna ott látnivaló, még több és szebb, mint amit az Acquario mesterséges kék barlangja be tud mutatni.

A vízimúzeumnak nem sok a látogatója. Nemcsak azért, mert drága és tömegeket nem is tudna befogadni, hanem varázsából is veszített. Harminc évvel ezelőtt még másként, nagyobb várakozással lépett be ide a látogató. Akkor még nem léteztek színesfilmek, melyek a mélytengerek világába viszik a nézőt, és nem léteztek még rajzfilmek, melyek égő neonfényű « ceruzával » varázsolnak elénk meséket, kalandokat a tenger lakóinak képzelt életéből. Az Acquariót azok tudják igazán élvezni, akiknek nem mindegy, hogy operába mennek, vagy lemezt hallgatnak, vagy akik egészen más élményt várnak a színháztól, mint a filmtől, és egyáltalán, akik tudnak különböztetni *élet* és *reprodukció* között.

Harminc évvel ezelőtt, 1930-ban, mikor először jártam Nápolyban, az állomásról kilépve első utam ide vezetett. Még azt sem tudtam, hol fogok lakni,

de a nápolyi vizek tündérvilágát mindjárt látni akartam. Ma az idegenek alig egy százaléka tér be ide ebbe a mindig hangulatvilágításban derengő különös « night club »-ba.

MUSEO NAZIONALE

Nápolyban a *Museo* szó csak így kimondva a Museo Nazionalét jelenti, amit a világ 1. számú görög-római archeológiai gyűjteményének is szoktak nevezni. Kétségtelen, hogy a nápolyi múzeum páratlan kincseket őriz, de ebbe a rangsorolásba nehezen tudok belenyugodni. Azok szokták legkönnyebben ezt alkalmazni, akik nem ismerik a többit. Láttam az athéni múzeumokat, a Louvre és a British Museum antik gyűjteményét. Tehát összehasonlítás alapján is tudom értékelni a nápolyit, de nehezen tudnám egyik múzeumot a másik elé helyezni. Hiszen az Itálián kívüliek is unikumokat tartalmaznak. Köztük számos eredeti görög darabot. Ez pedig sokat jelent. Mert a görög szobrok az archeológiában annyit számítanak, mit az olimpiai versenyeken az aranyérem. Kevéssel is az első helyekre lehet kerülni a pontozásban.

Bent a múzeum termeiben töményen kapja a látogató azt, amit Pompeji, Herculaneum, Baia és általában Campania ránkhagyományozott az antik világból. Aki itt otthonosan akar mozogni, annak a Baedekeren kívül magával kell hoznia távoli emlékeket: az ókori történelem ismeretét, mindazt, ami a klasszikus irodalmi tanulmányaiból lelkében meg-

maradt, fel kell frissítenie egy jó klasszika-filológus tanár sugalmazó szavainak emlékét. És szerencsés, ha volt alkalma elmélkedni azon, amit minálunk pl. Babits mondott az ókori világról verseiben vagy Irodalomtörténete lapjain. Itálián lefelé haladva találkoznia kellett már Michelangelo szobraival, látnia kellett Rómában az antik világ romjait, melyek seholsem maradtak meg annyira élőnek, mint ott meg itt Nápoly környékén. S végül ösztönösen szeretnie kell azt, ami szép.

Ha így felkészülve lép be a múzeum kapuján, élvezni fogja a mozaikokat, a pompeji freskókat, a görög írók idealizált képmásait, a két « città morta » bronzszobrait és a pompejiek magánéletére vonatkozó ezer apró emléket. Igy aztán nem a Baedeker jelezte tárgyak keresése lesz a sétája, hanem felfedező út. És megtalálja azokat az értékeket is, melyeket az útikönyv alig említ vagy meg sem említ. Pl. fog találni néznivalót azokon a márványfejeken, melyek egy folyosórészlet végén vannak összegyűjtve csak ilyen felírásokkal: « ismeretlen férfi képmása », « ismeretlen ifjú képmása ». Ezek mind az élt valóságból őriznek számunkra valamit, fotografiák: kereskedők, jogászok, gazdag semmittevők, bankárok, hús-és-vér rómaiak fejei ráncokkal, szemölcsökkel, sőt « beretválatlan » arccal. A leghíresebb ilyen « ismeretlen férfi képmása » a múzeum egy más osztályán az ú.n. « Seneca-»-fej. A csapzotthajú férfi arca a belső vívódás tapintható kifejezése, mely nem vár könyörületet vagy jótanácsot másoktól, maga akarja problémáit megoldani.

Folyosóvég lévén ez a szakasz, nem is jó világ-

gításban, a látogató fordulni szokott más tájak felé. Lemond az « ismeretlenekről » és keresi az ismerősöket, a latin vagy görög tankönyveink jegyzetlapjai közé nyomtatott márványfejek vagy nagyobb szobrok eredetijeit. Akad belőlük itt elég: Caesar, Sokrates, Homeros, Jupiter, Juno, Hermes, aki « pihen », Herkules, aki « támaszkodik », a faun, amelyik « táncol » és a *pathos*-ba merült szép Dionysos-fej, amely csak maga elé néz merengve. Egy ablakmélyedés közelébe került Orfeus és Euridike, akik a búcsúzás örök mozdulatában állnak előttünk és maradásra intenek. Találkozunk Caracallával is, itt is a szokásos pózban. Az elegáns férfi oldalt néző tekintete valami nem látható ellenséget fenyeget. Az állatszobrok is tetszeni fognak, a törékenylábú őzek, a valóban kutya mozdulatú kutyák és a fejét éppen felkapni kész vadkan.

Mindezek azonban már annyira ismerősek, hogy a felfedezés örömében meg sem nézzük őket igazán. Pedig mennyire érdemes pl. a Caesar fejét körüljárni lassan a világítási effektusokat érvényesülni hagyva, és felfedezni, hogy milyen sok « arca » van ennek a koponyának: közéleti ember, férj, cimbora, elgondolkodó férfi, elszánt ember. Gazdag jellem. Vajjon tudta-e Brutus, hogy kit öl meg, vagy « melyik » Caesart öli meg azon a napon?

A múzeum fáradt látogatói közömbösen haladnak el Euripides szép feje mellett. Legfeljebb azt állapítják meg, hogy ebből a lágyan kidolgozott képmásból több is van a gyűjteményben. Pedig tisztelettel állhatnának meg a befelé néző tekintet előtt, ha színházjárók vagy regényolvasók. Mert ez a

görög író került először abba a szükséges « istentávolba », hogy teremtményei merjenek emberek lenni és saját sorsukról dönteni. Shakespeare, Dosztojevszkij, Ibsen küszködő, önkínzó vagy szenvedélyes hőseinek ő a távoli életre hívója. Mindnyájan adósai vagyunk neki, akik olvasni szoktunk.

És talán sokan megmosolyogják a tömpeorrú, lapított arcú « csúnya » Sokratest. De a csúnya arcra mégis mindenki vet egy pillantást, még az is, aki nem tudja, hogy a széleshomlokú ember ragyogó elme volt, s hogy az ő tanításaiban az európai gondolkodás első felvillanásait élvezzük és ünnepeljük.

Megelégédéssel fedezzük fel a pompeji freskók egyik saroktermében a kis kabinetképet, a « Levelet író leány » arcát, amint stílusát ajka elé emelve a megfelelő szót keresi. Valamikor Sappho ábrázolásának tartották az antik pillanatfelvételt, de sokkal találóbb cím a « Levelet író leány ». A levelet bizonyára nem atyjának vagy olvasni sem tudó anyjának írja. Ez az arc ismerős Nápoly utcáiról, templomaiból, ahova a leányok vasárnap misére járnak és már tizenhat éves korukban *fidanzata*-k. Tehát a kép címe konkrétebben fogalmazva így volna: « Livia levelet ír Mariusnak ». A Mario ma is megmaradhatna, csak a Livia helyébe kellene Marisa-t vagy Angela-t írni.

Mikor a látogató a « Levelet író leány » termébe érkezik, már látta a szoborgyűjteményt, a herculaneumi bronzokat, a mozaikokat és a pompeji falfestményeket, ami maga egy képtárra való anyag. Mindez azonban csak a múzeum fele.

A látogató már fáradt, de a múzeum nem enged pihenést neki. Még csak egy bár sincs valahol a termek közt, ahol le lehetne ülni és valami frissítőt inni. Az érdeklődés felfokozására csupán az anyag változik. Ami még hátra van, az egy intimebb múzeum, olyan, mint egy nagy souvenir-bolt. Csupa olyan tárgy, amit mi is szívesen látnánk vitrinjeinkben, szobánk falán vagy kredencre állítva.

Egy teremben a gladiátorok fegyverzete van kitéve szemlére. Egytől egyig ismerős darab. Honnan ismerjük őket? Az utóbbi évek « római » filmjeiről. Meg tudnók nevezni a színészt, aki viselte a sisakot, a páncélt, a lábvértet. A filmek rendezői innen másoltatták le a szükséges darabokat.

A vázák termei. A látogató csak végigsétál rajtuk. Egyszer-egyszer megáll, néz valamire, de voltaképp nem tudja, mit kell rajtuk nézni. Bizony mindegyik váza vagy kráter külön tanulmányt érdemelne. Hiszen ezek nem matricával készült gyári holmik. Minden motívum, minden alak, minden csoport, mely az edény kerületén körbefut, oda van tervezve. Úgy kellene járni vázáról-vázára, mintha ókori képesmagazinban lapozgatnánk. A mitológiai ábrázolások irodalmi illusztrációk. Rá is lehet ismerni a rajzot inspiráló műre. Homeros a leggyakrabban illusztrált szerző. A színpadi jelenetek pedig pontos másai annak, amit az ókori ember Pompeji, Siracusa vagy más város színházaiban láthatott, « felvételek » tragédiákból, ókori operettekből vagy revükből. Elég bő a vázák « sportrovata » is: boxolók, birkózók, lovasok és egyéb olimpiai programmszámok. Akad

« szentkép » is a vázákon ábrázolva: áldozat, misztérium, az istenség szavainak hallgatása.

Aprólékos megfigyelést kívánnak a pompeji vagy herculaneumi « pipereasztalok » tárgyai: a nyakékek, gyöngysorok, brosok, tükrök, fésűk, hajtűk, gyűszűk, parfümösüvegek. Irigylésreméltó ebédlőfelszerelések is láthatók, szépen metszett kelyhek, tálak kristályból, csészék. Az antik konyhafelszerelésnek is megvannak a meglepetései. Van a sok holmi között egy fémszűrő is, olyan, amilyent a mi konyhánkban a húsleves átszűrésére használnak. Ez az antik konyhából idekerült darab abban különbözik a mai szűrőktől, hogy a lyukasztásai egy bonyolult, de tökéletes rajzú spirálkompozíciót alkotnak. A szűrőt a világosság felé tartva élvezhetjük az iparos pontos munkáját. A tanulság az, hogy abban az időben a bádogosok is úgy dolgoztak, mintha ékszerészek lettek volna. A mesternek minden lyukasztást meg kellett gondolnia, nem hibázott egyszer sem. És ezt a szép tárgyat csak arra használták, hogy átszűrés után benne maradjon a zöldség és a velőscsont!

Vannak kriptaszagú múzeumok, melyek semmi egyebek, mint a mult temetője. A nápolyi Museo Nazionale termeit járva nincs ez a benyomásunk. Amint sétánk folyamán tovább és tovább haladunk, a régi vagy réginek tartott világ egyre közelebb kerül a mi korunkhoz. Maga a múzeum is így van összeállítva. Először a fórumok, a templomok és a fürdők szobrait látjuk, aztán a házakba térünk be, a szobákba, a szalonokba, konyhába és a gyermekszobába. A kiállított tárgyak kétezer évesek. Ezt termé-

szetesnek találjuk a nagy márványok esetében, de alig akarjuk hinni a vitrinek szinte ma is használható tárgyai előtt állva.

Akinek van szeme hozzá, úgy járja a termeket, mintha egy bőven illusztrált könyvet olvasna az európai kultúra kezdetéről. Minden terem egy fejezete ennek a könyvnek és minden darab egy lapnak felel meg. Amit megfigyelünk egy márványfejen, egy vázán vagy egy orvosi műszeren, az már maga az olvasás.

De ekkor már nemcsak a tárgyakat nézzük, hanem mögöttük az ókori embert is látjuk: császárokat, írókat, művészeket, ügyvédeket, orvosokat, katonákat, kereskedőket, gladiátorokat, iparosokat, dámákat, háziasszonyokat, a kocsma vendégeit, a fűszeres klienseit.

Ilyen felkészültséggel a nápolyi Museo Nazionale helyiségei fogadótermekké válnak, ahol az ókori társadalommal lehet találkozásunk.

A herculaneumi bronzok 1960-ban új elhelyezést kaptak. A földszintről felkerültek az emelet világosabb, naposabb termeibe. A szobrok átköltöztetése előtt megújították az egész környezetet. Az ajtókeretek, a falak, a padló új márványburkolást kaptak. Újak a szobrok talapzatai is. Piros, sárga, zöld, szürke, kékes márványok hátterében vagy környezetében láthatók most a herculaneumi házak napvilágra került kincsei. A termek és folyosók ablakaiból a múzeum udvarára lehet látni, a kis parkra. A szerencsésen megoldott elhelyezés frissítő benyomást kelt bennünk, mintha nem is antik gyűjtemény volna

előttünk, hanem valami *modern kiállítás* helyiségeit jarnók, ahol nem absztrakt művek, drótból és üvegből összeállított rébuszok és vonagló kövek vannak kirakva, hanem egyszerűen *szobrok*. A szórakozott látogató azt is kérdezhetné: Mi történt? A szobrászok újra kezdenek szobrot csinálni?

HÁROM RÖVID VIZIT

A Museo Nazionale épülete valamikor lovassági laktanyának készült, aztán a nápolyi egyetem költözött bele, a rektori hivatalok, majd a ház a Bourbonok műkincseinek adott hajlékot. Ide volt bezsúfolva a képtár is, mely néhány évvel ezelőtt felköltözött a capodimontei királyi palotába. De nem az első emeletre, a királyi lakosztályba, hanem fel a második emletre, a személyzeti lakásokba és a másodrendű vendégszobákba. Nem érte semmiféle megalázás a képeket, csak a palotának jelentett az átköltözés megtiszteltetést. Az eddig többé-kevésbbé lakatlan ház most vált igazán királyi palotává. Mert a képekkel valóban előkelő vendégeknek ad szállást.

Az úriszobák az első emeleten vannak, bennük kényelmetlen bútor, nehéz csillárok, nagy órák, fegyverzetek, vázák, óriás tükrök, « családi » képek. Ugyanaz a drága lim-lom, ami látható a volt királyi palotákban Bécsben, Párizsban, Münchenben, Madridban. Megindul a látogató és végigsétál a szobákon. Eleinte még meg-megáll, de az ötödik szobától már csak megy s a tizedik után fejét se fordítja.

Maga a képtár nem Uffizi és Pitti, de Rómának ilyen gyűjteménye nincs. Rómában a képek szét vannak szórva a városban. Zarándokolni kell hozzájuk: X. Incéhez a Palazzo Doriába, Michelangelóhoz a Sixtus-kápolnába, Raffaelhez a Stanzákba, az elegáns, könnyed Szent Mihályhoz a kapucinusok templomába. Csak a Borghese-képtár válogatott darabjai adnak egy egész délelőttre való anyagot.

Itt a Capodimontén nem habzsolhatjuk a képeket olyan mohón, mint a madridi Pradóban, ahol oly sűrű az anyag és az élmény, hogy félórákat lehet tölteni egy-egy teremben, de van látnivaló és a sok kép között ez a java anyag jól szét van osztva. Kicsit sétálni kell hozzájuk, Masacciótól Belliniig és Mantegnáig, Botticellitől Fra Filippo Lippi és Correggio terméig, Grecótól Goyáig. A múzeum elrendezése a látogatás végére a Tizian-termet hagyja meglepetésnek. És végül groteszk csemegének Brueghel marad, a *Vakok*.

Képtől-képig nem is kell folyton talpon lenni. Közben le is lehet ülni és teljesen kikapcsolódni a folytonos *nézésből*. A termek alacsony ablakai kilátónak vannak kiképezve; ha elfáradtunk, odalépünk valamelyikhez és Nápolyban gyönyörködünk. A nápolyiak a panoramikus utak után panoramikus múzeumot is készítettek. Minden kényelmesen berendezett kilátópáholyból a nápolyi körkép más-más részletét láthatjuk. A látogatás után a bár és a tetőterrasz sétánya várják a látogatót.

Aki Párizsban jár, meg szokta nézni a Carnavalet-múzeumot is. Ez Párizs házimúzeuma. Elmult szá-

zadok intim élete beszél a tárgyakkal teletömött szobák szekrényeiből. Legyezők, gáláns levelek, tubákosszelencék keltik életre a szalonok világát. Marat beretvája már a forradalmi időkbe vezet bele. Ha magyar a látogató, akkor a múzeum elhagyása után a Madame de Sévigné-utcán haladva bizonyára betér még a magyar henteshez is, ahol mindig van hazai szalámi, csabai kolbász, kovászos uborka, «Unicum» és barackpálinka.

Nos hát Nápolynak is van ilyen házimúzeuma, a Museo Nazionale di San Martino, mely az egykori karthauzi kolostorban talált otthonra fent a Vomerón, a hegy előreugró peremén. Udvarán még most is megvan a karthauziak márványkoponyákkal kirakott temetkezőhelye. Egyébként ez az az épület, melyet a Nápolyba érkező idegen nápolyi Akropolisnak is nézhet a távolból.

A halálról és a világi dolgok haszontalanságáról elmélkedő barátok házában most a színes barokk és rokokó Nápoly emlékei vannak összegyűjtve: díszkocsik, fejedelmi bárkák, történelmi parádék vagy forradalmak emlékei, betlehemek, bábszínházi figurák, porcelánok, régi városképek.

A múzeum igazi szenzációja azonban nem a száz halottas szoba, melynek tartalma jobban elavult, mint az archeológiai múzeum kétezer éves antikvitásai, hanem a kilátóerkély, ahonnan egynest Nápoly gyomrába lehet belátni. Ez az erkély pótolja Nápolyban az Eiffel-tornyot. Szerényebb méretekben, de talán még több érdekességgel.

Kilépve az erkélyre, Nápoly háztető rengetege

fölött vagyunk. Az óvárosok összeszövődő lapos vagy cserepezett tetőmezőjéből csak egy-két torony meg a Santa Chiara magasra felhúzott falai emelkednek ki. A Gesù Nuovo szögletes tetővel fedett kupolája olyan, mint egy operaházi zsinórpadlás. Az újabban épített felhőkarcolók idegenül állnak ebben a környezetben és csak a kép egységét bontják meg. Alattunk van a kikötő a horgonyzó óceánjárókkal. Szemünket körben jártatva mindent megtalálunk, ami a nápolyi panoráma teljességéhez tartozik, a Capodimontét, peremén a királyi palotával, a Vezuvot, az Appennineket, látjuk az öböl városait Sorrentóig, a szigeteket és Posillipót.

A múzeum körül vendéglők vannak, mind « ristorante panoramico ». Leghívogatóbb az, mely így címezteti magát: « Renzo e Lucia ». A Manzoni rokonszenves regényhőseinek nevét viselő vendéglő helyiségében ebédelni szintén a folklórhoz tartozik és nápolyi élmény. Mert ide idegen nem sok tér be, ez a vendéglő a nápolyiak kedvenc lakodalmi bankettező helye.

Mikor letelepszel, alig találsz valakit az asztaloknál, csak a sok pincér és a megterített virágos asztalok sejtetnek valamit. De aztán rövidesen autók állnak meg a bejárat előtt és kezd érkezni a násznép. Csoportosan vonulnak be tizen-tizenöten egyszerre. Hamarosan családias hangulat alakul ki. Mert ez a nép nem a vendéglők megszokott rutinos közönsége. A rokonsághoz tartozó sok apró gyermek mindjárt otthon érzi magát és elunva az asztalnál ülést, süteménnyel kezükben elindulnak felfedező útra az aszta-

lok körül. A pincérek nem szólnak semmit, mert minden bele van kalkulálva a bankett árába, csak a mamák kerekednek fel néha az apróságok összeterelésére. A társaság csendes, a menyasszony kedves természetességgel osztja mosolyait. Néha hangzik ki a belső teremből nevetés vagy jutnak el hozzánk egy tószt foszlányai. Taps hallatszik, villan a *flash* és folyik tovább a lakodalmi ebéd.

A nápolyiak múzeum számára hajlékot soha nem építettek, de mindig találtak megfelelő helyet gyűjteményeiknek. A Museo Nazionale eredetileg kaszárnyának volt szánva, a városi múzeum kolostor volt, a képtár királyi kastély s a *Floridiana*, vagyis a porcelánok múzeuma kéjlak, amelyet IV. Ferdinánd donna Lucia Migliacciónak építtetett paradicsomi környezetben. A parkos ház többször cserélt gazdát, míg végre a nápolyiak szép porcelángyűjteményüket költöztették bele. A donna Lucia tulajdonát alkotó készletekhez újabb és újabb darabok kerültek hozzá s ma már sokezer a számuk.

A Floridiana kis palotája Nápoly egyik kevésbbé látogatott múzeuma, amelyben így aztán csillogás, színek, formák inkább csak önmaguknak játszanak « koncertet », mint az őserdők senkitől nem csodált pompája. A csészékből valamikor Európa fejedelmi udvaraiban ittak, a tálakat, tányérokat udvari bankettek asztalain használták. A vázákon, a filigrán porcelánokon Mária Antoinette kezei is átfutottak.

A porcelánmúzeum nőies múzeum. Női kezek gondozták, érintették ezeket a kényes darabokat.

Az áttetsző porceláncsészék *alabástrom* kezekben voltak igazán a helyükön és abban a tartásban, ahogy látni kellett őket. Az üvegszekrényekbe zárt porcelánok múzeumi tárgyak csupán, egy kissé meghaltak. Nem hallatszik csengésük a lakomázók beszélgetésével, kacagásával vegyest. Ma tétován sétál köztük a túrista és aztán megy a homlokzat terrasz-erkélyére, hogy jutalmul a látogatásért konfektnek egy pár percig Capriban gyönyörködhessék és a porcelánoknál is csillogóbb tenger tükrén nyugtassa szemét.

A PULCINELLA SZINPADA

Nem kell bemutatni a nápolyi operát, a San Carlót, mindenki tudja, hogy ez a Scala II az olasz operaházak sorában. De Nápolyban két San Carlo van, a San Carlo és a San Carlino, a Károly és a Károlyka. A Teatro San Carlo, ahol Renata Tebaldi vagy Mario Del Monaco énekelnek vendégszereplésben, a királyi palotához van építve a Bourbonok alkotta reprezentatív Nápoly szívében, a Castel Nuovo szomszédságában. A Teatro San Carlino pedig a Porta Capuana terén működik, ahol nem a felsőbb tízezer, hanem a felséges nép ízlése uralkodik.

A Teatro San Carlino bábszínház, ahol a paladinók történetét, nápolyi népi jeleneteket, sőt balletet lehet látni. No és az elmaradhatatlan Pulcinellát, aki nélkül a bábszínház olyan volna, mint cirkusz bohóc nélkül. Akinek van szeme és szíve hozzá, az

nem kevésbbé szórakozik itt, mint a másik San Carlóban. Mert a szegény Pulcinella mindig rosszul jár, de tud előkelően veszíteni. És miközben veszít a ravaszokkal szemben, oly bölcseket mond és oly makulátlanul képviseli az örök emberit, hogy azt csak tőle tudjuk elfogadni és nem fennhéjázó ellenfeleitől.

A bábok esetlensége és bájosan félszeg mozdulatai is annyira emberi dolgok, hogy az embert « esendőbbnek » csak ott látjuk, ahol nagyban megy a játék, a Comédie Française-ben, a londoni West End színházaiban, vagy otthon a Nemzeti Színházban, ahol talán a legtovább maradt szokásban a klasszikusokat jól adni.

De én ismerek még egy harmadik San Carlót is. Ez is San Carlinónak nevezi magát és szintén bábszínház. Időnkintt itt szokta felütni sátorfáját a házunk sarkán, vagy átmegy a másik oldalra, a Piazza Cavour szélesebb járdaszegélyére. De látható bárhol a városban, ahol templombúcsút ünnepel a zóna népe, vagy valami okból gyerekekben bővelkedik a hely.

Ez a San Carlino vándorol a városban, mert az egész « színházépület » nem egyéb, mint egy négyzetméter területű bódé lécekből összetákolva, színes ponyvával bevonva. A San Carlino színháznak akkora, amekkora cirkusznak a bolhacirkusz. Benne áll láthatatlanul a tulajdonos, aki színházigazgató, rendező és szerző egyszemélyben, s míg ő játszik, felesége, a direktorné az « épület » előtt inkasszál és hessenti tovább a srácokat, akik még a tíz líra

belépődíjat sem akarják megfizetni. A San Carlóban, ahol Karajan meg mások vezényelnek, ezresekkel váltják a belépőt, a Porta Capuanán ötven pénz a *biglietto*, a San Carlo all'Arena-templom sarkán tíz, sőt öt líra is elegendő.

Amint látható, Nápoly bővelkedik a San Carlo nevű épületekben és intézményekben. Hol színház, hol templom, hol opera, hol bábszínház az, ami ezt a nevet viseli. A templom és az opera könnyen megkülönböztethető, a zavart csak a San Carlino okozza, mely itt is, ott is feltűnik a városban, de az mindig egy másik San Carlino. T.i. Nápolyban minden bábszínház San Carlinónak tituláltatja magát.

Ennek története van. A San Carlo, a királyi palota udvari színháza 1737-ben nyílt meg. Hat évvel később, 1743-ban a Castel Nuovo mellett egy vállalkozó szellemű ember fából épített egy másik színházat nápolyi népi darabok előadására. Színházát a szomszédos fényes San Carlóra való tréfás célzással Teatro San Carlinónak nevezte. Abban az időben a Castel Nuovo környéke egy második Porta Capuana volt, tele bűvészekkel, komédiásokkal, apró bábszínházakkal és vásári bódékkal. Pár év mulva a fából épült San Carlino épületét le kellett bontani, de az elnevezés már népszerűvé vált s a bábszínházak lefoglalták a maguk számára. *San Carlino* azóta is bábszínházat jelent Nápolyban, legyen az zárt helyiség, háton hordozható bódé, vagy komolyabb vándorszínpad.

A Via Foria-i San Carlino, bár csak egy tenyérnyi

helyet foglal el a járdából, tökéletesen felszerelt színház. Van színpada, van függönye és vannak díszletei. Don Beppo, a szerző és főrendező egy *base ball*-kesztyű féle holmit húz a kezére, amelynek ujjai bábúban végződnek. Igy aztán, ha akarja, nemcsak a szokásos kettő, hanem három személy is mozoghat a színpadon egyszerre. Ami már tömegjelenetnek számít.

A vándorszínházacskák azonban nemcsak klaszszikus Pulcinella-históriákat adnak elő. A Pulcinella ma már nem elégít ki mindenkit. A publikum erősebb tónusú darabot is kíván. Ezért a Via Forián játszó San Carlino « shakespeari » drámát is tart műsoron. T.i. a szereplők sorra kimúlnak nem természetes halállal, s mikor a Grand Guignol hőse egyedül marad, nem lévén már dolga, a darab befejeződik.

A San Carlino színház néha a *Jedermann*-t is előadja bábszínházi változatban, haláltánc jelleggel. Ilyenkor egy kerekesverkli is a színház mellé áll és zenekíséret mellett folyik a Pulcinella és a Halál vitatkozása. Rajtuk kívül még egy koporsó is a színpadon van, benne halottal. A halott hol a koporsóban van, hol rajta kívül, hol pedig eltűnik a színről, és nagy a Pulcinella szomorúsága. A darab olyan, mint egy görög drámai töredék: sok minden szorulna benne magyarázatra.

A primitív « shakespeari » színpad elhelyezése is stílszerű. Háttere a San Carlo-templom kerek épülete, amely a római Pantheon szerepét játssza meg itt Nápolyban. Falát a környék madárkereskedői teleaggatták kalitkákkal. A templom sarkán kis

pázsit mögött egy szentkép van, nagy, inkább oltár, mint nápolyi *tabernacolo*, amelynek gondozását a közeli borbélyüzlet tulajdonosa vállalja nápolyi szívvel és kegyelettel. Publikumnak gyermeknépség mindig akad. Még a szembenlevő autóbuszmegálló közönsége is odanéz egy kicsit. De lopva én is ott állok valahol a közelben és élvezem az öreg bajazzó és hitvestársa működését. És restellem, hogy a nem fizető vendégeket tovahessentő igazgatóné nem számít engem komoly nézőnek és nem jön hozzám inkasszálni a tíz lírát. Pedig többet is fizetnék szívesen, mert amit élvezek rajtuk, az sokkal többet ér nekem egy alumínium pénznél.

Az apró bábszínházak még a hagyományokat folytatják s legalább nevükben emlékeztetnek arra, hogy valamikor színház is létezett. A nápolyi színházak sorra bezárták vagy bezárják kapujukat. Ma már csak mutatóba maradt színpad, ahol « darabot » adnak. A többiből mozi lett, ahova akárhogy és akármikor be lehet menni. A színházban ezt nem lehetett megtenni. A színház strapás hely, és túlságosan sokat követel a nézőtől. Lélekben együtt kell játszani a színészekkel. Sőt míg ők csak « játszanak », minket sodor a darab, és lelkiismeretvizsgálatot tartunk, vagy itélkezünk önmagunk fölött. Ez pedig nem pihentető dolog. A nagy színházi élmények életre szóltak, a nagy filmek hatása egyik bemutatótól a másikig tart.

Ez a nép, mely annyit színészkedik a mindennapi életben és a színészi gesztusokat messzi őseitől örökölte, megbuktatta a színházat a saját városá-

ban. Pedig még él benne az « ősi virtus ». Mihelyt két komédiás az utcán előadásba kezd, rögtön embergyűrű veszi őket körül. A publikum nem sajnálja tőlük a garast, de igényes is. Azt aztán csak kevesen tudják, hogy ezek az utcai szórakoztatók és némajátékosok nem mindig a tömeglakások munkanélküli népéből kerülnek ki, hanem facér színészek, akik a nap bizonyos óráiban a Galleria Umberto színésztoborzó helyén is láthatók várva a szerződést hozó alkalmat. Azonban amíg a széksorok előtt nem játszhatnak, kiszolgálják a « mélyen tisztelt közönséget » is. Egyáltalán nem kevesebb művészi öntudatossággal.

ADALÉKOK A NÁPOLYI EMBER TERMÉSZETRAJZÁHOZ

A nápolyi ember szívesen mosolyog, de inkább csak mosolyog a szája szögletéből, mint nevet. És amikor beszél, akkor is szeret kicsit mókázni. Nyelve tele van kifejezésekkel, melyek a fogalmat farsangi maskarába öltöztetik. Komolyan csak a hivatásos *cicerone* beszél, aki nemzetközi publikumhoz van hozzászokva, de mindjárt más a helyzet, ha az őr vezet és magyaráz. A bemutatott dolgok hamarébb megelevenednek és közelebb kerülnek hozzánk, mert az ő szavaiba humor is vegyül. Az őr a nép fia, aki nagyságokkal és nagy multtal játszani is mer.

A nápolyiak a derűt gyermekkorukból hozzák magukkal. A sikátorokban lehet látni sápadt gyere-

ket, rosszul öltöztetett, rosszul táplált « creatura »-kat, de szomorút, kedvetlent, unatkozót nem. A gyermek öröme mindig természetes — mondhatná valaki. Nincsenek igényei és nem is csalódott még. Mindig boldog lehet abban a környezetben, amelybe beleszületett. De a felnőtt derűje nem csupán álarc? S ha álarc, mi van a mosolygó álarc mögött?

Pl. miből élnek a nápolyiak? Ez az első kérdések egyike, ha a nápolyiak életét vizsgáljuk.

Vannak a városban üzleti szempontból reménytelen árusító helyek. Mit adhat el az ócskás, akinek pultja a *Vicolo dei panettieri*, azaz a « kenyérsütögetők » utcájának elején van a Via Tribunalin? Mindig megcsodálom a kollekcióját, melyben ötvenhatvan év előtti szobaberendezések kiselejtezett kacatja van összegyűjtve. Lim-lom, amitől költözködések alkalmával a tulajdonosok szabadulni akartak. Én állandó látogatója vagyok a kiállításnak, Kosztolányi, ha látná, verset írna róla. De nem veszem észre, hogy a nápolyiakat érdekelné a műgyüjtemény, amelyben tükröt tartó uszályos bronzhölgytől kezdve a « Liberty »-szobor pakfonmásolatáig és gipsz Napóleonig sok mindenfélét lehet kapni.

Miből élnek a fényes bonboneriák, ahol csillog minden és szebbnél-szebbek a dobozok, de vevő nem látható a boltban? Mert két-három szem bonbont vagy karamellát a trafikban is lehet venni együtt a cigarettával és az egész oly kevésbe kerül, hogy azért szaküzletbe nem megy be senki.

És ezeknek az üzleteknek gazdái is nyugodtak,

udvariasak, nem idegeskedők. Vannak titkok a nápolyi mosoly körül.

És türelmesek a nápolyiak, nem akarnak márólholnapra meggazdagodni. A Piazza Cavour-i Metroállomáson egy diplomatamosolyú ember árusítja a karamellát kis kazettából, mely nem nagyobb, mint egy borbélytáska. Sápadt, fehér az arca, hiszen nem lát soha napvilágot, csak mikor reggel elindul a « munkahelyére ». Ott van reggeltől estig, jár a várakozó utasok közt a portékával. Intés nélkül is megérzi, hogy időtöltésből ki akar venni egy mentolos vagy ánizsos cukorkát. Odalép a klienshez, amikor én még nem látok semmiféle hajlandóságot az üzletfélben. Talán rövidesen boltot nyit a sápadtarcú cukorkaárus odafenn a napvilágon. A « bolt » persze csak amolyan kerékén járó pult lesz aluminiumból, tetővel. Vagy mégis megmarad idelenn, hiszen rezsiköltség nélkül többet megkeres, mint egy néptanító.

A szerencsét azonban el kell találni, az árút is, a helyet is. Van jobb üzlet is, mint a cérnaeladás vagy nyakkendő, gummisarok és elnyűtt regényfüzetek árusítása. Tavaly egy ember megjelent a Via Cirillo sarkán két korsóval, néhány pohárral és egy kosár citrommal. Még asztala sem volt a citrom számára. Egy láda is megtette. Ma ugyanazon a helyen kioszkja van. Igaz, hogy a « kioszkot » ő maga szerkesztette egybe, de citrom- és narancsfüzérekkel van díszítve, mint az igazi kioszkok. A gyümölcs aranyeső sárga lombjával is meg van dugdosva, hogy az « üzlet » homlokzata nápolyibb legyen. Több már a limonádéspohár és nagy kőkorsókban árusítja a

Lucullus-vizét, amit a chiatamonei forrástól szállítanak neki motorral. Emberünk pufók arcán meglátszik a jólét.

A nápolyi szegénykérdés nem egyszerű. Statisztikával nem is lehet szemléltetni. Mert itt a « szegénység » nem jelenti mindig az anyagiak hiányát. Lehet az életforma is. A tömeglakásokba bepillantva, néha meglepően szép szobaberendezést látunk, és a bambinók az utcán hintalóval, pisztollyal szórakoznak. A tengerparton a régi Mercato közelében lebombázott házakban és kalyibákban még mindig többszáz család lakik. A ciganyputrik bádoggal berakott teteje fölött a televíziós antennák erdeje meredezik. Maga a hely olyan, hogy a Valériatelep villaváros volt hozzá képest. A lakók nem nagyon panaszkodnak és nem siettetik az új házak elkészülését, mert itt nem fizetnek és a romházakról leszedett ajtókon át nem fütyül be a szél. A klíma szelíd, a kis zugban fűteni sem kell.

A nápolyi ember nem lázadozó és nem türelmetlen a sorssal szemben, de a szerencsét szívesen megpróbálja. A szerencsét a lottó jelenti, újabban a *totocalcio* is, de az igazi nápolyi szenvedély a lottó marad. (Ennek a szerencsejátéknak neve nálunk már csak a *lutri* szóban él.) Az óvárosok lakói, köztük a sok öregasszony mind szenvedélyes lottójátékos. Az árusítóhelyek is az óvárosban vannak legsűrűbben, fent a Vomerón hírből is alig akad lottóárusító hely.

A lottóba beleszólnak az álmok, a halottak és « fölöttünk álló hatalmak » is. Ilyesmiről szó sincs a

totocalcio esetében, annak a céduláját ki lehet állítani akárhogy, még találomra is. De a lottónál nem így. Azt meg kell « álmodni ». A szerencsés számért régebben ki kellett menni a *Fontanelle* melletti temetőbe, vagy egy « megszállott » emberrel (*assistito*) kellett beszélni, aki aztán dodonai szavakba öltöztetve mondókáját, megadta az útmutatást a szerencse felé. Újabban egy hirtelen meglátott autószámtábla is sugalmazhatja a szerencsés számot. De ez valahogy nem rendes dolog. Az *oltratomba*, vagyis a síron túli világ üzeneteit nem lehet az autószámok « véletleneivel » helyettesíteni.

A lottó napja a szombat szokott lenni. Nem szeretik a nápolyiak, ha pl. valami ünnep miatt péntekre teszik a húzás napját. Más a csillagok állása pénteken, meg aztán a kiválasztott számoknak « érniök » is kell szombatig. Az előbb húzott szám olyan, mint a koraszülött gyerek. Nem biztos, hogy életben marad. Az ilyen szám nem üti meg a szerencsét. Ez a prognózis úgy beválik, mint a Medárd-napi eső (aminek itt az Izidór-napi eső felel meg, április 4). Aki ezt nem hiszi, azt a lottó-szakértőkhöz utasítom, akik negyven-ötven éves tapasztalat alapján beszélnek.

A nápolyiak zsebéből sorsolással mindig ki lehet húzni egy kis pénzt. Az utcán és tereken folyik a sorsolás babákra, édességre, italra, nyakkendőre, sőt ha rendőr nincs a láthatáron, nagyobb bankjegyre is, amit száz-kétszáz líráért vihet el a szerencsés nyerő.

A nápolyi életszemléletéből még nem halt ki a romantika, ezért szereti, ha lapjai ennek szellemében adnak számot az eseményekről. S az is természetes, hogy a napilapokból a helyi krónika érdekli elsősorban a nápolyi embert: gyilkosságok, öngyilkosságok, ügyesen végrehajtott rablások és a törvényszéki tárgyalások, mikor a nagy esetek minden részletükkel napvilágra kerülnek.

1959-ben öt héten át tartotta lázban Nápolyt az ú.n. Pupetta-eset törvényszéki tárgyalása, melyet a lapok nemcsak kommentáltak, hanem a tárgyalás teljes szövegét is hozták olyan hűséggel, mintha egy újonnan felfedezett Shakespeare-drámáról volna szó. Egy hónapon át a reggeli és a délutáni lapok Pupetta arcképével voltak tele: Pupetta fegyőrrel és fegyőr nélkül, egész alak, mellkép, profil, ahogy sikerült a tárgyalási teremben vagy a folyosón az elővezetés alkalmával a fővádlottat a fényképésznek megközelítenie.

Az esetben a nápolyi *camorra* két csoportja volt érdekelve. A *camorra* Nápolyban az, ami Sziciliában a *maffia*. Bűnszövetkezet, mely a saját hatáskörén belül intézi el azokat, akik útjában állnak érdekeinek. A csoportok néha egymással kerülnek szembe. Pupetta ura *guappo* volt, vagyis egyike azoknak a ma is létező nápolyi Sobri Jóskáknak, akiből minden külvárosi negyedre jut egy vagy kettő. Ezek a guappók nem lóháton járnak és nem az országút szélén állnak lesbe, hanem elegánsan öltözködnek, szép autóik vannak és a nápolyi piacot tartják kézben: a krumplit, a zöldséget, a gyümölcsöt és min-

dent, ami csempészúton kerül a városba. Ők a láthatatlan nagykereskedők és az első haszon mindenből őket illeti. Ez magyarán szólva gangszterkedés. Van is benne valami, sokkal több, mint első pillanatra látszik. Mert az amerikai gangsztervilág nagyjai majdnem mind olasz nevűek és származásúak, a sziciliai *maffia* és a nápolyi *camorra* neveltjei.

A mi esetünk lényege az, hogy Pupetta urát az ellenfél felbérelt gyilkos útján eliminálttatta. Erre Pupetta, a húszéves fiatalasszony az értelmi szerzőt nyíltan, az egyik téren sajátkezűleg elintézte néhány revolverlövéssel. Ezzel Pupetta hősnő lett és megnyerte a nápolyi köznép rokonszenvét.

A tárgyaláson vagy mint tanú, vagy mint vádlott felvonult a nápolyi alvilág. Ott lehetett látni a legismertebb és leghírhedtebb guappókat, akiket csak becenevükön nevez a nép, mint a homerosi hősöket *epitheton ornans*-okkal. A valódi nevük csak a rendőrségi nyílvántartóból ismeretes.

Az esetet az egykori dominikánus kolostorból átalakított törvényszéken tárgyalták bent az óváros szívében. A terembe magába kevesen juthattak be, de az épület körüli utcákon annál szabadabban szólhatott hozzá az ügyhöz a « felséges nép ». A nápolyi újságírás mindennap készen kapta az anyagot helyi zamatú cikkek megszerkesztésére. Mert az esetről elmondta a véleményét mindenki, aki *illetékes* volt nyilatkozni: a portások, az utcaseprők, az újságárusok, az asszonyok, a parkolóhely őre, az utcai árusok, a sarki filozófusok, a kapu alatt dolgozó

foltozóvarga. De titokban vagy nem titokban Pupettáról beszéltek a Via Duomo és a Via Roma üzleteiben is. Mert illett valahová tartozni, Pupetta mellett lenni, vagy ellene nyilatkozni. Semlegesnek nem lehetett maradni. És a tárgyalás olyan sokáig tartott, hogy nóták és románcok is kezdtek születni.

Azóta Pupetta már megkezdte büntetésének lerovását, a tizenhárom évet. Hogy elítélik, az nyilvánvaló volt. De ettől függetlenül Pupetta bátran viselkedett. Akkor is, amikor revolver volt a kezében, és a bíróság előtt is megállotta helyét. Nem vesztett népszerűségéből semmit. Kapott több házassági ajánlatot is. Az ítélet, az más dolog. Pupettáról lehetne filmet is készíteni. Nagy sikere volna nemcsak Nápolyban, az egész Itáliában. Mert ne feledjük el azt sem, hogy a rádió is minden este összefoglalta a tárgyalást. Még Pupetta szavait is idézte. Nagy eset volt ez. A kerekesverklik oldalára ragasztva is lehetett látni Pupetta arcképét. Nem is csúnya nő. Húszéves.

Ilyesféléket lehetett hallani a Pupetta-ügy epilógusaként. Igy vélekedett don Ciccio is, aki pedig komoly ember, a fia csendőr. És így beszélt donna Annunziata is, aki nem akármilyen asszony. Minden évben elzarándokol a pompeji Madonnához és minden szombaton meggyujtatja a villanyokat a San Carlo all'Arenában a lourdesi Szűz szobra előtt.

Mindenki tudja, hogy az ifjúságot a szülők, az iskola és a környezet nevelik. Ez a környezet Nápolyban az utca. A nápolyi ember itt kezdi pályáját. Mihelyt járni kezd, a sötét lakásból az utcára kerül.

Ez a játszótere, itt szerzi első barátait, itt kezd szociális lénnyé válni. És ebben nincs semmi baj vagy veszély. A nápolyi sikátor ebben az értelemben az otthonhoz tartozik. Minden a szülők szeme előtt történik benne.

Négy-nyolc éves korában a gyerek már messzebb merészkedik, a szomszédos utcákba, terekre. Kezd csoportokba verődni, *scugnizzo* lesz belőle.

A *scugnizzo* a nápolyi srác, kis csirkefogót is mondhatunk, ha a szóval nem akarunk megbélyegezni. Mert a scugnizzo nem romlott. Egy kicsit talán vásott, de még csak azt sem lehet mondani, hogy neveletlen. Hát milyen is legyen? Otthon csak útban volna, tehát egész napját az utcán tölti és « nevelődik ». Irni, olvasni nem nagyon tanul meg a nápolyi utcán, de minden egyebet elsajátít, ami Nápolyban az élethez kell. Hozzászokik az önállósághoz és ahhoz, hogy ne féljen a holnaptól. A scugnizzók ügyesek, elevenek, de nem veszedelmesek. Bűnözés, lopás nem igen fordul elő közöttük. Ők még nem érzik a nyomor terhét. Egy-egy narancs elcsenése a sarki gyümölcsárus kosarából inkább virtusnak, mint lopásnak számít. Emiatt még lehet belőlük minden. Caruso is scugnizzo volt, mielőtt « Caruso » lett volna.

Nem tudok róla, hogy volna olasz költő, aki felfedezte őket, mint ahogy a mi újabb irodalmunkból antológiát lehetne összeállítani, ha a proletárgyerek arcképét akarnók bemutatni. Ötven év termése volna benne. Kisérlet történt már itt is, hogy « fiúk városá »-ba gyűjtsék össze őket. Sőt mikor e sorokat

írom, a nápolyi szobrászok készülnek a scugnizzo-szobor pályázatára. De semmiképp sincs még festőjük, egy Murillo, aki háromszáz évvel ezelőtt megörökítette a sevillai *golfo* típusát. Gondoljunk csak a *Dinnyeevő gyerekek* vagy a *Kockázók* angyali fejeire.

De a scugnizzo nem marad mindig gyerek, hanem *giovanotto* lesz belőle, fiatalember. S ezen a ponton, ha az olaszoknak volna egy Ady Endréjük, Nápolyban nyílt utcán kiálthatná a *Zúg-zeng a jégcimbalom* nagy kérdését: « Kis emberek népe, élet szemefénye, miért leszünk nagy, rossz fiúk? »

Nápolyt nem minden alap nélkül lehetne bűnös városnak nevezni. Ami Pompejiben kőbe vésve, falra festve, bronzba öntve, szobák falába karcolva beszél a könnyű szerelemről, azt Nápolyban megteszik a zugsajtó termékei, a *giornaletti*-k, a mozik és a moziplakátok, melyek talán sehol nem kerítenek annyira, mint itt. Tilalom csak papíron létezik, gyerekek bemehetnek akármelyik külvárosi moziba és az újságkioszkok szerte a városban kiteregetik azt, ami csábító. Ilyen környezetben, amihez aztán még a déli vér is hozzájárul, könnyen támad és hamar érik a szerelem, a vágy és a felelőtlenség.

A *fidanzata* a szótár szerint menyasszonyt jelent. Szép szó, anyánk is beszélt róla nekünk, nővéreinket is láttuk menyasszonyként. Beszélgettek a menyasszonyról felnőttek, ismerősök. Mindig valami fehér fény áradt ebből a szóból. Láttuk a menyasszonyi ruhákat is és tudtuk, hogy ez a fehér ruha nem « divat », hanem az elsőáldozási ruhának nagyobb, ünnepélyesebb kiadása.

Nápolyban vannak tizenöt-tizenhat éves fidanzaták bőven. De mikor egy leány azt mondja: « sono fidanzata », ezt szinte lesütött szemmel mondja, azzal a színezettel: ne itéljetek meg! Hibázna az, aki követ dobna rájuk. Akit meg kellene itélni az a *fidanzato*, a nápolyi fiatalember, akiben a környezet hatása alatt igen könnyen kifejlődik a felelősség és lelkiismeret nélküli *teddy-boy*. A Bárci Benők és Kund Abigélok esete itt mindennapos dolog. De a szerepek megcserélődnek. Nem a Bárci Benők lesznek öngyilkosok, hanem a megcsalt Abigélok, akiknek a magas palazzók emeletéről éles sikollyal aláhulló testét részvéttel emelik fel az összefutó lakók. Vagy ha ezt a végzetes lépést nem teszi meg az elhagyott fidanzata, akkor vagy fegyverrel szerez elégtételt magának, vagy örökre megmaradó szomorú emlékkel kezdi az életet.

Nápolyt mindenki szépnek tartja, de a nápolyiakkal szemben bizonyos előitélet él szerte a világon. Az ideérkező idegen szinte a zsebén tartja a kezét s minden feléje közeledő pincérben vagy autósban alkalmi tolvajt lát. A pincéreket meg lehet védeni az általánosítással szemben, az autósokért azonban senki sem tenné tűzbe a kezét.

Mondják azt is, hogy a nápolyi nem tartja meg a szavát. Ezen a ponton ők maguk sem tudnának védekezni. A cipészem mindig tíz napra igéri meg az új cipő elkészítését s ezt az ünnepélyes igéretét ötször-hatszor ismétli meg. Mikor látja, hogy a harmadik határidőmeghosszabbítás után kételkedem szavai hitelében, hozzáteszi még: « senz'altro! » —

ami körülbelül annyit jelent: bizonyisten! Mondom neki, hogy ez az isten csak amolyan görög isten lehet. És elmagyarázom neki az « ad kalendas Graecas » jelentését, amit azért is joggal citálhatok, mert ahol ő él, a Via Mezzocannone (« Félágyu »-utca, micsoda jólhangzó utcanév volna ez Budán a Várban!) valamikor a *Palepolis* városrészhez tartozott. Vagyis igazi görög óváros volt már akkor, mikor Neapolist, az « újvárost » kezdték építeni. A magyarázatot meghallgatja és még egyszer hozzáteszi: « Senz'altro, kész lesz a cipő. » Utána még kétszer tíz nap következik.

Az is a nápolyiak « híréhez » tartozik, hogy nem dolgoznak. Ezt lehet igazolni is meg cáfolni is. Mert igaz pl., hogy az új vasúti állomást már a hatodik éve építik, de a város háború utáni újjáépítése és teljesen új városrészek elővarázsolása is a nápolyiak munkája. Az valószínű, hogy régebben más volt Nápolyban is a munka tempója. Az operaházat 1737-ben 245 nap alatt építették fel, március 4-től november 4-ig. És ezen a napon, Károly napján meg is nyílt a Teatro San Carlo. A királyi palota két év alatt készült el gépek nélkül kézimunkával. De az egész város a nápolyiak munkájának dícsérete: a bonyolult úthálózat, a sok alagút, a terep okozta nehézségek játékos leküzdése.

A nápolyi nem tartozik a fegyelmezhető emberfajta közé. A közlekedési kódexet itt vezették be legkésőbb Itáliában és itt bukott meg a leghamarabb. A rendőrök eleinte komolyan próbálták végrehajtani a « szabályt », de azután belefáradtak. Az autóhoz

értő idegen néha kijelenti, hogy itt nem szeretne kocsit vezetni részben egyéni módon hajtó kollégai, részben a fegyelmezetlen közönség miatt.

Az ember észre sem veszi, hozzájuk idomul. Mikor Firenzében szórakozottságból egyedül vágtam neki az útnak a piros jelzésű szémafor előtt és a rendőr megbotránkozva szólt rám, azt válaszoltam: Nápolyi vagyok! — és szavaimat még nápolyi gesztussal is aláhúztam. A rendőr elértette a tréfát és nem csinált kázust az esetből.

A nápolyiak az embert gyakran kihozzák sodrából, de hamar belátjuk, hogy Nápolyban az egyes számú látványosság mégis maga a nép hétköznapjaival, ünnepeivel, gyarlóságaival és olykor meglepően jó szívével. Azt a csodálatos hangyabolyt, aminek Nápoly a neve, három elem alkotja: a természet, amit csodálunk, a város, amit érdeklődéssel járunk és a népe, amit lehetetlen észre nem vennünk. Nagy kár volna Nápolyban lenni és ezt az elemet elhanyagolni, meg nem ismerni.

VIA FORIA, RÉGISÉGEK BOLTJA

A Via Foria a legérdekesebb nápolyi utcák egyike. Hosszú, széles, egyenes és amellett hamisítatlan nápolyi utca, ahova nem tudott betolakodni még ma sem a modern világ. A Via Foriának megvan a maga népe és megvan a maga sajátos élete.

Voltaképpen a múzeumnál kezdődik és az Albergo dei Poveri-ig tart, ami kétkilométeres sávnak felel meg. A mult században, mikor az új Itália hő-

seiről kezdtek utakat és tereket elnevezni, a Via Foria első, szélesebb szakaszának a Piazza Cavour nevet adták, azonban a két utcarészlet lelki egysége mindmáig megmaradt. Ezt még maga a Municipio is elismeri gyakorlatilag azzal, hogy a múzeum körüli útakon az autók bekanyarodási irányát jelző nyilak mellett mindenütt a Via Foria van kiírva, bár a megfelelő sarkon az autók mind a « Piazza Cavour »-ra hajtanak be.

A Via Foria nem panoramikus út, mint pl. a Vittorio Emanuele. De nem is falak közé bezárt keskeny sáv, mint a Spaccanapoli.

Fölötte széles az ég és az utca állandóan napfényben fürdik, a járda széles, dupla, az emberek nem sietnek, élvezik a mindig teljes kilátást, mely egy képbe foglal házsorokat, forgalmat és a nápolyi eget. Mikor esik az eső, akkor megváltozik a Via Foria arculata, de csak másfajta szépségbe öltözik. Mert az eső hirtelen kerekedik és a felhők még be sem borították az eget, mikor a cseppek már hullanak. Aztán jobban megeredne k az ég csatornái, de a nap is süt tovább. A hulló cseppeken a napsugarak átvilágítanak s az ezüstös függöny mögött most is látszik a Piazza Cavour és feljebb a Vomero fái, házai. A nedves úttest is ragyog, mintha maga a napfény vált volna rajta vízzé. És ebben a napsugaraktól átszőtt esőben járni van kedve az embernek. A nők kezdik. Kinyitják színes esernyőiket és az út újra benépesedik. Megindul a sárgák, zöldek, pirosak, kékek, szürkék sokféle változata. A kifeszített ernyők mozognak, hullámzanak, himbálódznak, kavarognak, összeütköznek, de mennek előre, mint

valami szivárványszínben pompázó különös fáklyásmenet.

És este is szép a Via Foria, mikor túl a világítás neonfényein megjelennek a csillagok. A Piazza Cavour egyik padján leülve el lehet őket nézni hosszan, mint odahaza tettük nyári estéken a kertben vacsora után.

Az útvonal házai, templomai nem történelmi emlékek. Mikor bent az óvárosban az Anjouk és az Aragónok építkeztek, itt mezők és nyaralók voltak csupán, de még azok is kissé feljebb a hegyoldalon. A Via Foria házai azonban szépek a régiség patinája nélkül is. Egyszerűek, színesek; a síma homlokzatok magas, keskeny balkónajtókkal vannak tele. Igazi nápolyi házak, ahogyan kétszáz, háromszáz évvel ezelőtt építkeztek. Most restaurálják őket sorra, felfrissítik a színeket, újra festik a zöldzsalus ablak-ajtókat. Csak most látjuk, hogy igazuk volt a száz év előtt írt nápolyi könyveknek, melyekben azt olvassuk, hogy a Via Foria a Via Romával és a Riviera Chiajával versenyez szépségben. Ma épületei jobban őrzik a nápolyi jelleget, mint a két előbbi ősi nápolyi utca házsorai. Csupán két modern épület tolakodott be a szép együttesbe, egy nagy iskola és egy tizenhárom emeletes üzletház. Ez utóbbinak megbocsátanánk, ha lift vinne fel a tetejére közelről élvezni az óváros tetőrengetegét. Onnan felülről jobban lehetne látni, hogy a Capodimonte lábánál az óváros peremén mint széles folyam medre van odahúzva a Via Foria és rajta hömpölyög az élet áradata: emberek, kocsik, autók, autóbuszok.

Ahol a Via Foria kiépült, ott húzódott a város

északi fala a Museo épületétől a San Carlo-templomig. A templommal szemben ma is áll még a két sarokbástya, melyek tetejére kaszárnyaépületet húztak a mult században. És megvan még az északi városkapu, a Porta San Gennaro. Az aragónok építette kapuvédő bástyának már nyoma sincs, de a nyílás boltíve még megvan. Ezen a kapun jártak ki a városból a temetési menetek már az első századoktól kezdve. Akkor a *Catacombe di San Gennaro* felé tartottak, később a vele szomszédos *Fontanelle* volt a cél. Ez az a temető, ahova még pár évtizeddel ezelőtt is kijártak a szenvedélyes lottójátékosok « sugallatért ». Mindkét temető ma már csak emlék, de a temetések ma is a Via Forián vonulnak végig, mert a poggiorealei új köztemetőnek is ez az útja. Régi idők emlékeképpen még most is dolgoznak sírkőfaragó mesterek a Porta San Gennaro körül. Ezek joggal kiírhatnák a műhelyük fölé: « Alapíttatott Kr.u. az V. században ».

A Via Foriát érdemes közelebbről is megnézni. Aki a Museo Nazionaléból kilép és megáll az épület magas terraszán a szép pálmasor végén, sokáig elnézheti a széles útvonal világát, a forgalmat, a házak egyszerűségben is tökéletes homlokzatát és a capodimontei hátteret, azt a megragadó összevisszaságot, amit a felfelé kapaszkodó sikátorok, lépcsők, sarkok alkotnak a Piazza Cavour első házaitól fel a Palotáig, ahol a képtár van.

A Piazza Cavourra betorkolló utca neve Via Santa Maria a Constantinopoli. A hosszú név helyett helyénvalóbb volna egyszerűen Antikváriusok-utcájának nevezni. Mert ezt az utcát egész hosszában ők

foglalják el. Ezekben a boltokban a nápolyi patriciuscsaládok házi kincse kerül kiárusításra, meg hasonló dolgok, amikben a régi Nápoly bővelkedett: intarziás bútorok, selymek, brokátok, bronzok, feszületek, oltárdíszek, elefántcsont munkák, szépen megfaragott márványdarabok a posillipói kertekből, címerek, porcelánok.

Minden bolt egy kis múzeum, gyakran mindjárt mellettük a restauráló műhely. Némely tárgy darabokra esve jut ide, de újjászületik a türelemmel és leleménnyel dolgozó restaurálók keze alatt.

Aztán könyvkereskedések is vannak a régiségek boltjai között. Ezek folytatódnak még a Piazza Cavouron is. Mindegyik előtt ott van a klasszikus *bancarella*, az asztal, az utcai pult tele régi könyvekkel. Mindenki turkálhat bennük, kereshet valami érdekeset. Van ottan képviselve minden, amiről írtak száz-kétszáz évvel ezelőtt: divat, szokások, irodalom, városrajz, hadászat, orvostudomány, nápolyi dalok, jeles emberek élete, konyhai receptek, kalandortörténetek. A könyvek ára nem nagy, de az olcsó holmit senki sem dobálja. Mert régi könyvet kézbe venni élvezet. Szép a kötés, formásak a betűk, gondosan van írva a könyv. Mennyire komolyan vették azok az emberek az írást és a *megírást* is!

A pultokon böngészni nem elvesztett idő és jó szórakozás. Pl. kezembe kerül egy könyv, mely kétezerkétszáz oldalon három kötetben adja Nápoly városának leírását. Utcák, templomok, terek, paloták, múzeumok, évszámok, felíratok, nevek vonulnak el előttem a lapok százain, de sehol egy emberi lény, sehol nyoma, említése annak, hogy Nápolyban em-

berek is élnek. Mintha Nápoly egy második Pompeji volna, csupán annál nagyobb kiterjedésű « città morta ». A könyvet az 1860-as évek elején írta egy Gaetano Nobile nevű úr, aki a címlapon a neve alatt tizenkilenc sorban, százhuszonkét szóban sorolja el a titulusait és kitüntetéseit, melyeket különböző érdemekért kapott. Ilyen bevezetés után érthető, hogy könyvét *a spese proprie*, a saját költségén adta ki.

A San Gennaro-kapu körül más az élet. Ez a környék valamikor vásártér volt. Ebből a jellegéből mindmáig megmaradt valami a kapuív szomszédságában. Kapható itt nyakkendő, vasszerszám, szemüveg, óra, gramofónlemezek, irodalmi ponyva. Vannak újságkioszkok sok potyázó olvasóval, billiárdterem, « filléres » mozi, mely egy megszünt bábszínház helyén működik. Márványsöntésben hűsítő italokat mérnek és karamellát árusítanak, ami ott készül a kíváncsiak szemeláttára. És sok az olcsó étterem, a pizzeria meg a *tavola calda*, ahol jól is lehet enni, mert nápolyi lángostól sültcsirkéig minden kapható bennük. Aztán ott van maga a szűk, sötét kapunyílás, amelyen át a sikátorok zónájába lép be az ember.

Érdemes megállni a kapu előtt és egy pillantást vetni a mögötte kezdődő másféle világba. A kapunyílás óvárosi csendéletet foglal keretbe: balkónos öreg házak, egy templom bejáratának oszlopai, egy tabernacolo ezüstös képpel. Alatta gyümölcsöt árusít egy asszony. A kapu fekete kövei elé egy virágüzlet kis kirakatot állított. A vitrinben halványpiros kardliliomok állnak egyenesen, mintha az évszáza-

dokkal ezelőtt eltünt őrség pallosainak emlékét akarnák felidézni.

A kapuval szemben az út túlsó oldalán háromnégy utcán át lehet megközelíteni a *Vergini* piacot. Ahol a piacra lépünk be, van egy tipikus nápolyi sütőde. Ott készül a *tarallo*, a nápolyi perec, mely lehet sós, vagy lehet édes. Meg aztán itt sütik a nápolyiak mézeskalácsát is, amit cukorpéppel vagy csokoládéval vonnak be. Reggelenkint az utcai árusok ott állnak a gyár előtt kis tolókocsijukkal. Megpakolnak egy-két napra és lassú lépésben elindulnak az üvegfalú kis vagonnal a nápolyi szélrózsa minden irányában, neki a Capodimonte meg a Vomero lejtőinek vagy szemben egyenest be az óvárosba.

A Via Duomo sarkától aztán a Via Foria nyílegyenesen halad és a távolban vész el a szemünk elől ott, ahol a kilátást egy zöld domb zárja el piniasorral a tetején.

VIA FORIA, NÉPARÉNA

Aki egy félemeleti balkónról lenéz az utcánkra, megállapíthatja, hogy ha Nápoly szemetes város, akkor a Via Foria a legszemetesebb utca. Az ablakom alatti üzlet zárás előtt a napközben felgyülemlett papírt, kartont, forgácsot és egyéb hulladékot kilöki az utcára, az emeletekről is hull alá a hasznavehetetlen holmi. A járókelők nemcsak autóbuszjegyeket és üres cigarettatasakokat dobálnak el, hanem az áruházakban vásárolt dolgokat is kicsomagolják az utcán és a papírt nem viszik haza. A szemét a Via

Forián óráról-órára nő nem ellenőrizhetően, titokzatos módon. Vannak szemétgyűjtő aluminiumszelencék is felszerelve imitt-amott pl. autobuszmegállók mellett. De ezek általában üresek. Mit is lehetne velük kezdeni? Néhány idegen dob beléjük lejárt autóbuszjegyet, mintha otthon volnának Oslóban vagy Stokholmban. A szemét azonban nem bosszantó ezen az úton, az a feltűnő, mikor vasárnap reggel néhány órára tisztán maradnak a járdák. Ilyenkor szinte üres az utca.

Ami a közlekedést illeti, a Via Foria a város egyik főütőere. A Vomero és a Capodimonte forgalma ide zúdul le és innen oszlik szét az óvárost átszelő utcákba. A vasúti állomás környéke naponta a kocsik ezreit löki ide fel, hogy a Via Forián végighaladva keressék az utat a magasabban fekvő negyedek felé. Naponta negyvenezer autó kerekei súrolják fényesre az úttest kövezetét. És amint az óvárosban a szentképek lámpáinak fénye világít, úgy szegélyezik ezt a sugárutat a benzinállomások kivilágított táblái. A különböző márkák cégérei úgy sorakoznak ezen az úton, mint profán stáció-képek.

Ahol az élet úgy forr, mint a Via Forián, annak a helynek megvannak a sajátos hangjai is. Itt rohannak végig szirénázva a kórházak felé a mentőautók. Ezen az úton száguldoznak a tűzoltókocsik. És a kis bárokban bömböl a zenegép, mely sztereofonikus hangjával behatol minden résbe és a hangforrástól nagy távolságban is lehetetlenné teszi a gondolkodást. Ha szombaton vagy ünnepnap előtti estén hosszú oszlopban állanak az autók a közeli szemafor előtt,

megszólalnak a szabad utat sürgető dudák. Ami ilyenkor hallatszik, az a modern farkasüvöltés.

Ismerősek azonban másféle hangok is a Via Forián. A *strillone,* a rikkancs éleset süvöltve fut el az ablakom alatt. A cipőpucoló egy fadarabbal ütögeti a hátára vetett cókmókos ládáját a nagyszombati kereplőt utánozva. A kerekes verkliknek kedvenc helye a mi utcánk. Járnak ide gitárosok és harmonikások is. Egy bácsi szárnykürttel próbál néha szebb jövedelemhez jutni. Olykor gőzsíp hangja hallatszik az utcáról. Igy füttyentett a néhai cinkotai vicinális a század elején, mikor indulni akart a Keleti-pályaudvar mellől. Itt a Via Forián nem vicinális fütyül, hanem az amerikai mogyorót pörkölő ember masinája. A fütty jelzi, hogy frissen pörkölt áru kapható. Aztán nagydob puffog, cintányér csattan és pereg a kisdob. Ezek a *pazzarielli*-k, a bolondozók. Néhány ember admirálisnak, Napóleonnak, Pulcinellának öltözik és dobot verve nagyokat szökellve járják az utcát és a boltokat alamizsnát kérve. Farsang volna ennek a kéregetésnek az ideje, de máskor is megteszik a nápolyiak.

Vasárnap délelőtt aztán valóságos zenekar szólal meg az erkélyem alatt: harmonika, trombita, oboa, dob, cintányér. Megjöttek a komédiások. Hármannégyen muzsikálnak, egy tányérozik, ketten pedig a zene ütemére némajátékot adnak elő: groteszk járást, táncot, mulattató jelbeszédet. Kificamodott ritmusra dalt is énekelnek. Mindez nem könnyű, mert a torznak is tökéletesnek kell lenni a maga nemében.

A közönség igen élvezi őket, hiszen a nápolyi

mind szakember a jelbeszédben. A gesztusok úgy kisérik a nápolyi ember beszédét, mint a szuperlativuszok a spanyol ember szavait. Ha nápolyi beszél, nemcsak hallgatni kell őt, oda is kell nézni rá, mert mondanivalója felét a két keze, sőt egész teste mozdulataira bízza. Kész mulatság ez nekünk, akár értjük ezt a társalgást, akár nem. Ez a néma « nyelv » igen gazdag. Csupán az utcai árusok gyakorlatában kétszáz olyan gesztus él, mely egész mondatot pótol.

Kezembe került egyszer Giacomo Marulli könyve: « Guida pratica del dialetto napoletano ». A könyv leírja a gesztusokat, majd magyarázatukat adja, « lefordítja » őket a nem céhbeliek számára. Olvasva ezt a « szólás »-jegyzéket, azt kell gondolnom, hogy a nápolyinak a süketnémák jelbeszéde csak « dialektusbeli » változatot jelent.

Utcánknak állandó látogatói egyebeken kívül a sorsjátékosok is. Legyakoribb vendég a babasorsoló ember, aki a régi várbástya előtti járdaszakaszt választja működési terepnek. Ablakomból jól figyelhetem a játék lefolyását. Napos délelőttökön szokott megjelenni ez a babás ember, aki a sorsolás folyamán aztán a *coupier* szerepét is betölti. Megkezdi a kipakolást és a nagykalapos krinolinos babákat sorra leülteti a ponyvára vagy az összetákolt pultra. A babák miniatür kiadásai a « Három a kislány » éneklő hölgyeinek. Ilyeneknek láttuk őket ötven évvel ezelőtt a színházi diákállóról. Ezeket a két-háromezer lirás bábukat a mi emberünk a Via Forián sohasem adná el, ha a nápolyi ember nem volna rabja a sorsolásnak. Mert így csak ötven vagy száz lírát kell kockáztatnia, és hátha neki kedvez a szerencse. Ha

pedig elvész az a kis pénz, csupán egy feketekávé ára volt.

Közben emberünk elkészült a kirakattal és rázni kezdi a dobozt, amelyben a számok vannak. Egy perc sem telik bele, az első érdeklődő odalép és gusztálni kezdi a kirakott portékát. És azonnal kér egy számot is. Ez az első érdeklődő nem más, mint a főnök társa, a behúzó ember. Ime mindjárt jelentkezik két-három igazi játékos is, és öt perc mulva sűrű embergyűrű veszi körül a sorsolót. Az üzlet elég jó lehet, mert háromórai sorsolás után is még megvannak a babák majdnem teljes létszámban, pedig sok ötvenlírást fizettek be, akik megpróbálták a szerencsét. Hogy ez hogyan lehetséges, az már üzleti titok. Dél felé abbamarad a játék, és a sorsoló (és közben mindig beszélő) ember asszisztense segítségével felpakolja a boltot az autójára és mennek egy házzal tovább a Porta Capuana irányában.

A Via Foria népéhez hozzátartoznak a kéregetők is. Nápolyban voltaképpen nincs sok koldus, csak a kéregető a sok. Hiszen az említettek is mind ebbe a csoportba tartoznak: a pazzariellik, a színescédula kínálók, a gitárpengetők, a verklisek. Sőt az a nem rosszul öltözött egyén is, aki az utcán melléd szegődik és suttogó hangon egy történetbe kezd és legalább ezer lírát remél tőled. Ez pszichológus, aki felfedezte, hogy idegen vagy és hogy « jó szíved van ».

De vannak igazi koldusok is. Magukra maradt öregek, nyomorékok, szerencsétlenek.

A mi utcánkba kettő jutott belőlük. Az egyik egy emberi roncs, akit az « Upim »-ház elé szoktak

ültetni egy alacsony székre. Két karja helyén két meztelen csonk van, Vak. Világtalan szemét felfelé fordítja, a csonkokat mozgatja s hörgő hangon jajgat. Az emberek megdöbbenve, zavarodottan, szégyenkezve kapnak zsebükhöz. Leadják az alamizsnát és sietnek tovább, mintha ők lennének oka a szerencsétlen ember sorsának. Csak az apró gyerekek lépnek oda egész közel és nézik a jelenséget. Nem tudom, ki a társa ennek az embernek, aki őt mindig kirakatba teszi a város forgalmas pontjain. Szerezhetnek naponta három-négyezer lírát is, de mit ér az a kiállított emberroncsnak?

A másik koldusunk egy mankóval járó asszony, aki a mankójához kötött cekkerben magával hordja mindenét, amije van. Kalapot visel és olyan ruhát, amit valamikor jobb szabónál csináltatott valaki. Az asszony túlviselt ruhájának áporodott szagát hordja magával. Visszahőköltető jelenség, mint a poklosok. Azt mondják, valamikor színésznő volt. Az intelligencia ma is rá van írva arcára, melyet a nyomor és a tisztálkodás hiánya kérgessé cserzett. Azt is mondják, hogy nem kellene így élnie. Tapintatosan felajánlották neki jótékony emberek a segítségüket. Nem fogadta el. Ott szokott koldulni a San Carlo-templom kapujában és a templom hívei közé is tartozik. Mi kényszeríti erre az életre? Igy akarja kierőszakolni a mennyországot? A város legelőkelőbb utcáin is lehet látni, ahogy mankójára támaszkodva húzza törött derekát. Néha meg ott hever a Via Forián a templom lépcsőjén. Talán egykori életére gondol, mely itt folyhatott le a palazzókkal tele utcán valahol, de más körülmények között. Mi fordul

meg a koldusasszony agyában ilyenkor? Az elmult szép évekre gondol, hálát ad, vagy a halálért imádkozik? Mozdulatlan arca nem árul el semmit. Tőle néhány méterre a templom sarkán a vándor bábszínház játszik. Apró kemény kopogások hallatszanak a kis színpad felől. Pulcinella botjának ütései zuhognak a Halál kemény koponyájára. Az asszony nem néz oda. Összeszorított kezéből kicsordulnak a marokra fogott rózsafüzér szemei.

A Via Foria-i néparénán így adnak együtt vígat és szomorút. És mint valami nagy aréna nézőterén, mindenütt árusítják a karamellát, fagylaltot. Fehérruhás pikkolók futnak ki a bárokból tálcával, a tálcán csészék és feketekávé termoszban. Viszik a klienseknek a boltokba, a műhelyekbe, a mészároshoz, a mechanikushoz, a borbélyhoz, a közeli Comissariatóra és mindenhova, ahol nápolyiak vannak együtt. Mert a nápolyinak nem nap az, ha kétszer-háromszor nem ivott feketét. Igazuk is van. A kávéjuk jó, talán a legjobb Itáliában. Ha így van, akkor a nápolyi víz teszi, mert a kávé ugyanaz, amit bárhol lehet kapni Olaszországban. A Via Forián bőven akadnak boros üzletek is, de a nápolyi a kávé mellett dönt. Nincs szüksége rá, hogy bort igyék, ha jól akarja magát érezni.

A Via Forián jól is érezheti magát, egészen úgy, mintha színházban volna. Egy bolt ajtajában állva, egy balkón korlátjának dőlve magát az életet lehet figyelni, amint hullámzik előttünk a széles úton prózájával, költészetével és lezárt tragédiáival.

« PIEDIGROTTA » - A NÁPOLYI BÚCSÚ

Szent Januarius napja a város hivatalos ünnepe. Tud róla az egész világ valamit. Megtalálható minden Nápolyról szóló lexikonfejezetben. Könyveket is írtak róla meg regényt is, akik értenek hozzá.

De a lexikonok hallgatni szoktak Piedigrottáról. Pedig ez az igazi nápolyi ünnep: a búcsú napja. Mert a búcsú mindenütt búcsú az egész világon, ahol templomukat szerető keresztények élnek. A nápolyiak pedig szeretik a piedigrottai Madonnát.

Ezért a piedigrottai ünnepre mindenki készül, a nép, az egész város. Fent a Vomerón éppúgy, mint lent a tengerparton. Szent Januarius csodatételének napjai a székesegyházi kanonokok ügye, no meg a Szenté. A nép csak tudomásul veszi az *elmaradhatatlan* csodát. Csupán ezért nem is kell odamenni.

De a piedigrottai ünnepet meg kell csinálni, mert az magától nem lesz az, aminek lennie kell. És azon részt is kell vennie mindenkinek, alaposan, lélekből, családostól. Aki igazi nápolyi, annak szívből örülve, aki pedig nem idevalósi, kíváncsiságból. Megnézni, hogy hogyan mulat a nápolyi ember.

A piedigrottai ünnepet mi magyarul kisasszonynapi búcsúnak mondanók, mert hatszáz év óta szeptember 8-a a búcsú napja ott az ősi római alagút (*grotta*) bejáratánál épült templomban. Voltaképpen a mergellinai halásznegyed ünnepe volna ez a templombúcsú, de évszázadok alatt az egész város a magáénak ismerte el. Mert Mergellina szép, és a Mergellinát mindenki szereti. A kis öbölből, ahol a halászok kikötnek, az egész nápolyi paradicsom

látható a várossal együtt. És minden reggel ott van a parton dézsákban az éjszakai zsákmány, amit a halászok azon mód széthordanak az utcákon. Minden nápolyi között a Mergellina népe eszi a legfrissebb halat.

A templom kapujából egyenesen a Riviera di Chiajára lehet jutni. Ez volt valamikor Nápoly legelőkelőbb palotasora. Irigylésreméltó dolog volt itt lakni: a házak előtt a Villa Comunale, azután a tenger és a parton a kocsikorzó. Ma a paloták közé újabb házak is beékelték magukat, de a Riviera di Chiaja még mindig keresett, patinás hely.

Híre volt már az ókorban is ennek az útnak, különösen a Posillipo felé eső szakaszának. A hagyomány oda helyezte Vergilius sírját, és ott vágták a hegy oldalába a Krisztus születése előtti században a város első alagútját, a grottát. Emléke él annak, hogy az alagút bejáratánál, azon a helyen, ahol most a templom áll, egy Priapus tiszteletére épült szentély volt. A nápolyiak azt mondják, hogy a megbotránkoztató helyet maga Szent Péter romboltatta le, mikor 44-ben Rómába menet Neapolison (pontosabban szólva Puteolin) átutazott.

A Priapus-szentély helyén keresztény kápolna épült, a Santa Maria dell'Idra, vagyis a kigyó fejét széttaposó Madonna temploma. Igy kezdődött a szeptember 8-a ünneplése Piedigrottán. Időközben az eredeti kis kápolna helyére templom, majd a mai bazilika került, ez is többször átépítve, kibővítve, megújítva.

A bazilika szó azonban csak rangot, de nem méreteket jelent. Mert a templom kicsi, falusiasan

egyszerű. És őszinte. Ami márványnak látszik benne, az valóban márvány, és ami nem az, az nem is akar annak látszani. A mi búcsújáróhelyeink közül Besnyőre emlékeztet a piedigrottai Mária-kegyhely. Nem megcsodálásra, hanem imádkozásra épült ház. Meleg, barátságos otthon a lélek számára. Kis kápolnák mélyén szentképek előtt gyertyák égnek, a hívő bizalmas közelségben érezheti magát kedvelt szentjeivel.

A templom kincse a Madonna szobra, mely évszázadok óta van ott a főoltáron gyertyák között exvotókkal százezerszer megajándákozottan. A templom négyszáz évvel ezelőtt is létezett, de korát, származásának jegyeit nehéz volna megállapítani, mert a hívek folyton javíttatják, átalakíttatják, csinosítják. A piedigrottai Madonna házának szépnek kell lennie!

A templomkában csendesen folyik az élet misék és Mária-ájtatosságok között. De minden évben egyszer elérkezik a nap, mikor a kis szentély rövid időre fontosabb lesz, mint maga a dóm vagy a város bármelyik temploma. Erre a napra készül a bazilika és vele együtt az egész Mergellina.

Megindul a sütés-főzés, a varrás, a jelmezek és az ünnepi tartozékok beszerzése. Mert ez a nap vallási ünnep, eszem-iszom és farsangolás egyszerre, amolyan keresztény *Saturnalia* féle.

Készülődnek a nép szórakoztatói is és mindazok, akik nélkül nincs búcsú sem Nápolyban, sem Pápán, sem a budai Vizivárosban. Jönnek a « mézeskalácsosok » és a céhbe tartozó egyéb elemek, akik hozzák az elengedhetetlen bancarellát, ami itt ilyenkor az,

ami nálunk a búcsúi sátor. De nem tizen vagy huszan vonulnak fel, hanem ezren. Tele van velük a templom környéke és a Riviera di Chiaja egészen a Villa Comunale végéig. Még a park is. Búcsúi csemege a szőlő, a dinnye, a friss füge, a *ficoindia*, ami nem más, mint a kaktusz vízízű gyümölcse tele sörétnagyságú apró kemény maggal.

A perecesek hegyeket halmoznak fel a cukros, csokoládés, mandulás süteményekből. A lacikonyhákban polip, hal és « frutta di mare » fől vagy sül olajban. Némelyik fajtát nyersen eszik citrommal. Az italos kioszkok személyzete nem győzi a hűsítőket, sört vagy a kávét szolgálni.

Búcsúkor a nápolyi kivilágít mindent, ami kivilágítható. Diadalívek alatt hullámzik a tömeg a Piazza Vittoriától a templom homlokzatáig, melynek minden részletét kirajzolják az apró villanykörték. A kivilágítás középpontja, a « porta » kissé távolabb kerül a templomtól. Ez többezer fénylő pontból álló « mozgókép ». De mindig nápolyi vonatkozású, pl. a nápolyi öböl a Vezuvval, mely « füstöl », vagy a bazilika « mozgó » néptől körülvéve, vagy táncoló párok, hajók hálót húzó halászokkal. És egyebek, amit a népi fantázia kitalál vagy sugall a tervezőknek.

Itt vannak a városból az összes kerekesverklik, a bábszínházak, kis körhinták, a sorsolóemberek és teljes erővel működik a Villa Comunalében a vurstli. Külön helyen árusítják a papírtrombitákat, a konfettit, a színes krinolinszalagot meg a petárdákat. Mert zenebona, durrogás és harsogás nélkül nem volna búcsú a búcsú Nápolyban.

Bent a házakban folyik a lakoma, vendégek is

vannak, rokonok a közeli helységekből. Míg az édességet meg a gyümölcsöt tálalják, a pezsgősüvegeket nyitogatják, az egyik szobában a gyerekek öltöztetése folyik a délutáni sétára. Egy órán belül mandarinok, egyiptomi csillagjósok, japán hercegnők, rózsalovagok, cowboyok, krinolinos bécsi dámák, lepik el az utcát. De feltünnek közöttük apró menyecskék is sziciliai vagy szardiniai viseletben meg színpadi dívák is szépségtapasszal arcukon.

A ruhák papírból vannak, a San Gregorio Armeno-utcában « tervezték » őket a művirágárusok műhelyeiben. Látni azonban komolyan szabott jelmezeket is, melyek a mamák használaton kívül helyezett estélyi ruháiból készültek.

Mikor a kis dámák az utcán találkoznak, végigmérik egymást, mint a « nagyok », de a fiúk könnyen kiesnek lovagi vagy admirálisi szerepükből. Mindenképpen nehezen nyugosznak bele a mama diktálta fegyelembe.

Szórakoznak a nagyobbak is. A fiúk hosszú bambusznád végén függő *cuppola*-val szaladgálnak és ha sikerül összeborzolni a leányok frizuráját, nagy az öröm. A leányok fegyvere a hosszúszárú papír « tollseprő », amivel öregurak arcát csiklandozzák meg messziről.

Szabad a vásár, Saturnaliák ünnepe van, nem való megharagudni semmiért sem, ami hagyományosan megengedett móka. A gyerekek fújják a trombitát és szórják a konfettit. Scugnizzók békákat durrogatnak.

És a nép nem marad meg a Mergellina környékén. Csakhamar elözönli a várost, a tereket, a Via

Foria, a Via Roma negyedeit és minden helyet, ahol látni lehet, és ahol mutogathatja magát.

Közben a napok óta tartó dalosverseny eredménye is ismertté vált. Vagyis új dalok születtek, melyek esetleg néhány hónapig élnek, aztán elmerülnek a futószalagon gyártott *canzone*-k tengerében. És élnek tovább a Caruso korabeli dalok, melyeket Nápolyban már csak az idegenek kedvéért énekelnek a vendéglőkben a népzenészek.

Aztán megindulnak a díszkocsik, a *carri*. Mindegyik valami nápolyi szokást, hagyományt jelenít meg, vagy magával az ünneppel, a dalosversennyel van vonatkozásban. Valamikor ökrök húzták a szekereket, ma már azonban ezek a kocsik is gépesítve vannak. Három napig járják a zónákra osztott várost, hogy mindenhol megmutathassák magukat.

Mikor javában áll az ünnep, összeül a zsüri és jutalmakat ítélnek oda. Jutalmat kap a legszebb dal, a legeredetibb *carro*, a legszebben díszített balkón, a legbájosabb jelmez és a legmutatósabb *bancarella*.

Ez utóbbi díjazás mindig talál és mindig helyénvaló. Mert a bancarella összeállítása és díszítése népművészet. Tudni kell elrendezni az anyagot és érteni kell a díszítéshez, megvan annak a hagyománya. A gyümölcsfélékhez ágak, az édességekhez képek, a halfélékhez majolika és a tenger termelte « dísztárgyak » valók. És aztán ízlés kell hozzá, hogy a bancarella necsak szép, hanem *nápolyi* is legyen. Ez elengedhetetlen.

A nép nem feledkezik meg a Madonnáról sem. A templom nyitva van és az oltár a Szűz ünnepi trónusává változik. A Patrona a legszebb ékszereit

hordja, virágból és gyertyák százaiból van szőve a dicsfénye.

És hallgatja népe hálaadó imádságát. Mert ezen az éjszakán Nápoly hálát ad az életért, ami neki kijutott, a napért, a gyümölcsökért, a szépségért ami körülveszi és a derűért, ami lelkét eltölti.

A templom ajtaja nyitva van, behallatszik az ének, a nevetés, az árusok kiáltásai, a zene, a trombiták hangja, a kerekesverkli melódiái, a petárdák pattogása, a nagy tűzijáték meg nem szűnő pergőtüze és dördülései. A tűzijáték kint folyik a tengerparton, és a magasra szálló lövedékek fényénél mintha látni lehetne a távoli Capri szikláját és a sorrentói hegyeket. Piedigrottával együtt örül az egész öböl.

Három napig sétálnak a gyerekek a mesebeli jelmezekben, három napig járják a díszkocsik a várost, és aztán az árusok továbbállnak, a diadalíveket szétszedik, a búcsú nyomait eltüntetik és Mergellinán az élet visszatér a szokott kerékvágásba. A családi kritikák rövidek: ez szép volt, de jövőre talán még szebb lesz.

Az öregek pedig azt mondják: aki ötven évvel ezelőtt nem látta a Festa di Piedigrotta napjait, az nem tudja, hogy mi volt a szép ebben az ünnepben.

Igazuk lehet az öregeknek, mert a mi korunk csak *weekendezni* tud, de ünnepelni nem.

NÁPOLYI KARÁCSONY

Húsvétot lehet ünnepelni akárhol, akár Rómában, akár Sevillában vagy a francia Riviera valamelyik falujában. Mindenütt, ahol a nagyheti szertar-

tásokat megtartják és ahol megvan hozzá a tavaszi környezet, mely alleluja nélkül is újjáéledésről, feltámadásról beszél. A húsvétnak egyetemes arculata van.

De aki jól akarja ünnepelni a karácsonyt, az hazamegy a szülőföldjére, a falujába, a családjához. Az utazási irodák szoktak hirdetni húsvéti utazásokat, de karácsonyi túrák kevésbbé vannak felvéve programmjukba. Mert a karácsony mindenkinek egyéni ügye, és aki útrakel, elsősorban az övéire gondol.

Mindenütt úgy tudják, hogy a karácsony a családok ünnepe és légköre a bensőség, a béke, csend, harmónia. Ezt az elvet azonban minden nép a saját hagyományai és a saját temperamentuma szerint értelmezi és valósítja meg. Ha idegenben töltjük a karácsonyt, ezt a különbséget megérezzük és magunkba zárkózunk a szentestén, hogy legalább gondolatban éljük át « Jézus születését » úgy, ahogy azt gyermekkorunktól megszoktuk. « Karácsony van », ezt a két szót minden nyelvre le lehet fordítani, de mindig más lesz a melódiája, ha nem a szavak szótári jelentését vizsgáljuk, hanem a tartalmat, amit a népek belehelyeznek.

Nápolyban is van karácsony úgy, ahogy azt maguknak a nápolyiak megteremtették.

Nápoly a betlehemek városa, és hogy azzá lett, abban maga a környezet is segítette. A város maga fekvésénél fogva egy nagy betlehem. Van benne hegy, síkság, barlang, kanyargó utak, romok, sikátorok, öreg házak, pálmák, kutak. Csak le kell másolni ezt a terepet és benépesíteni a betlehemek hagyományos

figuráival, a Szent Családdal, a háromkirályokkal, pásztorokkal, nyájakkal. És bent lehet hagyni a tájban magukat a nápolyiakat is, a halászokat, az utcai árusokat, pizzeriákat.

A nápolyi betlehemnek valóban ezek az elemei, hiszen a betlehemet mindig a népi fantázia inspirálja. Elegendő elnézni a San Gregorio Armeno-utcába, ahol az egész év folyamán készülnek a betlehemek agyagfigurái, a Szent Család, a háromkirályok, a pásztorok és a nyáj darabjai, a bárány, a fekvő ökör, a csacsi. A pásztorok figurái között legfontosabb a « csodálkozó pásztor », aki elsőnek érkezik a barlangba és széttárt karokkal szájtátva áll. Aztán fontos személy a dudás.

De csupán ennyivel nem elégszik meg a nápolyi fantázia. A betlehemhez még más elemek is hozzátartoznak: az asztal körül ülő család, a halász halasvödörrel kezében, a pizzát készítő asszony, a halat sütő szakács fehér sapkában, a mészáros kezében kolbászfüzérrel, a boltos a füszerüzlet előtt sajtokkal és boros flaskókkal, a gesztenyés sütőrostéllyal, tojásoskofa kosárral.

Aztán a fantázia kissé tovább is merészkedik és elveti a sulykot. A vadász puskával kezében különös « betlehemi » figura. Libát legeltető leányt is mintáz a « művész », bár a legtöbb nápolyi soha életében nem látott ilyen madarat. Szélmalmot is találunk a betlehemes díszek között, noha ez sincs ezen a tájon. A szélmalom talán még a spanyol idők emléke. A szélmalom Spanyolországban elmaradhatatlan tartozéka a betlehemnek.

De mindaz, ami a San Gregorio Armeno-utca

kis műhelyeiben történik, csak távoli előkészület. A karácsony első igazi hírnökei december elején jelennek meg a városban. Az Abbruzzókból lejönnek a pásztorok és már kora reggel szól a duda a tereken és a népesebb utak mentén. Ezt mi is szívesen halljuk, mert a dudaszó és a bekecsbe öltözött, tüszős, napégette arcú pásztornép a mi betlehemeseinkre emlékeztetnek. De a duda egyhangú melódiájánál tovább nincs. A mi betlehemeseink rigmusai, mókái nem telnek a dudásoktól, akik bizony nem is térnek vissza a nyájaikhoz sok « karajcárral », mert a náluk ügyesebb és szemfülesebb nápolyi kéregetők elszedik előlük az alamizsna fölét.

A nápolyi hagyomány valamikor csak betlehemmel ünnepelte a karácsonyt. Ez a hagyomány azonban ma már nem egyeduralkodó, mert itt Dél-Olaszországban is megjelent és hódít a karácsonyfa.

A karácsonyfavásár a mi utcánkban van, a Via Forián. Ha kilépek az erkélyre, otthon érezhetem magam a Rudolf-rakparton a Nagycsarnok körül. Szépek a fák, lucfenyők, illatosak, az Alpok felől érkeznek. A karacsonyfáravalók vására a Piazza Cavouron van. A San Gregorio Armeno-utcából most idekerülnek a betlehemek szépen kifestett figurái. Ezüstben, aranyban, pirosban, kékben pompázik mindegyik. A halak a tepsiben, a kolbászok a kirakatban, a sült pulyka a megterített asztal közepén mind « élethű » színben csalogatnak. Aztán itt vannak a helyes kis házak, melyekből hegyoldalakhoz lapuló falvak lesznek a betlehemek parafa « szikláin ».

Az árusítóbódék asztalaira kirakva erősfényű villanylámpák alatt szikráznak a karácsonyfa-

díszek. Megvannak még a régiek is, melyeket gyermekkorunkból ismerünk: az ezüst girlandok, színes gömbök, a fa tetejére való csúcsok, két-három emeletesek is. De aztán itt van a műanyagból készült sok modern dísz is: sputnyikok, japán lampiónok, utcai gázlámpa-modellek, fára akasztható miniatür sporteszközök. Illatos viaszgyertya nincs, villanyerőre megy minden, mint a fényreklámok berendezésében. Csillagszóró azonban van bőven, minthogy a nápolyinak minden tetszik, ami szikrázik vagy tüzet hány.

Fára való édesség nincs, sem apró vaniliás sütemény, sem aranydió, sem szaloncukor. És persze sok a papírból, drótból készült apró karácsonyfa.

A « karácsonyfagyújtás » nincs időhöz kötve. Nemhogy órához, még naphoz vagy héthez sem. Már december elején megjelenik az *albero di Natale* a kirakatokban, a benzinkutak üvegkalitka-irodáiban és a szegények lakásaiban. Mind villanyra vannak berendezve és a parányi fa egész adventben világít a sötét szobában. Dísz és lámpa egyben, mint a Madonna-kép szerény mécsesei.

És a nagy betlehemek? Még akadnak templomokban, tereken monumentális méretekben. Majd minden templom állít betlehemet, sőt versengnek is egymás között, mert a hívek éppúgy járnak *presepe*-t nézni, mint ahogyan a nagyhéten a szentsírt látogatják. De az ízlés hanyatlik. Némelyik buzgó betlehemépítő modernizál és a királyok, a pásztorok, az olasz falusi házak mellé odakerül a benzinkút, a rádióállomás, a televíziós antenna. Sőt a háromkirályok repülőterek mellett haladnak el, autóciszter-

nákkal találkoznak, a barlang közelében pedig rakétakilövőhely van, amelyet katonák őriznek lövésre kész fegyverrel.

Az újítók jószándékát megértjük, ki akarják fejezni, hogy Krisztus mindenki számára eljött, nemcsak a pásztorok, a halászok és a pizzasütők számára, hanem a rakétákat őrző különítmény számára is. Azonban ezt prédikációban elmondani vagy betlehemben ábrázolni két különböző dolog. Kérdés, hogy ezek a rakétás, szémaforos, rádiótornyos « betlehemek » kifejezik-e a « Stille Nacht, heilige Nacht » szellemét. Különösen Nápolyban, ahol évszázadok óta nép és művészek versenyeztek a hangulatos *presepe* elővarázsolásában.

A karácsonyfának pedig itt délen még nincs gyökere és így gyakran csak karikatúrája az ígazinak, vagy csupán profán cégérré válik, ami az olasznak nem mond semmit, minket pedig megbotránkoztat. A nápolyi ember nem is tudhatja, hogy mit jelent a karácsonyfa alatt állni és nem beszélni, hanem visszagondolni, és hagyni hogy megrohanjanak a régi karácsonyok emlékei, mikor hetekre titokzatossá vált a ház és kezdett kialakulni körülöttünk és bennünk a közeledő ünnep atmoszférája. Ezeknek az itteni fáknak csak fenyőillatuk van, ami kint az erdőben is élvezhető, de nincs « karácsonyfa »-illatuk, ami összetevődik a gyanta illatából, a vaniliás sütemények illatából, az alma és a narancs illatából meg a hangulatok és emlékek « illatából », élvezetül nemcsak az érzékelő idegeknek, hanem a léleknek is.

Sok a zaj Nápolyban karácsonykor is. Az élet

nem csendesedik le még ezen az estén sem. Mozik, bárok, zenegépek működnek, szólnak és bömbölnek, mintha ez az éj éppen olyan volna, mint a többi.

Mi pedig ezt a furcsa, kissé farsangi hangulatú szentestét látva úgy érezzük, hogy a kis Jézus mindenki számára megszületett és minden esztendőben megszületik, de az igazi karácsonnyal azokat ajándékozta meg, akik ilyenkor az ünnep melegét is érzik s vele együtt bújnak meg a jászol meg a karácsonyfa körül.

Közép-Európában járt vagy hadifogságot átélt olaszok beszélnek néha az északon látott karácsonyokról, a csendes, havas tájról, a családok bensőséges együttlétéről. És hozzáteszik, hogy ott fent azoknál a népeknél nagyon szép a karácsony, lehetne tanulni tőlük.

A nápolyi szentestén ajándék nincs, az később jön, hogy úgy mondjam, megkésve érkezik január 6-án. És nem is a Jézuska hozza vagy a háromkirályok, hanem a *Befana*, az öregasszony, akit mi Vasorrú Bábának neveznénk. A rongyokba öltözött öregasszony éjnek idején a kéményen ereszkedik le és az ajándékot berakja a kikészített harisnyába. (Mennyivel szebb ennél a mi Mikulás-kultuszunk. És keresztény hagyományon alapszik.)

Való, hogy az első keresztény századokban, mikor a hit terjesztése és a pogányok megtérítése nemcsak feladata, hanem létkérdése is volt az Egyháznak, a karacsonytáji ünnepek legfontosabbja az Epifánia, a háromkirályok látogatásának emléknapja volt. A keresztény szív azonban évszázadok óta a szentestére és karácsony napjára sűrített

össze mindent, ami Krisztus születésével a földre szállt. Igy a karácsony a dogmatikai tartalmon kívül a család, a béke, a szív ünnepe lett. Amit a hagyomány gyakorolt és a művészet századok óta ábrázolt, azt az Egyház is szentesítette, és éppen pár évvel ezelőtt az Epifánia ünnepe rangjából is veszített. Egyike lett az év sok pirosbetűs napjának. Egy gesztus volt ez az egyházi tekintély részéről, mely a karácsony napja felé mutat.

Mi eddig is így ünnepeltünk. A szenteste nekünk szent volt isteni módon is és emberi módon is. A kis Jézus minden nép hódolatát elfogadja, de ha mégis válogatna, a mienket nem tenné az utolsó helyre.

Itt a karácsonyi énekeknek *ninna-nanna* a neve. A szó bölcsődalt, altatódalt jelent. Szépek, andalítóak, olykor kissé pattogóak, olaszosak. El tudjuk hallgatni őket egy darabig. De csak akkor lábad könnybe a szemünk, ha a « Mennyből az angyal »-t halljuk énekelni.

VIRÁGOK, MADARAK, ARANYHALAK, KORALLOK, JÁTÉKOK

A városi ember sétája részben kirakatnézéssel telik el. Mindenkinek megvannak a kirakatai. Ez műveltség, kedély vagy karakter kérdése. Én megállok a könyvkereskedések előtt megnézni, hogy mi az újdonság vagy mi a « régiség ». Mindig vetek egy pillantást a hűsítő italokat árusító kioszkok felé, ahol a narancs- és citromfüzérek meg a sötét lombok

mindig ugyanazok, de mindig szépek, a sorrentói meg sziciliai ligetek üdvözletét hozzák. Nem lehet mellettük csak úgy elmenni, mint egy benzinkút mellett. Észreveszem a borosüzletek előtt gúlába állított fonatos flaskókat is. Rajtuk a címkék és szavak, melyek kellemes emlékeket keltenek bennem: Frascati, Orvieto, Castelli Romani, Chianti, Ischia, Capri, Marsala. Ha *rosticceria,* felé visz az útam, annak a kirakatát sem veszem látatlanba, az olasz konyha remekei vannak ott: sültcsirkék, pastétomok, sajtos, rizses készítmények olajban sütve. A cipőüzletek kirakataiban olyan keskeny, hosszú, elvékonyodó orrban végződő lábbeliek vannak kitéve, amilyet addig csak a XV. századi festményeken láttam firenzei, sienai vagy velencei lovagok lábán. Mindig azt gondoltam, hogy ezeket a keskeny cipőket a művész szeszélye találta ki. De lám a jelen igazolja a multat és a kaptafa művészettörténeti ismereteimet « szilárdabb alapokra fekteti ».

Azonban nem ezeket a kirakatokat szoktam keresni. Ezekbe az ember csak belebotlik. Legszívesebben állok a virágüzletek előtt, a madárkereskedések és az akváriumok előtt. Szívesen látom a korallfeldolgozók csecsebecséit és a játékárusok szerény utcai pultját.

A nápolyi virágpiac a Via Forián volt azon a helyen, ahol most az « Upim »-üzletház áll. A ház alacsony, fedett épület volt. A vásár az éjszakai és kora reggeli órákban bonyolódott le. Mondják, hogy a helyiség levegője telítve volt a virágok illatával. A koránkelő ember, ha nem is vett virágot, betért

ide néhányat szippantani a legigazibb parfümkeverékből.

A virágpiac ma is létezik kint a kikötőben a Castel Nuovo bástyái tövében, az egykori várárokban. Ha az ember a várárok fölött áthaladó hídról lenéz, csak egy színes mozaikot lát, kerülni kell egyet a tenger felé, ahol lejtősen vezet le az út a mélybe. A bejáratnál kapu van ráccsal, őrrel és felírással: È vietato l'ingresso! — tilos a bemenet. Ebben a pillanatban a virágpiac őre porkolábnak látszik nekem. Hát valahogy így is van. Mert a virágpiac lehangoló hely, rabszolgavásár, ahol a virágok papírba csomagolva, megkötözve hevernek. A levegőben szavak röpködnek: árak, mennyiségek, a vásárolt kötegek száma. Senki nem veszi észre, hogy a virágok szépek, illatuk van, mosolyognak. Néha hozzájuk lép egy kereskedő és húsos kezével félrelebbenti a selyempapírt egy köteg szekfűről, vagy megemeli egy rózsa félignyílt bimbaját. Ismerős ez a mozdulat. Igy tettek a rabszolgakereskedők is a keleti embervásárokon. Nem is illatoznak itt a virágok. Szemérmesen magukba zárkóznak. Ez nem az ő helyük.

Sokkal mutatósabbak a virágok bent a Via Duomón és a Via Forián, ahol az egykori virágpiac helyett most virágüzletek vannak, hét-nyolc egymáshoz közel. Sőt a via Foria mögött a Piazza Settembrinin egy kis virágpiac is kialakul a reggeli órákban. Négy-öt virágárus leány itt szokta megpakolni kosarát. Ezek a leányok árusítják a virágot a Via Loffredin és a többi sikátorban. Egy kis motor hozza nekik az árut a castelnuovói piacról. Mikor eltávoznak a kosarakkal, szirmok maradnak utánuk a

helyen, a legszebb « szemét », ami a nápolyi utca kövezetén heverhet.

A virágüzlet kirakata a virág számára a szalon. Vázákban állnak, mögöttük a kirakat tükrös fala. Ott vannak az eperszín szekfűk, minden szirmukon fehér csipkeszegéllyel, a tulipánok világos elhúzott csíkokkal, a hosszúnyakú rózsák bársonyos szirmokkal. Előttük üvegcsészékben gyöngyvirág, ibolya.

És aztán a miniatür japán kertek! Akkora területre, mint a tenyerem, egy egész táj ráfér. Parányi kertben pagoda, torony, kupolás mecset vagy kastély, előtte piros homokból út. Az úton legyezős leány vagy mandarin sétál. Patak fölött ívben híd hajol át. A kertben növények: kaktusz, pici agáve, leveles ágak, rajtuk virágok. Még egy lámpa is elfér a híd mellett. Annyi minden van a kertekben és annyi változatban. Nem is értem, hogy miért vagyok csak egyedüli bámulója ott a kirakat előtt ezeknek a liliputi csodáknak.

Drótból összehajtogatott « virágfogasok » is állnak a kirakat polcain. Mindegyikben tíz-tizenkét gyüszűnyi cserép, benne növényke. Ahány cserép, annyiféle növény. Odateheted ezt a virágzó ékszert az asztalodra, a sublótra, a kandalló párkányára.

Egyszer búzavirágot is láttam a kirakatban. Hogy megörültem neki. Mert ez igazi magyar virág volt. Hogy örültem akkor magának a szónak is: búzavirág. Eszembe jutottak a többi hazai virágnevek: hóvirág, ibolya, gyöngyvirág, liliom, százszorszép, aranyeső, orgona, kardliliom, szekfű, muskátli, jázmin, pünkösdi rózsa, mályva, nőszirom. Oly ritkán mondjuk ki ezeket a neveket itt külföldön!

Milyen szépek a mi virágneveink is, pedig nem olyan dallamosak, mint olasz változataik, melyek görög vagy latin eredetű szavak olasz hangszereléssel.

És mennyire az életünkhöz tartoznak a virágok. Születésünkkor anyánk szobájának díszei a virágok. Az élet legszebb pillanatait virággal ünnepeljük. Virágot kapunk vagy küldünk. És az utolsó ajándék, amit embertársainktól kapunk, az is virág. Nem feledkezhetem meg erről, hiszen virágüzletek szomszédságában lakom. Felebarátaim állandóan hordják a csokrokat vagy a három szál rózsát más felebarátjuknak és a « Upim »-ház előtt egy virágkioszk a széles aszfalton kötözi naponta a három méter magas temetési koszorúkat.

Nápolyban nem hiányozhatnak az utcai virágárusok sem. Templomok előtt, leányiskolák kapujában legalább egy kosár virággal üldögél egy asszony. A Via Chiaja közepe felé, a *Gradoni* elején mindig szép a virágárusok helye. Ez a keskeny köz felfelé haladó házsorával kicsiben az itt Nápolyban, ami a Piazza di Spagna Rómában. A háttér szegényes, de annál szebben érvényesülnek a virágok.

Virágból jut az utcák díszítésére is. Nemsokára virágozni fognak ablakom előtt a Via Foria fái, a mimózák. Ez valahogy helyénvaló is ebben az utcában, hiszen itt van a botanikus kert is.

A botanikus kert magasan van az út fölött egy terraszon. Felpillantva az útról nem látunk mást, csak egy sor terrakottavázát a fal mellvédjén, aztán pálmákat és terebélyes platánok lombjait. Az egész kert nem nagyobb, mint Pesten az Erzsébet-tér. Aki nem tudja, hogy mi célt szolgál a magas falra tele-

pített kert, azt gondolhatná, hogy egy főúri villa parkja, mely valahogy itt felejtődött a város közepén. Vannak benne afrikai, amerikai és ázsiai fák és bokrok is, de nekünk csalódás a nem is nagyon gondozott « füvész-kert ». Nápoly szebbet érdemelne, hiszen az éghajlat is kedvező volna hozzá. Bonaparte József, a francia nápolyi király százötven évvel ezelőtt vagy ötvenszer nagyobb területet jelölt ki az *Orto Botanico* részére, de csak ennyi maradt meg vagy valósult meg belőle. Meleg is van nagyon a botanikus kertben.

Van azonban Nápolyban egy igazi erdő. Ez már aztán nekünk való hely, és közel is van hozzánk, akik a Via Forián lakunk. Fölöttünk van az erdő a capodimontei múzeumpalota mögött. A másfél-négyzetkilométernyi területet utak szelik át mindenfelé és rajtuk olyan bükkösben jár az ember, mint a Pilis vagy a Mátra lejtőin. Tavasszal madárdal tölti be a helyet és az összeboruló ágak smaragdzöld alagútjaiban járva elfelejti az ember, hogy hol van. Mert ebből a labirintusból nem látszik sem a Vezuv, sem a tenger. Itt olyan, mint otthon. Még az aljnövényzet is olyasféle, mint hazai erdeinkben. Vannak páfrányok, szederindák, salamonpecsétje, de aztán egyéb is, tüskéslevelű magyal és sok babércserje. Ha a friss hajtásokat ujjainkkal szétmorzsoljuk, dől belőlük az illat. Egészen más ez a babér, mint azok a száraz levelek, amiket a boltban vettünk anyánk konyhája részére.

A madarakat fel kell keresni, azok nem ülnek minden ágon még Nápolyban sem. De a Via Forián

hamar meg lehet őket találni, mert van itt egy madárparadicsom, a « Zootecnica ». Ez talán a legrégibb madarasbolt a városban a Porta San Gennaro bejáratához közel. Az öreg boltban százával csicseregnek és trilláznak a madarak szebbnél-szebb kalitkákban. Kalitkákkal van teleaggatva még a mennyezet is, úgy lógnak ott, mint a csemegeüzletek gerendáin a sajtok, szalámik, sonkák. A bejáratnál vagy huszönöt törpepapagály rikácsol vagy inkább rikkant aprókat és egy kicsit az őserdők hangulatát hozzák be a boltba színükkel, hangjukkal és mocorgásukkal.

Vannak ennél nagyobb madárkereskedések is, meg helyesebbek is, mint pl. a Piazza Dante kis kalitka-boltja, mely csak akkora, mint egy limonádés kioszk. Madarat azonban utcán is árulnak. Ennek megvannak a hagyományos helyei. Ilyen pl. a San Carlo all'Arena sarka, ahova környékbeli szegényemberek hozzák kalitkájukat, és vagy a templom falára akasztják a « kirakatot », vagy lerakják őket a járda szélére és ott kuksolnak mellettük egész nap cigarettázva. Legjobb vevőik alighanem a szomszédos iskola diákjai. Vannak az egyszerű kalitkákban exotikus szárnyasok is, de javarészük sohasem látta Amerika vagy Afrika erdeit, itt születtek a Nápoly körüli mezőkön vagy ligetekben. Piros a mellük és zöld tollakat viselnek a szárnyuk hegyén. Csipognak és füttyentenek egyet-egyet. Jó helyen lesznek valamelyik emeleti balkónon vagy egy földszinti lakás bejárata mellett.

Nápoly szereti a kalitkába zárt madarakat. Némelyik lakásban öt-hat madár is ugrál, billeg, tollászkodik a kalitkákban. Főleg ott látják őket szívesen,

ahol az a nép lakik, amely még ismerte a századeleji életet. Egy alkalommal ezer kanárival utaztam Rómától Nápolyig. A madár-truppal a Termini perrónján találkoztam. Ők is a nápolyi vonatra vártak, mint én. De ők dobozba voltak zárva. Hatan utaztak egy « fülkében », melyen apró lyukak voltak vágva. Időnkint ki is nézegettek rajtuk, aztán visszahúzták nyakukat és tovább folytatták társalgásukat. Mi utasok ott álltunk a garmadába rakott dobozok körül és hallgattuk az ingyenes térzenét.

Ahol madarat árusítanak, ott legtöbbször aranyhal is akad. De nem az a szép, ahol a halak tucatjával uszkálnak a medencében, csupán a kiárusítást várva. Az az akvárium szép, amelyben néhány hal megfelelő környezetben éli világát. Pl. a keskeny üvegdoboz vízbemerült tájat ábrázol. Görög templomrom áll a homokon zöld majolikából, közelében néhány csigaház, lengő vizinövények, melyeket csak a víz tart egyenesen. A templom oszlopai közt apró halak úsznak lassan, tétován, benéznek a csigaházakba és átfutnak hirtelen mozdulattal a liget levelei között. Megállnak valahol és egy percre az élet is megáll a kis « Atlantisz »-ban. Az egyik üzlet falba illeszthető medencéket árusít, még keret is tehető az üveglap elé úgy, hogy kivilágítható mozgókép lesz a vízi csendéletből. Piros páfrányok, zöld algák, sárga sziklák közt fátyolhalak lejtenek és a színes háterek előtt vonulnak el mindig váltva a színkontrasztot, míg hirtelen elvesznek valahol az algaerdőben.

Nem volnánk Nápolyban, ha utcán is nem lehetne aranyhalat kapni. A Múzeum közelében lefelé

haladva a Piazza Dante felé, ahol limonádét mérnek, aranyhal is kapható. A narancs- és citromfürtök között gömbalakú kristályedényekben úszkálnak a vendég feje fölött a piros halak. S mikor a kliens az italt felhajtja, szeme feltétlenül találkozik a halakkal. Cellofánzacskóban viheti őket haza. Csak éppen letenni nem lehet a zacskót útközben, mert akkor kifolyik a víz és szárazon marad a hal. Ahogy a gyerekek sietnek az utcán hazafelé a narancsosnál vett aranyhallal, azt hihetné az ember, hogy a halacska a levegőben úszik, mert első odapillantásra nem látszik sem az edény, sem a víz. Csak a levegőben úszó hal kiséri titokzatos módon a futó gyereket, mint a piros léggömb abban a szép francia filmben a szőke fiút Párizs sikátorain.

A Spaccanapolin sok ékszerüzlet van, de idegenek ott nem vásárolnak. Azt a holmit akárhol meg lehet kapni. Az igazibb nápolyi ékszert a Calabritto meg a Plebiscito körül árusítják. És főleg Caprin. Olcsó kiadásban minden ajándék-bolt tart belőlük. Kínálják őket Pompeji kapui előtt, sőt a nagy szállodák környékén is. Ezek azok a korall-apróságok, amelyeket a pompeji országút mentén Portici, Torre Annunziata és Torre del Greco műhelyeiben készítenek a Sziciliából, Sardegnából és a marokkói partokról származó korallból és kagylókból. A korallékszerüzletek vagy a nagy műhelyek vitrinjeiben aztán látható, hogy ügyesség és fantázia mit varázsolnak elő a korallállatok mészkőtelepeiből. A bársonyon ott hevernek a kisebb-nagyobb darabok: hosszúkás vércseppek, melyekből függő lesz, eper-

vagy málnaalakú korallok, melyeknek mélyedéseibe arany- vagy ezüstvirágok vannak beültetve, olvasók, keresztek, gyöngysorok, füzérek vékony korallágakból, gyűrűk, virágok, rozetták, kicsi őzek, apró elefántok, meg aztán finoman csiszolt darabok, melyekből ezüstbe foglalva násfák, brosok, szelencék lesznek. Kagylóhéjból készülnek a kámeák kecses rajzú mitológiai jelenetekkel vagy fejekkel, Madonnával. Nagyítólencse alá lehet őket tenni, ha valaki élvezni akarja a munka tökéletességét. A szebb korallágak megmaradnak eredeti alakjukban. Alapzatba kerülnek mint « fák » vagy ágak, melyeken arany- vagy ezüstvirágok rügyeznek. Szépek a korallok úgy is, ahogy a tenger megformálta őket. Maga a korallkirakat is a tengert idézi: a csendet, ahol kifejlődtek a vizek derengő homályában, olyan környezetben, ahogy azt a nápolyi *Acquario* bemutatja.

Korallból készül a *cornetto* is, a nápolyiak talizmánja, mely mindig jó, ha kéznél van. A cornetto kis egyenes szarvalakú zsuzsu, amely valamikor óraláncon fityegett, de ma pénztárcában is jó helyen van. Be lehet tenni a retikülbe is. A cornetto látható autók szélvédő üvegje mögött is a Szent Antal képe mellett, vagy a gyümölcsös boltjának bejáratában (a Madonna képe a helyiség mélyén van kivilágítva). A cipőtisztító a kliens számára kikészített szék alá kötözi, még kis patkó is tartozik hozzá. Főleg itt a Via Forián, a temetések utcáján hasznos dolog a talizmán. Amíg a temetési menet elvonul, jó azt kézben tartani, mert bár Nápolyban is tudják, hogy « halál ellen nincs orvosság », de a dolog sohasem

sürgős, s a *cornetto* talán éppen a határidő kitolásában segíthet.

Nápolyban a játékszert is az utcán árusítják pulton vagy magán az aszfalton. A fal mellől apró hölgyek futnak a járókelők lába elé s hirtelen, zökkenő mozdulattal megállnak. Aranyhajú babák ülnek sorban egy rádióüzlet kirakata alatt. Macskák futnak az egér után és nagyot hemperegnek. Egy ember kezében matróz kúszik a kifeszített fonálon felfelé, majolikalapról drótlábú sáskák ugranak fel méteres magasságba. Kirakatok üveglapján egér kúszik lassú mozgással. Mindezek csak a járda játékszenzációi, filléres dolgok. A komplikáltabb játékcsodák pultokon vannak kirakva. Ezek a mechanikai játékok azonban áldozatul esnek a divatnak. Pár hónapig élnek, aztán mást kell kitalálni, mert nem lehet « játszani » velük, csak nézni, hogy mit « tudnak ». Aztán hamarosan elromlanak és vége a szórakozásnak. Nekünk valók, nem a gyerekeknek.

Vannak azonban örökéletű játékok, egyszerűek, soha meg nem unhatók. Ilyen a léggömb. Kinek ne tartozna távoli emlékeihez legalább egy léggömbélmény? Szomorú vagy kellemes. Az én első léggömbemlékem szomorú. Még ma is élénken emlékszem rá, pedig azóta jó ötvenöt év mult el. A gellérthegyi búcsúról mentünk haza konflison. Én szüleimmel szemben a kisülésen ültem és kezemben tartottam a léggömböt. Tetszett nekem, ahogy ide-oda mozgott. Segítették ebben az esti szellő meg a kocsi is, amely lassan, döcögősen gördült a budai kövezeten. Egyszer aztán a gömb túl közel került apám égő szivarjához

és szétpukkadt. A sötét éjnél is sötétebb lett körülöttem a világ. Hiába volt mellettem egy csomag mézeskalács, hiába volt az « olvasó » a nyakamban piros meg sárgaszínű cukros tésztából, nem vigasztalt meg egyik sem a léggömb halálláért. Még az aranybögre sem, melyre rá volt írva, hogy « Emlék ». A szép léggömbből csupán egy összetöpörödött kis bőrdarab maradt a spárga végén, amit nem is mertem eldobni, mintha igazi holttest lett volna.

Hiába találtak fel azóta sokféle játékot, a léggömbös ember ma sem vesztett varázsából. Mikor végigmegy az utcán, minden gyerek felnéz a lassan úszó színes léggömbfürtre. Mindegyik szép, ami ebben a furcsa együttesben gomolyog: a kerekek, a hosszúkásak, meg azok is, melyek kacsához vagy macskához hasonlítanak és ki is vannak így festve vonalakkal. Egy ilyet zsinóron tartani az élvezetek-élvezete.

Legszebbek azok a játékkirakatok, melyek legjobban vonzzák a gyerekeket. Nos hát a Via Forián ilyen is látható. Ez egy mozgó játékbolt. Az árus egy vesszőfonatos régi babakocsiba néhány lécet erősített bele. A keret mint egy megfordított trapéz áll a magasban a kocsi fölött. A lécek között madzag van kifeszítve és erre a furcsa lantra vannak aggatva a játékszerek: babák, autók, madarak, bohóc, csörgők, nyulak, kocsik, vödrök, szélmalmok forgó kerékkel, zászlók, melyek akkor is « lobognak », mikor szél nem fúj, labdák, lampionok. Mindez a portéka színes: pirosak, kékek, zöldek, sárgák, narancsszínűek vagy tarkák.

S mikor megindul a bolt, a játékok is mozognak, himbálódznak, összeütődnek, finom hangot adnak,

mintha csillárok üveglemezei koccannának össze. A mamák, akik kocsiban tolják a kisbabákat, vagy szépen felöltöztetve kalaposan, kis kabátkába bujtatva hordják karjukon a bambinót vagy bambinát, megállítják egy pillanatra a csodálatos boltot. De megáll az magától is, mert a kopottruhás ember, aki tolja a babakocsit, bizonyára álruhában járó angyal. És ilyenkor a kis emberke odanéz a színes trapézra, szemével, arcával, egész lényével odafordul a mozgó mennyország felé. Szemébe több öntudat gyűlik. Élmény neki az utcai játékosbolt. Talán az első, amire emlékezni fog életében.

Akik a játékokat kitalálják és csinálják, az emberiség jótevői, de azok is, akik árusítják őket. Szebbé teszik a várost, boldogabbá teszik a felnőtteket és örömet szereznek a gyermekeknek. (Nem tudom biztosan, hogy ez utóbbi kettő közül melyiket kell előbb említeni.)

A NÁPOLYI KONYHA ÜNNEPEI ÉS HÉTKÖZNAPJAI

Egy országban utazva el lehet kerülni a múzeumokat, ha valakit nem érdekelnek a « régiségek ». A hegyekre sem kell felmennie annak, aki nem akar. De a konyháról tudomást nem szerezni, ezt nem lehetne büntetlenül megcselekedni.

Ha pedig valakinek « mindegy, hogy mit eszik », akkor az élmények egy részéről eleve lemondott és kevésbbé fogja megismerni a vendéglátó nációt. Mert

a konyha nem csupán a táplálkozás kérdése, hanem a nemzeti géniusz egy sajátos megnyilatkozása.

A konyhával való találkozást nem kell keresni, jelentkezik az magától is. Elegendő egy sétát tenni és rögtön feltünnek a meienktől eltérő ennivalók. Ott lógnak sorjában a csemegeüzletek bejárata fölött a hosszú, buzogány alakú vagy kantalup dinnye formájú, barázdált oldalú sajtok. Ez a nápolyiak kedvelt sajtja, a *provolone*. Van belőle « dolce » és « picante », édes és csípős. A minősítés relativ, mert nekünk még a « dolce » is csípős lehet. Bizonyos, hogy jó borkorcsolya. Izlik hozzá az *Ischia* vagy a *Vesuvio*.

A fehér túrófélék, melyek bőven vannak minden *salumeria* kirakatában, mind bivalytej készítmények: a *ricotta*, a *mozzarella* és a *fior di latte*. A *ricotta*, ha friss, tejfeles túró ízű kellemes étel. A nápolyiak csemegének eszik cukorral, vagy süteményt töltenek vele, mi hagymát kívánunk hozzá otthoni ízlés szerint. A másik két tejtermék kissé rágósabb fél-sajt. A *mozzarella* kirántható s így igen kívánatos fogás. Húst helyettesít.

Lehetetlen észre nem venni a sokféle száraztésztát, amit a nápolyi összefoglaló névvel *pasta*-nak nevez. Van hosszabb, rövidebb, vastagabb, vékonyabb, síma és hullámos, csigaalakú, szalagformájú, spirálszerűen csavarodó vagy gombolyagba merevített, összesen vagy kétszázféle. Mind külön névvel jelölve. A *spaghetti, maccheroni, vermicelli* csak a legismertebbek.

A boltok előtt szoktak levegőzni a szalámik és kolbászfélék. Alattuk mint diadalkapu alatt lép be

a boltba a kliens. Ezek a húskészítmények minket nem nagyon szoktak kielégíteni. Nem elég ízesek, hiányzik belőlük a paprika, a fokhagyma. Inkább szárítva vannak, mint érlelve vagy füstölve. De a *salame napoletano* megközelíti a mi nyári szalámink ízét.

A pizzeriák körül mindig láthatók táplálkozó emberek. Pizzát esznek, egyszerűt vagy mozzarellával töltöttet. Vagy egyéb olajban sült dolog van a kezükben, melyeknek anyaga rízs, krumpli, sajt, paradicsom, héring és spagetti különféle keveréke.

Nápolyban az élelmiszerüzletek dominálnak, a lacikonyhák, csemegeüzletek, a lángossütődék, cukrászdák, vendéglők, boros üzletek, a gyümölcs- és zöldségárusító helyek. És mindig kéznél van egy kioszk, ahol inni lehet, egy bár, ahonnan kávéillat áramlik, vagy egy utcán álló fagylaltosszekrény. Még trafikok előtt is. Aztán teli az utca a sok kis kocsival, pulttal, asztallal, ahol ropogtatni- vagy szopogatnivalót adnak.

Ez itt a hagyomány. Hiszen Lucullus városában vagyunk, aki itt Neapolisban rendezte híres lakomáit. Főhadiszállása a kis szigeten volt a Via Partenopéval szemben, ahol most luxusvendéglők várják az idegeneket minden jóval és népi zenével. Az ókori inyencnek kilátóvillája is volt a Pizzofalconén, a Chiatamone-i forrást a domb alatt ma is Lucullus-forrásának nevezik. Az inyesmester Baiában üdülő barátait a fürdő közelében épült levegős terraszvillájában látta vendégül.

Az idegen, aki egész délelőtt járt és jól kisétálta magát, egy ilyen « lucullusi » éttermet szemel ki

magának a tengerparton és betér a terraszos helyre « nápolyi » ebédet enni. Minthogy már előzőleg megnézte a Baedekerben a helyi specialitások jegyzékét, most már az étlap különös tanulmányozása nélkül is tud választani a *vermicelli alle vongole*, a *zuppa di pesce* és a *ravioli* között. (A szépenhangzó szavak mögött a következő dolgok rejtőznek: spagetti tengeri kagyló belével, halleves, tüdőstáska mártással.) A jó bevezetés után megeszik egy fél csirkét, a pincér tanácsára esetleg megkóstolja a *mozzarella in carrozza* nevű nápolyi különlegességet, iszik *Capri bianco*-t, vagy *Ischia rosso*-t, desszertnek pedig likőrrel megöntözött *zuppa inglese*-t kanalaz fel a kistányérról. Majd « egyszer vagyunk Nápolyban » sóhajtással kifizeti a számlát és megállapítja, hogy Nápolyban jól lehet enni. Sőt egy kicsit ezt úgy gondolja, hogy a *nápolyiak* élnek ilyen jól. Hát élhetnének így is, ha négyszer-ötször annyit tudnának megkeresni, mint amennyit tényleg megkeresnek.

A valóság azonban az, hogy Nápolyban a koszt Philemon és Baucis ideje óta nem sokat változott. (Amióta Nápolyban vagyok, erősen hiszem, hogy kosztja szerint ez az ókori házaspár idevalósi volt.) Aki még vissza tud emlékezni Ovidius e bájos elbeszélésére, az tudni fogja, hogy a két jámbor öreg mivel vendégelte meg a házába betérő isteneket. Fűféléket, salátaféléket adtak nekik, melyek ma is itt vannak a nápolyi piacon: a cikória, az articsóka, a spenót, a káposzta, a celler meg az a három-négyféle tarack és gyermekláncfűszerű « gyomnövény », mit a nápolyiak sok munkával megtisztítanak, azután vízben megfőznek és olajjal leöntve esznek. Nem

tudom kitalálni, hogy mit élveznek rajta és hogy miért dícsérik. És elég sokat fizetnek értük.

Azután *latticini*-t kaptak Philemonék vendégei, tejtermékeket, melyeket szintén megtalálunk Nápolyban. A gyümölcsök is megvannak pl. a mézben áztatott füge dióval, mandulával megdugdosva. Ovidius még füstölt húst is emleget. Ez ma ritkaság, nem lévén a városban hely és lehetőség a füstölésre. Helyette halat vagy szalámit eszik a nápolyi. De ez nem mindennapos étel.

Ha nem a vendéglők étlapját nézzük, hanem a sikátorokon megyünk végig délidőben, akkor látni fogjuk, hogy Ovidius hosszú időre megírta a nápolyi házikoszt menüjét, csak a *pastasciutta*-ról feledkezett meg.

Aki hiteltérdemlően akar beszélni a nápolyi konyháról, annak a vendeglői menükártyán kívül a házias főzést is ismernie kell. Tapasztalatnak megér ez is annyit, mint akármelyik « ristorante caratteristico » konyhájával megismerkedni.

Mikor a nápolyi házikosztot eszem, bizony nem egyszer eszembe juthat az Aesopus meséje a róka meg a gólya bankettjéről, ahol meghívás és viszontmeghívás történt, de a meghívott mindig éhen maradt, mert a házigazda mindig csak önmagára gondolt.

Igy vagyok én nem egyszer a nápolyiak kosztjával. Mert ugyan minek örüljön a szegény középeurópai ember azon a vacsorán, ahol először bimbózószárú cikóriát szolgálnak vízben megfőzve, olajjal leöntve s még egy darab citrommal is kedveskednek hozzá? Az ember mit tehet, megeszi az orvosságízű

keserű füvet s közben azzal vigasztalja magát, hogy talán jót tesz. Aztán hal következik vízben megfőzve paradicsomhéjjal díszítve s ugyancsak olajjal leöntve. Mindez a halcsendélet két fenyőtoboz közé rakva. A fenyőtoboz neve *carciofo*, azaz articsóka. Titok marad számomra mindig, hogy mi a jó ezen a pikkelyes termésen, és hogy miért nem lehet ízesen elkészíteni. Levelenkint szopogatják. Türelemjátéknak igen jó. Közben műsoron kívüli számként fölszeletelt nagy citromot adnak. A citrom nem a közönséges citrom. Vastag héja van, a kicsi, húsos, édeskés belső részt bodzabélszerű réteg veszi körül, cédrusillatú. A citromszeletet így héjastól eszik. Végül gyümölcsnek nyers sárgarépát adnak és *finocchio*-t, ami nem más, mint az édeskömény hagymája. Nem rossz és evése érdekes. A hagyma egymásra boruló húsos, vastag, illatos levelei úgy harsognak a fogak alatt, hogy Petőfi « harsogó » harisa sem harsoghatott jobban a pusztán.

Ime egy nápolyi bankett, melyen Philemon egykori vendégei, Jupiter és Mercurius is jól érezhetnék magukat.

A nápolyiak azt mondják, hogy konyhájuk egyszerű, gyorsan elkészíthető ételekből áll. Az előbbi bankett leírása erről mindenkit meggyőzhet. A mi ételeink összetett ízeit, melyek lassú tűzön érnek ki a lábasban, ők nem ismerik. A húst is minden előkészítés nélkül ejtik az olajba, és a fogás percek alatt kész. Sok nyers vagy párolt étel szerepel asztalukon. A nápolyi háziasszonynak nem kell sietnie, akár délben is kezdheti a főzést, hiszen a *vermicelli* is akkor kerül a vízbe, amikor már-már együtt van

a család. Akkor kell a vízből kivenni és felszolgalni, amikor *al dente* stádiumban van a tészta, vagyis kellemes az átharapása. Ha tovább fől, vége van, ízetlen massza lesz belőle.

Ennél tovább tart a pastasciuttára való paradicsommártás elkészítése. A paradicsom a nápolyi konyha főfűszere. Ez kerül a tésztára, a húsra meg a halra is. Ez a generálszósz, mely hivatva van ízt és színt adni az egyébként semleges matériáknak. Nyers paradicsom kerül a leveseikbe is, amitől a *brodo* kissé savanykás ízt kap.

A másik fontos ízesítőjük a citrom. Halra, húsra, hideg zöldségre egyként facsarják, nagy mennyiségben. Sőt isszák is aperitifnek vagy orvosságnak, töményen, pohárnyi mennyiségben lehajtva, cukor nélkül. Az ételek illatosítására minden nápolyi konyhában kéznél van a bazsalikum zöld levele és cellofánzacskóban száraz borsfű és kakukfű összeőrölve. Ezektől lesz a húsféle « jó ».

A nápolyiak főztjeikkel kapcsolatban illatokról is szoktak beszélni. Amire ők gondolnak, csak anyagok illata, nem a készülő étel szaga. A hagyma, fokhagyma, paradicsom, forró olaj és a kakukfű vagy rozmaring szaga még nem konyhaillat. Ezt ők maguk is önkéntelenül elismerik, mert ha én vesevelőt, pörköltet vagy székelygulyást készítek, összeszalad a ház az illatszimfóniát élvezni és a *cucina ungherese* művészetét csodálni. És nézegetik a paprikát, ami itt ismeretlen. Pedig én nem is tudok főzni. Amit csinálok, azt gyermekkori emlékképek alapjan csinálom. Jobban is tudnám, ha

édesanyám nem kergetett volna mindig ki a konyhából.

A nápolyi konyha étrendje nem nagyon változatos s még ebből a *repertoire*-ból is el-eltűnik egyidőre valami. Pl. nyáron nincs disznóhús, sem a nagyon kedvelt *ricotta*. A malachús ízét pedig nem is ismerik, malacot soha nem vágnak. Amit *porchetta* néven árusítanak, az bőröspecsenyének való süldő. Amire legbüszkébbek, az mindig kapható: pizza, halfélék, provolone, szalámi es a *spaghetti*, ami helyett a nápolyi inkább *vermicelli*-t mond.

Vizsgáljunk meg néhányat ezekből a nápolyi konyha « költeményeiből ».

A *vermicelli* finomabb szálú tészta, mint a spaghetti és nem tapad össze. A tanyérban úgy van felpúpozva, mint egy kis Vezuv. A paradicsommártás folyik az oldalán, mint a kráterből kiömlő friss láva. S ha e Vezuv-imitációhoz hozzányulsz a villával, a rakás megmozdul, mintha kígyófészek volna. Minden szálnak külön élete van, ha a szakács jól készítette el a nápolyi konyha e remekét. Mosolyogva kell a vermicellit tálalni, mert ilyesmit valaki elé tenni gyönyörűség. Parmezánt is szórnak a tetejére, de valamikor nem ez volt a fűszere, hanem érett bivalytúró. És ha így van, akkor ki ne gondolna mindjárt a mi brinzás tésztánkra? De annak galuska a matériája.

A *pizza* az olasz lángos. Kenyértésztából készül, kicsit beolajozzák, fokhagyma, mozzarelladarabok kerülnek rá, egy kis paradicsom is. Minálunk ez a zsíros, tejfeles, fokhagymás lángos, de jobban megsütve. Bizonyos, hogy a *pizza* a legősibb ételek közé

tartozik, és eredete arra a korra megy vissza, mikor egyszerűen a tüzes sziklára rakták a tésztamasszát és tetejére a hozzávalót. Ketté hajtva *sandwich* lesz belőle.

Zuppa di pesce - nápolyi halászlé. Két-háromféle halból készül, van benne tintahal is karikára vágva, tengeri kagylók és apró rákok húsos része. Pirított kenyérrel rakják körül a tányért. A leve tartalmas, koncentrált, de hiányoljuk belőle a paprikát. Mindig várni kell rá, mert frissen készül minden rendelésre, mint valamikor a halászlé a promontori halászcsárdában.

Polpo affogato, a saját levében megfőtt polip. Látványos étel. A polipot paradicsommal, petrezselyem zöldjével víz nélkül egy tökéletesen záródó agyagedénybe teszik, s azután ez a gázkamra a tűzre kerül. A fejlődő melegben a polip a magába szítt tengervizet kilöveli s a forró párában megfől. Hogy a feketéből piros színűre változott tengeri szörnyecske ízlik-e vagy sem, az más kérdés, de aki tudja, hogy a polip milyen szívós anyagból van szőve, az elismeri, hogy a nápolyiak még a gumit is meg tudják puhítani. A polipfőző agyagtégely is ősi találmány. A hermetikusan záródó és fütyülő fémlábas a modern technika vívmánya. És lám itt a tengerparton a primitív ember már évezredekkel ezelőtt ismerte a módját, hogy a polipot hogyan lehet puhára főzni. Szava nem volt rá, de tudott « atmoszféra nyomás alatt » főzni. Hasznos volna kutatást végezni és megírni a modern háztartás és konyhatechnika számára a primitív konyha történetét.

Costata alla pizzaiola. Fokhagymán, paradicso-

mon és szagosfüvön párolt marhaborda vagy szelet. Magyarul: kakukfűillatú Eszterházy-rostélyos. A nevében szereplő *pizza*-hoz annyi köze van, hogy ugyanúgy fűszerezik, mint a pizzasütő asszony (pizzaiola) a lángosát.

Sanguinaccio, a nápolyiak farsangi nyalánksága. Ize és színe szerint könnyen összetéveszthető a hecsedlilekvárral. Piskótát mártogatnak bele. Mi is kóstolgatjuk ezt a « gyümölcsízt » addig, amíg nem tudjuk, hogy miből van összeállítva. A *sanguinaccio* receptje: disznóvér, cukor, csokoládépor, fahéj, cédrus és tej. Ahogy leírom, borsódzik a hátam.

Kocsonyát is lehet enni Nápolyban. Körme, orra, füle, bőre bőven van a hentesek kirakatában. A nápolyi kocsonya azonban nekünk csak egy újabb csalódás. A húst megfőzik babérlevéllel, néha ecetet is öntenek a még meleg lébe. Hagyma, fokhagyma, bors nem fől benne. A babérlevél keserű íze érzik csak a kocsonyában. Kár az anyagért.

Nem itélnők meg helyesen és igazságosan a nápolyi konyhát, ha mindenestől szembeállítanók vele a mienket. Mert hát hol is vannak a mi leveseink, levesbevalóink, változatos főtt tésztáink, főzelékeink, feltétjeink, a zamatos húsok, a rétesek és egyéb süteményeink, amelyekért a magyar gazdasszony nem szalad a cukrászdába!

Milyen szegényes ezzel a gazdagsággal szemben a nápolyi konyha és milyen egyhangú. Az év minden napján *pasta*, vagy paradicsommal vagy levesben, ami vízízű. És ez a főétel, a többi csak esetleges járulék. Egy darab túró csemegének számít, a kirántott vagy megfőzött apró halak bankettet jelen-

tenek. Nápolyban nincs éléskamra. Nem is volna mit beletenni. Egy üveg olaj, a só, egy köteg száraztészta meg a paradicsomkonzerv a háziasszony « tartalékja ». A többit naponta meg kell venni. « Befőzés » vagy « ölés » alig ismert fogalmak.

A nápolyi konyha aszkétikus. Alig kell elvenni belőle valamit és máris ott vagyunk a szentek és aszkéták egyszerű asztalánál, amit odahaza a magyar ebédek gazdag fogásaival összehasonlítva emberfölötti hősiességnek tartottunk és mindig megcsodáltunk a délitáliai szentek életében is. Itt a helyszínen aztán látjuk, hogy a nápolyi egyszerű ember konyhája és a szentek asztala nincsenek messzi egymástól. A nápolyinak nem igénye sem a jóízű étel, sem a bőséges étkezés, sem a változatos konyha.

A nápolyi konyha egyszerű, az ősi primitív időkre emlékeztet, amikor a konyha egy kőlap volt meg egy üst. Ma is ilyenféle a nápolyi családok konyhája. Legfontosabb darabja a kis takaréktűzhely, amit oda állít a gazdasszony, ahol éppen hely van rá, bent a szobában, vagy kint az utcán az ajtó közelében. S ezen a kis bádogkészségen, ami nálunk legfeljebb gesztenyesütésre volna alkalmas, készül a nagy család ebédje. A konyhafelszerelés elfér egy zugban, vagy nem is látható sehol.

Az áruházakban természetesen konyhafelszerelési cikkek is kaphatók. Érdemes ezekhez a pultokhoz is elnézni, mert ami ott ki van rakva, világot vet a nápolyi konyha titkaira. Látok én ott sodrófát is, aminek itt *mattarello* a neve. Ugyan mit csinál ezzel a szerszámmal a nápolyi gazdasszony, aki minden tésztát készen vesz a boltban? A pizzához nem

kell sodrófa, a süteményt a cukrász árusítja. Én csak filmen láttam olasz gazdasszony kezében sodrófát, és a darabban megszemélyesített temperamentumos talján menyecske ugyancsak tudta, hogy a *mattarello* nemcsak a « spaghetti alla chitarra » leveleinek kisodrására használható. De áruházakban járva sohasem láttam, hogy valamelyik helybeli amazon felemelt volna az árusító asztalról egy ilyen háztartási eszközt. A szomszédos bazárban a közelmultban egyetlen sodrófa kelt el egészen biztosan, azt is én vettem meg. Mert rájöttem, hogy a nápolyi « rejnikben » nemcsak pizzát meg *pasta frolla*-t lehet sütni, megsül ott a tepertőspogácsa meg az almáspite is. Ezeknek az elkészítéséhez pedig szükségem van sodrófára.

AZ ÖBÖL

Nápoly, te a mérhetetlen ég alatt örökké
kitártan dobogó emberi szív, elysiumi hely!

Shelley

Nápoly Itália dicsősége, de ékessége
a nagyvilágnak is, mert a sok város
között nem akad még egy másik, mely
a földkerekséget annyira megszépíti.

Cervantes

CAMPI FLEGREI

A síron túli lét küszöbén

A címben írt két szó jelentése *lángoló mezők.* Igy nevezték a betelepült görögök azt a területet, mely a mai Bagnoli-Agnano vonalán kezdődik és nyugati határai Cuma, Miseno, Procida és Ischia.

Az elnevezés találó, mert a föld hasadékaiból itt emberemlékezet óta párák törtek elő, a partokon és a hegyek lábánál melegvízű források buzogtak, lesüppedt kráterek fenekén fekete iszap fortyogott és tűzhányók oldalán mindennapos látvány volt az élő láva megjelenése. Ez a táj nem volt közönséges föld: a titokzatos és megfoghatatlan itt az ember közelébe jött. Nem lehetett vele nem találkozni.

Szent ligetek, tavak, tűzhányók, füstölgő sziklák, lelkek, jelenések, hegyek oldalába vágott szentélyek, barlangok, homályos értelmű jóslatok beszéltek a « lángoló » mezőkön az antik embernek a síron túli világról. A táj lehelte magából a titokzatosságot.

Ebben a környezetben aztán egy másfajta élet is elkezdődött. Városok keletkeztek, bazilikák és villák épültek a dombokon. Az élet mozgalmassá vált és fényűzővé: kereskedők pénze és a birodalom katonai ereje sűrűsödött össze a szent helyek körül. És évszázadokon át a római történelem legnagyobbjai adtak egymásnak találkozót ezeken a partokon. Ide jöttek élni, gondolkozni, alkotni vagy terveket szőni. Rómán kívül nincs a birodalomnak még egy helye, ahol annyi konzul, hadvezér, diktátor, császár, költő, író, gondolkodó, gazdasági vagy technikai szakem-

ber érezte volna magát otthon, mint azon a kis darab földön, mely Pozzuoli és Miseno között húzódik az öböl mentén.

Ma a táj megtépázva áll előttünk, a vulkánok kialudtak, a források nagy részének vize elapadt, a domboldalak növényzetét a málló tufa pora lepi. A partokon szétszórva kis városok és magányos romok váltakoznak. Az élet súlypontja eltolódott innen Nápoly felé.

A Vezuv alatti városok halála gyors volt. A pompeji síkságra napok alatt ráborult a hamuból és lávaiszapból szőtt szemfedél, itt a Campi Flegrein a haldoklás évszázadokig tartott. De a hely, a csúcsok, a tenger, a partvonal ma is megvannak és a romok varázsa talán jobban megragadja a lelket, mint egykor az új épületek pompája.

A Campi Flegrei multjáról a történelem fontos lapjai beszélnek, és azok a tüzek, melyek itt lobogtak a vulkánok körül, vagy más módon világítottak Cuma egén, még ma sem aludtak ki teljesen. A geológiai és a történeti mult ma is együtt hatnak ezen a tájon és a látogató nem vonhatja ki magát egyiknek hatása alól sem. Mindennapos eset, hogy aki vakációját töltő túristaként lép be a Campi Flegrei övezetébe, romokon és elbűvölő tájakon kívül egyébbel is találkozik ott, és megrendült lélekkel zarándokként folytatja útját a mult beszédes stációi között.

« Crypta Neapolitana » - Vergilius sírja

A Campi Flegreinek megvan a maga külön bejárata, egy római alagút, a Crypta Neapolitana és mel-

lette egy emlékeztető jel, a Vergilius sírja. Voltaképpen mind a két ránkmaradt régiség csak jelkép, mert a Tomba di Virgilio talán nem is Vergilius sírja, a kétezeréves alagút pedig beomlott, nem használható. Emlékké vált. Idők folyamán változtattak is rajta többször, mai alakjában nem is ismerne rá Cocceius, Augustus császár mérnöke, aki a maga idejében nagyon fontos földalatti utat tervezte Neapolis és Puteoli között a közlekedés meggyorsítására.

Az alagút nem volt nagyon széles, két szembejövő szekér éppen csak elfért egymás mellett benne, ha a kocsisok ügyesek voltak. Magas sem volt a *crypta*, alacsonyabb részein három, levegősebb szakaszain hat méter volt a boltozat magassága. Sötét sem volt teljesen a földalatti út. Cocceius világító ablakokat vágatott a hegybe, hogy legalább halvány fény szűrönközzék le felülről. A hosszú világító aknák azonban néha felmondták a szolgálatot, beomlottak, bedugultak. Ma már nyomuk sem található. Az alagút forgalma nagy volt, a nap bizonyos szakában meg is torlódtak a szekerek a két bejárat előtt. Feltételezhető, hogy kiáltozó kocsisokon és hajcsárokon kívül « forgalmi rendőrök » is próbáltak rendet teremteni a sorukra váró szekerek, lovasok és gyalogjárók között.

Mert az átjutás nem volt egyszerű és egyhamar elfeledhető élmény. *Seneca* egyik levele mint valami friss riport számol be a saját tapasztalatáról. A római filozófus Neapolisba igyekezett, de már Baiában leszáll a hajóról s a parti sáros utakon vergődik célja felé. Meg is bánta már, hogy odahagyta a hajó himbálódzó, de mégis csak biztos és tiszta fedélzetét,

mikor végre elér az alagút bejáratához. Azonban a hadd-el-hadd még csak most kezdődik! Levelében ezt így írja le: « Nincs a világon még egy olyan hosszú börtön, mint ez az alagút, nincsenek nyomorúságosabban égő fáklyák, mint azok, amelyeket az emberek itt maguk előtt visznek, nem azért, hogy a sötétben világosítsanak, hanem hogy egymás arcát láthassák. Da ha volna is némi világosság az alagútban, nem lehetne látni a por miatt, amely oly sűrű és annyira kellemetlen, hogy még a szabadban is lehetetlenné tenné a látást. Mit mondhatnék még egyebet arról a helyről, ahol a levegő sem mozdul és a fölkavart por azokra száll vissza, akik lábukkal a padlózatról fölverték? » (Epist., 57, I.)

Aki járt már a Campi Flegrei tufakőzetének tapadós, nehéz porában a Lago d'Averno szőlői közt vagy a cumai mezőkön, annak fogalma lehet arról, hogy Seneca és társai milyen állapotban kerültek ismét napvilágra a Crypta Neapolitana túlsó felén *Vergilius sírja* közelében.

Mert Vergiliust a hagyomány szerint itt temették el Nápolyban a Puteoliba vezető út mellett az első és második mérföldkő között. A választás helyes volt mind a várost, mind a helyet illetőleg.

Vergilius nem itt született, de élete fontos szakaszait töltötte Parthenope városában. Itt tanult, később pedig itt írta a *Georgica* négy könyvét, melyekből Campania mezőinek illata árad. És az *Aeneis* is sokat köszönhet a nápolyi tájaknak. A hatodik ének a Campi Flegrei helyein játszódik. Cuma, a Lago d'Averno, a barlangok, Miseno mind benne vannak a versekben, s az akkor még valóban füstölgő

és lángoló mezők kézzelfoghatóvá tették Vergilius számára a sírontúli élettel való kapcsolatot.

Meg aztán Vergilius nemcsak lelkileg tartozott Parthenopéhoz. Kis földje és villája is volt a puteoli úton, érthető, hogy sírját is itt jelölték ki barátai.

A régi római alagút bejáratánál ma is áll egy *columbarium*, kerek, magas, kemencealakú temetkezőhely, melyet évszázadok óta Vergilius sírjának tartanak. De régi a kételkedés is, mely a tíz hamvveder számára készült sír hitelességét kétségbevonja. Nagy volna a sír egyetlen ember számára, — mondották a mult században, és a tudós kételkedés pár száz méterrel távolabb, a Villa Comunale fái alatt egy tempiettót építtetett, melynek helye pontosaban megfelel a régiektől megállapított első és második mérföld közötti távolságnak. De a tempiettóval senki sem törődik. A parkban játszó gyerekek köveket dobálnak be a rácson és a kamra közepén álló szobor körül fagylaltosdobozok színes papírjai hevernek. A helyiséget időnkint kitakarítják és oszlopos homlokzatát kimeszelik. Aztán újra elfelejtik.

Mert « Vergilius sírja » nem itt van, hanem a mergellinai templom mögött a posillipói hegyoldal sárga falának szögletében. Akár ide volt temetve Vergilius, akár nem, a sír « hitelességét » a hagyomány elfogadta. A hely szép és méltó Vergilius emlékéhez. Gondozott kertbe lépünk be és kanyargó úton megyünk fel a *columbarium* tornyához. A kis parkban a vergiliusi flóra képviselői fogadnak: oleanderfák, rózsa, babér, borostyán és a mindig zöld *ilex*.

A sír négyszögletes alapzatát sűrűn befutotta

az örökzöld, csak fent a magasban látszik szabadon a kerek torony, ahol a hamvvedrek fülkéi vannak. Lépcsőn kell oda felmenni a falat borító lila virágok fürtjei között. A sírkamra fülkéi üresen állnak, a falakon nevek bekarcolva vagy színes ceruzával írva. Látogatók szokásos emlékei. A kamra közepén egy *tripodos*, azaz « kandeláber » égő láng részére. Most mezei füvek illatoznak benne. Két elszáradt babérkoszorú van nekitámasztva. Az egyiken szalag, azt Vergilius földiei, a mantuaiak hozták, akik minden évben egyszer ellátogatnak ide.

A columbarium erkélyéről kilátás nyílik Nápolyra, a Vomero új házakkal beépült oldalára és az öbölre. A sír mellett a régi alagút sötét nyílása, előtte tilalomtábla, mely omló kövek veszélyére figyelmeztet. A kertben csend, csak a két kertész ollójának csattogása hallatszik, a feljáró út örökzöld sövényét nyírják. Lent az utcán a közeli fuorigrottai alagút forgalma dübörög.

Nagyon megváltozott a Via Puteolana környéke azóta, hogy Vergilius csontjait idehozták. Talán csak a Posillipo fala maradt meg a réginek sárga szikláival, porosodó kaktuszokkal és rekettye-bokrokkal. De a fal is csak részben a régi, mert már oda is italokat és édességeket reklámozó óriási hirdetőtáblák kerültek.

Pozzuoli

Pozzuoli (a görög-római időkben Puteoli) ma csendes kis város a nápoly-római országút mellett. De nem kihalt hely, ahol élet nélkül folynak az év eseménytelen napjai. Mint az olasz városokban min-

denütt, a helybeliek itt is elüldögélnek a móló körül, a parkokban meg a tereken a bárok előtt, de nem unalomból, hanem hogy nézzék a körülöttük folyó életet. Mert a mólóról hajók indulnak a szigetek felé, halászok kötnek ki a zsákmánnyal, helyi vonatok robognak át a városon sok néppel, és idegenek is jönnek ide autón. Ki a Solfatara előtt száll le, ki az amfiteátrum bejáratának kerülve. Van olyan is, aki csak a várost nézi a magasan futó országút felől. Mert Pozzuoli sűrűn épült házaival ma is szép, és szép a környéke is, a formás öböl, meg amit körülötte lehet látni Misenótól Ischiáig és a Posillipo meredeken vízbe hulló fokáig.

Mindez azonban csak a romja annak az életnek, ami kétezer évvel ezelőtt folyt itt, mikor Puteoli először Cuma, majd a távolabbi Róma kikötővárosa volt. Nem akadt még egy olyan kikötő az itáliai partokon, mint a messzi országokban is híres campaniai kereskedőváros. Hosszú mólója mentén az akkori világ mindenféle hajói horgonyoztak. Görög filozófusok és írók, keleti vallások papjai és sok nyelven beszélő kalmárok szálltak itt partra. És a messziről jövő hajókon nemcsak görögök, zsidók és egyiptomiak érkeztek ide, hanem keresztények is Antiochiából és a kisázsiai partokról.

A város tele volt monumentális épületekkel. Ezt nemcsak a megmaradt romok igazolják, hanem bizonyos ábrázolások is, melyek a régi időben a képeslevelezőlapokat pótolták. A Puteoliba érkező turista is vihetett magával emléket, mely a város « nevezetességeit » örökítette meg számára. Ezek a souvenirek vázák voltak, melyek oldalán szalag formá-

ban futott a kép. (A vázák szerény utódai a bucsújáróhelyeken kapható emlékbögrék.) Az ábrázolt épületek mellé még egy magyarázó szó is jutott rendszerint. A vázák néha nagyon messze kerültek Puteolitól; a megmaradt darabok most múzeumok ritkaságai. Leghíresebb és legteljesebb az odomirai váza « látképe » Portugáliában.

A váza készítőjét főleg a kikötő érdekelte. Ezt részletezi legjobban, és méltán. Mert a tengerbe épített, alacsony íveken nyugvó mólók teljes hossza 372 méter volt. Szélességük is igen jelentős, tizenöt méter. A tizennyolcadik században készült metszeteken még jól láthatók ezek a széles, vízből kiemelkedő kőpadok, házak is épültek rájuk. De ma már a víz alá merítette őket a Pozzuoli-öbölben észlelhető geológiai jelenség, a talajkéreg állandó mozgása, a *bradisismo*. Velük együtt víz alá került minden, amit az odomirai váza a kikötő berendezéséből ábrázol: a diadalív, a szobrokat tartó oszlopok, a fárosz és a rakodópart oszlopcsarnoka is.

Mindezek valóban léteztek, nemcsak a rajzoló találta ki őket, hogy a váza oldalán a helyet kitöltse. A Puteoliban megforduló íróemberek nem feledkeznek meg dícsérni őket. Levelekben, versekben, rétori művekben történnek utalások a kikötő műveire, melyek maradványai még ma is látszanak a víz alatt.

Megvan azonban még a tengerpart közelében az ú.n. *Serapium*, ami nem más, mint a régi Puteoli egyik fedett vásárcsarnoka, piac és bazár egyszerre. Az épület teteje beomlott, eltünt az emeleti rész is. Nem maradt meg belőle más, csak az alapépítmény és néhány oszlop a sokból, melyek a tetőzetet és az

emeletet tartották. A bradisismo ezt a megmaradt részt is víz alá süllyesztette s ma a három nagy oszlop körül csak rövid márványcsonkok állnak ki a tóvá változott piac vízéből.

Ha a vizet a medencéből kiszivattyúzzák, a rom képe megváltozik, de nem lesz szebb. Újabb oszlopcsonkok jelennek meg a térségen és az egykori piac maradványa most római bazilika romjához hasonlít. A víz azonban újra előtör a forrásokból és hangulatosabbá teszi a helyet. Mert a felszínen úszó algák vagy békanyálszerű vízinövények a tavirózsa leveléhez hasonló foltokba tömörülnek és egyiptomias jelleget adnak az elmerült romnak. Mikor este reflektorok fénye esik a kimagasodó oszlopokra meg a parton álló néhány pálma derekára, valahol keleten képzeljük magunkat és egyszerre idegenül hangzik az olasz fagylaltosok kiáltozása meg a tér túlsó szélén robogó cumai kisvasút zakatolása.

Egy szép amfiteátrum

A zajos kikötői negyedek fölött egy másik Puteoli épült. Itt laktak a kereskedők, akik a dombokról hajóikat is láthatták és itt voltak a patriciusok házai is kertekkel, terraszokkal. Ide várták vendégeiket Rómából vagy a szomszédos Baiából. Ezen a városrészen futottak át a főbb utak és itt épültek a város szórakozóhelyei is, a színházak és amfiteátrumok.

Két amfiteátrum is volt Puteoliban, egy régebbi alsó építmények nélkül és egy újabb nagyobb,

süllyesztőkkel, az aréna alatt helyiségekkel, folyosókkal, színházi gépezetekkel.

Pozzuoli polgárai büszkék voltak az új amfiteátrumra, mely rangban a harmadik volt Itália színházai között, tehát mindjárt a Colosseum és a capuai színház után következett. Egyidőben épült a római körszínházzal, de nem Vespasianus császár rendeletéből, hanem a puteoli polgárok költségén, amit a magisztrátus nem is titkolt s a színházban több helyen elhelyezett táblán tudatott az utókorral.

A színház még a római Colosseum megismerése után is mond újat és meglepőt a látogatónak. A felső építmény nem maradt meg oly szépen, mint a Vespasianus színházában, de nincs még egy római amfiteátrum, melynek alagsora annyira érintetlenül maradt volna ránk, mint a puteoli színházé.

Római maradványról lévén szó, története röviden ugyanaz, mint a többié. A birodalom bukása után gazdátlanul maradt, ami szép volt benne, azt széthordták, ami megmaradt belőle, azt betemette a homok és a törmelék. Végül a romra rátelepedett a környezet flórája, és az egykori színházból, ahol gladiátorok és keresztények néztek szembe a halállal, gondozatlan nagy sírdomb lett.

A mult század elején kezdtek hozzá a feltáráshoz. Annakidején pár évig tartott a színház építése, de szünetekkel száz évbe telt a rom kiásása. Mint ahogy évszázadokig tartott a szobrokkal, oszlopokkal tele amfiteátrum fosztogatása is. Ma újra előttünk áll az épület, vagy csak a váza oleanderrel, ciprusokkal, tölgycserjékkel körülültetve, mintha egy nagy mauzóleum volna.

Körüljárom a kolosszust. Falait kimarta az idő, minthogy a védő travertinburkolatot a pusztítás első századaiban lehordták róla. A harmadik emeleti árkádsor is hiányzik. Érthető, hiszen ott voltak a legszebb oszlopok, szobrok és faragott ívek. Az épület egy kicsit a mai úttest alá is került, de nem sokat süllyedt, a város szintje töltődött föl.

A nézőtér kőlépcsői is hiányoznak, a csupaszon maradt tégla és mész szétporladt, talajjá lett, melyet fű nőtt be. Tavaszon szép lehet rajta a pázsit, de most nyár végén olyan ez a belső térség, mint a kiégett legelő, mely egy kisebbszerű kráterbe telepedett be. Körben az egykori bejáratok mint barlangok szája tátonganak.

Felmegyek a nézőtér peremére, ahol valamikor az árkádsor kezdődhetett. A kilátás szép Miseno felé. Innen a néző a város akropolisát is láthatta, a dombhátat, ahol most a katedrális kupolája emelkedik az öreg házak fölé.

Lenézek a porondra. Ovális. A rómaiak cirkuszainak arénája sohasem volt kerek. Ez a forma szebb is, mint a mai stádionok « mélytányér » alakja. A süllyesztők és a nyílások, melyeken át az állatok ketrecei a küzdőtérre kerültek, most mind nyitva vannak. Ötvennél többet számolok meg körben. A porond közepén mint egy nagy seb, egy hosszú rés tátong. Szinte keresztül szeli a « pályát ». Ezen át emelkedtek fel a nagyobb díszletek. Az aréna berendezése, átalakítása gyorsan történhetett.

A nézőtér alatt három folyosó fut körben lépcsőkkel, rámpákkal az ülőhelyek szektorai felé. A megoldás a mai stádionok mintája is lehetne.

Az amfiteátrum alsó része egy sajátos világ, igazi meglepetés a látogató számára. A mennyezetet boltívek tartják, körben a falak mellett a ketreceknek szánt fülkék két sorban. Mindegyik fülkepár fölött az aréna egy nyílása, mely tölgyfa pallóval volt fedhető.

A nyitott aknákon át meg van világítva az egész alsó térség. Elfog a csodálat a szokatlan helyen. Mert lehetetlen vissza nem gondolni a cirkusz életére, mikor gladiátorok és a technikai személyzet tagjai jöttek-mentek itt. Rendezők szava hallatszott, és míg a nehéz kalitkák emelkedtek a magasba, a küzdők is készen álltak, hogy felbukkanjanak az erdővé alakított nézőtéren. Itt vannak azok a kamrák is, ahol a cirkuszi játékokra szánt keresztények várakoztak utolsó órájukra. Egyik kamrában most oltár áll, és márványtábla emlékeztet az áldozatokra.

Az alagsor folyosóit járva lépcsők torkolatán át kilátunk a nézőtérre. Igy a távolság nagyobbnak látszik és megkétszereződnek a színház méretei. Valamikor így kipillantva nem a romot, hanem lépcsőket, oszlopokat, szobrokat lehetett a távoli párkányokon látni, és embereket, akik türelmetlenül várták a játék kezdését. De akik felpillantottak oda a naptól elöntött nézőtér sorai felé, aligha tudtak közömbösen maradni a látvány előtt. Valamennyien érdekelve voltak, de mind másként: játékrendezők, gladiátorok és keresztények.

Ma csend van itt lent. De mintha csak nyári szünet volna az arénában. Mert minden olyan újnak látszik itt körülöttünk, mintha még alig használták

volna. Sehol egy csorba a téglákon, a sarkokon, az íveken, a boltozatokon. Mintha nemrég fejezték volna be a munkákat. És ha alaposabban szétnézünk, gyönyörködnünk kell az építés technikájában és a téglarakás pontos munkájában. Az építésben az ovális alaphoz kellett igazodni. Minden szektor, minden választófal, minden kamra más szögben igazodik az épület középpontjához. A kőművesmunkában sehol elnagyolás, az elrendezés rajza mindig hibátlan. A puteoli amfiteátrum folyosóit járva sajnáljuk, hogy csak az épületet ismerjük, de az építés történetét nem.

A folyosók fala mellett és az aréna nagy nyílása alatt márványoszlopok darabjai hevernek. Maradványai az amfiteátrum díszeinek. Tehát hiába látszik újnak és makulátlannak a színház alagsora, nemcsak nyári szünet van itt, hanem az előadások végleg megszüntek. Fent a négy bejárat közül is csak egy a hozzáférhető, ahol még most is adják a *tessera*-kat, a belépőjegyeket a kevés látogatónak, akik a néma arénán is fel tudják idézni Puteoli nagy napjait, amikor negyvenezer néző kiáltozott a cirkuszban, vagy figyelte némán a porondon folyó küzdelem döntő pillanatait.

A befalazott keleti bejárat előtt belülről fülkébe helyezve egy Poseidon-szobor áll. Körülötte ciprusok, oleanderbokrok, feje fölött a tábla a néhány szóval, melyek minden puteoli polgárt önérzettel töltöttek el, ha a cirkuszon végignézett:

« Colonia Flavia Augusta Puteolana pecunia sua. »

A sors tréfája, hogy minden eltünt, amire a

puteoliak büszkék voltak, de az alkotásra rámutató tábla megmaradt a letarolt nézőtér előtt. No meg talán ez az egyetlen szobor a sokból, melyek a bejáratok körül meg fent a párkányzaton álltak. Száz, kétszáz, ki tudja mennyi. Nem, még ez a Poseidon sem tartozott a színház darabjai közé. A baiai vizekben talalták, csak éppen idetették alamizsnának. Rokkant a szobor, mindkét karja hiányzik, bal lábafeje letört. Teste csupa seb, a rátapadt tengeri kagylók kimarták. A régi szépségnek csak nyomai maradtak meg rajta, mint az amfiteátrumon is, melynek befalazott kapuja elé állították.

Forum Vulcani

Van Pozzuoli határában egy másik « aréna » is, amely előtt hosszú sorban szoktak állni az autók meg az autóbuszok, mert mindig tart benne az előadás. Tart azóta, hogy a *lángoló* mezők léteznek. Ez az aréna a *Solfatara,* a Campi Flegrei « kék barlang » - ja avagy « Luna Park »-ja. Vagyis a szenzáció, amit az átlag túrista szívesen megnéz. Érthető, hiszen nem kell hozzá történeti ismeret, csak ámulni kell tudni és megdöbbenni a természet erőinek láttán.

A feketén bugyborékoló pokolsár krátere előtt állva az ókori embert borzongó érzés töltötte el. Hiszen az ő geológiai ismereteik forrása a mitológia volt s a természet szigorú törvények szerint működő erőit másvilági lények szeszélyes játékának tartották. Mi a Solfataráról többet tudunk.

A Solfatara nem más, mint egy kráter, mely alól hiányzik a hegy. S minthogy a kráter területén belül

a föld több helyen is meg van nyitva, az ókori geológusok találóan ezt a nevet adták a fortyogó völgynek: *Forum Vulcani*, Vulcanus fóruma. A Solfatara azonban nem veszélyes, csak érdekes és elgondolkoztató.

A hegynélküli kráter olyan, mint egy nagy porond, ahol egyszerre több helyütt folyik az előadás. Egyik helyen a föld üresen döng lábunk alatt, másutt a talaj melegét érezzük. A föld repedéseiből kénszagú párák szállnak fel, tovább egy nyíláson mint megnyitott szelep száján sivítva szökik ki a forró levegő. Kis tavakban hullámzik a fekete iszap, és ha a sziklák közti repedésekhez lobogó lánggal közeledik vezetőnk, fehér gőzfelhő borítja el a Forum Vulcani egész területét, mintha kitörni készülne a kráter.

A görögök babonás tisztelettel közeledtek ehhez a helyhez, a rómaiak pedig nem sokat törték a fejüket a jelenségek magyarázatán, hanem a kráter oldalába izzasztókamrákat építettek. Mi tudjuk, hogy a Solfatara a Vezuv egyik szelepe, lélekzőnyílása. Mikor a Vezuv pihen, a Solfatara katlanában a vulkanikus jelenségek élénkebbek.

A Solfatara közelében a nápolyi országút mentén Szent Januarius kis temploma áll. Benne egy megfeketedett követ mutogatnak, amelyen sötétvörös foltok vehetők ki. Valahányszor Nápolyban a Szent vére megindul és forrni kezd, ezen a kövön is megvilágosodik a foltok színe, elevenebb piros lesz. A hagyomány azt tartja, hogy a hóhér erre a kőre tette le a vértanú püspök levágott fejét. A kő üveg

mögé van zárva. Az üveglap fehér márványkeretének bevésett díszítése olyan, mintha székely ember munkája volna.

Pozzuoliban a látnivalókhoz valamikor a sírok is hozzátartoztak. A római vasútvonal meg néhány út mentén még ma is látható belőlük néhány feldúlva, kifosztva. Némelyikből lakóház lett. Mai állapotukban cigánysornak gondolhatná az ember a sírok utcáit, csak a purdék hiányoznak meg a tarkaszoknyás asszonyok, hogy teljes legyen az illúzió. De kétszáz évvel ezelőtt készült metszetek még szép és hangulatos helyeket örökítenek meg Puteoli egykori nekropolisából.

Baia - fürdőváros

Pozzuoli után a Campi Flegrei következő nagyobb állomása Baia (latinul Baiae). De látnivaló akad a közbeeső parti útsávon is. Ha nem régiség, akkor olyasvalami, ami arra figyelmeztet, hogy ezen a vidéken bármikor megmozdulhat lábunk alatt a föld.

A Lago Lucrino és a Monte Nuovo esetére gondolok. A Lago Lucrino egy kisebb tó a tengerpart közelében, annyira közel hozzá, hogy csak a vasút töltése választja el az öböltől. Igy volt ez már a régi időben is; akkor Herkules-útjának hívták a keskeny elválasztó földsávot. A tó tükre szabálytalan, elnyúlt, nád is nő a partján. Hasonló tavak nálunk is vannak az Alföldön, még csak nevük sincs a térképen. Ennek a tónak azonban története van.

A Lago Lucrino a rómaiak idejében kerekebb és nagyobb volt, villák és fürdők épültek a partján. A császári időkben különösen a római fiatalságnak volt kedvelt helye az öbölnek ez a része.

A fürdők és a villák romjait az ezerötszázas évek elején is lehetett látni. Megvolt még a csatorna nyoma is, mely Augustus idejében a Lago Lucrino és a közeli Lago d'Averno medencéjét összekötötte. 1538-ban aztán megmozdult a föld a tó közelében és két nap alatt egy új hegy keletkezett, a Monte Nuovo. A Monte Nuovo ma már nem vulkán, csak egy nagy zöld domb, a legszebben befásított hegy a környéken. Szőlő és gyümölcsfák borítják és magas piniasor vonul katonás rendben a tetejéig. Az új hegy eltüntette a csatornát, összeszorította a tó kerületét és föld alá temette a villák meg a fürdők maradványait a körülöttük fakadó forrásokkal együtt. A régi idők emlékéül csak az osztrigatenyésztés maradt meg, mely még ma is folytatódik a tóval szomszédos tenger vizében éppúgy, mint a rómaiak idejében, akiknek a nyálkás *mollusco* kedvenc csemegéje volt.

Sokfelé lehetett üdülést és gyógyulást találni a Puteoli és Misenum közt épült termákban (*thermae*), de a fürdők-fürdője Baia volt, a fürdőpalota, mely a Misenói-félsziget elején épült és a hegy peremétől márványos terraszokban ereszkedett le a tengerig forrásokban anyira gazdag területen, hogy a meleg víz még a tenger színe alatt is feltört. Nem is fürdő volt ez, hanem fürdőváros, mely négyszázötven méter szélességben foglalta el a hegyoldalt.

Horatius is járt itt és a helyet a világ legszebb tengeröblének nevezi: « Nullus in orbe sinus Bais

praelucet amoenis » (Epist. I, 1. 83). Megértjük hirtelen lelkesedését, mert amit látott, ahhoz hasonló Rómában sem volt található. Ha megállt a mai bejárat táján, ahol szavai márványba vannak vésve, láthatta a fürdő egész területét. Fölötte és alatta színes márványokkal borított terraszok sorakoztak, rajtuk árnyas porticusok, hűs szobák, távolabb források fölé emelt kupolás épületek, úszómedencék, napozó-sétányok, kilátóerkélyek, fülkékben szobrok, itt is, ott is csillogó mozaikokkal kirakott *ninfeo*-k, melyek hűs barlangok hangulatát keltették. És a nagy területen mindenfelé a római világ színe-java, ki társalog, ki sétál, vitázik vagy élményeit meséli. A fürdő körül villák, távolabb Puteoli kikötője horgonyozó hajókkal. A tenger vize a délutáni órákban a sárgás partok ellentétében a kéknél is kékebb. Hátrébb zöld hegyek és aztán a Vezuv meg a sorrentói partok. Az öböl képe minden részletében friss, eleven, előkelő, életkedvet adó.

Amit Horatius láthatott, abból ma már csak a táj létezik. A márványokat elhordták, a fürdő legalsó terraszai a víz alá merültek magukkal sodorva szobrokat, oszlopokat, mozaikos sétányokat. Az elhagyott helyet először törmelék, aztán föld kezdte borítani s végül kitűnő szőlőhegy lett belőle, melynek zöldjéből csak templomszerű kerek épületek emelkedtek ki a pogány idők ittmaradt emlékeiül. El is nevezte őket a nép megfelelő módon, egyiknek neve lett « Tempio di Mercurio », a másiké « Tempio di Venere », a harmadiké « Tempio di Diana ».

Aztán sokáig csak könyvekben lehetett olvasni Baiáról. Meg lehetett tudni belőlük, hogy a köz-

társaság minden jelesebb emberének volt itt villája. Baiai villatulajdonosok voltak: Caesar, Pompeius, az Antoniusok, Cicero, Lucullus. De akik nyilatkoznak Baiáról, Cicero vagy Seneca, vagy a szerelmét féltő Propertius, a fürdő körüli élet erkölcseit nem dícsérik. Kr.e. 178-ban Gneius Cornelius konzul még mint zarándok keresi fel a Cuma körül fakadó forrásokat (Aquae Cumanae), hogy köszvényét gyógyítsa. Százötven évvel később már nemcsak híres, hanem hírhedt is Baia. Luxusvillák épülnek a dombokon, és semmittevők meg kalandra vagyó fiatalok lepik el a divatos helyet.

A császári időkben a gazdájukat vesztett paloták sorra a kincstár birtokába mennek át, de a helyzet nem változik. A baiai partokon aztán a legsötétebb bűnt maga az egyik császár, Néró követi el anyja, Agrippina meggyilkoltatásával. Nem közömbös dolog, hogy a gyilkosság végrehajtására maga a misenumi flotta admirálisa, Tiberius Claudius Anicetus vállalkozik.

Baia - romváros

Az ásatások bejárata egy kis térségre nyílik. A virágos terrasz körül van rakva fehér márványokkal; kapubélletek, párkányzatok finoman faragott darabjai hevernek zöld cserjék ellenében. Szép, de kevés mutatvány abból, ami itt valaha volt. Körülnézünk, jobbfelé a falon Horatius szavait olvassuk és aztán egy sétányon át belépünk a fürdő területére. Szürke falak, csupasz ívek, boltozatok, korlátok, lépcsők fölöttünk és alattunk. Ugyanaz a kép, amit

a római költő láthatott, de színek, márványok, csobogó víz és emberek nélkül.

Valami azonban mégis akad a multból: halvány, szerény mozaiknyomok a padlón, stukkódísz maradványai egy pergola oszlopain, nimfa táncoló alakja egy faldarabon. Itt-ott dísznek odatéve egy oszlopfej, az akantuszlevelek törötten, csorbultan. A környezet nem egyhangú, mert frissen ültetett növényzetet találunk mindenfelé: babért, muskátlit, borostyánt és a nápolyiak mindig virágzó kúszónövényeit.

Lépcsőkön megyünk fel, rámpákon, fedett utakon jövünk le, benézünk az ismeretlen rendeltetésű helyiségekbe, melyek mind a tenger felé fordulnak nyílásukkal, míg egyszerre megállunk a meglepetéstől. Az egyik boltív alatt fehéren világít a *Sosandra*-szobor. Itt találták, itt is hagyták a helyén. Hiba lett volna bevinni a Museo valamelyik termébe. Ide volt szánva a loggia napos árkádja alá szemben a szép panorámával. Itt érvényesül ma is legjobban és nem vész el a múzeumi darabok sokadalmában.

Ennek a szobornak semmi köze a megszokott Venus-ábrázolásokhoz. Az egyenesen álló alak lepelbe burkolódzik, csak a kar, a könyök, a kebel és a térd szögletei ütköznek ki az összefogott *himation* alól és jelzik szkematikusan a szobor tökéletes anatómiáját. A fejére is fátyol borul, csak arca van szabadon, meg görögösen hullámokba rendezett haja látható. Tekintete a messzeségbe merül, de nem a semmibe néz.

Ez az apácás megjelenésű Sosandra nem a mitológia Venusa, hanem a női méltóságnak kétezerötszáz éves fénylő ábrázolása. Alig vesszük észre, hogy a

szobor nem ép, a himation alól kinyúló kezefeje letört és az orr is megsérült. A lepel szép vetése külön tanulmányt érdemel. A kő nem síma, szemcsés anyaga láttatja a ruha lágy gyapjúszövetének felületét.

A szép szobrot sokáig tudjuk elnézni. Kár, hogy a néhányéves lelet még nem nagyon ismert. Érte egymagáért érdemes Baiába kijönni. Feledhetetlenül megmarad az emlékezetben múzeumok ezernyi szobra után is.

A Sosandra-szobor sétányáról letekintve láthatjuk a fürdő alsóbb részeit. Alattunk van az exedra, a fürdő kis ballet-színpada, azután még lejjebb a nagy úszómedence, a sportpálya és három nagyobb épület, a három « tempio ». Közülük csak egy maradt meg épségben, a Pantheon-szerű Tempio di Mercurio. A szép kupola egyetlen nagy vízmedence fölé borul és visszhangja még ma is tökéletes, bár az épület legalább hat métert süllyedt. Elképzelhető, hogy a kupola micsoda zengő visszhanggal verte vissza a fürdőzők kiáltozásait és a vízbezuhanó testek cuppanását. A szép terem a felülről behulló fénnyel mindig kedvelt témája volt mult századok rézmetszőinek.

A Tempio di Venere örökzölddel és virágokkal benőtt romja az ásatások határát jelenti. Azon túl már az országút fut házsorral; a házak mögött pedig a tengerpartig a hajójavító műhely épületei vannak. Az út és a házak alatt is a fürdőhöz tartozó romok lappanganak, de a feltáró munkának hozzáférhetetlenek. A tenger azonban nem akadály. A « békaemberek » mozaikos padlókat látnak a mélyben, szobrokat

és oszlopokat hoznak fel a vízből. A kutatás és feltárás a víz alatt is rendszeresen folyik és minden évben van eredmény.

A harmadik megmaradt épületet egy utca és a cumai kisvasút sínpárja választja el a fürdő területétől. A magányos rom a « Tempio di Diana ». Még annyi sem maradt meg belőle, mint a Venusról elnevezett fürdőépületből. Felülről lefelé ketté van hasítva s úgy áll ott a hegyoldalnak szorítva, mint egy szétnyílt nagy kagyló megmaradt fele. Körülötte kis kert nőtt tölgycserjékből, kaktuszok meg agávék húsos leveleiből. Még egy pálma is áll előtte dísznek. Mikor a mellette elfutó vasútvonalat építették, ezt a romot meghagyták. Környezete azonban áldozatul esett a talajegyengető munkáknak. Baia körül utak burkolata és házak alapjai alatt a föld még kincseket rejteget.

Egy forduló a Capo Miseno felé

A Misenumi-félsziget végén mozgalmas élet folyt a császárság megalapítása óta. A polgárháború idején Agrippa, Octavianus generálisa ott rendezte be az Imperium legerősebb katonai bázisát megfelelő hadi építkezésekkel. A kikötő zárógátjain és a katonatemető sírfeliratain kívül ezeknek a háborús időknek megmaradt egy szép emléke is, a misenumi flotta földalatti víztárolója, a Piscina Mirabilis. A római építészet e különleges remeke megéri az utat végig az egykor villákkal sűrűn beépített félszigeten, ahol lejtők, dombtetők voltak tanúi a római történelem nagyjai magánéletének.

A villák a hegyeket, domboldalakat keresték, de függőkertek és halastavak is tartoztak hozzájuk, néha magából a tengerből kikerekítve. A haltenyésztés még mindig folyik az öblökben és tavakban, de a kertek helyére szőlőket telepítettek, és ahol villák álltak, oda zsellérházak épültek. Az egykor felkapott Misenum nem lett többé divatossá. Szegény emberek laknak a félsziget városkáiban, akik itt az egykori Styx, Acheron, Elysiumi-mezők és Misenus sírja tájékán valóban a világ végén élnek. A nápolyi nagy idegenforgalomból alig jut el hozzájuk valaki, hogy a Piscina Mirabilist megnézze.

Nem is olyan könnyű megtalálni a helyét, kétszer, háromszor is meg kell kérdezni, hogy merre tartsunk a jellegtelen, falusias utcákon. Az őrt sem találjuk ott. Azonban a bejárat kis kapuja körül mindig van néhány gyerek és pár líra reményében előkerítik az asszonyt, akire a kulcsok rá vannak bízva. Belépődíj nincs, csak kis borravalót kell adni. De nem mindig sikerül olcsón megúszni a látogatást, mert a gyerekek legtöbbször többedmagukkal térnek vissza és a részvénytársaság mindegyik tagja követeli a maga tíz líráját.

Hosszú lépcsősoron megyünk le a földalatti helyiségbe, ahol negyvennyolc pillér tartja a boltozatot. A pillérek tizenöt méter magasságban ívekkel kapcsolódnak egymásba. A falakon még látható a zománcszerű vakolat (*signinum*), mellyel a medence belső része « impregnálva » volt. Az oszlopok négy sorban állnak és öt hajóra osztják a földalatti « katedrálist ». Lépteink konganak az üres teremben, amint végigmegyünk a pillérek során. Nincs sötét

lent, mert a mennyezeten nyílásokat törtek. A falakon zöldes foltok, néhol a tégla piros színe látszik. A középső nagyobb nyíláson át az ég kékje néz be és növények indái ereszkednek alá a hűvös helyiségbe.

A bazilikaszerű ciszterna hetven méter hosszú és huszonhét méter széles, de még nagyobbnak látszik, mert a felül betörő napsugár opálossá teszi az oszlopok félhomályban maradó közeit. Aki csak úgy odatekint, távoli oldalkápolnákat vél látni az oszloprendeken túl.

A Piscina Mirabilis nem nyujt semmi különös « látnivalót », de mégsem sietünk el innen. Igazi római mű előtt állunk: erő, nagyság, nagyvonalúság van rajta kifejezve cicoma nélkül.

Cuma, a Szibilla barlangja

Cumába (latinul Cumae) a Fusaro-tó mellett haladó országúton megyek. Ezt az utat használták a rómaiak is, ha Baia felől jöttek. Villák, parkok, síremlékek voltak akkor itt mindenfelé, meg halastavak. Ma a fusarói úton nincsen semmi különös, egyszerű házak, veteményeskertek, egy-két vendéglő meg kút, ahova nagy távolságból járnak vízért az asszonyok. A hagyomány szerint ez a tó volt az *Acherusia Palus*, a vergiliusi versek alvilági mocsara. Lehet, hogy valamikor erdő volt errefelé és a tó vizében angolnák és más « szörnyek » hemzsegtek. Ma azonban nyoma sincs a Lago Fusaro körül az alvilági hangulatnak. A kék hullámokat friss szél korbácsolja, nád is nő a víz szélén, különösen az északi

parton, ahol nemrég még mocsaras volt a vidék. A Fertő-tó ilyen minálunk, csak ladik kellene meg puska és vadkacsalesre lehetne indulni a valamikor rettegett helyen.

Az út nem hosszú és hamarosan elérem a cumai medence peremét ott, ahol az amfiteátrum van. A földbesüppedt építményt növényzet zárja körül s elporladt belsejében kertészkednek. Az út utolsó fordulójában aztán megjelenik a cumai Akropolis sziklája is, az « Euboica rupes », ahol Apolló volt az úr, ahol a Szibilla szavai hangzottak, és amelynek tövében kikötöttek Aeneas hajói. A hegy nem nagy, kerek formájú, zöld. Itt-ott kiütközik rajta a nyers szikla, de fák lombja takar mindent és elrejti a romokat is. Lent a síkságon gyümölcsfák és magasra növesztett szőlőtőkék. Ez a vidék az ókorban kedvelt falernumi bor hazája.

Ahogy közeledünk a cumai hegyhez, kertek fái között alacsony falak mutatkoznak, talán templomok, fürdők vagy villák maradványai. Hiszen itt a régi Cuma területén állunk, éppen ott, ahol a rómaivá lett város részei épültek. De egyelőre maga a szent hely érdekel, amit a városalapítók építettek, és amelynek idealizált képét Vergilius az Aeneis hatodik énekébe beleszőtte.

Belépünk az ásatások területére. A szikla felé fasoron át megyünk aprólevelű itáliai tölgyek árnyékában. Arcunk előtt oleanderbokrok virágzó ágai, távolabb tüskéslevelű kaktuszok. És az úton túl a fellegvár sziklatömbje. Ókori fogalmak szerint bevehetetlen hely, de a görögök mégis kőlapokkal borították oldalát, nemcsak stratégiai, hanem esztéti-

kai szempontból is. A szép munka részletei még láthatók.

A fasor végén a szent hely előcsarnokába érek. Ez nem más, mint egy rövid, széles, tágas, levegős alagút, melyen át a hegy tengerparti oldalára lehet jutni. Innen nyílik a bejárat a Szibilla barlangjába és itt kezdődnek a templomokhoz és a hegy alatt átvonuló római alagúthoz vezető lépcsők.

Az előcsarnok sziklaboltozata alól hűs levegő árad felém. Jólesik a cumai mezők melege után egy kissé felfrissülni. Meg is kell állni, mert a hely kezd szokatlanná válni. Már itt az időtől és széltől, esőtől kimart természetes kapu alatt kezdünk kilépni a mindennapi világából.

Alig teszünk néhány lépést még és ott állunk a Szibilla barlangja előtt. Meglepetés és csodálat, amit érzünk. Nem ilyennek képzeltük a barlangot, s ami előttünk van, az semmihez sem hasonlít, amit eddig láttunk. A « barlang » egy hosszú folyosó, amely nem befelé halad, hanem a hegy oldalába van vágva párhuzamosan a külső vonulattal. Az akna formája trapéz, melyhez alul négyzetes toldás csatlakozik. A folyosó egyenes, pontosan százharmicegy méter hosszú, oldalt több helyütt fülkékbe szélesedik. Minden fülke végén ablak van vágva, melyen a világosság éles sávokban tör be a folyosóra különösen a délutáni órákban. A fény és árny játéka még csak mélyebbé teszi ezt a különös tükörtermet.

Megállok a bejárat küszöbe előtt. Itt állott Vergilius szerint Aeneas is és hallgatta a folyosó mélyéről érkező nem könnyen magyarázható szavakat. De Vergilius száz ajtóról és száz bejáratról beszél. No

hát ez csak olyan számolás, ahogy a mesében szokott lenni. De ha nem is száz, nyolc-tíz volt belőlük, amíg a barlang teljes hosszában épségben állott. A nyílások felé eső részek ajtókkal elzárhatók voltak. A sarkok helye még ma is látható a folyosó mindkét oldalán. Mert a világító ablakokkal szemben levő oldalon is van egy kiágazás három ciszternával. Mire szolgáltak ezek a fülkék és rajtuk az ajtók? Hangerősítőül? Vagy becsukták őket, mikor a Szibilla a barlang mélyén megszólalt? Ezekre a kérdésekre még nincs válasz.

Nem mindennapi érzés tölt el bennünket, mikor megindulunk a folyosón befelé s nézzük a trapézalakú kivágások szép szabályos formáit, vagy betekintgetünk a fülkék, nyílások, zugok félhomályába. A szakaszok folyton ismétlődő, a kőzetből élesen kimetszett rajza finom, elegáns, könnyed, de nem mereven pontos. Olyan, mint egy hozzáértéssel, de vonalzó nélkül meghúzott mérnöki vázlat.

A falakon nincs és valószínűleg nem is volt semmi dísz, semmi szimbolum, mégis az az érzésünk, hogy nem profán helyen járunk. Akik biztos kézzel és kifinomult érzékkel ezt a nem is monumentális művet megteremtették, egy másfajta világgal akartak kapcsolatba lépni: az istenség szavát akarták hallani ezen a helyen.

A mai látogatók tétován járnak a különös « szentélyben ». Ha nem is félelem, hát nyugtalanság vesz erőt rajtuk. Szeretnének választ kapni valamire, ami a Szibilla titkáról lebbentené fel a fátyolt. De a Szibilla szavaiból nem maradt ránk semmi sem, csak a név szimbolikus jelentése a mienk. A *Sibylla*

nem tenyérből jósló vénasszonyt jelent, hanem jelképe lett a próféták szavát nem ismerő népek nyugtalanul kereső vágyakozásának. A régiek szerint a cumai Szibilla szavában is az őskinyilatkoztatás eltorzult visszhangja csengett. Cuma elpusztult, a barlang « száz » kapuját is kezdte betemetni a por és a rátelepedett vegetáció, de a Szibilla emléke tiszteletben maradt. Celanói Tamás beírta a « profetissa » nevét a *Dies irae* verseibe a Dávidé mellé, Michelangelo pedig a *Sibylla Cumaea* alakját odafestette a Sixtina mennyezetére a próféták közé.

Az első keresztények nem érezték magukat idegenül ezen helyen, a halottaikat kezdték ide temetni. Végig a hosszú folyosón és a kisebb fülkékben láthatók a tufába vágott sírhelyek. A « szentély » pedig, vagyis a folyosó vége, ahonnan a papnő szavai hallatszottak, át van alakítva. Itt megszünnek a hosszú folyosó szögletes formái, ez a helyiség boltíves. Az átalakítás nem azoknak a munkája, akik a « barlangot » készítették. A hangulata is más, itt nem érezzük azt a borzongást, ami a keskeny, geometrikus rajzú termen át kisér bennünket. Mi célja lehetett az átalakításnak? A katakombákban látunk folyosók kereszteződésénél ilyen alakú kápolnahelyiségeket.

Végigpillantok a hosszú, fénysávoktól átszelt barlang-folyosón. Kint a bejárat előtt oleanderbokrok piros virágaira süt a nap. Néha megjelenik valaki a barlang szája előtt, benéz és továbbmegy. Mikor a küszöb felé közeledem, az őr tört németséggel olaszt, angolt is keverve szavaiba magyaráz valamit egy német házaspárnak. Görögökről, ró-

maiakról, a Szibilláról, szaracénokról, vértanúkról esik szó az előadásban. Az őr revelációi aligha lehetnek világosabbak a német urnak, mint a Szibilla szavai voltak az ide zarándokoló búcsúsoknak, de a hallott csodás dolgokat hosszú mondatokban tolmácsolja feleségének. Éppen a küszöbön állnak, ott, ahova Aeneast állítja Vergilius.

A bejárat mellett Vergilius szavai olvashatók márványtáblán. Rajta a *vates* költői, de mégis pontos leírását adja a barlangnak és az egész cumai terepnek. Különös, hogy nem hallgattak rá, és mikor a Szibilla barlangját keresték, a hegy alatt vonuló katonai alagútban akartak Apolló papnőjének szentélyére ismerni. Pedig a betemetett és elfelejtett barlang egy részét valaki már régen felfedezte — és borospincének használta. Sőt a kibontott szakaszból bejárhatott volna az egykori Szibilla-házának többi részébe is. De nem volt rá szüksége, elfalazta a folyosót. Az elfalazás különös, ezen a vidéken soha nem látott trapézalakú nyílás formáját rajzolta ki. Csak ki kellett bontani a rést és végig kitisztítani a törmelékkel teletömött, de csodálatos épségben megmaradt, annyira keresett helyet. És hitelt kellett adni Vergiliusnak, akinek szavait ezerszer olvasták az archeológusok, csak éppen nem fogták meg a költő vezető kezét.

A cumai Akropolison

Apolló templomához hosszú lépcsősoron megyünk fel. Útjelző táblák helyett vergiliusi szövegek igazítanak el a megfelelő helyeken. Egy da-

rabon a Via Sacra régi kőkockáin járunk. A fellegvár kapujának a helye is megvan: fehér márványküszöb, benne mélyedések az ajtósarkok beakasztására. De abból a templomból, amelyet Aeneas « megcsodált », nincs semmi. Talán az alapja, rajta oszlopok tövei, rövid darabok, mint leégett gyertyacsonkok. A térség, amelyre a templom épült, csak durván kifaragott tömbökkel van fedve, de a munka komoly. Mikor Vergilius itt járt, már nem volt új a szentély, de a kövek azóta sem mozdultak ki helyükből. A görögök szent helyeik részére jól választották meg a helyet és gondosan készítették elő a terepet, templomaikat « örök időre » szánták. Ha elpusztultak, nem is az idő tette tönkre őket, hanem az emberek. Cumát pl. a szaracénok, majd maguk a nápolyiak, hogy az elhagyott város ne legyen fészke a vidéket fenyegető martalócoknak.

Az Apolló-templom pereméről letekintve ma a cumai síkság zöld tengernek látszik, melyből az eddig kiásott romok szürke foltjai ütköznek ki. Ennek a mezőnek északi végén volt a *nekropolis*, ahol sírfeliratokon olvashatók először azok a betűk, melyekből a mi ábécénk lett. Mert görögök nemcsak megtelepedtek Cumában, hanem hoztak is magukkal valamit, ami tovább tartott, mint maga Cuma. Róma tőlük kapott gazdagabb tartalmú vallási életet és izelítőt a síron túli élet miszticizmusából. És Cumából terjedt el az a betűsor, amelyet ma minden európaivá lett nép használ.

A síkságot a Monte Grillo, a Tücsökhegy hosszú, vékony gerince zárja le. Rajta egy szép nyílás látható, az Arco Felice. Messziről úgy tetszik, mintha

a magas, karcsú ív ennek a területnek keletre néző ablaka vagy kapuja volna, méreteiben olyasvalami, amit közelebbről is meg kell nézni.

Vergilius azonban nemcsak « templomról », hanem templomokról beszél, mikor Aeneast végigsétáltatja a cumai fellegváron. Valóban van egy másik templomrom is feljebb a hegy legtetején. A hagyomány azt a nevet adta neki: Templum Jovis, Jupiter temploma. Az Aeneis írója még épségben láthatta és élvezhette ezt a « Daedalus » építette bazilikát, de ami ránk maradt belőle, az inkább keresztény templom maradványa, mint görög istenség tiszteletére emelt csarnok. A kilátás innen más, mint az Apolló-templom terraszáról. Ezen az oldalon a tenger van hozzánk közelebb és az egykori görög városrészek területe. Most üres, elhagyatott hely. A habok zúgása felhallatszik, de a parton lélek sem mutatkozik. A távolban Ischia emeli magasra fejét, a cumai kis görög állam déli őrszeme.

Az Apolló temploma alatt a rómaiak is vájtak egy alagútat (Grotta Romana), melynek kivágása keményebb feladat volt, mint a Szibilla barlangjának miniatürben végzett munkája. Az eleje széles, magas, öblös, inkább barlangnak látszik, mint alagútnak s a maga egészében hadiútnak készült. Nagy méreteivel a római szellemet képviseli, míg a szomszédos Szibilla-barlagja harmónikusabb tervezésével és finomabb rajzával zártabb, intimebb környezetet akart teremteni a « természetfölötti » részére.

Ezen az alagúton is végig lehet sétálni, de nem a Szibilla-barlangjában átélt érzéssel. Itt csak ki-

csinynek érezzük magunkat; a fejünk fölött sziklák lógnak, barlangszerű üregek ágaznak ki a főútból. A boltozaton felül vagy oldalt rések vannak törve, melyeken világosság szűrődik le a változó formájú, változó magasságú földalatti országútra, ahol valamikor római légiók meneteltek Misenumból jövet vagy menet. A katonák léptei alatt döngött az öblös folyosó és éles trombitajelek harsantak fel a homályban, de az alagútból kiérve a légionáriusok nem a templomok felé vették útjukat. Őket a szolgálat és nem a misztikum iránti ösztönös vágy hozta ide.

Ahol a legmagasabb volt az alagút, ott a boltozat valamikor bedőlt s a résen át az ég kékje látszik. A leszakadt rész peremét lefalazták s a törést aztán a rátelepedett cumai flóra megszépítette. Óriási operadíszletnek látszik a hely virágokkal, lépcsővel, balkónokkal s alatta a *grotta* bejáratának megmaradt része. A másik oldalon a boltozat ívének közepére az alagút építő Cocceius mérnök valamelyik munkása különös « címert » vésett, a sziklabontók szerszámainak szép rajzát domborműben: a csákányt, a kalapácsot, a kétélű kurta fejszét és az ékeket. Tizenöt méter magasságban kellett dolgoznia annak, aki ezt az emléket ránk hagyta. Ami a szerszámok formáját illeti, ma is ilyeneket árusítanak a nápolyi vaskereskedésekben.

Beljebb az alagút alacsonyabb részén a boltozat közepébe egy szép kerek világító ablakot vágtak. A nyíláson körben borostyán indái nyúlnak le a mélybe és mint zöld csillár csüngnek a sötét mennyezet alatt. Az alagúton átsurranó szellő az indák csillogó leveleit forgatja. Ahogy a smaragdzöld levelek

elfordulnak, fényt lövelnek, mintha velencei csillár üveglapjai volnának.

Arco Felice

Az Arco Felice felé ismét a falernumi bort termő szőlőtőkék közt kanyargó útra kell térnem. A Horatius verseiben emlegetett borok közül már csak ez az egyetlen fajta szerepel a nápolyi borlistákon. Stílszerű hát, hogy falernumi tőkék venyigéi fonnak eleven koszorút az ókori romok köré a cumai mezőkön. Valószínű, hogy ez a föld rejteget még számunkra meglepetéseket. Bacchus-szobrokat is talán. Sok volt belőlük Campaniában; a nápolyi múzeumban egész sorozaton lehet tanulmányozni a Boristen ábrázolását. Némelyik művész « istennek » még eléggé siheder ifjút választott szobra modelljéül.

Az út hamarosan felfelé kezd kanyarogni a Monte Grillo felé s egy alagút bejárata előtt vezet el. Ez a Cocceius mérnök nagy alagútja, melyen át Agrippa csapatai kényelmesen közlekedhettek a kikötővé alakított Avernus és Cuma között hadianyaggal együtt. Nem mehetek be a belsejébe, mert a háború alatt muníció robbant belül, és a kárt még nem állították helyre. Kár, eggyel kevesebb érdekességet lehet látni a Campi Flegrei táján.

Az egy kilóméter hosszú alagút felülről világító ablakokkal volt ellátva és ezek a nyílások még ma is szolgának; nem tömődtek be, mint a Crypta Neapolitana « ablakai ». Némelyik aknán harminc méter magasból árad be a fény. A nyílások körül

csillognak a nedves falak, mintha csempével volnának fedve.

Vergilius jól ismerhette ezt a földalatti utat. Talán ez is sugalmazta, mikor Aeneas és a Szibilla útját leírja a holtak országa felé. De túloznia kellett, ha ezt a barlangot mondotta sötétnek.

Párszáz métert kell még tovább menni és az Arco Felice előtt vagyunk. Az Arco Felice kereken száz évvel később épült, mint a földalatti hadiút, mely Octavianus győzelme után elvesztette fontosságát. Béke volt a birodalomnak ezen a részén; a csapatok gyakorlatozásból talán még át-átvonultak rajta, de a fontos katonai bázis csak Misenum volt. Cuma újra szent város lett, a kultusz helye csupán.

Azonban új országútra, gyorsabb és könnyebb közlekedésre volt szükség Róma és a Campi Flegrei városai között. Hiszen itt volt Puteoli, a kikötő és nagy nemzetközi város, aztán Baia, a fürdő és kedvelt nyaralóhely és a misenumi « térparancsnokság », ahonnan Rómát védték. Ezért épült ki a Via Appia kiágazása- és folytatásaként a Via Domitiana, mely Cuma mellett két ágra szakadt. Egyik ága folytatódott egyenesen Baia-Miseno irányában, a másik balra tért Puteolinak. Ennek az ágnak állt útjába a Monte Grillo. Nagy akadályt azonban nem jelentett a « Tücsökhegy ». Alagutat vágni nem volt érdemes a nem nagyon magas emelkedés alatt. Tehát az új utat felfelé vezették egy darabig a hegy lejtőjén, az utolsó szakaszt pedig áttörték. Az áttörés helyét ívvel bélelték ki, ez az ív az Arco Felice.

A keskeny, magas íven nincs semmi dísz, csak fent a tetején két oldalt van hozzáépítve két árkádos

fülke. Az óriás méretű kapu úgy hat, mintha a cumai területre tervezett diadalív volna. A hatást a méretek és az elegáns forma keltik. Az időtől kimart téglák színe feléled a mészrétegek világosabb szomszédságában. Az ív két oldalán rekettye és kaktusz kapaszkodnak meg a sziklák között, a kapu homlokzatára pedig tölgycserjék fonnak koszorút.

A környezet nem ront semmit a római idők e szép emlékén. Alatta megmaradt az eredeti kövezet egy darabja, ház sincs a közelében, fala nincs plakátokkal teleragasztva.

Az Arco Felice most pihen. Egy kicsit a magányosság a sorsa, mert az új « Via Domiziana » valamicskével távolabb került tőle. De annakidején, mikor elkészült, nagy forgalom bonyolódott le alatta. Az új út lényegesen megrövidítette a Róma-Cuma közti távolságot. Statius azt mondja, hogy aki hajnalban elindult Rómából, este Cuma mellett láthatta meg a naplementét. Nem is túlzás, amit a római költő mond ezerkilencszáz évvel ezelőtt. Róma és Cuma közt a távolság a mérföldeket átszámítva kétszáz kilométernek felelt meg, és a kocsi az akkori idők legjobb kövezetén futott. Váltott lovakkal hajnaltól estig meg lehetett tenni ezt az utat, csak elegendő szénát vagy szalmát kellett tenni a kocsiderékba, mert a « féder » abban az időben még ismeretlen volt.

A szép Arco Felice nem jutott az amfiteátrumok és más római építmények sorsára, sohasem temethette be a homok, túlságosan nagy volt hozzá. Igy aztán mindig szem előtt maradt és karcsú formájával, szép arányaival mintája lett sok nápolyi

kapunak vagy utcák fölött magasan áthajló boltozatnak. A nápolyi óváros sikátorait járva gyakran ráismerek bennük az Arco Felice utódaira.

Lago d'Averno

A vergiliusi versekből még fülünkben cseng a *Avernus* neve. A szó mitológiai emlékeket ébreszt, de maga a tó valóság, a « lángoló mezők » egy érdekes darabja. A helyet legkényelmesebben a Via Domiziana mentén közelíthetjük meg. Az országút magasan halad a kráter peremén, melynek mélyén a Lago d'Averno fekszik. A tó nyugodt, mozdulatlan, mintha megállt volna körülötte az élet, szél sem rebbenti színét, nem csillog, nem tükrözi tisztán a környező dombok zöldjét. De a Lago Lucrino irányában nyitott a hegyek koszorúja és ott a távolban csillog a tenger; látszik a Capo Miseno széles teteje, ahol Vergilius látomásában az Elysiumimezőkön a hősök lelkei bolyongnak, látjuk a Caesar villája helyén épült vár sötét tömbjét és a hajókat, melyek Baia előtt horgonyoznak. Mult és jelen van együtt ezen a képen.

Az országút szélén mindig állnak autók. Az emberek kiszállnak, odalépnek az út korlátjához és nézik az álomba merült tájat meg a tó tükrét. A tó körül nincs sok látnivaló, egy rom a partján, szőlők, néhány ház meg a partmenti út keskeny szalagja. A kép így is érdekes, de még érdekesebb lehetett, mikor a víz kerek tükrét sötét erdő vette körül, melynek zúgásában egy titokzatos világ hangját vélték hallani a régiek.

A tónak a görögök adtak nevet: *Aornos*, « madártalan », vagyis a hely, ahol még a madár se jár. Hát ki is járt volna ott, ahol az alvilág bejárata van, és ahol úgy jártak-keltek a megholtak lelkei még nappal is, mint éjféli órán a temetőben a kísértetek! Mondják azt is, hogy mérges párák lebegtek a tó fölött és az átrepülő madár holtan hullott be a halálos vízbe. Itt eredt a Styx is, a alvilág folyója.

Soknál is több volt ez ahhoz, hogy a hely félelmessé váljon, különösen itt a Campi Flegrei táján, ahol tűz és gőz tört elő a földből, és nemcsak Cuma volt közel, hanem a tó partján is volt egy barlang, melynek mélyén sötétvizű forrás szivárgott. Még Hannibál is alázatossá vált, mikor ezen a vidéken járt, és áldozott az alvilági isteneknek.

De aztán jött a háború Octavianus és Antonius között. A hatalomért folyt a harc és erre a kockára minden fel volt téve. Octavianus katonai bázisa Misenum volt, a bázis parancsnoka pedig Agrippa, aki Misenumot nem érezte elegendőnek vagy eléggé biztosnak. Kiterjesztette tehát a bázis területét. A Lago Lucrino keskeny gátját áttörette a tenger felé, a Lucrino és az Avernus között pedig csatornát ásatott. Igy az Avernusból is öböl lett és az öbölle vált tavat Portus Juliusnak nevezte el. Partján hajóépítő telepet létesített, és emberei az árnyaktól benépesített erdőt kezdték kivágni, hogy új hajókat építhessenek Octavianus flottája részére. Munkatársa, Cocceius a Monte Grillo alatt nyitott utat a csapatoknak a cumai síkság felé.

Az Avernus körül megszünt a csend és megszünt a misztikum, az ismeretlentől való borzongás. A

helyzet a háború után is csak kevéssé változott. Mert Baia és Lucrino villái közelebb húzódtak a lidércnyomás alól felszabadult vidékhez, ahol meleg források is törtek elő a földből, és így most már a tó közelében fürdő is épülhetett márványos főépülettel és terraszokkal.

A változásról pontosan beszámol Strabo földrajztudós, aki kortársa volt Vergiliusnak, de őt évtizedekkel túlélte.

Strabo beszél a tóról, az erdőről és a helyhez fűződő babonás hiedelmekről. Elmondja, hogy a háború hogyan alakította át a vidék arculatát. De reméli azt is, hogy az erdő kivágásával Agrippa végzett egyszersmindenkorra a mendemondákkal is.

A felvilágosult Strabo tévedett. Mert az elfeledés sorsa nem Avernónak, hanem Cumának volt szánva. Az elnéptelenedett Cumában a Szibilla szava is elnémult, a vidék elmocsarasodott és a jósnő barlangját betemette a föld és a beledobált törmelék. De az Avernus partján tovább élt a legenda a sötét erdő titkairól.

Elsősorban nem is az idő és a körülmények, hanem maga Vergilius mondott ellen Strabo véleményének. Vergilius ismerte a cumai és az avernusi tájat még mielőtt Agrippa megjelent volna a tó partján fejszéseivel. De amikor az Aeneisen dolgozott, már nem létezett a titokzatosságba burkolódzó vidék.

Képzeletben vissza kellett varázsolnia az eredeti környezetet nemcsak az Avernus köré, hanem az egész vidékre. Hogy meg tudja írni az Aeneis hatodik énekét, nem volt szabad látnia Baiát, nem volt szabad látnia a villákat, melyek Misenótól Lucrinóig

sorakoztak a parton, nem volt szabad észrevennie a katonai műveket és magát Cumát sem, a nagy várost, ahol bazilikák, fórumok és templomok álltak az « Euboica rupes » körül a síkságon.

Vergiliusnak sikerült a látomás, melyben nincs más, csak a Szibilla barlangja és a cumai Akropolis. A Lago Fusaro helyén terpeszkedik az « Acherusia palus », a barlang mélyén folyik a feketevizű Styx, a Capo Miseno tetejéről pedig oly szép a kilátás, hogy azt a helyet az istenek is az Elysiumi-mezőknek szánták, ahol halott hősök lelkei sétálgathatnak.

Ma könnyebb dolga volna Vergiliusnak, mert a huszadik században az Avernus körül a táj jobban hasonlít az Aeneisben leírt környezethez, mint a költő életében, mikor Cumától Misenumig és Baiától Puteoliig a római birodalom nagyjainak és gazdagjainak kedvelt tanyája volt ez a vidék: luxus, élvezés és tékozló úriélet színhelye.

Kétezer év mult el azóta, hogy Agrippa átalakította és « prózaivá » tette az Avernus környékét, de hogy még mindig megilletődünk és elgondolkozunk a Lago d'Averno partján, az elsősorban Vergiliusnak és a diákkorunkban félig-meddig megértett vergiliusi hexametereknek érdeme.

A tó partjára le lehet ereszkedni a Via Domiziana felől is egy gyalogösvényen. Aki erre az útra nem vállalkozik, az a Lago Lucrinónak kerül. Innen árnyas autóút vezet az Averno felé, körülbelül azt a vonalat követve, ahol az Agrippa-féle csatorna volt. A tó partjára érve ismét táblára vésett latin szavak fogadnak, melyek a sötét erdőről, a tó mérges

lehelletéről és holtan lebukó madarakról beszélnek. Mindez a mult emléke. Az őserdőt kivágták és ezeken a lejtőkön a fák többé nem nőttek olyan magasra, hogy árnyékba borították volna a vizet, a kénes párákat lehelő források is elapadtak. A vulkáni eredetű tó víze ma sem tiszta, de inkább zöldes, mint sötét. Nád nő a szegélyén és csónakokban halászok húzzák part felé a hálót. Ponty és másféle halak vannak benne; a zsákmányt itt a parti csárdákban mindjárt el is készítik, *zuppa di pesce*, olasz halászlé lesz belőle.

A Lago d'Averno ma ép olyan szelíd víz, mint a Lillafüredi-tó, vagy más állóvíz, melybe fejest ugranak a gyerekek. És megszelídült a tó környéke is. Kihalt kráter partján állunk, köröskörül hegyek, erdők, zöldelő völgy. Zöld amfiteátrum ez a medence, mely résztvett a Campi Flegrei táján lejátszódó történelemben s közben maga is történelmi emlékké vált.

A latin nyelvű táblától pár percre van egy régi alagút, melyet valamikor a Szibilla barlangjának tartottak (Grotta della Sibilla). A *grotta* végén egy kiágazás is van lépcsőkkel, fülkékkel, mozaikos padlóval, régen berakott falakkal, a Sibilla « lakásával ». Majd tovább víz zárja el az utat, a « Styx », melyen át az alvilágba lehetett csónakázni Charon vezetésével. Igy a helyi legenda. — Az alagutat készíthette Agrippa is a környéken folyó tábori munkák idején, de lehet régebbi is. A kiágazó földalatti « lakosztály » ki tudja, mi célt szolgált, talán gyógyfürdő volt. Vergilius ismerhette a helyet és fel is használhatta a holtak országának elképzelésében.

A barlang-alagút bejáratától tovább párszáz lépésre egy kisebb rom van, úgy tartják, Agrippa hajógyárának és szárazdokkjának maradványa. Az egykori csúsztatósólya mellé egy majorság épült. Látom, hogy a gazda a romot is jól felhasználja, szénakazlat telepített a tetejére és ajtót is szerelt rá oldalt. Néhány bárány fér el a kis karámban.

A tó nyugati, árnyas hajlatában két vendéglő rendezkedett be, amolyan halászcsárda félék. Mindig akad vendég beléjük és szól a harmonika. Főleg estefelé mozgalmas itt az élet, mikor autók hozzák a vacsorázó vendégeket a tengerpartról.

Túl a kocsmákon már csak gyalogösvényen lehet járni. Itt érjük a Cocceius-féle alagút tóparti nyílását. De ez is el van zárva, mint a másik bejárat a túlsó oldalon.

A parton és az egykori kráter oldalán szőlősorok ereszkednek alá, helyenkint alig hagyják szabadon a keskeny ösvényt. Imitt-amott paradicsom is van a víz közelében. A kerek gyümölcsök úgy piroslanak a szárakon, mint a nagy koralldarabok a caprii kirakatokban. A szőlő fekete, bornak való, most augusztusban még éretlen.

Egy helyütt dolgoznak a tőkék között, a gazda meg két fia. Szólnak is hozzám, ahogy elmegyek előttük, először csak familiárisan dialektusban, mely más, mint a nápolyi. Keményebb, érdesebb, számomra érthetetlen. Mondom is nekik, hogy talán a cimmereknek, a baia- meg cumavidéki őslakóknak leszármazottjai, akik itt barlangokban éltek, mikor még a nap sem sütött az Avernus fölötti égen, és az alvilági istenekkel barátkoztak. Azért olyan

fekete a szőlőjük és a beszédjük is azért olyan furcsa. Elértik a tréfát és kiderül, hogy ismerik a környék legendáit meg a Szibilla történetét. Már t.i. a maguk módján. A cimmerekről szóló dolog új nekik, de nem is tiltakoznak. Elfogadnák őket ősökül. Ami pedig a fekete szőlőből készült bort illeti, azt mondják, hogy jöjjek vissza majd télen, és meglátom, hogy a bor túlságosan jó volna az alvilági isteneknek, nagyon felvidámulnának tőle. Ami nem is illik alvilági istenekhez.

Késő délután van, de a nap még fényesen süt. Ezen az órán egy kis arany mindig van keverve sugaraiba. Fénye azonban csak elmosódottan verődik vissza az ólmos vízről. Nem vakít, mert a tó vize « törött », csillogása tompa, mintha « ráleheltek » volna tükrére.

Elérek a Tempio di Apollo romjához, mely most megszépülten áll a lenyugvásra készülő nap sugárzatában. A « Tempio di Apollo » ép úgy nem volt soha templom, mint a baiai fürdő hasonló, templomoknak nevezett épületei sem voltak soha istenségek szentélyei. Ez is egy római fürdő kupolás úszócsarnoka lehetett, mely az Agrippa-féle idők után épült ide a tóparti hőforrások közelébe, és ittmaradt hírmondónak egy másfajta világból. Falait az eső kimosta, kilúgozta, téglái közül az idő kipergette a meszet. Boltozata beomlott, oldalai megrepedeztek, darabok dőltek le belőle a vízbe a süllyedő parton. Körülötte fügefák, szőlő, és olajfák nőnek; fent a vastag falak kitöredezett peremére bokrok telepedtek. Nyitott belsejét is növényzet verte fel.

A Tempio di Apollo a Campi Flegrei legszebb

romjai közé tartozik. Mintha Rodin is segített volna a természetnek a torzó elkészítésében. Közepébe állva olyan, mint egy csigaház darabja, de szabálytalan, csipkézett peremű. Ahogy a lenyugvó nap rávilágít, a falak téglasorai közti mély sávok a szobrász vésője nyomának látszanak. A « rovátkolt » felületen árnyékok játszanak és a romot még érdekesebbé teszik. Folyton új meg új pontot keresünk, hogy élvezzük a « műalkotást ». Körüljárjuk, betérünk a falak közé, vagy távolabbról nézzük a környezetet is belefogva a képbe. A rom színe vörhenyes, a környezete friss zöld, fölötte az ég felhőtlen, üvegesedő, előtte a szürkészöld víztükör. Az emlék, amit magunkkal viszünk róla « Agfa-Color » nélkül is « színes. »

A tóparti Pantheon előtt gyorsan múlik az idő. Mikor visszaindulok a lucrinói állomás felé, már a nap is lebukott a Cuma felőli oldalon. De a tó partján, az autóút mellett még mindig ott áll a « Grotta della Sibilla » őre és sorra invitálja az érkező autók utasait a barlang látogatására. Buzgalma érthető. A *grotta* magántulajdon, üzletet kell csinálni vele, bár a földalatti út csak a Szibillához van címezve, mint ahogy bárok és vendéglők is viselik errefelé a « Sibilla » nevet.

Az autók a csárdák felé tartanak, de akadnak, akik hozzácsatolják a vacsorához ezt az « archeológiai » kirándulást is. Miért ne? amikor gyorsan és alkalomszerűen lehet egy « kultúrális kötelességnek » eleget tenni. Lehetséges, hogy a reklámozott Szibilla-barlang itt a Tempio di Apollónak nevezett egykori fürdőház mellett több látogatót kap, mint

fent Cumában a hegy oldalába vágott trapézalakú folyosó az igazi Apolló-templom alatt. Azonban nem ez a legnagyobb baj. Baj csak az volna, ha valaki a tóparti alagútból kijőve azt gondolná, hogy a cumai Szibilla barlangjában járt.

Cumában a látogató többé-kevésbbé magára van hagyatva, kivéve, ha még tud egy kicsit latinul és a táblákra vésett fordítási gyarkorlatokat el tudja végezni. Mert igazi vezetőt még keresve sem lehet ott találni, oda felkészülve kell menni. Itt pedig a « pseudo » Szibilla-barlangban olyan részletes, világos és « hiteles » magyarázatot hallunk a papnőről, a holtak országáról, Aeneas cumai tartózkodásának részleteiről, hogy maga Vergilius is ámulna rajta.

De ez így szokott lenni. A magánvállalatok jobban kiszolgálják az embert, mint a közüzemek. Márpedig a tóparti « Grotta della Sibilla » magánvállalat, a cumai « Antro della Sibilla » viszont állami tulajdon.

A VEZUV MEG EGYÉB TŰZIJÁTÉKOK

Rómában járni és pápát nem látni,... Nápolyba menni és a Vezuvon nem járni?... A párhuzam furcsa, de a maga helyén mind a kettő megáll. A Vezuvot illetőleg a kérdés nem is tehető fel másként, csak ahogy itt írva van, mert a Vezuvot nem *látni* lehetetlen. Hiszen Nápolyban minden a Vezuv körül forog és a Vezuv jelenléte annyira szembetűnő, mint ahogy a címer szembetűnik a városok kapuján. A Vezuv Nápoly emblémája lett és úgy jelképezi Nápolyt,

mint a Szent Péter kupolája Rómát jelenti minden látó embernek.

Aki Nápolyban járt, de a Vezuvra nem ment fel, érzi, hogy egy vissza nem térő alkalmat mulasztott el. Mert tűzhányóba bekukucskálni nem mindennapi élmény. És az európai ember hol tehetné ezt meg « jutányosabban », mint Nápolyban az alkalmi vételek és hozzájutások városában, mely a sok jó vásáron kívül még egy vulkánt is kínál mindössze két dollárnak megfelelő összegért. Aki ezt a pénzt sajnálja a Vezuvra rákölteni (mert legtöbbször ez az ok), az aligha fog Európában tűzhányó tetejére jutni. A Strombolihoz hajóval kell menni, az Etnára feljutni egy kis expedíciót jelent. Ezeken kívül legközelebb a Kanári-szigeteken akadnak vulkánok. A Teidére felmenni az élmények-élménye, de a tenerifei kúp jó háromszor olyan magas, mint a Vezuv és a kilátás nem a nápolyi paradicsomra nyílik. Palma-sziget vulkánjaira nem szokás felkapaszkodni, ott az újdonság az, hogy az ember az országútra kifolyt friss láván taposhat. A többi európai tűzhányó régóta pihen vagy végkép nyugalomba vonult és bort termel a hátán, mint az Epomeo teszi itt Ischián, vagy a mi hazai vulkánjaink a Hegyalján meg a Balaton körül.

Tehát a praktikus ember nem szalasztja el a nápolyi alkalmat, főleg akkor, ha nemcsak az a kérdés izgatja, hogy « mi van ott fenn? », hanem tud borzongani is, ha itt az ideje, és a természet romboló erői mögött is meg tudja érezni a felségest.

Igy lesz igazán érdekes, kiadós és gyümölcsöző

a látogatás a kráterben, ahol voltaképp nincs semmi szép. A föld gyomrából kikerült kövek, a likacsos és különböző formában megmerevedett massza nem szépek, de ép annyira elgondolkoztatók és gondolatkeltők, mint a Faito virágos mezői, vagy Capri gazdag világa. Élvezésük azonban egészen más lelki helyzekedést kíván.

A Vezuv a Nápolyba érkező idegent évszázadok óta érdekelte. Öszvérháton indultak neki a hegynek. Igy járt fent Goethe 1787-ben harmincnyolc éves korában. Az út utolsó szakaszát gyalog tette meg és olyan hatással volt rá a fortyogó kráter, hogy négy nap mulva megismételte az utat. Ez alkalommal azonban a hegy kőzáporral és szikraesővel fogadta, neki is meg útitársának is menekülniök kellett.

A sikló meg a drótkötélpálya, már az újabb időket jelentette. Ez az utazási mód is barátságos és romantikus volt. A sikló lassan kúszott felfelé először kertek, aztán lávamezők között. A kocsik nyitottak voltak, ki lehetett lépni a mezőre rekettyelombot tépni vagy egy érdekesebb rögöt felemelni. A kalauz először jegyet lyukasztott, azután visszatért beszélgetni és üvegcsöveket árusítani, amelyben különböző évjáratú lávák voltak összerakva vezuvi emlékül. Ahogy a vonat kúszott felfelé a hegyoldalon, meg lehetett figyelni a flóra változását a gazdag gyümölcsösöktől és szőlőtől a felső régiókban tengődő rekettyésekig. Sőt menetközben még bort is lehetett venni a szőlősgazdáktól.

Az utolsó szakaszon drótkötélpálya várta az utast. Ez már komolyabb lebegés volt nyolcszáz

méteren át ég és föld között. De még az ijedősöknek is eszébe jutott a « Funiculi, funicula » dallama s ez elfeledtette a kellemetlen érzést, amit a drótkötélen való himbálódzás jelenthetett a gyengébb idegzetűeknek.

Azután jött az 1944-es kitörés, mely láva alá temette vagy elsöpörte a romantikus funicolarét. Ma autóval futunk fel a hegyre, jó magasra s aztán acélkötélre erősített hintaülésekben (*seggiovia*) vitetjük fel magunkat a kráterig. Ez az utazás gyors, kényelmes, modern embernek való.

Időnkint változott a mód, ahogy a Vezuvra lehetett jutni, de mindig más volt maga a vulkán is. Mert a Vezuv nem olyan nyugodt geológiai « egyéniség », mint a Matterhorn vagy a Mátra, melyek arculata évezredek óta ugyanaz. A Vezuv működő vulkán lévén, nyugtalan, ideges, változékony.

Igy azután a Vezuvnak is van története. Őstörténetét nem ismerjük, arról csak kőzetei beszélnek és ezt a nyelvet csupán a geológusok értik. De ismerjük azt a történetét, melynek elődeink tanúi voltak, vagy mí magunk vagyunk tanúi. Geológiai « személyről » lévén szó, ez a történet nem is kezdődött olyan nagyon régen. Augustus császár uralkodott akkor, mikor először jegyeztek fel valamit a Vezuvról. A hegy nevét Strabo görög földrajztudós említi, aki tizenhét részből álló geográfiát írt az akkor ismert világról, amolyan ókori Baedeker-féle kézikönyvet, mely egyszerre volt földrajz, néprajz és meseszerű őstörténet. A hegy akkor szőlővel, fákkal volt beültetve, a cserjék egész a csúcsig benőtték

a lejtőt. A vulkán emberemlékezet óta nem háborgott. Barlang is volt az oldalán fent magasan, mely menedékül szolgált a Spartacus-lázadás résztvevőinek. A hegy Kr.u. 62-ban adott életjelt magáról és nem jó szándékairól. Földrengés rázta meg a tengerparti síkságot és megrongálta Pompeji meg Herculaneum házait. De senki sem gondolt arra a veszélyre, ami 79-ben következett be és máról-holnapra eltüntette a tengerparti városokat és a köztük szétszórt villákat. Neapolis megmenekült. A láva másfelé vette irányát és a vulkáni hamut nem erre hordta a szél. De ettől a katasztrófától kezdve a Vezuv mindig érdekelte az embereket.

A Vezuv néha hosszúkat pihent. Engedte, hogy házak épüljenek az oldalán, és hogy szőlővel, fával beültessék a begyöpösödött kráterig, aztán hirtelen megrázkódott és dübörögve, tüzet okádva lesöpört mindent magáról. 472-ben elküldi hamuját egészen Konstantinápolyig. 1737-ben pedig lezúdította láváját Torre del Grecóra. 1849-ben Nápolyt fenyegette, 1944-től hallgat, nem mozdul, nem dübörög, nem pipál.

A kitörések mindig megváltoztatták a kráter formáját, átmérőjét, a hegy magasságát. De a Vezuv nagyjából mindig ugyanaz maradt, szelep, mely időnkint megnyílt és szabad utat engedett a föld mélyén működő erőknek. A vulkán krátere közös biztonsági szelepe azoknak a háborgó, hullámzó rétegeknek, melyek Ischiáig és Pozzuoliig nyúlnak el a szilárd kéreg alatt. De ki tudja, hogy hol van a gyökere a Vezuvnak, hiszen amit látunk, az csupán a kémény nyílása.

A háború előtti években mozgalmas kép fogadta odafönn a kráter látogatóit. A tető peremére lépő jövevény először megállt az ámulattól s csak messziről nézte a kis kúpot, melynek közepéből kövek, lávacafatok, sziklák repültek lökésszerűen a magasba. A kráterbe le lehetett szállni. Alakja olyan volt, mint egy tányér, közepén a furcsa fekete makarónihalom, melynek oldalán vörösen izzó mártásként csorgott lefelé a friss láva. A tűzhányó nyílása fújt, zihált, dübörgött. A meleg nemcsak a vulkán torkából áradt, meleg volt a talaj is, amelyen jártunk. A lábunk alatt elterülő lávamassza réseiből kénes párák szálltak fel. Köröskörül a kráterben a felgyülemlett láva a legszeszélyesebb formákban keményedett meg. Egy furcsa múzeumban érezhettük magunkat mesebeli állatok, démonok, kárhozottak figurái között.

A kráter fala dantei emlékeket keltett bennünk életre. Körbefutó éles pereme a pokol valamelyik körének látszott. Csak éppen a főördög legényei, a « rondakörmök » hiányoztak, hogy teljes legyen az illúzió. De íme még azok is itt vannak! Mert míg mi nézők távolabb állunk a belső tüzes kúptól és a tűz rőt fénye világítja arcunkat, ott a középen a tüzes láva körül fekete árnyak ugrándoznak, lehajolnak, visszaugranak, mikor a magasból kövek vagy lávadarabok hullanak alá. De nem ördögsihederek ők sem, hanem Resinába meg Porticibe való gyerekek, akik fadarabokkal kikapart lávacsomókba rézpénzeket nyomkodnak bele és ezt a vezuvi emléket pár garasért adják el az ámuló túristáknak.

Aki szerette a Vezuvot, az a Piazza Garibaldin szerzett magának szállást szemben az állomás épületével. Ezek a jó panoramikus szállók ma is megvannak. A szálloda ablakából oda lehetett látni a Vezuv kráterére és élvezet volt nézni a hegy esti « műsorát ». A kráter belső tüze megvilágította az előgomolygó füstfelhőt s mikor egy-egy lökés érkezett a mélyből, piros torkolati tűz jelent meg a csúcs fölött, melynek fényében szikrák, kövek, lávacafatok szálltak felfelé.

Az idegen nézegeti a Vezuvot alulról, vagy ha kedve kerekedik, kirándul a hegyre. Hiszen a Vezuv Nápoly látnivalói közé tartozik. Kuriózum. De a nápolyi ember szeme megcsillan, ha a Vezuvról beszél. Neki a hegy nemcsak földrajzi vagy geológiai érdekesség. Ennél sokkal több.

A nápolyi ember évszádok óta látta a Vezuvból felszálló füstöt, a szikraesőt és az izzó lávát, nem maradhatott közömbös ezekkel a jelenségekkel szemben. Tetszett neki a tűz, s ezért valahányszor ünnepnapja érkezett el, ő is hasonlót próbált produkálni. Nápolyban nincsen ünnep tűzijáték nélkül s ezeket a tűzijátékokat a Vezuv inspirálja. A *fuochista,* vagyis a tűzijátékrendező nápolyi foglalkozás vagy inkább művészet. Ezek a nápolyi rakétakészítők messzi földön híresek, mert senki sem tudja egy ünnep befejezését oly széppé tenni, mint a nápolyiak, akik néhány rakétába bele tudják sűríteni a csillagokat és a tűz félelmes hatalmának minden csodáját.

A nápolyiak legbüszkébbek a Kármelhegyi Boldogasszony búcsúját befejező tűzijátékukra. Július közepén ragyogóak szoktak lenni az éjszakák. A búcsú estéjére megtelik néppel a régi *Mercato* nagy tere, amelynek szélén áll a Basilica del Carmine szép, karcsú, magas tornya. A tűzmesterek napokig dolgoztak a torony emeletein, párkányain, ablakain, csúcsán, szegletein, melyek a színes tüzek és csillagok minden fajtáját fogják lövelni az éjszakába. Mikor a torony kigyúl, a tömeg extázisba esik, mintha San Gennaro egy nem várt csodájának volna szemtanúja. Egyes rakéták a magasba szállnak, mások szerteszét szórnak szikraesőt. Sorozatok gyúlnak ki körben, vagy alulról fölfelé s vannak pillanatok, mikor az egész torony egyetlen tűzoszloppá változik, mintha a Vezuv krátere itt a téren nyílt volna meg.

A nápolyi *fuochista* másik nagy napja a kisasszonynapi búcsú Piedigrottán. Ezt a tűzijátékot a tengerparton rendezik és olyan erőt igyekeznek a rakétákba adni, hogy a robbanások villanó fénye a Vezuv oldalára, Capri szikláira vagy a sorrentói hegyek falára vetődjék.

Januárban Szent Antal apát tiszteletére gyujt tüzet az óvárosok népe. Ez a téli Szent Antal a várost a tűzvészektől oltalmazza s ünnepe mindig a farsang elejére esik. A tiszteletére gyujtott máglyákban a tűz vidámsága is ünnepel. A máglyák tüze magasra csap fel az utcákon és a kis tereken és praktikus célt is szolgál. Mert ilyenkor el lehet égetni mindazt, ami már nem használható és amitől

legjobb szabadulni. Szétesett ládák, ócska bútor, dobozok, papír, száraz karácsonyfa mind ott lobognak a Szent Antal máglyáján, mit a gyerekek örömmel táncolnak körül.

De a tűzijáték élvezésének netovábbja Szilveszter éjszakáján érkezik el. Erre felkészül a város és benne mindenki résztvesz. Aktív vagy passzív szerepet vállal, vagyis vagy bombát dob, vagy a dörejeket és a füstöt szenvedi el. Karácsony után azonnal megjelennek az utcákon a rakétaárusok bódéi. A csillagszórótól a másfélméter hosszú csövekig minden méretben kaphatók a rakéták. Vannak különleges készítmények is: forgó tűzkerekek, palackok színes tüzet lövelő anyaggal megtöltve, állati figurák, melyek látványos módon okádják a tüzet. Vannak olcsó és drága rakéták. Nápoly népe napokig gyűjti a robbanóanyagot az újév köszöntésére. Szilveszter éjjelén aztán egy órával éjfél előtt elnéptelenednek az utcák és a balkónokról megkezdődik a város bombázása. Mindenki szórja a tüzet a magasba és le az utcára, ahogy tudja. Rakéták röppennek, palackok durrannak és felülről ömlik alá a tüzes « niagara ». Nehéz füst borítja az egész várost és fojtó salétromszag hatol be még a bezárt szobákba is.

Messziről nézve Nápoly helyén ezen az órán csak vörösen gomolygó füstfelhő látható. A látványon még maga a Vezuv is elcsodálkozhatna és a nápolyiakban tehetséges tanítványokra ismerhetne. Ez a « kitörés », akárcsak a Vezuv valódi kitörései, nem mulhat el nyom nélkül. De nem láva marad

utána, hanem a rakéták szétrepedt papírhüvelyei, piros, kék, zöld színű megfüstölődött kartondarabok, melyek bőven borítják a « csatateret ». Aztán újév reggelén megjelennek a hatóság seprővel felszerelt emberei és eltakarítják a színes szemetet, mely az utakon maradt az elmult évről. Arra nem is gondol senki, hogy mennyi millió líra puffogott el az újesztendő köszöntésére.

A tűzijátékot ma is kedveli a nápolyi, a modern élet semmiképp sem befolyásolja a hagyományt. De a tűzijátékok ihletője, a vulkán már másfél évtizede pihen. A felnövekvő újabb generáció nem is ismeri az igazi Vezuvot. A Vezuv ma csupán alvó oroszlán s az alvó oroszlánnak majdnem annyi a tekintélye, mintha kihullottak volna a fogai. Meddig tart még a Vezuv pihenése? Fű fog nőni ismét rajta, még a kráter körül is, mint Augustus idejében? Vagy valami nagyobb « skandalumra » készül, mint 79-ben, mely Pompeji végső napját jelentette? Nem tudjuk.

A nápolyiak bíznak a Vezuvjukban. Az újabb városrendezés is ezt mondja. Az új állomás épülete kétszáz méterrel került hátrébb s alacsony homlokzata teljesen szabadon hagyja a kilátást a Vezuv felé. Ma a hegy úgy benéz Nápolyba, a Piazza Garibaldira, mint ahogy benézett Pompejibe, a Forumra.

Nápoly a vasút előtti új térrel valóban szép nagy ablakot tárt a Vezuv felé. Most már csak az hiányzik, hogy a hegy is magához térjen, és hogy

a hagyományos füst ne csak a levelezőlapokon legyen látható a trafikok kirakatában.

A füstfelhő hiányzik a Vezuv tetejéről, de a hegy szép így is, és a nap órája meg az időjárás szerint váltogatja a színeit. Derült időben sötét, de sohasem fekete, hiszen a lávák, melyek oldalán feküsznek, nem mind koromsötétek s a rekettye sárga virágai belejátszanak a környezet színeződésébe. Délután, mikor tiszta fölötte az ég, barna, mint valami nagy darab fénytelen ékkő. Legszebb téli időben, mikor hó is van a tetején. A hó ilyenkor a délutáni napsütés elfekvő sugaraiban kékbe játszik, maga a hegy pedig lila foglalatként helyezkedik a hűvös sugárzású kék-fehér gyémánt alá.

A Vezuv most nem az, ami huszonöt évvel ezelőtt volt, de így is érdemes fellátogatni a tetejére. Az autóút hosszabb kanyarokban halad felfelé, mint a régi sikló, így alaposabban megismerjük a hegy különféle zónáit, tájait, mint a régi fogaskerekűn utazva, mely nagyjából egyenes irányban vágta keresztül a régiókat.

A sikló a puglianói állomásról indult és a síma déli oldalon kúszott fel a csúcsra. Az autóút a városka szűk utcáin jut ki a kertek közé és kiadós kanyarokban eltér az Osservatorio irányában. Ahogy a kocsi halad előre, az alulról egységesnek látszó vezuvi tömb kezd részekre különülni. Terraszok és völgyek jelennek meg megmerevedett lávafolyókkal. A frissek feketék, a régebbieken már porladás jelei és növények mutatkoznak. Látjuk közelről a már régen pihenő Monte Somma gerincén ágaskodó lá-

vaszobor-csoportokat. Ahol járunk, az voltaképpen a tűzhányó történeti múzeuma. Hozzaértők évszázadokra visszamenően megkülönböztetik a lávákat, mert mások a színek és mások a keménységi fokok lávamezők szerint. Csak éppen a szokásos felíratok hiányoznak, hogy a múzeumi illúzió teljes legyen. Az 1944-es láva sötét és likacsos. Laza, mint az üstből kifolyó, le nem hengerelt aszfalt. A régebbi lávák szürkék, kékesek, porladozók. Részben már gyökeret vertek bennük a vezuvi flóra képviselői, a sárga virágú rekettye és a törpefenyő.

Az autóút a himbálódzó drótkötélpálya alsó állomásánál végetér. A kocsiból kiszállva először mindenki a kilátóterraszon marad, mert most a nápolyi öböl közepén állunk hétszázötven méter magasan a tenger színe fölött. Délután szép innen a kilátás, különösen télen a napnyugta előtti órában, mikor keskeny felhőfoszlányok mögül bujnak elő a nap sugarai. Ilyenkor nincs árnyék a tájon s minden zöldesszürke tónusú, az ég, a levegő, a tenger, a párák, a szigetek. Csak zöldet, sárgát, szürkét lehet megkülönböztetni és ettől a nem evilági színeződéstől könnyű és súlytalan lesz minden. A hajók és a szigetek csak lebegnek a vízen, maga a város is mintha a betlehemek papírházaiból volna a partra lerakva. Talán Dante látta ilyen vízióban a *Purgatorio* tájait.

Háromszázötven méterrel feljebb van a kráter. Aki még ismerte a régi szépen « berendezett » krátert, az azt mondhatja, hogy az utolsó kitörés a helyet rendetlenül hagyta. Ebben a kráterben nem

lehet járni, mint a régiben lehetett. Ez egy feldúlt kőbánya szerteszét hagyott tönkökkel és szakadékokkal. Lábunk alatt ropog a szemcsés *lapilli*, a vezuvi sóder, és végkép eltünt a tűzokádó nyílás, becsukódott a pokol szája.

A peremen most nem lehet körben sétálni, mint valamikor. Csak egy darabig lehet elmenni rajta, keskenyebb is, mint a húsz évvel ezelőtti. De egy nagy darab kő ott hever az ösvényen ég és föld között, és elzárja előttünk az utat. A kitörés dobta oda 1944-ben. Azóta is ott van mozdulatlanul. Ha egyszer megindulna, nem állna meg Torre del Greco házaiig.

A kráter peremén a vezuvi emberek fogadnak bennünket. A vezuvi vezető, a *cicerone* egy különös fajtája. Nincsenek tizenötnél többen és húsz-harminc évet töltenek el ebben a környezetben, ahol nincs sok mondanivaló. Ismerik a hegy történetét és hajlandók tréfásan is beszélni az « öreg » Vezuvról, ha a látogatóban van humorérzék. Furcsa hivatás, amelyben sok haladás nem is lehet. Hacsak nem az, hogy angolul, németül és franciául is megtanulják ugyanazokat a kifejezéseket. Kettőt ismerek közülük még a háború előtti időből. Az egyik az élő lávahegy körül ugrándozó gyerek volt még akkor, és hamutartókat készített a funivián tömegesen feljövő túristáknak. A másik kis kabinban üldögélt a szépen körbefutó út szélén és a jegyeket árusította a vezuvi « arénába ». Mert abban az időben a Vezuv két társaságnak adott kenyeret. Az egyik volt a « Cook », az övé volt a vasút, a másik volt Resina

városa, az övé volt a kráter. Annyira az övé, hogy a kráterben semmiféle hatóságtól vagy minisztériumtól kiállított kedvezmény nem volt érvényes, és nem érvényes ma sem. Igazuk is van a resinai polgároknak. Mert ha a Vezuv elpusztította elődeik magántulajdonát, amikor a várost még Herculaneumnak hívták, akkor fizesse is vissza a Vezuv lassan-lassan ilyenformán az okozott kárt.

A Vezuv kúpja alatt, az Osservatorio körül néhány csárda is akad. Lugas alatt állnak az asztalok, köröskörül a szőlő, melyenek a borát méri a gazda. Nem a világhírű « lacrima Christi » ez, de becsületes vezuvi bor, amit sajttal együtt szolgálnak fel. A sajt a *provolone*, a nápolyiak kedvenc sajtja, csípős, érett, zamatos és csúszik hozzá a bor. Ha ketten ülnek le egy liter mellé, hamar végeznek vele, és megállapíthatják, hogy a tűz még nem aludt ki a Vezuv belsejében. Csupán az történt, hogy nem a magasba tör a kráter nyílásán, hanem a tőkék gyökerébe szívódik fel. Ettől a folyékony tűztől megszépül a vezuvi emlék, még szebbnek látszik a táj, és kialakul a látogatás mérlege: ide érdemes volt feljönni.

POMPEJI

Az eltemetett város

Pompeji korán lépett be az életünkbe, legalább is mi idősebbek így vagyunk vele. Mert a század elején a mesék után mindjárt « komoly » könyve-

ket kezdtünk olvasni ifjúsági kiadásban, a Robinzont, a Gullivert, a Don Quijotét. Igy került kezünkbe a Bulwer könyve is, *Pompeji utolsó napjai*, címlapján a tüzet okádó Vezuvval, klasszikus kosztümben menekülő emberekkel és a várossal, melyre hamueső hull. Pompejit a filmgyártás is hamar felfedezte. Még a kilencszáztízes években, a háború előtt láttuk az első filmváltozatot, melyben a kitörést földrengés kíséri. Templomok homlokzatai, a fórum oszlopai dőlnek halomra a szörnyű napon. De gyerekésszel is furcsának találtuk, hogy a lehulló « kőtömbök » kettőt-hármat ugranak még a földön, vagy legurulnak a « halálra sujtott » áldozatról. A film azonban így is tetszett és éppen olyan siker volt, mint a « Ben Hur », a « Quo vadis? » vagy a « Salammbo ». — Gyakran találkoztunk Pompejivel tankönyveink lapjain is. A « római ház » mindig Pompeji valamelyik háza volt, a római magánéletet szemléltető tárgyak, eszközök, bútorok, szerszámok rendszerint az eltemetett város valamelyik épületéből kerültek elő. Rómáról sokat olvastunk, de a látnivalókat Pompeji szolgáltatta.

A « pompeji ház belseje », a « pompeji utca », a « pompeji színház » hol itt, hol ott került elénk és foglalkoztatta fantáziánkat. Aki aztán Itáliába jött és Nápolyig is eljutott, programmját így állította össze: Caprit megnézem, ha lehet, de Pompejibe kimegyek feltétlenül.

A szó varázsa érthető volt, mert Pompeji nem « elpusztult » város, nem döntötte össze földrengés, nem emésztette el tűz és lakosai sem hagyták oda

magukkal víve ingóságaikat. Pompejira oly váratlanul jött a vég, mint a hirtelen halál. Nem lehetett rá előkészülni és előtte mindent rendbetenni. A város élete percek alatt megállt.

Először moraj hallatszott a föld mélyéből, aztán hirtelen szétrobbant a Vezuv kúpja többszáz méter magasságban. A darabok mint szőnyegbombázás pusztító egységei hullottak vissza a tengerparti síkságra, majd megindult a napot elsötétítő hamueső. A menekülés reménytelen volt, ki az utcán halt meg, ki a mezőkön, ki a házában maradt bezárkózva valami « óvóhelyen » és ott érte a gázzal és porral telített levegőben a fulladásos halál.

A természet még arról is gondoskodott, hogy mintákat hagyjon ránk a pompejiak haláltusájáról. A holttestek körül a hamu megkeményedett és ezeket az ásatások folyamán megtalált negatív öntőformákat csak gipsszel kellett kitölteni. Az így előállt « szobrok » ma ott láthatók a kiásott házakban, a fürdőkben vagy a kis múzeum (Antiquarium) szobáiban. A vonagló testeken és eltorzult arcokon megdöbbentő realitással fejeződik ki a halálküzdelem.

A Porta Marina alatt a Villa Suburbana bejáratában találtak néhány holttestet. Menekülők kis csoportja verődött ott össze a védelmet nyujtó boltozat alatt, de a kapu alól kilépni sem tudtak. Ott érte őket a halál. Egyik mellett ott hevert zecskóban megtakarított pénze, a másik kis motyót vitt magával. Egy nő még ujján viselte finommetszésű ónixgyűrűjét. Az Antiquarium termében egy fiatal nő

holtteste látható. Arccal lefelé fordulva fekszik, mintha utolsó mozdulatával is szépségét védené. Közelében egy férfi torzója, szája kendővel bekötve, hogy a port kiszűrje lélekzetéből. Tekintetében a tehetetlen áldozat kétségbeesése fejeződik ki. Odébb egy kutya, melyet elfelejtettek láncáról szabadon bocsátani. Nyakán örv, a hátán fekszik, nyaka, lábai, teste elcsavarodva a kínos vonaglásban. A sarokban hátát falnak vetve felhúzott térdekkel egy férfi ül, köpenyét arca elé húzza. A gipszfigurában egy öszvérhajcsár halotti póza van megörökítve. Az embert a nagy *palaestra* táján érte a vész. Odahúzódott a fal mellé, ott is érte a vég, őt is meg öszvérét is. A « Casa dell'Efebo » kertjén át egy fiatalember menekült, arccal előrebukott és már nem tudott felkelni. Mellette hevert a fűzfakosárka, melyben utolsó útravalóját vitte magával. A « Casa del Criptoportico » pincéjében egy anya holtteste van, haldokolva is magához szorítja és védi kislányát. P. Proculus házában hét gyermek holttestét találták. Talán az utcán játszottak, mikor a hegy krátere megnyílt és ide menekültek a szép oszlopcsarnok alá. Ez alkalommal a kutyától sem féltek, mely mozaikból kirakva ott ült mindig a ház kapujában. Összebújva érte őket a halál az udvar exedrájában. A « Casa del Menandro » egy nagy szobájában az egész család együtt volt, a holttestek mellett csákány és lámpa, a falon egy kibontott lyuk. Megdöbbenve állunk az ókori « óvóhely »-jelenet előtt.

Azonban mindaz, amiről ezek a « pillanatfelvételek » beszélnek, rövid idő alatt folyhatott le. A

péknek nem volt ideje a kemencéből az utolsó süttet kenyeret kivenni, a bankár nem tudta magával vinni a pénzét és az adósleveleket, és az abbondanza-utcai kocsmárosné a kasszában hagyta aznapi bevételét.

De a természet által zár alá vett holmikból nem veszett el és nem semmisült meg semmi. A kemencében maradt kenyerek ma múzeumban vannak, a bankár feljegyzései is megmaradtak és az Asellina italmérésében talált pénzek ott láthatók a bolt kirakatában.

Mindezekről hallva és tudva valamit, nagy érdeklődéssel szállunk le a pompeji állomáson.

Előbb azonban át kell esnünk a kocsisok és a levelezőlapárusok támadásán. A kocsisok mind a Villa dei Misteribe akarnak vinni bennünket, mikor végre Pompeji kapuja előtt állunk, és nem is feltétlenül tudjuk, hogy mi is az a « Villa dei Misteri ». A vándorkirakattal járó olcsójánosok pedig meg akarnak fosztani a felfedezés gyönyörűségétől, és már a belépés előtt el akarnak látni bennünket harmonikaszerűen kinyíló képsorozatokkal, melyek kliséi még a huszas évek táján készültek. A hirtelen támadó zűrzavarban aztán alig vesszük észre, hogy Pompejiben a lovak füle piros vagy pompeji vörös. Nincs befestve, hanem színes sapka van rájuk húzva, mert Campania városaiban a lovak is más-más divat szerint « öltözködnek ».

De végre szemközt állunk a Porta Marina nyílásával. Fölfelé kell menni feléje. A város kissé magasan fekszik, mert egy ősrégi lávamezőn épült.

Alaprajza is ezért szabálytalan, elnyúló; a városfalak mindenütt a lávamező széleit követik.

A kapu sötét boltíve előtt szétnézve feltünik a falakon a különféle építési anyag alkalmazása és a különféle építési mód. Van oda beépítve terméskő, vulkáni anyag, tufakockák és tégla, kemény, lapos, kitűnő égetésű lemezek. A kődarabok szabályosak vagy szabálytalanok, vízszíntesen vannak egymásra fektetve, vagy különösebb rendszer nélkül beledobálva a kitűnően kötő habarcsba.

Ebben a látszólagos összevisszaságban benne van a város építésének története. A homokkőkockákat a városalapító *oscusok* rakták le, legkorábban Kr.e. a VI. században. Ők adtak nevet is az új városnak: Pompe.

A cementkeménységű vakolatba bedolgozott horzsakő és vulkáni anyagok meg a tufakockák a *samnis* idők emlékei (Kr.e. IV-III. század).

A hálószerűen rakott apró kőkockák (reticolato) és a téglasorok a rómaivá lett város két évszázadának dokumentumai.

De mindent nem lehet csupán a kövekből leolvasni. Az oscusok (*Osci*, oszkok) és a samnisek (*Samnites*, szamnitek) itáliai törzsek voltak, nyelvük amolyan őslatin volt. Azonban az új város kezdettől fogva a szomszédos Cuma hatása alatt is állott és fejlődött, mert a mai Nápolyi-öböl területén a görög szellem és a puteoli kereskedők pénze uralkodott. Pompeji szövetségben is állott a szomszédos görög állammal.

A rómaiak Kr.e. 300 körül jelennek meg a Vezuv

alatti síkságon, de Pompeji egyelőre autonómiát kap és nyelvét is megtarthatja.

A félszabadságot jelentő önkormányzat K.e. 89-ig tartott, mikor függetlensége visszaszerzése reményében Pompeji is csatlakozott a rómaiak ellen lázadó délitáliai városok mozgalmához. A várost elfoglaló L. Sulla katapultáiból kilőtt kőgolyók nyomai még most is látszanak a Porta Vesuvio közelében. Nem javították ki őket, mert ettől kezdve nem volt nagy szükség a várfalakra. A kapukat reggel kinyitották, este becsukták, de « ellenség » többé nem jelenhetett meg a láthatáron. Pompeji a római birodalom egyik kolóniája lett.

Számunkra még egy adat fontos a város történetében a Vezuv kitörése előtti időből, a Kr.sz. utáni 62-ik év. Ekkor földrengés rázta meg Pompeji alatt a földet. Templomok, városkapuk, nagyobb épületek és magánházak rongálódtak meg. De mindjárt megindult az újjáépítés, és Pompeji talán szebb lett, mint volt a földrengés előtt. Különösen a magánházak helyreállítása, festése, művészi díszítése haladt gyorsan. Sok új ház is épült ebben az utolsó tizenhét évben, ami még hátravolt 79 augusztusáig, amikor a hamu és a vezuvi szemcsés homok néhány nap alatt egyetlen óriási sírdombbá változtatta a várost, és úgy eltüntette a föld színéről, hogy később, mikor a tizenhatodik században egy véletlen folytán rábukkantak, Stabiával tévesztették össze.

Tehát mi most abba a Pompejibe lépünk be, amely a katasztrófa pillanatában nem volt elöregedett város. Vezetőrétegét jómódú emberek alkották, be-

települt rómaiak és az őslakosság vagyonosabb rétege. Nem panaszkodhattak a boltosok, kocsmárosok, kisiparosok sem. Nemcsak dolgoztak, élvezték is az életet. Talán túlságosan is élvezték. A húszezer lakosú városnak volt színháza ötezer ülőhellyel, volt dalszínháza nyolcszáz személy számára, és volt olyan nagy amfiteátruma, hogy abba az egész város belefért és még maradt hely Campania más helységeiből érkező vendégeknek is.

A Porta Marina hosszú, sötét boltíve alól kiérve rögtön házak között vagyunk. A látogató első kérdése az szokott lenni, hogy a kövezet, rajta a keréknyomok, a falak, az oszlopok, a mozaikkal kirakott járdaszegélyek és minden, amit lát, eredeti-e? A másik kérdés pedig az, hogy hova lett a házak teteje vagy az építmények felső része. — A felelet könnyű. A hat-hét méter magasra nőtt földréteg súlya alatt a tetők beomlottak. Évszázadok alatt a falak egy része sem állt ellen az időnek. Ami pedig az eredetiséget illeti, a restauráló munka nem hamisít, csak kiegészít, ha szükséges, de a kiegészítő rész mindig más színű, mint az eredeti, és semmiképp sem megtévesztő.

A hamu és a lapilli alkotta laza föld jó konzerváló anyagnak bizonyult. Legtöbbet ártott e felső rétegekbe leszivárgó nedvesség. Kisebb kárt okoztak a kincskeresők, akik időnkint lefúrtak a mélybe szobrokra, aranyra, műtárgyakra vadászva.

Pompeji séták

Pompejiből sokat lehet látni két óra alatt is,

de *megnézni* nem lehet. Pompejiben, mint Caprin, sétálni kell lassan, meditálva, pihenőket tartva, és nemcsak az útikönyv ajánlotta fontosabb helyeket keresve. Legjobb egy baráti vezetővel menni, aki ismeri a terepet és kevés szóval felhívja a figyelmet arra is, amit első alkalommal nem vehetnénk észre. De még ennél is jobb alaposan felkészülve egyedül bejárni a « città morta » utcáit és ott tölteni szinte az egész napot. Felkeresni az elhagyott utcákat is, ahol nincs semmi « látnivaló » jelezve a térképen, élvezni a csendet, benézni a házakba, melyeknek helyiségeit benőtte a szeder szúros indája és a düledező falakon túl oszlopos kertekre lehet látni. A díszek eltűntek, a festett vakolat lehullott a falakról, legtöbbször csak a bejárat mozaikrajzából maradt meg valami. De aztán váratlanul belátunk egy ház udvarára, ahol a telek mélyén színes, zománcos kút van, köréje virágokat ültettek. A növények frissek, gondozottak, mintha a házbeliek csak rövid időre távoztak volna el.

Pompejiben a multban élünk, de nem érezzük magunkat temetőben. Ebben a környezetben az év minden szaka szép, de legszebbek a tavaszi hónapok, amikor virág borít mindent és még nem sok a túrista. Ilyenkor mienk az egész város, és nem találkozunk senkivel, csak magukkal a pompejibeliekkel, akiket a *Genius loci* mindenfelé életretámaszt, amerre útunk elvezet. Pompejiben nincs « kihalt utca », nincs temetővé vált térség.

Első állomásunk a Venus-temploma. De ne gondoljunk a paestumi vagy az agrigentói templom-

romokra, mert amit a Porta Marina fölötti térségen látunk, nem más, mint egy kőtömbökkel teleszórt mező. Venus a város patrónája volt. Templomát a 62-es földrengés rombadöntötte, de 79-ben még folytak a helyreállító munkák. A félig kidolgozott kődarabok ma is abban a helyzetben vannak, ahogy a pusztulás napja találta őket ezerkilencszáz évvel ezelőtt. A rommező a fényképező túristáknak nem nyujt semmit, de elmerengeni lehet a soha fel nem épült templom előtt.

Az Apolló temploma a Forum bejárata előtt kedves hely. Felvételekről is nagyon ismerős. A felvételeken a nyilazó isten bronzszobra oszlopok sora előtt áll, távol a háttérben a Vezuv. Egyik legjellegzetesebb pompeji kép, amelyen régiség és a város végzetévé vált hegy együtt állnak pózt.

A Forum bizonyára Itália legszebb terei közé tartozott. Nem volt annyira zsúfolt, mint a Forum Romanum. Átgondolt terv szerint készült, melyen később sem sokat változtattak. Kettősrendű, emeletes oszlopsor vette körül, mely egyöntetűséget adott az óriási szalonnak, ahova kocsi nem járhatott be. Aki végigjárja a tér épületeit, megállapíthatja, hogy ami egy város megszervezettségét illeti, készen kaptunk mindent a rómaiaktól. Itt volt Jupiter temploma, a hivatalos istentiszteletek helye, tovább sorra következtek a városi kincstár, a mértékhitelesítő hivatal (Mensa Ponderaria), a törvényszék és értéktőzsde helye (Basilica), a polgármesteri hivatal (Duumviri), a városi tanács székháza (Ordo Decurionum), a rendőrkapitányság és köztisztasági hivatal

(Aediles), a Comitium, vagyis a népgyűlés helye és szavazóhelyiség. És itt voltak a vásárcsarnokok is, a *Macellum*, az élelmiszerpiac és a *Fullonica*, a ruházati cikkek bazára. A város vezetői higienikus és dekórum szempontjából kifogástalan nyilvános illemhely építéséről sem feledkeztek meg.

A Forum épületei ma is állnak és a napsütötte, levegős helyen sétálva a huszadik század embere egyszerre otthonosan kezdi magát érezni ebben a meglepően « komplett » világban. És sok mindent megfigyelhet a téren. A *Fullonica* valamikor Eumachia papnő palotája volt. A matróna megjelenésű papnő szobra ma is ott áll a ruhapiac területén, mert a pompejibeliek finom érzékkel divatcsarnokukat egy nő pártfogása alá helyezték. Eumachia nem lehetett akárki. Áruházzá alakított palotájából csak az anyagraktár és a külső falak maradtak meg. És megmaradt a ház kapuja. Magas, nagy, nem hasonlít semmi más kapuhoz Pompejiben. Márványkeretén madarak, gyümölcsök, levelek vannak kivésve olyan finomsággal, ahogy később csak a Quattrocento mesterei tudtak bánni a márvánnyal.

A Forum mögött egy csendes városrész kezdődik. Előkelő negyed lehetett, terraszos házakkal, kilátással a tenger, Capri és a Lattari-hegyek felé. Ez már a lávamező széle, amelyen Pompeji épült. Az országút mélyen lent fut a természet alkotta balkón alatt. A házak terraszokkal, lépcsőkkel, függőkertekkel ereszkedtek le a völgy felé. A kilátást keresve finomrajzú mozaikokon járunk, melyek ma

már egyedüli emlékei a nem nagy, de bizonyára ízléssel épült villáknak.

A villasor utcája a Foro Triangolare felé vezet. Ez a kis háromszögletű tér volt Pompeji legrégibb fóruma. Közepére templomot építettek és köréje « kerítésnek » kilencvenöt oszlopot helyeztek. Az oszlopok egy része még áll, de a templom romban heverhetett már a Vezuv kitörése előtt is.

A hely kikeresése és a tér megépítése görög szellem és görög kéz munkája. A Foro Triangolare meg is maradt mindvégig a város hellén középpontjának. Itt volt a kis *palaestra*, az arisztokrata ifjúság sportolóhelye. Ennek területén találták a Doriforos kópiáját, mely most a nápolyi múzeumban van. És a fórum mellett épült a két színház is görög mintára, a Teatro Grande prózai előadásokra és a kisebb Odeon fedett épülete lírai darabok előadására.

A nagy színházba a fórum felől is be lehetett menni. Nagyon látogatott hely lehetett. A « kakasülő » lépcsője pl. úgy ki van járva, hogy csak bizonytalan, tántorgó léptekkel lehet rajta feljutni a karzat maradványaira.

A fórum széléről le lehet látni mind a két színházra és a nagy színház mögötti oszlopos térségre, amelyet gladiátoriskolának használtak. Eredetileg azonban nem ennek volt szánva az oszlopos udvar. A színházhoz tartozott. Szünetekben ott sétálgathatott a Teatro Grande közönsége, vagy kimehetett a szomszédos utcára, ahol söntések (tabernae) voltak, öt-hat is egymásmellett. A pultok, rajtuk a különféle italokat tartalmazó beépített amfórák

nyílásaival még eléggé épek. Sőt nekünk nagyon ismerősek. Még a század elején is ilyenek voltak nálunk a kocsmák söntései, csak nem márvánnyal, hanem fényes bádoggal fedve.

A pompeji színházban nyaranta az esti órákban előadások szoktak lenni. Klasszikus darabok szerepelnek a műsoron a klasszikus környezetben. Eddig senkinek sem jutott eszébe, hogy ezeket a « bárokat » is helyre lehetne állítani és újra megnyitni a színházi szezón tartamára. Teljesebb volna az illúzió, ha a szünetekben igazi római italokat lehetne hörpintgetni a tabernákban úgy, mint amikor még latinul vagy görögül adták elő a darabokat a pompeji színházban a közönségnek, mely másképpen nem is értette volna meg őket.

Ilyen bárféle helyiségeket tucatjával lehet Pompeji utcáin látni. A nagyobbakban meleg italokat is adtak (*thermopolium*) és olajat is árusítottak, mint ahogy ez a cikk nagy betűkkel ki van írva a Via dell'Abbondanza során egy italmérés falára egyéb hirdetményekkel együtt. A bor és olaj együttárusítása még ma is élő szokás Nápolyban. A borüzletek cégtábláján mindig ez olvasható: « Vini ed olii », bor és olaj.

A színházak főbejáratai és a tabernák sora alatt van a Porta di Stabia, valamikor nagyforgalmú pont, ma a romváros egyik legidillikusabb helye. Falán még oszk nyelven írt útjelzés olvasható. Túl rajta síremlék van, két ívben hajló emlékpad. Le is lehet ülni rájuk, ciprusok és tölgyek árnyékolják a helyet.

Míg a Marcus Tullius pompeji polgár emlékét őrző kőpadon pihenünk, alig halljuk meg a közelünk-

ben haladó modern országutak zaját. A pompeji séták teljesen kikapcsolják az embert abból a világból, ahonnan érkezett. Óránkra kell nézni, hogy jusson idő mindenre. Mert sejtjük, hogy még sok van hátra, de maradni szeretnénk mindenütt, mert köt a hely és a hangulat hatása oly erős, hogy séta közben jobban benne élünk az igazi Pompejiben, mintha regényt olvasnánk, melyben archeológiai pontossággal van a város és a népe rekonstruálva.

Fények és árnyak

A Forumtól északra volt az úrinegyed, a patriciusok és jómódú emberek házai, akik távol akartak élni a zsúfolt városrészek zsivajától. Itt nem volt semmi olyan hely, ahol tömegek szoktak gyülekezni: színház, cirkusz, népfürdő vagy sportpálya. A régebbi házak telkei nagyok, néha négy utcára nyílnak, de a később érkezettek kisebb házhellyel is megelégedtek. Annál fényesebbé tették otthonukat belülről. Ez a városrész szolgáltatta sokáig a művészettörténetek számára az ábrákat, mikor Pompejiről és a város életéről volt szó.

Valóban nem kell sokáig bolyonganunk, hogy a pompeji házépítés változatait megismerjük és a klasszikussá vált példák eredetijével találkozzunk.

A negyed legelőkelőbb palotája a « Casa del Fauno » lehetett két fogadótermével (atrium) és két oszlopos udvarával (peristylium). Valószínűleg ez volt a várost elfoglaló Sulla diktátor unokaöccsének, P. Sullának háza. Őrá volt bízva az új római kolónia megszervezése és a város lakóinak megbékéltetése.

A ház reprezentálásra volt berendezve műkincsekkel, vendégszobákkal, fogadóhelyiségekkel. A magas, elegáns bronzkapu előtt a gyalogjárón ma is lehet olvasni a belépőket üdvözlő HAVE szót. A padlót a bejárattól kezdve színes márványmozaikok borították. Mutatóba nagyon szép foltok maradtak ezekből a « szőnyegekből ». A nagyobbik atrium közepén állt a táncoló Faun szobra, mely szimboluma lett a kiásott Pompejinek. A könnyed mozdulatú figura mása ott áll régi helyén a bejárattal szemben. Kedvenc témája a fényképező túristáknak. A másik itt talált nagy kincs az ismert mozaikkép, a Nagy Sándor csatája. Egy kiugró falát töltötte ki a kis peristyliumban. Alatta pad lehetett ebédutáni tereferére. A ház ma tetőzet nélküli nyitott csarnok, de a falak állnak, nyomát is viselik az egykori ragyogó stukkódíszítésnek. Az oszlopok is helyükön maradtak és a kert be van ültetve. A régi fényből még megcsillan valami itt-ott a romokon.

A *Vettiusok* háza megmaradt képgyűjteménynek, ahogy gazdái szánták a város életének utolsó éveiben. Mert a ház új volt még, mikor eltemette a hamu, és a minden helyiségét zsúfoltan elárasztó díszítésből alig pusztult el valami. A képekről ismert peristyliumot is vissza lehetett állítani eredeti formájában a kis szobrokkal, márvány medencékkel, virágokkal. A Vettiusok már későn érkeztek, nem tudtak nagy telekhez jutni az arisztokrata városrészben, de luxusban nem ismertek határt. Volt pénzük. Két « páncélszekrény » is állt az atrium két oldalán. A két megvasalt ládát ott helyezték el, ahol állandóan szem előtt voltak. Hiszen az atriumban folyton

jöttek-mentek az emberek, nem is igen kellett őrizni a kasszákat. Kosztolányinak is feltünt a két ókori pénzszekrény elhelyezése s huncutkásan írja útinaplójába velük vonatkozásban: « Úgy látszik, ezen a földön már akkor sem volt bizalom az ősi erényben».

A « Casa degli Amorini dorati » gazdája, Poppaeus Abitius szeszélyes ember lehetett. Műgyűjtő volt, szerette a szép márványokat, torzókat. A szerzett darabokat a háza falába illesztette a peristyliumban köröskörül. Gyűjteményének egyik darabja bekerült a művészettörténetek lapjaira is, a Silenus figurája. Pán isten barátja és Bacchus nevelője ezen az « arcképén » baljában, mintha jogar volna, egy nagy articsókabunkót tart. Aztán színpadi álarcokat is gyűjtött Poppaeus Abitius. A márványmaszkokat drótra füzve a peristylium oszlopai közé akasztotta. Ma is ott lógnak helyükon mint valami elmult farsang emlékei. Poppaeus Abitius jól ismerhette a Vettiusok házát is, hiszen szomszédok voltak, és nem egyszer láthatta a gazdag kereskedők ebédlőjének piros-fekete falán az azóta híressé vált puttósorozatot. Ő is készíttetett tehát Ámorokat, de a figurákat aranylemezre vésette és a kerek medaillonokat hálószobája falába mélyesztve helyezte el, a szobát pedig úgy festette ki, mintha századeleji tapétak szolgáltak volna hozzá mintául. A raffinált ízléssel múzeummá átalakított ház távoli őse az Axel Munthe-féle Villa del San Michele környezetének fent Anacapriban.

Az Aranyos Ámorok utcájában volt Lucius Cecilius Iucundus háza is. Tágas, kitűnő anyagokból épített elegáns magánbank, amint az a tekintélyes

uzsoráshoz illett. Cecilius Iucundus jól gazdálkodott és mások pénzét is ügyesen forgatta. Könyveit pontosan vezette és gondosan őrizte, mert kifogástalan állapotban találták meg őket irodájának « páncélrekeszében ». Egyébként ő lett a kiásott Pompeji legismertebb egyénisége, mert üzleti könyvein kívül szobra is ránkmaradt. A képmás olyan pompás, hogy a legjobb mesterek is megirigyelhetnék az ismeretlen vetélytárs munkáját. A duzzadtajkú, bunkóorrú, lapátfülű bankárt ma is felismernők, ha valamelyik nápolyi bank pénztárablaka mögött ülne, vagy kilépni látnók őt az igazgató szobájából. Talán nem is volt szívtelen pénzember. Nagybácsiarcán mintha mindig készenlétben állna egy mosoly. A *lararium*, melyet a tágas bejáró mellé állított, a legértékesebb házioltárok közé tartozik, amelyek eddig Pompei házaiból előkerültek. Márványból készült szegélyére domborművű képeket vésték. Helyi látképeket is. Az egyik a Forum Jupiter-templomát örökíti meg a mellette levő diadalívvel együtt, a másik a Porta Vesuvio képe. Értékes ábrázolások, mert a 62-es földrengés mind a két építményt megrongálta.

Ebben a városrészben találjuk a világszerte ismert « Cave canem » mozaikját is a Tragikus Költő kicsi házának küszöbén. Van egy másik kutyás küszöbkép is a Via dell'Abbondanza során. Szép, de kevésbbé ismert, mert csak az újabb ásatások hozták napvilágra.

Séta közben érdemes benézni minden kapun. Szép padlómozaikokat láthatunk, dudva felverte kertek mélyén színes ninfeók kékje, aranya csillog,

ereszekkel védett falakon megmaradt festmények töredékei várják a ritka látogatót.

A Vettiusok utcájában kis csapszék ajtaján hajolunk be és nem is sietünk azonnal tovább. Képek vannak a falon, egyáltalán nem cégérfestő mázolmányai. Az ismeretlen művész a vendégek közt nézett szét, és amit látott, azt ábrázolta a falon könnyű kézzel, frissen, a jeleneteket az élet melegétől meg nem fosztva. Valami ókori Paolo Veronese tévedhetett ide be csárdajeleneteket festeni. Négy cimbora ül az asztal körül és emelik poharukat. Egy másik képen ketten vannak, talán összekoccantak valamin a borozás okozta felmelegedésben. Valamelyik látogató azonban az egyik figura fejét körülvágta és elvitte. A másik fej körül is bekarcolta már a falat, de valaki a műgyüjtő tolvajt megzavarhatta munkájában. A felhevült kocsmalátogató feje ottmaradt a falon a körülvágott keretben a törzstől elkülönítve. Mintha meghökkenve keresné cimborája eltünt ábrázatát. Ki tudja, mióta?

Pár utcával odébb egy játékbarlang (*bisca*) működött. Szép nagy szoba a helyiség, ahova talán nem is léphetett be akárki. Cégére ma is ott van a bejárat mellett magasan. Félreérthetetlenül kifejezi, hogy a lokált látogató mindkét nembeli ifjúság nemcsak a pénzét veszíthette el ott. A tulajdonos nem vezetett üzleti könyveket, a falon jegyezgette a bevételeit, amit könnyű lelkiismerettel inkasszált áldozataitól. Egyébként az elegáns lebuj a már bemutatott Lucius Cecilius Iucundus bankár házával « srégvizavi » volt.

Pompejinek volt óvárosa is, mindössze néhány

utca a Forumtól keletre a vásárcsarnokok mögött. A többi városrésztől eltérően megtörő, nem egyenes vonalban haladó utcák is vannak itt, a Vico Strato, a Vico della Maschera és a hírhedt Vico del Lupanare. Rosszhírű negyed volt ez zugszállókkal, találkahelyekkel és népfürdőkkel a peremén. A jobbérzésű, békességet szerető polgárok nem is birták ezt a környezetet, s ha panaszkodtak, a lebujok duhaj látogatói a házak falára írt gúnyos szavakkal buzdították őket távozásra.

Egy bizonyos Sirius nevű ember, akinek itt üzlete is volt, úgy látszik, jól érezte magát ebben a környezetben, talán hasznot is húzott belőle, mert háza küszöbére ezt a mottót íratta: «Salve lucrum!» Éljen a profit!

Ma ez a negyed Pompeji legcsendesebb vidéke. Az utakat gyom verte fel, az omladozó tűzfalakat, dísztelen kapukat pedig megszépíti a virág. A Strato-utca sarkán van Pompeji legjobb állapotban megmaradt péküzeme. Nyitott udvarán négy malom áll. Nagyobbacskák, « öszvérerőre » voltak berendezve. A kemence szája körül a téglák alkotta íven csorbulás sincs. A kékesszürke színű malmok, a kemence piros téglája és a zöld növényzet együttese tökéletes kompozició színes fényképezés számára.

Ezeket az utcákat, melyek valójában sohasem lehettek szépek, az elmúlás hangulata teszi érdekessé. Nem is kell költőnek lenni hozzá, hogy egy séta a Csontvázak-utcájában vagy az Álarc-utcán elgondolkodóvá tegye az ide betévedőt. Pedig csupasz, zárt falakon, keskeny kapukon kívül nem is látott egyebet.

Az utcák torkolatával szemben reflektorok vannak felszerelve. Mikor Pompejit esti kivilágításban lehet látogatni, ezek a girbe-görbe sikátorok és repedezett falak is be vannak kapcsolva a programmba. Legigézőbb a város holdfényben. A kisértetek órája a halott Pompejiben egész éjszaka tart.

Az óvárosban, a cirkusz, a színházak, a Forum környékén, kocsmák, boltok belsejében a feltárás folyamán a falakat is tüzetesen megvizsgálják feliratokra, bekarcolt szavakra, jelekre, karikatúrakra vadászva. Fontos lehet még az értelmetlennek látszó irkafirka is. Mert Pompejiben a falak is beszélnek, beszélnek az eltünt lakosok helyett is. Minden, amit ott olvasunk, az ő üzenetük.

A boltos a falon számolt, a kocsmáros oda írta a bevételezett összeget vagy az adósok nevét és a kintlevőségeket. A szerelmesek verseket karcoltak bele a fényesre csiszolt vakolatba. A Villa dei Misteri egyik vendége talán a házigazda profilját véste be a « tükörterem » zománcos falába. Választások idején a jelöltek fenyegető szavakat olvashattak házuk homlokzatán. A gyerekek az iskolában tanult emlékeztető verseket írták fel valahová maguknak. A találkahelyek táján pedig az ott megforduló nép a maga gondolatait hagyta a falakon örökül az utókorra. És hogy a gladiátorok sem voltak mind irástudatlanok, arról a nolai-utcai kaszárnyájuk oszlopai tanuskodnak, ahova magánéletük legintimebb eseményeit is feljegyezgették.

Pompeji nem volt analfabéta város, és papíros híján oda írt, ahová tudott. Főleg a Forum és a szín-

házak falai voltak a « firkálók » emlékalbumai. Annyira, hogy valaki látva ezeket az írásokkal elborított falakat, maga is melléjük írt egy gúnyos epigrammát, melyben kifejezi csodálkozását, hogy Pompejiben a falak nem omolnak össze a rájuk firkált ostobaságok terhe alatt: « Admiror, paries, te non cecidisse ruinis, qui tot scriptorum taedia sustineas. »

Vannak aztán felírások, melyek a helyi krónikához tartoznak és igen értékes adatokat közölnek. Ezek a választási « plakátok », színházi, cirkuszi hirdetések, az üzletek « cégtáblái » vagy « privátok » közleményei, mikor pl. valaki elbitangolt jószágát keresi, földje, háza bérbeadását teszi közzé. Ezek a közlemények aztán már nem mikroszkopikus karcolások a márványon vagy a fal felületén, hanem hivatásos plakátkészítők munkái, akik biztos kézzel rajzolták fel hosszú, nyúlt, « gótikus » betűiket a hirdetőtől kijelölt helyekre, alkalmazva a feliratokban használatos rövidítéseket is.

Via dell'Abbondanza

A régebbi ásatások épületeket kerestek Pompejiben: házakat, templomokat, fórumokat, színházakat, fürdőket. Elsősorban az épületek belseje érdekelte a kutatókat; az utca külső képének megőrzésével nem sokat törődtek. Az újabb feltárások más szellemben történnek. Az utca éppen olyan fontos, mint a házak belseje, s lehetőleg minden a helyén marad a házakban is és a házak körül is. Még a peristyliumok talaját is átkutatják, a talált gyökereket megvizsgálják és a kertbe ugyanazokat a nö-

vényeket ültetik, amelyek 79 augusztusában a Vezuv kitörése napján ott virítottak. A hamuban hagyott nyomok alapján az ajtók újra készülnek és eredeti bronzvereteiket viselik. A házakra tető kerül, a keskeny járda fölé a szokásos kiugró eresz.

Ennek a tökéletes feltáró és rekonstruáló munkának eredménye a Via dell'Abbondanza és környéke, az ú.n. *Nuovi Scavi,* Pompeji nagy látványossága. Ezen a területen a régi Pompeji újra elénk varázslódik. A kirakatokat újra rendezik, a boltok pultjait helyükre állítják, az emeleteket és a balkónokat restaurálják.

Az utcának életet elsősorban a boltok és műhelyek biztosítottak. Ebben az utcában volt *Stephanus* mester festő-, mosó- és vasalóintézete. Műhelyének berendezése korszerű lehetett. Szomszédja, *Verus* mester rézöntő volt, a konyhák és a kocsmák, vendéglők részére dolgozott. Mintagyűjteménye megtekinthető a kirakat vitrinjében. — Egy *gemmarius,* vagyis kámeametsző boltjában száztizennégy kész vagy féligkész darabot találtak. *Felix pomarius,* gyümölcskereskedő olyan szépen kipingált pultot hagyott a boltjában, hogy akármelyik nápolyi kereskedő folytathatná az árusítást a csinos, tiszta üzletben.

Két *thermopolium* is van az utcában, ahol állandóan hideg-meleg italokat lehetett kapni. Az egyiknek tulajdonosa, bizonyos Asellina asszonyság a magáéval együtt a pincérlányok nevét is kiírta a kocsmája falára. Nagy betűkkel van felírva a bolt falára az « Olium » szó is. Ez is kelendő cikk volt. Mikor menekülni kellett, Asellina, Aegle, Maria és Smyrna

elfelejtették magukkal vinni aznapi bevételüket és az alkoholos italt tartalmazó üstöt is zárva a tűzön hagyták. Talán kifutottak az üzletből a sarokra megnézni, hogy mi történik mögöttük a Vezuv körül, és többé nem is tértek vissza. Otthagyott pénzük egy része az « újra megnyílt » üzlet kirakatában látható olyan fatáblán, ami a pénzváltó üzletek ablakában szokott lenni arany és ezüstérmekkel megrakva. A tájékozatlan túrista meglepetve fedezi fel az így elrendezett pénzgyűjteményt és fejcsóválva hümmögi: Hát már akkor is így volt!

Egyik sikátor sarkán letört nyakú váza áll vastartóban: *amphora urinaria,* vizeletgyüjtő edény. A közeli posztóműhely gazdája állította oda a járókelők használatára. Az így szerzett kémiai anyagra szüksége volt a műhelyében. — Tovább az utca vége felé egy nagy palota tulajdonosa háza egy részét nyilvános fürdőnek rendezte be. Mellette vendéglőt is nyitott. A vendéglő és a fürdő öltözőszobája közé beadóablakot vágatott, hogy a sorukra várakozó fürdőzők a vendéglő söntését vagy konyháját is használhassák. — Az utcán nézelődve megakad szemünk egy házon, melynek homlokzata valóságos hirdetőtábla. Teljes magasságában elborítják a « plakátok ». A házban nincs üzlet, tehát Trebius Valens, a háztulajdonos vagy érdekelve volt a város politikai életében és a cirkusz üzleti vállalkozásaiban, vagy házafalát bérbeadta valamelyik helyi hirdetési vállalatnak. — Egy gyümölcstermelő különös « képes katalógust » talált ki. Ebédlőjének falára gyümölcsfák képét festette meg. Citromfa is szerepel a sorozatban, akkor még újdonság Itáliában.

Az üzletek között meg a szomszédos utcákban magánházak vannak. A nagy « Casa del Menandro » pincéjében száztizenöt darab ezüsttárgyat találtak, pénzt és ékszereket is. Össze volt gyűjtve minden egy helyen, mert a házban kőművesek és festők dolgoztak. A háziasszonyok gondviselésszerűen elővigyázatosak szoktak lenni. A család azonban együtt halt meg a ház egyik nagy szobájában.

Publius Cornelius, a « Casa dell'Efebo » gazdája sem lehetett szegény ember. Házából a nápolyi Museo Nazionale gyűjteményébe jónéhány darab került, bronzszobrok, ebédlőkészletek. A háznak nevet adó Ephebus-szobrot, mely egy V. századi görög eredeti másolata, arra használta, hogy lakomák alatt mécsest tartson neki.

Egy sikátorban volt Amandus pap háza. Mikor benyitunk az advarra, az az érzésünk, hogy otthon járunk valahol egy plébánián, vagy a « mester » házában. A szobák nem körben vannak elhelyezve az atrium födele alatt, hanem sorjában egymás mellett, mintha valamikor ámbitus is tartozott volna hozzájuk. A peristylium elhelyzése is más, nem a szokásos. Tornácos kis udvar a telek sarkában, melyet az oszlopok csak három oldalról vesznek körül. Egyetlen fa árnyékolta be az egész kis udvart. Gipszből kiöntött törzse most is megvan az udvar közepén a szomszédos ház « tűzfala » alatt. A tornác előtt áll Amandus márványasztala, itt is, ott is virágágyak. A csendes, meghitt, árnyékos hely íróembernek való környezet volna. Talán az is volt Amandus, legalább szabadidejében. Kis szobáiban jó képek vannak, témaválogatás is látszik a sorozaton: Ulixes, Perseus,

Galatea, Andromeda, Herkules, Daedalus. Talán verset is írt róluk Amandus. Nevének megfelelően szeretetreméltó ember is lehetett Amandus pap. Heten is menekültek hozzá, mikor Pompeji fölött elsötétült az ég. A kapualj védett helyén találtak rájuk.

A városnak ezen a részén az oszlopos peristyliumon kívül rendszerint kis kert is tartozott a házakhoz, benne virágos pergola alatt nyári ebédlő. A heverőhelyek oldalát mozaikkal borították vagy kifestették, mögéje pedig egyszerű ninfeót állítottak. A kút fülkéjébe szobor került, előtte medencében víz csobogott. Kellemesek lehettek ezek az ebédek vagy vacsorák a hűs helyeken, talán belenyúltak az éjszakába is. A gazdag P. Cornelius úr ilyenkor kihozatta a belső ebédlőjéből az Ephebus-szobrot, melynek előrenyúló karjára a szolgák lobogó mécsest akasztottak. Ott is találták meg a nyári szaletliban. Az asztal is meg volt terítve, bronz-, kristály- és terrakottakészletek voltak rajta. A lakomára már nem került sor.

A két Nekropolis

Az amfiteátrumi negyed kapuja a Porta Nuceria volt. Ezen a keleti részen a város alapját alkotó lávamező alatt völgy van. Az út már bent a városban jóval a kapu előtt kezd lejteni a lapály felé. A nehéz terepen a kerekek mély bevágásokat hagytak az úttest kőtömbjein. A kapun túl az út kétfelé vált és síremlékek sora között folytatódott.

Nem nagy ez a « temető », de a síremlékek változatosak. A sírkamra fölé oszlopokat, diadalíve-

ket, fülkéket építettek. Van mauzóleum is és *exedra* is félkörben hajló kőpaddal. Ilyen az Eumachia papnő síremléke is. Rajta márványlapon az írás: « Eumachia L(uci) f(ilia) sibi et suis ». Eumachia, Lucius leánya magának és övéinek. Komoly, örök temetői hang ez: egy másik világba néző tekintet volt annak a szemében, aki ezeket a szavakat ideíratta.

Az ásatások ezen a részen még frissek, nincsenek is még befejezve. Hiányzik a növényzet is a nekropolis során, a ciprusok, oleanderek, babérfák és a mauzóleumok falára kúszó borostyán. Ezzel a növényzettel majd a legszebb kapuk egyike lesz a Porta Nuceria a holt város területén. Meditáló hely, mint párszáz méterrel odébb a Stabiai-kapu zöld lugasa.

És a régiségeknek kijáró kegyelettel fog az utókor a sírokra vigyázni. Talán nagyobb kegyelettel, mint a pompejiek tették a város utolsó éveiben. Mert ha ma plakátokkal ragasztunk tele mindent, hát abban az időben is pingálták mindenfelé a cirkuszi játékok meghívóit és a választási harcok jelszavait. A sírok oldalára is. De nemcsak helyi vonatkozású híreket olvashatunk a nekropolis kövein. Még Nocerából, Herculaneumból, Stabiából és Puteoliból is eljártak ide a hirdetőirodák emberei felhívni a pompejibeliek figyelmét a szomszédos városokban sorra kerülő látványosságokra.

Pompejinek van egy másik, régebben ismert Nekropolisa is, az ú.n. Via dei Sepolcri a város északi részében a Porta Ercolano zónájában. Régi,

majd kétszáz éve feltárt hely, rögtön az ásatások megindulásakor rábukkantak. Volt idő tehát, hogy a síremlékek utcája ismét « temetővé » változzék és megszünjön csupasz rom lenni. Az újra ültetett ciprusok magasra nőttek; a háttér örökzöld fái meg a sírok körül tenyésző gyomnövények pedig megfelelnek dísznek ebben a környezetben.

A síremlékek talán nem olyan nagyszabásúak itt, mint a Porta Nuceria körül, de finomabbak, családiasabbak. Az exedrák is olyan közel vannak az úthoz, mint a padok egy sétány mentén. Az erre vetődő látogatók meg is pihennek rajtuk úgy, mint régen, amikor ez az út egyáltalán nem volt elhagyatott. Hiszen boltok és más üzletek is beékelődtek a sírok közé, sőt egy kisebb üzletház is épült oszlopos eresszel az üzletek ajtósora előtt. Egy thermopolium és több taberna volt ott. Jólesett egy korty ital a messziről érkező utasnak, nyáron hideg, télen meleg.

Kissé tovább, a sírok útján túl érjük el a « Villa dei Misteri » kapuját. A hatvanszobás ház egyik termében a dionysusi misztériumokba való beavatás jelenetei vannak megfestve. A háttér pirosa, mely elé a sorozat huszonkilenc alakja van elhelyezve, olyan tüzelő, friss, bársonyos, mintha az elefántcsontkemény zománcra festett kép nemrég száradt volna meg.

A XI. számú őrtorony terraszán

A Porta Ercolano mellől a várfalak alatti ösvényen elsétálhatunk a XI. számú őrtoronyhoz (Torre Mercurio), melyet újabban teljesen helyreállítottak

és eredeti magasságáig felépítettek. Közben nézhetjük a szép várfalat, mely még az oscusok és a samnisek munkája. Mintha csak skatulyából vették volna elő, olyan ép ez a fal! Dehát hogyne maradhatott volna meg épségben, ha a vezuvi hamu védőpalástja alatt pihent hosszú évszázadokig s előtte is csak egyszer volt része komolyabb ostromban, Kr.e. 89-ben, mikor Sulla katapultái próbáltak kárt tenni benne. Éppen azon a részen, ahol most sétálunk. A pompeji védőművek közül a kapuk vannak megviselve legjobban, de nem az ellenség ártott nekik, hanem a használat meg a földrengés. A Porta Vesuvio ma is úgy áll, ahogy a 62-es földrengés hagyta.

A Porta Mercurio lapos tetejéről szétnézhetünk a már ismerős város fölött. A látvány különös, mert a tetők hiányoznak, tehát pontosan az a jellegzetesség nincs meg, ahogy egy város mutatkozni szokott, ha toronyból nézünk le rá. De azért tető is akad néhány. Felismerjük a Vettiusok házának peristyliumát, piros cserép van rajta. Közel hozzá megtaláljuk a « Casa degli Amorini dorati » udvara fölé húzott keskeny védőkeretet is. Egy nagyobb tömb a fórumi fürdő épülete. Jól látszik maga a Forum, a Basilica és az Apolló-templom területe az oszlopsorokkal.

A rommező fölött három helyen elterpeszkedő szürke foltok a még ki nem ásott városrészek, Pompeji egész területének kétödöd része.

De ciprusok karcsú dereka és fák elterebélyesedő koronái is kiütköznek a romok tengeréből. Sőt azt is mondhatnám, hogy Pompeji parkvárosnak

látszik, nemcsak innen felülről, hanem közelről is a sikátorokról vagy a házak nyitott kapujából nézve.

És pár óra leforgása alatt meg is szerettük Pompejit. Valami vágyakozás kelt életre bennünk, és sajnáljuk, hogy nem élhettük ennek a városnak az életét. Különösen a kis házak meghitt környezetében érezzük ezt a nosztalgiát, az Amandus platános udvarán, vagy a Tragikus Költő parányi telken épült barátságos házában. Szerettünk volna élni ott kint a lávamező peremén, ahol a házak a völgybe néznek le. És otthon tudtuk volna érezni magunkat a Tizenkét Isten-utcájának házaiban, ahol alig volt bolt és mindig lengedezett a hegyek felől érkező tavaszias szellő.

Nem az archeológia köt bennünket Pompejihez, azt tanulmányozhatjuk bent Nápolyban is a Múzeum termeiben. Magát az életet szerettük meg itt, azt az ezer dologból és jelenségből álló együttest, aminek Pompeji a neve. És megszerettük magukat a pompejieket. Mert láttuk őket a Forumon, az utcákon, a színházban, a boltokban, a csapszékekben egy pohár bor mellett, a nekropolisban halottaik körül, és főleg otthon a házaikban ismertük meg őket, melyeknek alig volt ablaka az utcára, de belül harmónikus, teljes, szép világot zártak magukba.

Megismerve őket, csodálkozunk, hogy mennyire közel állnak hozzánk ezek az ókori emberek. Akár be is tudnánk térni hozzájuk és folytatni az életüket. Volna ruhánk, hűs lakásunk, eszközök és apróságok, melyekre a mindennapi életben szükségünk

van. Művészet és ízlés venne körül bennünket az oszlopos házakban. Volnának gondolataink, gondjaink is. Mint minden emberi közösségben, erény és romlottság látása közöttük élve is hozzátartozna mindennapi élményeinkhez. Nem hiányozna életünkből a politika, a technika és a szórakozások. Ismernők a kereskedelmi versenyt és a létért való küzdelem minden egyéb megnyilatkozását. És ha ilyesfajta izgalomra is szükségünk volna, hát drukkolhatnánk is az arénában kedvenc gladiátorainknak. De még mennyire! Ezt olyan szenvedéllyel csinálták a pompejibeliek, hogy Kr.u. 59-ben egy alkalommal a népszerűtlen gladiátorokat buzdító nuceriai polgárokat nemcsak kikergették az arénából, hanem öldökölni kezdték őket. Az eset annyira súlyos volt, hogy a szenátus az amfiteátrumot tíz évre bezáratta (Tac. Ann. XIV. 17).

Manapság szeretik Pompejit « città morta »-nak, halott városnak nevezni. Igaz, hogy ezerkilencszáz évvel ezelőtt Pompejiben megállt az élet, de nem ismerünk még egy másik olyan helyet, ahol a mult annyira élne, mint Pompejiben. Ezt a « konzervált » életet a város sajátos módon bekövetkezett halálának köszönhetjük. Mert másutt, ahol zavartalanul fejlődhetett az élet, feltartóztathatatlanul eltünt a mult kerete, elsősorban éppen a ház, a családi otthonok. Horatius vagy Tacitus Rómájából csak néhány gigantikus csontváz maradt fenn, de ahol pehegett az élet, abból nincs semmi.

Aki be akar pillantani abba a multba, amely bizonyos emberi vonatkozásokban mindnyájunk jelen életének is mása, annak Pompejibe kell mennie.

HERCULANEUM

Aki a Nápolyban töltött napok és sok látnivaló után még egy inyencfalathoz akar jutni, elmegy Herculaneumba (ma Ercolano). Nem várt élményben lesz része. Sajnos Herculaneum áldozata szokott lenni Pompejinek. Sokan azt gondolják, hogy Pompeji és Herculaneum között a különbség csupán az, hogy az utóbbi « scavi » területe kisebb. Mi újat adhat Pompeji után? A valóság az, hogy Herculaneum más típusú város volt, mint nagyobb szomszédja. Ugyanazon a napon halt meg, mint Pompeji, de más módon, és egészen más élmény a benne való séta is.

Mikor belépünk az ásatások területére, az első benyomásunk az, hogy egy halott exhumálásánál vagyunk jelen. Sírgödör előtt állunk, melynek mélyén egy halott város váza fekszik. A körben kanyarodó hosszú levezető út ciprusokkal, leanderbokrokkal, örökzölddel beültetett szegélye a nyitott sírt mint koszorú veszi körül. Szemben a másik oldalon állnak az exhumáláshoz érkezett tanúk, Resina házai, melyek csillogó ablakszemmel nézik a feltárt tagokat és a tizenöt-húsz méter mélyen dolgozó munkásokat. Mert az exhumálás állandóan folyik már százötven év óta és még emberöltőkön át tarthat.

Mikor Pompejire megindult a hamueső, Herculaneum felé egy iszapfolyó kezdett hömpölygni. A kitörést kísérő gőz és a forró víz a hegy oldalán heverő vulkáni anyagokat magukkal sodorták és ez a sáros massza rázúdult a herculaneumi mezőkre.

Elöntött mindent, kitöltötte a völgyeket, elérte a várost, behatolt az utcákba, a házakba. Befolyt mindenhova, ahol nyílást vagy mélyedést talált. Elsodort falakat, ha gyengén álltak lábukon; talapzatukról ledöntött szobrokat és széttört darabjaikat vitte magával tovább. Ami ellenállt a nyomásnak, azt a folyam átlépte és eltemette. A terület, ahol a város épült és ahol azelőtt villák, ligetek voltak, egyetlen sártenger lett, mely idővel kiszáradt és megkeményedett.

Azonban Herculaneumra a vész nem tört rá olyan váratlanul, mint Pompejire. A lakosoknak volt idejük menekülni a közeli Nápoly felé, amelyet a kitörés megkímélt, és vihettek magukkal pénzt, értéktárgyakat, kevés holmit, amit össze tudtak kapkodni. Sok idejük nem volt, legfeljebb néhány óra. Aki késlekedett, vagy nem mozdult, arra a halál várt. De aki megmenekült, soha többé nem látott viszont semmit a városból, melynek még helyét is nehéz volt megtalálni a letarolt és elváltozott arcú vidéken. S mintha a város még nem lett volna eléggé eltemetve, másfélezer év mulva, 1631-ben még egy keményebb lávaréteg is ráfolyt a herculaneumi temetőre.

Az egykori lávaiszap és az újabb lávamező határán épült Resina városa. Lehetséges, hogy az új telepesek kútásásnál vagy a házak alapjának lerakása közben lejutottak a régi város falaiig, de nem törődtek vele. Herculaneum egyelőre akadály volt, nem érdekesség. 1709-ben aztán D'Elboeuf osztrák herceg ásatott kutat s emberei a színház nézőterére jutottak le. A herceg erre még több aknát is ásatott

és a színház területét több éven át műkincsbányául használta. Még az épület márványburkolatát is lefejtették. Negyven évvel később egy villára találtak rá (Villa dei Papiri), ahonnan papirusztekercseken kívül szobrok kerültek elő nagy mennyiségben: Pihenő Mercurius, Küzdők, Részeg faun, Alvó faun, továbbá császárok, görög írók és filozófusok képmásai. Most valamennyi a nápolyi Museo Nazionale kincse.

Aknát ásott Herculaneum területén, aki csak akart, s a város a kincskeresők szabad prédája lett. Ekkor pusztult el Herculaneum másodszor és még alaposabban, mint 79-ben. Mert a talált műkincsek nagy része elkerült innen vagy örökre elkallódott, s a vaktában történő kutatás értékes falakat, padlózatokat, boltozatokat, berendezési tárgyakat tett tönkre. Csak 1828-tól kezdve folyik szakszerű munka Herculaneumban.

Az első leleteket ámulva nézte a világ kétszázötven évvel ezelőtt, de a lassan napvilágra kerülő város még nagyobb ámulatba ejt. A kiásott házakban, utcákban egy nem ismert világ kezd bemutatkozni, egy sokkal gazdagabb « lelet », mint amit környezetükből kiszakított szobrok jelenthetnek.

Amit eddig Herculaneumból ismerünk, az mindössze néhány háztömb. A *palaestra* egy kis része van kiásva, a Forum még csak éppen jelentkezik, a színház a « scavi » területén kívül esik. A város háromnegyed része még a tufakeménységű takaró alatt van. S a feltárás nagyon lassan halad. Nemcsak azért, mert tizenöt-húsz méter vastag a vulkáni

massza, amit el kell távolítani, hanem a munka kényessége miatt is. A megkeményedett agyagból töredező falfestményeket, elszenesedett bútorokat, ruhaanyagot, üvegtárgyakat, sőt tojáshéjat kell kibontani. A szobrász vagy az ékszerész türelmére és ügyességére van szüksége a feltárás munkáját végző kezeknek.

Azonkívül ezen a területen a föld olyan, mintha óriási vakondokok fúrtak volna bele járatokat. Az aknák ezek a folyosók, melyeket a tizennyolcadik század kincskeresői ástak Herculaneum fölött. Most csak nehezebbé teszik a föltárás munkáját. Mert az aknák néha falakat vágtak ketté, vagy alapozásokat tüntettek el. Igy aztán egy-egy megmaradt falrész a levegőben lóg, semmire sem támaszkodik, csak a száraz iszap szorítása tartja. Ilyenkor a feltáróknak még a kiszabadítás előtt pótolniuk kell a hiányzó alapot, hogy megmenthessék a maradékot. Herculaneumban vannak házak, melyekben nem a felső részek az újak, hanem az alapozásnak megfelelő téglasorokon látszik a restaurálók munkája. Érthetetlen jelenség annak, aki nem ismeri a feltáró munkák történetét és módszereit.

Herculaneum lejtőn épült, közel a tengerhez. Amit az ásatások eddig feltártak belőle, a város déli felének egy darabja. Minden utca tengerre néző kilátókkal, sétányokkal végződik. Ezek a délfelé forduló terraszos házak a legpompásabbak. Ma a tenger jóval messzebb van, és nem is látszik a szabaddá tett napozó terraszok pereméről, mert a lávaiszap a várost eltemetve tovább is hömpölygött

és maga alá temetve a kikötő műveit, a partokat is beljebb vitte a tengerbe.

A város nem volt nagy, csak a negyedrésze Pompejinek. Lakosai inkább kereskedők, mint iparosok voltak, meg talán tőkepénzesek, akiknek jövedelmi forrása nem maga a város volt. Az iparosok közt bizonyára elég sok lehetett az asztalos és ács, kőfaragó, festő, művész. A házak és berendezésük ezt sejtetik. Sőt a város feltárt részében szétnézve azt kell tartanunk, hogy a herculaneumiak kevesebbet ittak, előkelőbben szórakoztak és raffináltabbul éltek, mint a pompejiek.

Herculaneum modernebb város is volt, mint Pompeji. A kis területen majdnem minden ház emeletesnek épült. Ez magával hozta, hogy eltérjenek a hagyományos háztípustól, és újítsanak. A pompeji « fauces », vagyis a bejárat rövid, szűk torkolata folyosóvá nyúlik, melyből atrium közbeiktatása nélkül lehet a szobák ajtaját elérni, éppen úgy, mint a mi lakóházainkban. Az atriumból kis udvar lesz, sőt világítóudvar, a legtipikusabb « Lichthof », alig nagyobb, mint egy liftakna.

Herculaneumban megjelenik a bérház típusa is, két lépcsőházzal, ha az emeleten két lakás van. A lakók egymást nem zavarják, két különböző kulcsuk van, két különböző úton jutnak el lakásrészükbe. A palaestra mögött az ötös számú utcán hatalmas bérház épült nyolcvan méteres homlokzattal. Földszintjén csak üzletek vannak, az emeleten lakások, a falak vastagok, erősek. Az építési vállalkozó jó munkát végzett. — Könnyű favázas ház is épült szegényebb emberek részére. A faváz közeit

köves habarccsal töltik ki, gyékénnyel együtt vakolják le (« Casa a graticcio »).

Nagy szerephez jutnak az ablakok: a szobák világosak lesznek; ablakok nyílnak az utcára és vasrács kerül rájuk; peristyliumok helyett sokablakos folyosókat építenek (cryptoporticus).

Újdonságként hat Pompejivel összehasonlítva a fa alkalmazása az építkezésben és a szobák berendezésében. A mennyezeteket gerendák tartották, az eresz néhol még ma is az eredeti gerendákon nyugszik. A fa végződése díszítve van, mint a mi falusi házainkon. Fából készülnek az ablakkeretek, ajtók, ablaktáblák és a belső lépcsők. A « Casa a griticcio » emeletére az eredeti falépcső fokain megyünk fel. Van fából készült rács, « spanyolfal », összenyomható és széthúzható választófal, sajtológép, üzleti pult. Gyűjteményt lehetne összeszedni szekrényekből, ágyakból és faragott lábú asztalokból.

S ami fontos, mindezekről nemcsak tudunk, hanem ottvannak szemünk előtt a szobákban és a boltokban, megszenesedve olykor, de meg is maradva az agyag záró és konzerváló rétege alatt.

Nagyon divatos bútordarab a herculaneumi szobákban a *trapeza*, az ókori « konzol », egylábú kis márványasztal, mely a fal mellett áll és pótolja az éjjeliszekrényt, a pipereasztalt, s mindenképpen hasznos bútordarab a kisebb helyiségekben.

A házakban és a boltokban akadnak bőven *kuriózumok* is. Egy hölgy kombinált szekrényt csináltatott magának. A helyes bútordarab felül oszlopos, ajtós *sacellum*, házioltár, alsó része pedig

csecsebecsék, ékszerek, értékesebb ruhadarabok megőrzésére szolgált. A *sublót* őse előtt állunk, melyre a mult században a Szűz szobrát állították, dísztárgyakat, búcsújáróhelyi emlékeket helyeztek rá, fiókjaiban pedig a ház asszonya esküvői ruháját őrizte. De voltak benne szalaggal átkötött levélcsomagok is és egy intarziás kis dobozban ékszerek.

A « Casa del Bicentenario » egyik emeleti szobájának falában kereszt nyoma látszik, előtte fából készült asztalka, *lararium* alakú bútor, melynek oszlopos, pogány templomot utánzó része hiányzik. Igy ahogy van, oltár is lehetett. A falba ágyazott kereszt ajtóval rejthető volt, a sarkok és a zár helye látszanak. Sok vita folyt a felfedezés körül. Mert ez a herculaneumi lelet volna a kereszt kultuszának egyik legkorábbi jelentkezése. A becses tárgyat tulajdonosa magával vitte, vagy pogány kezek már előzőleg letépték onnan? Nincs és nem is lesz rá felelet. A házat 1938-ban ásták ki.

A városi fürdőben az egyik kerek medence fölé az alacsony boltozatra akvárium van festve kék alapon: angolnák, murénák, halak, polip. A festett halasmedence tükörképe az alatta hullámzó víz felületén ringott s valóságos akvárium illúzióját keltette.

Egy cukrászda helyiségében vagy húszféle kisebb-nagyobb « tortasütő » forma van a falra akasztva. Egy másik péküzem kemencéjén és műhelyében Priapus-jelek, obszcén motívumok vannak elhelyezve a balszerencse elhárítására. E jelek utódja, a « cornetto » százával látható a mai Nápolyban boltokban és műhelyekben, sőt amulettként is viselik.

Herkulesnek bizonyos kultusza élt a róla elnevezett városban. Volt kútja, képmása felbukkan a házak ékítésében itt is, ott is. De magábanálló jelenség a « Casa dei Cervi » Herkules-szobra. A kis márványszobor a vándorló hőst nem valamelyik híres munkájának elvégzése közben mutatja be, amint pl. a nemeai oroszlánnal küzd, vagy ahogy a lernai hidrát öldökli. A hős már hazatért vállalkozásából, vagy valamelyik győzelme után pihenőt tart és áldomást ivott, sokat. Részeg lett. Lába inog, hasa kidülledt, arca kifejezéstelen, eszét a bor gőze elhomályosítja és egyik emberi szükségét végzi. Még csak fal felé sem fordul.

A « városalapító » hőssel szemben éppen olyan tiszteletlenség volt ennek a jelenetnek kőbe vésése, mint ahogy tiszteletlenséget követtek el az ezüstkor írói, mikor a cumai Sibylláról gúnyosan beszéltek.

Egy kereskedő üzlete falába kis kukucskáló lyukat vágatott s a mellette levő szobából, « irodájából » bármelyik pillanatban láthatta, hogy mi történik a boltjában. Neki sem volt bizalma az ősi erényben.

Herculaneumot nem sokan keresik fel, de közönsége válogatott. A látogatók magányosan jönnek, vagy kettesével, hármasával. Türelmes, nem sietős, nyugodtan megfigyelő emberek. Ezeknek való ez a szabadtéri múzeum, mely alig nagyobb, mint egy sportpálya területe, de két-három óra észrevétlenül eltelik benne érdekesnél-érdekesebb dolgok meglátása, felfedezése közben. Az utcák során nincsenek üres mezők, kihagyható útszakaszok, mint Pompeji-

ben. Minden házban, minden boltban van valami meglepő, valami unikum, ha egyéb nem, az építkezés technikai megoldásai.

Némelyik házban meg különösen szívesen elidőzünk, nem műkincsek, hanem a környezet hangulatossága, emberi értékei miatt. Jól érezzük magunkat benne.

« Casa dell'Alcova ». Kis konvent. Vasrácsos ablakok az utca felé, pici udvarok, virágos veranda fehérre meszelve. Csend. A terület komplikált, mintha nem egyszerre készült volna, hanem hozzáépítésekkel bővült. Mint ahogyan a konventekben szokás. Luxus nincs, de mindenütt ízlés és gondosság.

« Casa del mobilio carbonizzato ». Talán agglegény volt, aki ezt a garszonlakásszerű kis házat építtette. Hogy esztéta volt, az bizonyos. Dolgozó és pihenőszobáját virágos udvar mellé terveztette és bele egy « biedermeier » kerevetet állított. Ebédlője falára gyümölcscsendéleteket festet. Gomba is mutatkozik az egyik tablón. Talán ez a fogás is szerepelt a háza étrendjén. A házigazda az egyszerűséget szerette, terrakotta edényekből evett. Hasznot hozó boltot sem engedett a háza elé építeni. Miből élt? Háza hangulatban emlékeztet Amandus pap otthonára Pompejiben. De ez bohém embernek való környezet. Talán színész volt a lakó, vagy csupán értett hozzá, hogy hogyan kell élni szépen, mérséklettel?

« Casa del mosaico di Nettuno e Anfitrite ». Elől jól felszerelt bolt, mögötte luxuslakás szobrokkal, szép padlóval és finom mintás mozaikképekkel. A kékben, aranyban csillogó mozaikszoba az ebédlő.

A bolt jólmenő borkereskedés lehetett, amolyan mintaüzlet. Elegáns, gusztusos hely, ahova szívesen tértek be a vásárlók. Jó közönség járhatott ide, és a gazdag kereskedő sem restelt időnkint maga is a pult mögé állni. Amfórák mindenütt, állítva, fektetve. Tűzhely is volt a helyiségben, szabad tűzhely. A kis háromlábon most is rajta van az üst. Rácsos kancellus mögött, mint régi hazai kocsmákban kéziraktár a megkezdett amfórák részére. Falépcső vezet fel a mellvéddel ellátott emeletre, mely szintén raktár volt. A ház elejét az iszapfolyam annakidején leszakította. A falnélküli homlokzat most úgy hat, mintha a házat bombatámadás érte volna. Az emeleti szobákba be lehet látni az utcáról. Az udvar azonban a virágdíszes falakkal, a csillogó kúttal, fölötte a terrakotta maszkokkal megmenekült. Emléke sok vidám estének, baráti összejöveteleknek és nagy nevetéseknek.

Herculaneum utcáin járva nem élvezhetjük a kilátást úgy, mint Pompejiben. Lent állunk a gödör fenekén, a város eredeti szintjén. De mindig elég közel vagyunk Resina házaihoz, hogy hallhassuk az élet zaját. Autótülök szól, valahol gyerekek játszanak a közelben, egy madár röppen le a parton álló fáról a Casa dell'Albergo kertjébe és egy birsalmafán talál magának helyet. Fent Resina házai előtt fehérneműszárad, egy asszony hajol ki a balkónon és éneklő hangon gyermekét szólítja. Zöldségárus halad el kocsijával és portékáját kiáltozza. Egy kicsit úgy megy minden ott fenn, mint valamikor itt lent folyt az élet.

Herculaneumot nem is nehéz életre támasztani. A televízió egy alkalommal helyszíni közvetítést adott a kiásott városból. Erre az alkalomra meghívták a « scavi » területére Resina népét. Az asszonyok ott ültek a házak előtt az eredeti padkákon a herculaneumi asszonyok helyén, és tereferéltek. Megtévesztő volt a látvány, mintha csak Latium vagy Campania valamelyik mai kisvárosából érkeztek volna a képek.

Herculaneum területén folyik a munka. Lent a városban és fent a magas parton is. Ott házakat bontanak, hogy a feltárást folytassák a fórum és a színház felé, lent a *palaestra* körül vágják a húszméteres vulkáni üledéket. A mélyben oszlopok, fehérfekete mozaikpadlók kerülnek majd elő.

A nagy árkot látva azt gondolhatná az ember, hogy Egyiptomban vagyunk s ott lent a fáraó rabszolgái dolgoznak. Vagy valami filmfelvétel egyik nagyszabású jelenete készül.

MONTE FAITO, KIRÁNDULÁS A ZÖLDBE

Még mindig fülemben cseng a hazai *slogan*: « HÉV-vel a szabadba! » A helyiérdekűvel nem utazhattunk messze, de az út célja mindig kellemes volt, vagy a pesti kertvárosok, vagy a budai hegyek. A kirándulás abban a pillanatban kezdődött, mikor az ember a Lukács-fürdő előtt beszállt a vonat valamelyik kocsijába.

Nápolynak is megvan a kisvasútja, a *Circonvesuviana*, mely a Monte Faitóra igyekvő utast elviszi

Castellamare di Stabiáig, a hegy lábáig. Lehetne autóval is menni, de minek. Autóval ma mindenhova el lehet jutni, kisvasúttal nem. Miért mondjunk le erről a ritkán adódó élményről?

A Circonvesuviana olyan, mint minden kisvasút. A házak között szeret futni, tehát az ablakon kitekintve be lehet látni a városkák utcáiba, tereire, az udvarokba, a kertekbe. A vonat sokat fütyül, zörög, mozog, nekiiramodik, lassít, megáll. Kár volna, ha egyszer eltűnne.

A népe is sajátos, munkások, hivatalnokok, kevés túrista. Nem utaznak nagy csomaggal és mind ismerik egymást. Csak a túristák ülnek szótlanul ebben a kerekeken mozgó családi körben. A kisvasút közönségéhez tartozik a sok árus is, akik a keskeny padközökön állandóan közlekednek újsággal, cukorral és perecekkel, melyeket Sorrentóban meg Castellamarén készítenek. Aztán jönnek a zenészek, a vakok és egyéb kéregetők. A Circonvesuvianán már indulás előtt sem unalmas az élet.

Várunk az indulásra. A szomszédos padokon három tanítónő ül. Beszélgetnek, tízóraiznak, az egyik dolgozatot javít. Élvezet hallgatni a társalgásukat. Olyan tiszta, mintaszerű a kiejtésük és egyszerű, világos a szófűzésük, mintha három eleven nyelvtan társalogna. Csak a kacagásuk nincs bent a könyvekben. Mikor az indulást jelző síp megszólal, befejezik a tízóraizást és a dolgozatjavítást. A dolgozatok bekerülnek a táskába, a tízórait tartalmazó papírszalvéták pedig egy ügyes mozdulattal kirepülnek az ablakon a perrónra. A tanítónőknek ez a gesztusa egy kissé meglep, de aztán elfelejtem

a dolgot, mert a vonat indul és mindjárt szórakoztatni kezd a külvárosok panorámájával.

Gyümölcsösök között járunk, narancsfák, citromfák, fügefák a leggyakoribbak. Itt a Vezuv uszályán terem a *cachi* is, az a paradicsomszerű, símahéjú gyümölcs, amelyet egyesek a lótusszal, a homéroszi hősök ette gyümölccsel szeretnének azonosítani. De amikor Ulixes és társai a Földközitenger szigetei közt bolyongtak, a *cachi* még nem hagyta el ősi hazáját, Japánt.

A fák alatt és az árokszélen pipacs virít. Pipacsot látni és haza nem gondolni magyarnak lehetetlen. Igy aztán a Vezuv alatt utazva néha egy-egy pillanatra látomásszerűen beszökik a tájba az alföldi róna is kalászaival, pipaccsal, búzavirággal.

A villák kertjében pálmák, közöttük virágágyak sok örökzölddel mozaikszerűen ültetve, keretül a cserélődő szezonvirágoknak. De virág egyébként is van bőven, más is és még szebb is annál, amit a műkertészet produkál a kis paloták körül. Az utakat szegélyező lávából rakott falakon, romházakon, földbuckákon nem gaz nő, hanem virág, mely fürtökben borít köveket, kerítéseket, megfeketedett falakat. Piros és lila az uralkodó színek. A virágot nem ültette senki, nem gondozza senki, magától nő abban a környezetben, ahol az a természetes, hogy minden szép legyen.

A vasút mentén sok már az új épület, a szem azonban szívesebben áll meg a régi házakon, melyek fala valamikor piros volt vagy narancssárga, de idővel patinássá váltak, megkoptak s most a Ve-

zuvalja múzeumi tárgyaivá lettek. Ugyanaz a lerakódás van rajtuk, mint a pompeji házak falán.

Látnivaló mindig akad, nemcsak a közelben, a vasútparton. Balra a Vezuvot kerülgetjük, melynek körben elterülő uszálya zöld bársony, nemcsak tavasszal, hanem egész éven át. A másik oldalon a tengerpartot követi a vonat, Capri mindig ott van a láthatáron. A sorrentói hegyek egyre nőnek, amint fogy a távolság köztük és köztünk.

Pompejit elhagyva a vonat a hegyek lábánál fut. Fent a hegyoldalon villák, települések. Oda fel kell mennie annak, aki nem birja a tengerparti síkság melegét. Aztán a vonat egy alagútba bújik be, s mikor kiér, szorosan a hegy alatt áll meg. A hegy a Monte Faito, az állomás Castellamare. Ennek az olasz városnak helyén volt a rómaiak idejében Stabia.

És ha rómaiak laktak itt, akkor emléke is lesz annak. Van is, hiszen a város osztozott Pompeji és Herculaneum sorsában Kr.u. 79-ben. A Vezuv hamuja velük együtt temette el ezt a helységet is. Az ásatások azonban itt még nem értek el annyit, mint a másik két városban. Erre nincs sok remény a jövőben sem. Itt a hamu nem végzett olyan tökéletes konzerváló munkát, mint a kráterhez közelebb eső Pompejiben, s így a város maradványai könnyebben eltünhettek a föld színéről. Stabia nem is volt olyan zárt tömb, mint Pompeji vagy Herculaneum. Villaváros volt nagy területen szétszórva. Szőlők, gyümölcsösök között már a mult században is rábukkantak házak alapfalaira, de a város java valószínűleg a mai Castellamare helyén volt.

Stabia szemben volt az öböl túlsó sarkában levő Baiával. Ez is fürdő volt, de nem strand és szórakozóhely, hanem elsősorban ivókúrára berendezett vízgyógyintézet. A római urak, akik a nagy lakomákon tönkretették gyomrukat, májukat, veséjüket, ide jöttek gyógyulni. Minden betegségre volt itt víz. Ókori orvosok és írók nyilatkoznak a stabiai vizek hatásáról. Sőt Plinius, aki itt halt meg a Vezuv kitörése alkalmából és Galenus, Marcus Aurelius császár udvari orvosa többfajta vizet ismertek, mint amennyiről ma tudunk. Pedig ma is vagy huszonnégyféle vízről beszélnek és a *Terme* ivócsarnokában mintegy húszféle forrás vize csorog és csobog. Minden forrás vizének más a sótartalma. A stabiai csoda az, hogy ezek a vizek a Monte Faito lábánál egymástól nem nagy távolságban fakadnak, de egymással nem keverednek. Évezredek óta nincs szakadás, törés vagy kopás a természet alkotta csőhálózatban. Hogy hogyan lehetséges ez, az a hegy titka marad, mert a vizek útját megbolygatni nem lehet s nincs Röntgen, mely a sziklákon átvilágít.

A *Terme* forrásvidékétől nincs messze a *Quisisana*-park. Kicsit felfelé kell menni, de a séta megéri a fáradságot. Boccacciónak is annyira megtetszett a hely, hogy néhány novellájába beleszőtte a park környékét háttérnek. A parkot és a benne épült kastélyt magyarországi Mária királyné fia, Róbert, nápolyi király létesítette 1310-ben. Gyógyulni jött ő is ide a sorrentói hegyek, erdők és források közelébe. Quisisana királyi üdülő maradt később is az Anjouk, az aragón királyok és a Bourbonok idejében. Ma a kastély gyógyszálló. De ami a szép itt,

az maga a hely, a park. A fák és a gazdag aljnövényzet zöldje mindig varázslatos, de talán a legszebb a déli órákban, mikor a lombokon át besüt a nap és a növények zöldje meg a nap fénye összeolvadnak valami lebegő, vibráló csillogásba. Az alkony óráján pedig csupán a tündérek hiányoznak, hogy kezdődhessék a fák és a bokrok búvóhelyén a « Szent Iván éji álom ».

De miránk vár a *funicolare*, hogy felvigyen a Monte Faito tetejére. Pár perc alatt ezerszáz métert kell emelkednünk a felső állomásig. A kifeszített drótkötél merész szögben rántja fel a kis kabint. Az az érzésünk, hogy liftben vagy helikopteren ülünk. A horizont gyorsan tágul s Misenón túl Gaeta felé keresünk szilárd pontokat a láthatáron. De ami igazán szép, az közvetlen közelünkben van. Az öböl a szigetekkel s maga a félsziget. Ha a felfelé szálló kosárból letekintünk, a fák között megpillantjuk alattunk az autóút kanyargó szalagját, mely ugyanoda tart, ahova mi, és nagyjából a kifeszített drótkötél irányát követi. Az országút azonban a mi három kilométerünk helyett tizenkét kilométert bujócskázik a fák között a tetőig. Az út oly szép és árnyékos, hogy legalább lefelé kedve volna az embernek megpróbálni. De még lefelé is három óráig tartana a séta a függővasút nyolc perce helyett. És a hosszú úton nem találnánk egyetlen bárt vagy csárdát sem.

Kilépve a drótkötélpálya állomásából egy másfajta világban találjuk magunkat. A tisztást, ahol néhány bár meg a tájékoztató iroda faháza van, fenyők állják körül. De nem karácsonyfák, hanem

szálfák, az Alpok meg a Kárpátok fenyőinek rokonai. És csend van, amit nem zavar autótülök vagy profán utcai lárma. A friss levegőben fenyőillat lengedez. Az első meglepetésben szó sem kívánkozik az ember ajakára. Ha a kedves, színes, népiesen díszített vagy túl barokkos nápolyi templomokban nem éreztünk mindig templomi áhítatot, akkor most « szentegyházban » érezhetjük magunkat, mert a tisztásra kiérve a gót katedrálisok atmoszférájába kerültünk.

A tisztás fölött szabad az ég, kék, tiszta mély kék, csak bárányfelhők lebegnek rajta magasan kupoladísznek. Körülhordozzuk még egyszer szemünket a fenyők törzsein, a sötétzöld lombokon, aztán megindulunk egy tábla útmutatása nyomán: *Belvedere.*

Keskeny gyalogösvényen járunk a hegy peremén. Alattunk is fenyők s a törzsek meg a lombok hézagain át látjuk most már a nápolyi öblöt, lent alattunk Castellamare házait, a kék vizet s a Vezuvot, melynek krátere velünk egyvonalban van. A levegő tiszta és telítve van a gyanta balzsamos illatával. A keskeny ösvény kövein sütkérező gyíkokat rezzentünk fel. Valahonnan lejjebbről beszéd foszlányai hallatszanak és néha egy-egy autó dudája szólal meg. Valamelyik óvatosan haladó vezető jelez a szerpentin kanyaraiban.

A Belvedere ösvényén nem sietünk. Jólesik a friss levegőből nagyokat szívni. És közben a lombok nyílásain át a tájnak újabb elemeit fedezzük fel. Posillipót is megtaláljuk, Capo Miseno pedig úgy fekszik a távolban bázisától előretolva, mintha levált volna a szárazföldről.

Az aljnövényzet is újdonság. Egész herbáriumra való gyűjtemény van előttünk néhány négyzetméternyi területen. A nápolykörnyéki hegyek jellegzetes növénye, a *ginestra*, a sárgavirágú rekettye virít mindenfelé. Ahova csak nézünk, bőven burjánzik mindenütt a fehérbuzogányú hegyililiom, az árvacsalán, a mezei százszorszép, aztán szeder, gólyahír, gyermekláncfű, a páfrány és a szagosfüvek. Az ezermétéres magasság közelebb hozza ide a hazai flórát. A fű is milyen hosszú és selymes, hívogat egy kis leheveredésre és elgondolkodásra. A Faitóra egyedül kell jönni. Itt nem kell beszélni, csak szabadon kitárni magunkat a környezet hatásának. Két túrista halad el mellettem, majd ismét jönnek ketten. Nem beszélgetnek. Itt csak a *soliloquia*-nak van helye és értelme.

A Belvedere ösvénye most kitágul és végigpillanthatok az egész félszigeten. Zöld erdő borít mindent, csak egy-egy csúcs vagy sziklafal fehérje szakítja meg a fenyők és bükkök sötétebb vagy világosabb színfoltjait.

Lent a parton Sorrento házai bújnak meg az árnyékos völgyben, távol pedig Capri lép be a képbe szinte a félsziget folytatásaként. A szigeten most hosszában látunk végig. Kimagasodik a Monte Solaro, meredeken lehulló falát majdnem a Marina Piccola öbléig kisérhetjük a túlsó oldalon.

Visszatérek a fenyves térségre, mert a San Michele irányában szeretném utam folytatni. Most hagyom a Belvedere lépcsőit és az országúton megyek, mely a villákhoz és a szállókhoz vezet. Egy pincér a kísérőm, aki mondja, hogy a szállók még

üresek, mert mindössze három hónap a szezón a hegyen. Valóban mintha egyedül volnék ebben a nápolykörnyéki nemzeti parkban májusban, amely itt is kifejti pompáját.

A mező még a fenyőfák alatt is tele van apróvirágú fürtös liliomokkal, a szagosfű pedig szőnyeget alkot a lábam alatt. Lehajlok és szétdörzsölöm a füveket az ujjaim közt, ezt is, azt is, a különböző fajtákat. Dől az aróma belőlük, s ugyanazt az illatot érzem, ami a szakácsunk fűszeres zacskóiból árad. Nohát itt a Faitón annyi van ezekből a fűszerszámokból, hogy be lehetne velük illatosítani Olaszország minden marhaszeletét.

San Michele felé gyalogösvényen megyek, mely alig van kitaposva, néha el is tűnik az avarban vagy a köves talajon. Vagy derékig érő cserjék közt bujkál. A keskeny gerincről kilátás nyílik jobbra is, balra is. Jobbra a félsziget völgyei és a hullámzó hegyek látszanak és egyre jobban lejtenek a Campanella-fok felé. Balra csak pár lépés választ el a sokszázméteres szakadéktól, mely alatt a pompeji síkság terül el, rajta városkák, országutak, aztán a Vezuv és távolabb magas hegyek.

A fenyő bükkel kezd váltakozni. Tehén kolompja szól és kopácsolás hallatszik a közelből. Villák sora mellé érek. A homlokzatok mind dél felé fordulnak, a napot keresik. Az ablakokból Caprit, a tengert és az erdők lombkoszorúját lehet látni.

Amint közeledem az emelkedéshez, amelyen San Michele épült, sziklákat kell kerülgetnem. A kő ugyanaz, amiből a Gellérthegy vagy a Dobogókő

épült. Mikor a helyet megközelítem, már bükkösben járok. (A *Faito* szó a « faggeto » szóból ered, ami « bükkös »-t jelent.) Fent a lombok közt madarak énekelnek. Itt is csend van, de ez a csend nem a fenyőerdők madárdal nélküli templomi csendje. Még egyet kell kapaszkodni a kanyargó úton és fent vagyok a kápolna terraszán, ahonnan szabad a kilátás köröskörül.

A templom nyitva van s tárt kapui hívják a kifáradt túristát. Jólesik megpihenni bent a hűvösben Szent Mihály arkangyal kis márványszobra előtt. A templom falát kívülről síma travertin borítja, de belülről csak rácsapott vakolat van a falakon, melyen a leszívárgó nedvesség zöld csíkokban hagyott nyomokat. Mintha nem is épület belsejébe, hanem katakombába jutottam volna.

A templom előtt megállva messze száll a tekintet Ischiáig. Az aragónok vára mint külön kis sziget sötétedik az Epomeo tömbje alatt; alig látszik a híd, mely a szigettel összeköti.

A templomot megkerülve a másik oldalról is a tengert látom, de ez már a Salerno és az Amalfi felőli oldal. Lent alattam egy nyíláson át Positano házai látszanak. Amalfit hegyek takarják. De ha még mennék egy jó darabot csúcsokon át és gerincek élén, láthatnám felülről rövidülésben a terraszosan épült helyes várost. Hányszor járok gondolatban a környékén és hányszor élvezem az édesen hangzó nevet: Amalfi! Ez a helyes kis város adott nevet a világ egyik legszebb partvonulatának. S Amalfiból olyan könnyű gondolatban átröppenni Ravellóba, ahol Wagner a Palazzo Rufolóba zárkózva dolgozott

a Parsifalon a csendbemerült partok igézetében. És hányszor jut eszembe a Villa Cimbrone terrasza, melynek korlátja mellől olyan nehéz elmozdulni! Az alacsony mellvéden márványfejek sorakoznak, római urak és társaságbeli hölgyek szobrai. Kissé furcsa ez az antik arcképcsarnok, mert a látogatók retiküljéből előkerült ajakrúzs nyomai ott látszanak a fehér márványfejeken. A delnők ajka kifestett s az imperátorok piros császárbajuszt viselnek. De a táj innen talán még szebb, mint a Palazzo Rufolo terraszáról nézve s a szakadék alattunk tekintélyes. Meg kell kapaszkodni a szobrokban, ha kihajolunk a mélység fölé. A sziklák, az agávék, a piros virágok, a narancsfák, az ég, a tenger, a házak fala mind oly valószínűtlenül színesek, mint a tájról készült levelezőlapok, melyeket az őr árusít.

De mindez csak látomás a San Michele terraszának korlátja mellől, amint a gondolat elkalandozik a Costa Amalfitana útjain és emlékek alapján felkeresi a szép helyeket. Velünk szemben azonban egy valóságos szikla szökik az ég felé, legalább kétszáz méterrel magasabbra, mint a templom terrasza, ahol állunk. Egyenes, magas, karcsú, mint egy felhőkarcoló. A tetején keresztet hord, vékony fekete vaslécekből összerótt keresztet. Azt mondják, hogy valamikor ott is állt egy kápolna. Elnézem a kőszálat. Vajjon merrefelé kerülve lehet feljutni oda a fekete kereszthez? Prohászka szavaira gondolok az egyik elmélkedéséből, ahol az esztergomi « Lázkereszt » sziklájáról beszél, mely alatt a Duna habjai zsonganak. Én magamban ezt a szökellő szirtet nevezem a « Lázkereszt » sziklájának. Bizonyára ez az egész

nápolyi vidék legmagasabb pontja. Jól ismerem már távolból, mert szép időben Nápolyból is látom a Faito fenyőüstöke fölött ezt a bástyát. Ilyenféle bástyakoronát visel a fején Italia asszony az olasz bélyegeken. De itt a Faito homlokán kereszt is van a koronába tűzve. Kár, hogy nincs már meg a régi kápolna is rajta. Valóban imádásra van teremtve a hely, amelynek igazán nevet sem tudok adni.

Visszafelé a bükkerdőn keresztül megyek. A friss májusi lombok áttetsző zöldjén a nap sugarai rézsút hatolnak be a fák közé. A levegő tiszta, párátlan s ebben a világításban minden tárgy súlyosabbnak, minden szín telítettebbnek látszik, semmi *plein air* nincs a látványban. Az erdőben egyedül vagyok. A fák között messze el lehet látni mint egy megsokszorozódott kordovai katedrálisban, amelyben nem nyolcszáz, hanem nyolcezer oszlop tartja a mennyezetet.

Egy öreg bükkfa gyökerei benyúlnak a mélyen bevágott út szélébe. Mikor az utat építették, le kellett vagdosni a gyökerek összefonódó ágbogát. A megmaradt csonkok körül aztán az eső kimosta a földet és szabadon hagyta a nedvszívó polipkarokat. Akár le is lehet telepedni a gyökértömbre, ülés, támaszték, karfa minden készen van a véletlen formálta zsöllyén.

Le is ülök egy kicsit szemlélődni az öreg bükk kínálta helyen. Tizenkét év óta csak egyszer jártam ilyen erdőben a Pireneusok alatt a roncesvallesi völgyben. A hely Carlomagno frankjairól meg Orlando vitézről híres, de ha a krónikáknak hinni lehet, a kalandozó magyarok is eljutottak odáig.

Én akkor abban a pillanatban hittem a krónikásoknak és annak a hitnek megfelelő érzéssel és öntudattal jártam a szélesderekú tölgyek alatt, arra gondolva, hogy a völgy és az erdő ezer évvel ezelőtt talán magyarok kurjantásaitól is visszhangzott. Lelkesedésemben még azt a buzogányt is magyar őrmester holmijának néztem, amit az ottani apátság múzeumában mutogatnak mint Orlando fegyverét. Ami a jeles emlék vasalását illeti, hát bátran lehet mondani, hogy készülhetett az a Tisza partján épúgy, mint valamelyik akkori szajnaparti « fegyvergyárban ».

Itt a faitói bükkösben is szerettem volna valami hasonlót érezni vagy gondolni, hiszen Nagy Lajos magyarjai hatszáz évvel ezelőtt Nápolyban is jártak. De nem hinném, hogy a Faitóra is kijöttek volna erdőt nézni vagy a Quisisana alatt a gyógyforrások huszonnégyféle vizét végigkostolni.

Nápolyban nem is emlékeznek már Nagy Lajos hadainak vonulására, de ott túl a bari-barlettai parton még igen. Van ott pl. egy *Sali* nevű helység (sale = só). Ezt a szót ott ma is úgy olvassák, ahogy a magyarok ejtették: Sali, *s*-sel és nem olaszosan *sz*-szel. Különös és tartós emléke volna ez egy rövid táborozásnak és hibás olvasásnak. De így mondják az odavalósiak s ezt megerősíti don Silvestro is, aki pedig krónikaforgató tudós papi ember. Nem tudom, mit szólnak ehhez a « felfedezéshez » azok a magyarok, akik a *Saly* nevet viselik. Vajjon nem onnan hozott magának feleséget valamelyik ősük, aki hatszáz évvel ezelőtt résztvett a haragvó Lajos király nápolyi expediciójában?

Mikor visszaérek a faitói tér fenyőszálai közé a lebegővasút állomására, még egy óra idő van az utolsó járat indulásáig. Ezt az időt a Belvedere pázsitján töltöm, mert onnan a legszebb a kilátás napnyugat felé. Ez Sorrento órája is. A házak az alkonyi fényben éles árnyat vetnek s a városka mint dombormű emelkedik ki a kagylószerű horpadás mélyén. A nápolyi hajó még ott áll a kis móló mellett indulásra készen. Most jó volna lent lenni a Meta előtti nagy kanyarban és onnan nézni le a narancsligetektől és diófáktól körülzárt városra, mely fölött zöldes párák lebegnek. A zöldes sugárzat felhúzódik a hegyekre is és kiárad a tengerre.

Ez az a városka, mely nevet adott a világ egyik legbájosabb helyének, a Faitótól a Capo Campanelláig nyúló félszigetnek. Sorrentóban és Sorrento körül nincsenek csodák, melyek heves elragadtatásra kényszerítik a látogatót. Szakadékok, horpadások között fut az út Sorrento felé a tengerparton várak, kerek bástyák és templomok koronázta ormok alatt. Aztán gyümölcsfák lombja zárkózik közel az úthoz, virágos balkónok, kertek következnek, s ez már Sorrento, a város.

De ezen a környezeten kívül kell valami varázsnak is lennie Sorrentóban, mely nagy történelmet nem csinált, de évszázadok óta feledhetetlenül belopta magát az emberek szívébe annyira, hogy aki Nápolyba jön, az Sorrentót is látni akarja. Goethe, Byron, Wagner, Taine, Ibsen, Nietsche, Grieg, Stendhal, De Musset, Bourget megnézték Nápolyt, Caprit és ide vonultak vissza dolgozni, pihenni, inspirációt gyűjteni.

A legnépszerűbb nápolyi dal nem Nápolyról szól, hanem Sorrentóról énekel. « Torna a Surriento! » — jöjj vissza Sorrentóba! mondja a szöveg. Elég a dalt egyszer hallani és megszeretjük. A « Sorrentói emlék »-et megtanulni azonban nem kell Nápolyba jönni, hiszen a melódia ötven év óta az emberiség közös dalkincséhez tartozik, és nekünk is gyermekkorunk óta Nápoly varázsáról beszél. Itt hallva a dalt, csak újra és véglegesen megszeretjük, nemcsak azért, mert zene és szöveg tökéletesen egymásra találtak benne, hanem azért is, mert amit kifejeznek, arra teljes énünkkel igent mondunk.

Egy rövid látogatás ezeken a partokon egész életünkre szóló feledhetetlen élmény és emlék. Az órák gyorsan múlnak s a lélek közben valami fluidummal telik meg, mely soha többé nem enyészik el, mindig feléled, felgyúl az emlékezés érintésére és vágyat kelt az életre. Vergilius az Elysiumi-mezőket az öböl túlsó partjára helyezte a Capo Miseno sík tetejére. Mi földi paradicsomnak ezt a földdarabot érezzük, amit a Faito, az Amalfi, a Ravello, a Positano, a Sorrento nevek jelölnek terraszaikkal, ligeteikkel, kilátóikkal, balzsamos illatú erdeikkel, panorámikus útjaikkal, naplementéikkel, kékvízű öbleikkel.

Az indulás ideje azonban már közeledik, s mintha ezt a környezet is jelezni akarná, hirtelen párák emelkednek a völgyekből, s pár perc alatt eltűnik a tenger, Capri, Sorrento, még maga a faitói erdő is. Mint könnyű vatta szállnak a páracsomók. Arcomat érintik s a víz szagát érzem. Alig látom az utat, a fenyősort, melynek végén a drótkötélpálya

állomása van. Ez a furcsa jelenség, ez a természet rendezte « függöny-leengedés » csupán öt percig tart. Mikor a lebegő kabin megindul lefelé, már újra ragyog a lemenő nap aranyos pompája és Sorrento első lámpái gyúlnak ki a sárga fényben fürdő parti sziklasáv fölött.

A vonaton most nem veszek észre senkit. Csak a végállomáson jut megint eszembe a délelőtti három tanítónő. A szomszédos sínpáron egy üres vonat áll, most takarítják. A takarítást végző asszonyok a szemetet a kocsik végébe seprik és onnan tovább, le az állomás perrónjára. Ebben a pillanatban megértem a tanítónőimet és mindennemű vád és gyanúsítás alól felmentem őket. Mert a szemetet a vonatból a perrónra dobva, ők ugyanazt tették önkéntesen, saját jószántukból, amit ezek az asszonyok hivatalból tesznek. A tanítónők szociális érzékből cselekedtek, mert kevesebb munkát akartak adni a kocsitisztogatással foglalkozó többgyermekes nápolyi családanyáknak. És hát azért is megütköztem reggel, mert elfelejtettem, hogy Nápolyban vagyunk, ahol a házakból a papírhulladékot az utcára dobják, a vonatból pedig a perrónra. Ez logikus. Tehát nem történt semmi baj. Igy aztán a szép faitói nap jól végződik. Mert az egyetlen zavaró mozzanat a tanítónők érthetetlen eljárása volt, mikor a papírt a perrónra dobták. Sajnáltam volna, ha ez a benyomás nem oldódik fel valahogy kellemesen. Mert az olasz tanítónők kitűnő munkát végeznek, és én már süvölvény korom óta tisztelem őket. Azóta, hogy másodikos koromban az iskolai könyvtárunk szekrényéből

hazavittem olvasni De Amicis *Il cuore* című könyvének egy elnyűtt példányát.

SORRENTÓI EMLÉK

Most nem a népszerű és megunhatatlan melódiáról lesz szó, hanem az esetről, melynek részese voltam. Ennek a sorrentói emléknek hőse Gennaro. Gennaro kocsis, öreg, hatvannyolc éves, aki egyfogatú kocsijával hetenkint háromszor áll a sorrentói állomás előtt, a hét többi napján pedig a város főterén található a « Fauno » bár közelében. Lova, Mario tollforgót visel, mint többi kocsi elé fogott kollégája Sorrentóban. A toll olyan, mintha előzőleg struccmadár viselte volna a püspökfalatja körül, meg amilyet gyermekkoromban a hölgyek nagyszélű kalapjai mellett is láttam. De nem hinném, hogy Mario tolla igazi strucctoll volna. Piros rózsa is van Mario homlokán és szalagcsokor is tartozik cicomájához. Mikor a lovacska lassú ügetésbe kezd és fejét levágja, a szalagok röpködnek fülei körül. Mindennek így kell lennie, mert ez a sorrentói lódivat.

Aznap egy amerikai monsignorét kisértem Sorrentóba. A monsignore még azok közül való volt, akik meg tudják becsülni a régi világból köztünk maradt kevés jót, s így mikor kiléptünk az állomásról és a lépcsők alján meglátta Mariót ünnepi díszében a ragyogóra pucolt kocsi elé fogva és megpillantotta a stuccolt bajuszú öreg kocsist, aki diszkrét mosollyal ült a bakon, a monsignore és Gennaro úgy köszöntötték egymást, mintha régi isme-

rősök volnának, s alku nélkül megvolt az üzlet: ez a kocsis és csakis ez a kocsis fogja nekünk megmutatni Sorrentót. A monsignore tudta, hogy jól fog szórakozni és Gennaro is bizonyos volt, hogy ma szépen visz haza pastasciuttára valót. És mesélni is fog huszonnyolc unokájának a jószívű monsignoréról, aki Amerikából azért jött ide, hogy Gennaro meg Mario mutassák meg neki a világ legszebb helyét. Mert tudnivaló dolog, hogy Gennaro házasságát kilencszer áldotta meg az Isten, és fiai, leányai már mind régen házasok. Innen a sok unoka.

Tehát Gennaro megkapta az utasítást, hogy hordozzon körül bennünket Sorrento utcáin. Szépen, lassan, nem sietve. Igy kívánta a monsignore, mert kényelmesen ülve egy régidivatú konflisban az ember mindjárt fiatalabbnak és boldogabbnak érzi magát. Mintha még 1914 előtt volnánk.

Aztán hamarosan kitűnt, hogy Gennaro nemcsak finommodorú ember, amint az mindjárt látszott rajta, hanem mindent tud, amint az egy jó bérkocsishoz illik. Mert az ő mestersége egészen más, mint a soffőré, aki rohan, minél előbb célba akar érni és csak a piros-zöld lámpákra ügyel. Útközben nem beszél, sőt nem is szabad beszélnie.

Gennaro más. Nemcsak szereti a mesterségét, hivatása is van hozzá s ez látszik minden mozdulatán, érzik minden szaván. Művészettel csinál mindent. Hogy úgy mondjam, tanár lehetne a kocsisok iskolájában a jómodorból és mindabból, ami arra tartozik, hogy hogyan kell az utasokkal bánni.

Aztán megindultunk s közben Gennaro beszélt

önmagáról és Sorrentóról, mert kettőjük története szorosan összetartozik. Elmondta, hogy ötven év óta mutogatja Sorrentót az idegeneknek. Megtudtuk, hogy ő volt Maxim Gorkijnak is a kocsisa a tízegynéhány év alatt, amit az orosz író itt töltött. (Én azonban azt hiszem, hogy minden idősebb sorrentói kocsis Gorkijt hurcolta a kilencszázhuszas években az író alsóvégi házától az állomásig.)

Gennaro azután a dómhoz vitt el bennünket, amelyet ő maga akart megmutatni. Szerinte ez a templom Itália legszebb katedrálisa, ahol « minden szentnek van oltára ». Ezt részletesebben nem magyarázta meg Gennaro, sőt itt félbeszakadt a « vezetése » és magunkra hagyott a « minden-szentek » templomában, mert ki kellett mennie a magára hagyott Marióhoz.

A főúton végighajtva hallottuk tőle, hogy a sorrentói butikokban lehet venni a legszebb itáliai emlékeket. Kiérve a városból ostorával rábökött Gorkij házára és egy alkalmas helyről megmutatta a sorrentói panorámát, mely szintén a « legszebb a világon », sőt maga a paradicsom. Visszatérve a városba beküldött bennünket az egykori ferences kolostor kis gótikus udvarára, és aztán elvitt a szállodák utcájában a márványtábla elé, amelyre a Sorrentót látogató jeles emberek neve van bevésve. A listavezető természetesen Goethe, aki ezeken a partokon mindenütt az 1. számú vendég, utána Wagner Richárd következik népszerűségben. Gennaro nem feledkezett meg arról sem, hogy Tassóról beszéljen és a táblákra mutogasson, ahol Sorrento nagy fiáról olvasható valami feljegyzés.

Az idő azonban mult s a monsignore azt kivánta Gennarótól, hogy befejezésül vigyen el bennünket egy kiskocsmába, ahol jó bort mérnek, jó vacsorát adnak és a hely sincs messze az állomástól. Gennaro ilyet is ismert. S mikor aztán háromnegyed órai kocsizás után a vendéglő ajtajában a monsignore megkérdezte, hogy hát hogyan is leszünk a fizetséggel, Gennaro pillanatnyi bizonytalankodás és arcvizsgálat után azt mondta: « Facciamo quattromila. » Mondjuk, hogy négyezer. De mikor látta, hogy a Monsignore nem « botránkozik » és nem kezd alkudozásba, hanem mosolyogva kezdi előkeresni a bankókat tárcájából, hozzátette még: « Ha azonban a monsignore nagyon meg van elégedve és többet akar adni, hát adjon ötezret. » A monsignore azonban akármennyire is meg volt elégedve Gennaro vezetésével, Marióval és a látottakkal, elegendőnek tartotta a négyezret. De vacsora után talán mégis megadta volna Gennarónak azt az ötödik ezrest is. Mert a fokhagymás és petrezselymes marhaszelet, amit Gennaro kocsmájában adtak, nagy volt és puha, a kenyér házikenyér volt és az ital egyszerű jó helyi borocska. Sietni sem kellett a vacsorával, a vonat ott állt előttünk, minthogy a vendéglő a sínek végét jelentő ütközők mögött épült.

Tehát Gennaro jó munkát végzett. Ajánlom mindenkinek, aki Sorrentóba megy. Meg lehet ismerni húsz kocsis között is, Von Papenhez hasonlít kicsit a Maxim Gorkij egykori kocsisa, de vékonyabb kiadásban. Mario pedig a legszebb paripa az összes sorrentói konflislovak között.

Egyről azonban megfeledkezett Gennaro: felhívni figyelmünket a sok virágra, melyek virítanak a kis parcellákban a tereken, végigfolynak a magas kőkerítéseken, tele van velük minden udvar, ahova bepillantunk és virágtartóvá változtatják a balkónokat, mintha a város mindig úrnapi körmenetre készülne. De lehet, hogy igaza volt Gennarónak. A virágokra nem kell felhívni a figyelmet, észrevesszük őket anélkül is. És ha már nem tudnók őket észrevenni, hiába mennénk el Sorrentóba.

CAPRI

« Kötelező kirándulás »

Capri a legvarázsosabb szavak közé tartozik. Szigetnek a neve. S ha egyszer sziget, akkor könnyen válik belőle « rejtelmes » sziget. Mert a sziget nekünk, akik messzi bent a szárazföldön nőttünk fel, mindig színes világot jelent, teli titokkal, meglepetésekkel. Igy gondoltunk Caprira is, mióta csak a szót ismertük s álmodozásaink során ilyen szavak szegődtek melléje társul: Kanári-szigetek, Madeira, Majorca. Az egyiket megtettük az örök tavasz világának, a másikat a virágok paradicsomának, a harmadikat virágzó mandulafák és színes cseppkőbarlangok hazájának. Capri pedig soha nem látott természeti szépségek és nagy történeti mult kék hullámoktól körülzárt földje volt, ahol szőlőkben vagy olajfaligetekben úgy fordulnak ki a rögök közül szobrok és más antik márványok, mint a dunántúli

dűlőkön az ekevas nyomán a pondrók. Capriban a gazda nem is köveket dobál ki a földjéről, hanem szépen faragott márványdarabokat rak össze garmadába a mezsgye szélén.

Caprit megszerettük, még mielőtt láttuk volna. Nemcsak mi vagyunk így vele, hanem más népek fiai is. A szó azonnal hangulatot teremt a lélekben és a Kék-barlangot földrajz tanuló diáktól nászutasokig és utazgató nyugalmazott tisztviselőkig mindenki látni óhajtja egyszer életében. Világos, hogy aki Nápolyba jön, Caprit is meg akarja ismerni.

A valóság kissé módosítja ezt az elképzelést, mert Capri nem rövid, futó kirándulásra való hely, amilyen egy vasárnapi séta szokott lenni. Capri a legkomplikáltabb terepek közé tartozik, olyan a szigetek közt, mint Nápoly a városok között. Csak úgyahogy megismerése is sok járást és nem csekély előkészületet vagy jó vezetőt kíván. De ha nem azért megyünk Capriba, hogy csupán elmondhassuk, hogy ott is voltunk, akkor a sziget bőven megfizet érte élményekben. Caprit nem lehet lerohanni. A sziget magányos sétákat kíván a távoli pontok, a csendes parti zugok felé. Nézni kell a vizet a magasból, körülhordozni a tekintetet a csúcsokon, virágok előtt megállni, a sziklák vad szépségét csodálni, romok elmult életét felidézni.

Caprin mindenki elmélkedővé válik. Egyedül kívánunk lenni, magunkba szállunk, visszagondolunk elmult életünkre. Aki csak a « nemzetközi » Caprit keresi, vagy csak kocsiban ülve mozog a rövid országutakon, az nem ismeri meg a szigetet és nem találkozik Capri lelkével.

Caprival mindnyájan elszámítjuk magunkat. Aki egyetlen kirándulásra megy oda, legalább két napig szeretne ottmaradni, vagy napokig szeretne a szigetre visszajárni, és aki tollat vesz kezébe, hamarosan tapasztalja, hogy Capriról könnyebb egész könyvet írni, mint csupán egyetlen fejezetet írni róla valamilyen könyvbe.

A fehér hajón

A caprii kirándulás a Beverellón kezdődik. Ez a kirándulóhajók mólója egészen más világ, mint a szomszédos nemzetközi kikötő. Családias, barátságos. Kapujában nem tartóztat fel rendőr, aki a hosszú álldogálással megszerzett belépési engedélyt kéri. Itt nincs finánc, vámvizsgálat, málhák, búcsúzkodás és nincsenek kivándorlók koffereken üldögélő csoportjai. Csak messziről látszanak ide a daruk, a nagy kikötő épületei és a lomhatestű óceánjárók.

Ide mindenki csomag nélkül érkezik, vidáman, jó napot várva. Az utasok a fehér hajók felé tartanak, melyek ott állnak sorjában az alacsony part előtt indulásra készen. Nem mennek messze, innen a mólóról is lehet látni útjuk végső célját, a szigeteket meg a sorrentói hegyek vonalát. A feljáró hidak mellett táblákon hívogató szavak olvashatók: Capri, Ischia, Procida, Sorrento, Amalfi. Főleg *Capri* látható mindenfelé. Ez a legnépszerűbb szó a Beverellón.

A kis hajó árnyékot vető ponyvája alatt utazni egészen más, mint óceánjárók emeleteit járni.

Az embert nem a hajó érdekli, hanem a környezet s ilyenkor apróságokat veszünk észre, amit a nagy hajó utasa meg sem lát. Pl. hogy San Gennaro szobra nem hiányzik a kikötőből sem. Ott megyünk el a Szent kapuja mellett. A barokk építményt a régi kikötőből mentették meg; tetején áll a püspök szobra, a Szent fölemelt áldó keze a tengernek is meg a Vezuvnak is nyugalmat int. A kapu körül halászok csónakjait ringatja a víz, húzzák a hálót. Nem elhanyagolandó hely a kikötő bejárata, ahol a hajók konyhájából gyakran hull a vízbe valami, ami odacsalja a tenger falánk népét, következésképen mindig akadnak ácsorgó halak a közelben.

A víz mindjárt kék, ahogy a hajó elhagyja a kikötőt, de mintha tejet is öntöttek volna bele. Könnyű pára lebeg az öbölben, azért látszik ilyennek a felszín. Ebben a párában azonban minden látható, az elmaradó Nápoly, a Vezuv, Sorrento, Capri, de a távolságot nem lehet megbecsülni. A könnyű köd úgy vesz körül mindent, mintha álomban utaznánk célunk felé. Csak a hullámok csapdossák a hajó oldalát és a csavargó lágy szellő lengedez körülöttünk, mintegy kímélettel karol át utast, hajót és közömbösen álldogáló matrózt.

A közönség egy része reggelizik a bár körül, tereferél vagy újságot olvas, mintha nem is volna fontos, hogy hova viszi őket a hajó. Mások csendben ülnek, előre néznek a hajó útja irányában, vagy útikönyvekben lapoznak. Készülnek a szigeti túrára. Egy zsebrádióból az *O sole mio* dallamát hordja széjjel a szél. Ahol nők társalognak, a Kék-barlang nevét lehet hallani különféle nyelveken.

Aztán ahogy közeledünk a szigethez, tisztul a levegő, zománcosabb lesz a víz csillogása, fehérebb a hajóvágta tajték. Az eddig zárt nagy szikla sziluettje is kezd részekre bomlani. Megjelenik a két város, Capri és Anacapri és a Monte Solaro szürke, széles fala, mely mint elválasztó függöny a szigetet két részre osztja. A szigetnek nincs partja, mintha egy óriás kéz vágta volna le a vízre ereszkedő lejtőket. A víz színéről meredek falak szökkennek felfelé s a két városka házai kétszáz-háromszáz méter magasból néznek a hajóra.

Csak egy helyen látszik egy kis lejtő a szigeť két elkülönülő tömbje között, oda fészkelte be magát a kikötő, a Marina Grande. Oda tart a hajónk most már a feltornyosuló sziklák közelében járva. A sziget mészkőtömbje vízmosta üregeivel olyan, mint egy megkövesedett hatalmas spongya, melynek tetején a növényzet zöldjébe süppednek a házak. A sziluett vonala most is elegáns, a belső részletek is élesen válnak el egymástól.

A hajón előkerülnek a fényképezőgépek. Akinek nincs gépe, a részleteket szeretné felismerni, a « föniciai » lépcsőt, a damecutai tornyot, a Villa Jovis romjait. Míg a keresés és a felismerés tart, a hajó is megérkezik a kikötő hullámtörője elé.

A sziget minden részletében friss, új, soha nem látott elemeket tartalmaz, de feléje közeledve egy pillanatra úgy tetszett, hogy már láttam valami hozzá hasonlót, ilyen elnyúló mészkősziklát, melynek lábát víz mossa. A mi Gellért-hegyünk jelenti nekünk a szerény távoli rokont. Csak egy futó villanás ez a hazai kép vagy inkább emlék, de a szigeti túrák

alatt megismétlődik még, valahányszor barlangok előtt vagy az alacsonyabb partok fehér sziklái között állunk.

Grotta Azzurra!

A Marina Grande azért viseli nevében a *grande* szót, mert van a szigeten egy másik kikötő is, az még a « grande »-nál is kisebb. Annak mólójához csak motoros bárkák állhatnak. A Marina Grande mólója mellett kiköthet bárka is, hajó is. Főleg motoros bárkából van itten sok. Ezek viszik a túristákat a Kék-barlanghoz.

A hajóról kilépő utas először a szigeti szállók embereinek sorfala előtt lépked el. Vannak ezek vagy huszan. Nem szólnak semmit, nem kínáltatják magukat, csak fejüket hordják magasan, hogy a sapkájukon aranybetűkkel kiírt szálloda nevét az érkezők jól láthassák.

A méltóságteljesen álló sorfal után másfajta emberek várják a túristát, a motoros bárkák gazdái. Ezek is vannak vagy tízen-tizenöten, és mint éhes tengeri farkasok lesik a « pénzes » idegeneket, akik mind csak azért jöttek, hogy velük a Kék-barlangba vitessék magukat. *Grotta Azzurra! Grotta Azzurra!* — hangzik kórusban a kiáltásuk, és terelik is a még habozó, frissen érkezett utasokat a csónakokba hatosával, tizesével a bárka befogadóképessége szerint. A francia, dán vagy amerikai csoportoknak idejük sincs, hogy széttekintsenek egy kicsit a kikötő színes világában, máris rohan velük a vászontetejű csónak a Grotta Azzurra felé.

A bűvös szó varázsa újra eltölti őket. A fehér hajón idejövet nem is gondolták, hogy ilyen hamar teljesedik, amiről annyiszor álmodoztak. És ilyen egyszerűen. Mert a harcsabajszú, harsogóhangú hajós mindössze kétszázötven lírát kér ezért az útért oda-vissza.

A hajócska gyorsan halad s még jó, ha az utasoknak eszébe jut egy kicsit szétnézni menetközben, felpillantani a meredek sziklákra, melyeknek a magasban zöld üstökük van, észrevenni a part üregeit, névtelen barlangjait, lenézni a tiszta víz mélyére.

Tizenöt percnyi utazás után a Kék-barlang elé érkezik a csoport. Már hat-hét más, előbb érkezett bárka várakozik ott sorára. Fent a barlang szája fölött is láthatók emberek. Azok autón jöttek, mert a barlang a szárazföld felől is megközelíthető, amióta az Anacapriból idefutó országutat elkészítették.

Egy kevéske himbálódzás és várakozás után kisebb csónakok közelednek a bárkához, és megkezdődik az átszállás. A barlang szája szűk, alacsony, oda csak apró lélekvesztőn lehet besurranni. A csónakokban két személy fér el az evezősön kívül. Az átszállás pedig nem is olyan egyszerű művelet, mint azt mi szárazföldhöz szokott lények képzeljük. Mert a víz nagyon furcsán viselkedő elem. T. i. a bárka és a csónak egymás mellett állnak a vizen, de sehogy sem működnek össze. Mikor az egyik lefelé billen, a másik felfelé mozdul, s így kritikus pillanatok állnak elő, mikor a bárkából a csónakba lép le az ember, amelynek feneke egyáltalában nem olyan biztos felület, mint a szoba padlója otthon.

Női sikolyok hasítják a levegőt, puffanások hallatszanak, segítő karok emelnek fel valakit a csónak vagy a bárka mélyéből. De nem baj, a Kék-barlang mindent megér! Mert szép az, ha valaki Skóciában vagy a Feketeerdő valamelyik falujában elmeséli, hogy milyen tündéri élmény volt a Kék-barlangban esett látogatás.

A csónak aztán a barlang szája felé tart népével, de előbb egy éltesebb férfi előtt áll meg. Az éltesebb férfi is csónakban himbálódzik, de őt nem fenyegeti az elvágodás veszélye, sőt az olasz állam és az anacaprii magisztrátus nevében különféle papirosokat ad át az idegeneknek, amiért fizetni is kell. Igy a barlang látogatója a hajósoknak adott fuvardíjjal együtt már hatszáz lírát fizetett az élményért. Lehet, hogy ennyire nem számított, de visszafordulni már nem lehet, hiszen itt van előtte pár méterre a félkör alakú kis rés, amelyen túl álmai kék mennyországa vár rá.

Kissé talán aggódva néz a barlang keskeny nyílása felé. Könnyen beütheti az ember a fejét az alacsonyra méretezett kapu « szemöldökfájába ». Ideje sincs azonban gondolkozni, mert ebben a pillanatban az evezős ember parancsszava hallatszik: Hátradőlve lefeküdni a csónakban! Az utas megteszi s úgy érzi, koporsóban fekve utazik ismeretlen cél felé. Most a csónak a sötét nyílás elé érkezik. Emberünk ledobja evezőit és maga is lehajol mélyen. De előbb egy kötélbe fogódzva ránt egyet a csónakon, aztán rábizza mindhármuk sorsát a Gondviselésre. A csónak egy alkalmasan érkezett hullámvölgy mélyén becsúszik a barlangba.

A külső zaj megszűnik s a hirtelen támadt csendben az utasok felemelkednek csónakkoporsójukban. Álomországba jutottak.

Árnyék nélküli kék derengés tölti be a barlangot. A szokatlan fény alulról, a vízből árad, de rávetődik a barlang mennyezetére is, a nedves sziklák irizáló neonfelületekké válnak tőle. A csónakos evezőcsapásai nyomán gyöngyök szóródnak szét, és a vízbe lemerülő vagy belehulló tárgyak útját is gyöngyös uszály jelzi. A csónakok fekete árnyakként keringenek körbe a kék szalonban, melynek opalizáló vize alig különböztethető meg a boltozatok közt játszó kékes derengéstől.

Az élvezet azonban nem sokáig tart. A csónak alig ír le egy kört, máris a kijáratnak tart, mert mások is be akarnak jutni. A kijárat előtt megtorlódnak a ladikok s még egy utolsó élvezetként van alkalom megfigyelni, hogy lent, ahol a víz alatt rézsút hatolnak be a nap sugarai, apró halak rajai vonulnak ki-be a megvilágított vízoszlopon át. Ők szerencsésebbek, mint a fizető vendégek: addig keringhetnek a csodálatos akváriumban, amíg kedvük tartja.

Kint a vakító napfényen aztán megismétlődik az átszállás manővere, de aki bejövet rosszul járt, most óvatosabb, még borravalót is ad a csónakosnak a szerencsés megmenekülés örömére.

A takarékosabb természetűek sokallni szokták a Kék-barlang látogatásának költségeit, de ettől függetlenül fel szokott vetődni a kérdés, hogy a barlangba tett kirándulás megéri-e az időt, a pénzt,

s egyáltalán jelenthet-e komoly élményt a Kék-barlang?

A Kék-barlangot érdemes látogatni s amit az ember ott kap, az nem giccs, hanem a természet egyik csodája. Egy teljes órát tölteni a barlangban csendben, háborítatlanul más volna, mint üzemszerűen dolgozó, nyerészkedési vágytól hajtott emberek kezére kerülve besurranni egy rövid fordulóra a nem nagyon tágas helyre, ahol a túrista ötvenedmagával van kiabáló, cigarettázó egyének társaságában.

Vannak a napnak kedvező órái is, mikor kevesebb a látogató. Ilyenkor a csónakos emberek is hosszabbra méretezik a bennmaradás idejét. A Kék-barlang azonban mindenképen megér egy látogatást. A ritka gyémánt egyetlen villanása is feledhetetlen lehet. Igy a Kék-barlang is három perc alatt sokat árulhat el a víz és fény csodájából. Csak baj volna azt gondolni, hogy aki a Kék-barlangot látta, már Caprit is látta.

Palazzo a Mare

Hajónk megérkezése életet hozott a Marina Grande mólójára, vendégeket a hoteleknek és utasokat a motoros bárkák gazdáinak. A szállodák emberei már eltávoztak az új kliensekkel, a bárkák is messze járnak a kíváncsiságtól izguló utasokkal. Csak én nem sietek, mert Capriban nem való sietni. Lejtősek az utak, sok lépcsőt is kell járni. Meg aki siet, sok szépséget nem vesz észrę. Nézelődve kell itt járni.

A kikötő egyetlen házsorból áll. A házak színesek, balkónosak. De ezek a balkónok nem a nápolyi házak balkónjai, vagyis nem kis vaskorlátok, ahova ki lehet lépni a szobából. A caprii ház balkónját a sziget barlangnyílásai sugallták. Ezek a balkónok félköralakú kivágások és mélyítve vannak a ház belsejébe; árnyékot vetnek és védelmet nyujtanak eső, szél, tűző nap ellen, mint a barlangok, melyekben a sziget őslakói oltalmat találtak, és ahol a lakosság később is megbujt a szaracén kalózok támadásai idején.

A Marina Grande tere egyetlen nagy bolt, kirakodóvásár. Ha a túrista azért jött Capriba, hogy emléket vásároljon, nem is kell tovább mennie.

Innen indul a sikló és az egyetlen országút, mely kanyarogva fölvezet Capriba. Az országutat házak szegélyezik. Virágos terrasz, virágos udvar nem hiányzik egyik mellől sem, s mindegyiken ugyanaz a szó olvasható: *albergo*, szálloda. Pedig ez még csak a kikötő. De valamikor ez a csöppnyi szöglet volt a sziget főhelye.

Az egykori kikötői városnegyed kis bazilikája, a San Costanzo még ma is megvan, talán abból az időből, mikor Nápolyt és a szigetet is Palermóból kormányozták. Erre vall a templom építési módja: a bizánci alaprajz, a kis kupolát tartó oszlopok elrendezése, a fülkék, a boltívek. A templom kedves, falusias kiadása a palermói San Giovanni degli Eremiti-féle arab-sziciliai építkezésnek. Fala fehér, oszlopai a sziget római villáiból valók. Két kis tornya különböző s az egész tömb oly alacsony, hogy

tornyostól együtt sem emelkedik ki a környező villák sorából.

A templomban jól érzi magát az ember. Nincs benne semmi gyári holmi, képek, keretek, gyertyatartók, az oltárok felszerelése primitív, de ízléssel készültek valamikor, amikor még nem boltban vették a templomok berendezését, hanem mindent beleterveztek az épületbe oltártól kilincsekig.

A templomot nyitva találom, csak az ajtót kell egy kicsit megnyomni. Be lehet járni a kápolnákat, a sekrestyét, az egész épületet, senkivel sem találkozom. A szigetre érkezőt kellemesen lepi meg ez a régi világra emlékeztető bizalom.

Letérve az országútról kertek alatt és pergolás utakon lehet eljutni Augustus egykori nyaralójának területére. *Palazzo a Mare* volna a neve a császári villának, amelynek inkább a helyét, mint maradványait ismerjük.

Suetoniustól úgy tudjuk, hogy egy véletlen folytán Augustus fedezte fel számunkra Caprit. Baia körül Róma gazdagjai villavárost építettek, de Capri, a magaspartú sziklaorom nem érdekelte őket. Augustus, akkor még Octavianus keleti útjáról viszatérőben (Kr.e. 29) elhajózott a sziget mellett, melyet görög pásztorok és földművelők laktak. Capri formás tömbje és erdővel borított tetői felkeltették érdeklődését és partraszállt a kis kikötőben. A hely annyira megtetszett neki, hogy Nápolynak a nagyobb Ischiát adta érte cserébe, és a kikötő mellett egy villa építését rendelte el, ahova hosszú uralkodása alatt szívesen eljárogatott pihenni. A villa nagyobb-

részt kertekből, berkekből és pergolákból állt, mert Augustus az árnyékot és a hűvös helyeket szerette. A napsütést még télen sem tudta elviselni, és ha kiment levegőzni a kertjébe, kalapot tett a fejére, nem a hideg, hanem a nap miatt. (« *Solis vero ne hiberni quidem patiens, domi quoque non nisi petasatus sub divo spatiabatur.* » Suet., *Vita Augusti*, c. 82.)

Amit tudunk Augustus Caprin épült házáról, azt Suetoniustól tudjuk, mert a villa közel lévén a kikötő lakott területéhez, szinte eltünt a föld színéről. Köveit széthordták építkezési anyagnak, vagy másként pusztították el. Az egykori kert helyén ma sportpálya van, a pergolák és csarnokok fölé házak, hotelek épültek.

A *Palazzo a Mare* egy későbbi toldaléka azonban megmaradt, az ú.n. *Bagni di Tiberio*. Ez is csak rom, részben a vízben, részben a parton. Keskeny ösvényeken át jutok el a Palazzo e távoli részére. A vízből kiálló tömbök talán egy kis privát kikötőnek vagy halastónak a maradványai. Ami a parton látható, *ninfeo* volt, hűs víziszalon, kellemes tartózkodási hely meleg nyári napokon.

A romok körül fürdőkabinok épültek és a csillogó tiszta vizet sokan keresik fel a Marina Grande környékéről. A csónakok a víziől kiálló kőcsonkok mellett kötnek ki.

Ahogy állok a magasból leereszkedő lépcsők tetején és nézem a rejtélyes romot, éppen érkezik egy motoros bárka megrakva tarka néppel. A motor mellett egy fiatal ember ül, a bárka orrában pedig

egy öregebb ember áll. Hatalmas alak, fején szalmakalap, szakálla, bajusza őszes, csapzott. Mikor a csónak partot ér, egy hirtelen mozdulattal kiszállást int a bárka népének. Ismerős képet idéz fel a bárka, a népe és a révész mozdulata. Michelangelo festette ilyen tagbaszakadt embernek Charont a Sixtus-kápolna falán, de ez a caprii Charon több ruhát vett magára, mint az Utolsó Ítéleten szereplő őse. A mozdulata, mellyel a gyéren öltözött fürdőzők « kárhozott » hadát partra hessenti, ugyanaz, mint a Michelangelo képén látható óriásé, csak éppen az ütésre emelt evező hiányzik kezéből.

Míg a jelenetet nézem, már meg is indulok lefelé a lépcsőn a kikötésre szolgáló kőlaphoz, és beszállok az üresen maradt csónakba. A csónak megbillen és megsüllyed alattam, tehát egyelőre még nem tartozom a Charon szállította lelkek csapatába, hanem a földi világból való utasnak érezhetem magam. Az öreg Charon elveszi tőlem az obulust és kérdésemre mormog is valamit a fürdőzők moráljáról meg a romlásnak indult világról, melynek ő is egyik fuvarosa. A fizetendő obulus értékét azonban elég magasan állapítja meg, száz lírát kér egy autóbusz-megállónak megfelelő útért.

Visszafelé az egykori császári vízipalota képzeletbeli homlokzata alatt megyünk el. A terraszok helyét bozót nőtte be, és a lombok az egyetlen megmaradt sétány omladozó íveit is eltakarják kutató szemen elől.

Pár perc mulva másodszor is megérkezem a caprii kikötőbe.

A tengerpartról sikló kúszik fel Capriba, felérve a Piazzettára lép ki az ember. Bizonyos szempontból ez egy újabb megérkezés Caprira, és a kikötőbeli jelenet is megismétlődik a szállodák kiküldötteivel. De itt nem méltóságos megjelenésű portások képviselik a szigeti vendéglátó ipart, hanem a liftesfiúk, akik szoprán hangon csicsergik az idegenek fülébe a szebbnél-szebb hangzású szállodaneveket.

A fiúk kicsik, a tér kicsi, mint ahogy Capri városában minden kicsire van méretezve. Még a *campanile* is, mely a tér szélén áll. A torony arasznyi tömb, szép majolika számlapjai nem is a tér fölött, hanem a járókelők feje fölött vannak. Ez a kis tér a város középpontja. Egyik felén souvenir-boltok kirakatai csillognak. Ezekben lehet kapni a legszebb nápolyi korallokat. A másik oldal kilátó erkélyben végződik. Onnan a legjobb helyzetből látható a Monte Solaro meredek fala, a Castello di Barbarossa kőszála, a Scala Fenicia cikk-cakkban haladó vonala. Jobbra tekintve, ha az idő kedvező, a Nápolyi-öböl tárul elénk minden részletével.

Túl a kurta óratornyon a tér egy másik, zártabb része következik telerakva kávéházak asztalaival. Ez a « szalon » az idegenek találkozóhelye. A helybeliek csak látni, hallani és időt eltölteni jönnek ide. Leülnek a lépcsősorra, mely a Santo Stefano templomhoz vezet fel, és órákig elnézik a tarka sokadalmat. Hallatszik itt mindenféle nyelv. A franciára, németre vagy az amerikai nők gargarizáló hang-

színére fel sem emelik a fejüket a szigetlakók, csak akkor néznek fel, ha héber, arab, indus, svéd, ír, portugál, szláv csoportok vagy egymás közt anyanyelvükön társalgó feketék vonulnak el előttük. A magyar beszéd izgatja kíváncsiságukat, meg is kérdezik, hogy milyen nyelven beszélünk.

A téren apró boltok is vannak, ahol az idegen caprii különlegességeket vehet, ruhadarabokat, szandált, szalmából font holmikat, emléktárgyakat. Ezeknek a boltoknak neve *boutique*.

A Piazzettán minden az idegenek számára van. A helyi hagyományt csak don Antonio képviseli, akinek a kilátó erkély közelében kis kioszkja van, ahol hűsítő italokat árusít már negyvenkét év óta. Ő a legrégibb ember itt a téren, de a legelhagyatottabb is, mert boltja nem vált sem amerikaivá, sem máskép nemzetközivé. Bódéját nápolyi módra narancs- és citromfűzérekkel aggatja tele, s megelégszik az olasz túristákkal, akik narancs- vagy citromlevet kérnek töményen vagy szódával. A tér tulsó felén viszki, kávé és fagylalt mellett ülnek a pénzesebb túristák, de ő nem adja fel a posztját. Csupán annyit tett, hogy a régidivatú fabódé helyébe aluminiumból és üvegből készült kalitkában ülve árusítja italait.

Az óváros a terecske körül épült. Két lépés szélességű utcák, házak alatt haladó boltozatos folyosók, lépcsők, lejtők hálozata. A Piazzetta frivol, flörtölő nemzetközi népe innen távol marad. Ez a capribeliek csendes birodalma. Meseillusztrációkban látunk ilyen házakat és utcákat. Kocsival, kerék-

párral ide be sem lehet jutni. Mintha az egész negyed egyetlen lakást alkotna hosszú folyosórendszerrel.

Az alagútszerű utcákból nyílnak az üzletek ajtai is: vendéglők, műhelyek, csemegeboltok. A lakások bejáratában színes csempéken olvasható a szám, mellette valami kép is szokott lenni, a sziget egy jellegzetes tája, mely egyben nevet is ad a villácskának. Szentkép is akad a falakon, de nem nápolyi méretben. Csak kicsi majolika domborművek, a Madonnát vagy a szigeten nagyon népszerű Szent Antalt ábrázolják. Előttük helyes foglalatban lámpa.

A boltozatos utcákról aztán szabadabb helyekre érünk, ahonnan kilátás nyílik a tengerre, az újabb városrészekre. Egyik ház nyitott ablakából zongora hangjai szállnak. Igazi zongorán játszik ott valaki, nem a rádió géphangját halljuk. Mennyire illik ez a zene ebbe az intim környezetbe! Egyszerre ötven évet fordul vissza az idő és még szebb lesz a virágoktól elborított, amúgy is szép környezet.

Tizenöt perc alatt be lehet járni a várost: virágok, csend, békés hangulat a kísérő élmények. A kereskedelem a főutcákra szorul, de ott is zaj nélkül folyik az élet. Úgy látszik, a juke-box ki van tiltva a szigetről. Magasfokú civilizáció jele.

Visszaérkezve a Piazzettára, betérek a Santo Stefano templomba, hogy egy pillantást vessek a főoltár márványpadlózatára. A pár négyzetméternyi márványintarzia a Villa Jovisból került ide. Ez az egész, ami a császári villa padlózatából a szigeten még látható. A barna, sárga, vörös márványmozaik színei annyira frissek, mintha nemrég csiszolták volna össze

őket. Messziről perzsaszőnyegnek is nézhetné valaki. Micsoda hasonló pompás « szőnyegek » lehettek ott termek padlójába építve, ha ez a véletlenül megmaradt darab is ilyen szép! Mert a Villa Jovisba nem kerülhetett be akármi, Tiberius igényes volt és szerette a szépet.

Villa Jovis

Suetonius írja, hogy Augustus Kr.u. 14-ben is eljött Caprira üdülni. Ekkor vele volt mostohafia, Tiberius is. A jövendő császárnak talán ez volt első látogatása a vad szépségekben bővelkedő szigeten. Augustus csak négy napig maradt Caprin, mert Nolába kellett mennie, ahonnan már nem is tért vissza. Tiberiust az események Rómába szólították, s ha magával is vitte a szigeti napok emlékét, azt még nem sejtette, hogy tizenhárom évi uralkodás után odahagyja Rómát és emberektől elidegenedve ide vonul vissza élete utolsó tíz esztendejére (Kr.u. 27-37).

Tiberius évei alatt Caprin tizenkét kisebb-nagyobb villa épült, de ezek nem voltak mind császári rezidenciák. Voltak közöttük majorok vagy az udvarhoz tartozó főemberek számára épült házak is. A palota, ahonnan Tiberius a birodalmat kormányozta, az ú.n. Villa Jovis volt, ma a sziget legfontosabb archeológiai emléke, melyet felkeresni nemcsak történeti szempontból érdemes. A romoknak a lélekre való hatása és a természeti környezet egyformán élménnyé teszik a látogatást.

A Villa Jovis felé a városháza alatt kezdődő

keskeny alagút-utcán indulunk. Ez az utca és folytatása a városka piaci negyede. Élelmiszerüzletek, vendéglők mellett járunk, majd boltok sora következik a szokott vásárlásra csábító holmival. Aztán kifelé tartva a városból egyre több lesz a villa és a virág a kapuk körül, udvarokon, kerítések peremén.

Az út mindjárt emelkedni kezd, mert a Villa Jovisig mindig csúcsnak haladunk. De a gyaloglás nem válik unalmassá. A kertes házak kapuin benézegetünk. Némelyik villához a külső kaputól lugas, sűrű zöld alagút vezet. A kert útjait szigeti szokás szerint márványok, oszlopfejek szegélyezik, némelyik helyen furcsa egyveleget alkotva gipsztörpékkel és egyéb századeleji « kerti dísszel ».

Minden villa nevet visel, mit majolika-táblán olvashatunk írott vagy antik betűkkel. Nem hiányoznak a csillogó zománcképek sem, a *Faraglioni* sziklái nagyon kedvelt téma. De a legnépszerűbb talán a « Cave canem! » csempe-képe. Bizonyára gyakorlati szempont is vezeti a villa tulajdonosát a harcias pompeji eb másának mutogatásával. Bízva az emberek hiszékenységében, nem kell kutyát tartania.

A Villa Jovishoz öszvérháton is el lehet jutni. Összesen négy ilyen füles utazási készség közlekedik a város és a romok közötti úton. Találkozom is kettővel közülük. A jámbor állatok egy útmenti bár előtt állnak, egy magasabb és egy alacsonyabb. Ez utóbbi inkább szamár, mint öszvér. Az egyiken egy hórihorgas úr ül, a másikon egy zömökebb, kövér.

Szalmakalap a fejükön, szélesszájú üvegkehely a kezükben, benne aranciata. Ahogy elmentemben félszemmel rájuk sandítok, a sokszor látott spanyol vignetta jut eszembe: Don Quijote és Sancho Panza. De a caprii Don Quijote a kiskocsma előtt nem lándzsával áll, hanem napernyőt tart feje fölé. A napernyő bizonyára az öszvérrel együtt jár. Sanchónak nem jutott ernyő, ő csak zsebkendőjével törli izzadó nyakát.

A nap valóban erősen tűz, de már nincs messzi az út vége. Egy-egy árnyékot vető tölgycserje alatt meg is állok, mert árnyékban azonnal hűsebben lengedez a szellő. Egyik kert előtt öregasszony üldögél. Mikor közeledem, felkel és néhány *ginestra* lombot nyujt felém. Kis alamizsnát remél érte. Az asszonyt már ismerem, évekkel ezelőtt is itt ült, de akkor narancs meg citrom volt a kezében. Úgy látszik, rosszabbodnak az idők Caprin is.

Az öregasszony stratégiai ponton ül, mert pár lépéssel odébb egyet kanyarodik az út és megjelenik a rom a maga teljes környezetével. Meg kell állni egy fa alatt és élvezni a pillanatot. A rom mint hatalmas csontváz áll ott a hegyormon. Sötéten merednek elém a ciszternák nagy, magas boltívei. Lehet őket látni Capriból is és a Monte Solaro tetejéről is. A ciszternák az épület közepét foglalják el, körülöttük van maga a ház, a szobák, a konyha, a raktárak, a fürdő és más helyiségek. Elegendő egy pillantást vetni a caprii ház e nagy ősére, és azonnal látható, hogy a víz kérdése létkérdés volt a szigeten. Itt minden cseppnyi esőt megőriztek a ciszternákban,

minden csepegő barlangot átkutattak, minden szivárgó ér vizét felfogták.

Az épülettől jobbra külön áll a világítótorony csonkja és fent a csúcs legmagasabb pontján a Santa Maria del Soccorso temploma mellett kőtalapzaton a Madonna szobra. Az egész tömböt növényzet koszorúja veszi körül, a berek, melyet a helyreállító munkák befejeztével ültettek: tölgycserjék, ginestra, mirtus, fenyő, babér.

Lépcsőkön haladok fel a romokhoz a helyet megszépítő virágok és lombok között. Azt hihetném, hogy egy palota parkjában vagyok, és nem belépőjeggyel jutottam be ide « romokat » nézni, hanem látogatóba megyek a villa gazdájához. Az ásatások területén az első pillanattól kezdve uralkodik az emberen az érzés, hogy a Villa Jovis nem « halott » világ. A lépcsősor, melyre rálépünk, elég hosszú, mert Tiberius villája olyen terepen épült, ahol legalább harminc méteres nívókülönbséget kellett áthidalni az egyes házrészek vagy a különálló épületek között.

Csendben járom az óriási romot. A bejárat négy oszlopa előtt megállok. Az oszlopoknak csak a töve maradt meg; a császári építkezéseknél kedvelt *cipollino* márványból vannak. A hagymalevél rétegeire emlékeztető erezet szép rajza a megviselt darabokon is élvezhető. Az épület oszlopaiból ennyit hagyott meg helyén az évszázadokig tartó rablás vagy oktalan pusztítás! A négy oszlop baldachint tartott. Mi lehetett a bejárat mennyezetén, mi lett a négy oszlopfő sorsa, ki tudja?

Bejárom a barlangszerű ciszternák körül épült

házat: a fogadótermet, a fürdőt, a konyha helyiségeit, a személyzet szobáit, a raktárak folyosóit. Egy lefelé lejtő rámpa, valamikor fedett folyosó vezet a császár lakosztályába. Az egykori folyosó padlózatán még porlanak imitt-amott az aprószemű mozaik szemcséi. A császár szobái a tenger felé eső részen épültek teljesen elkülönítve a fényes palotától. Igy kívánta a magányt kedvelő Tiberius, aki már öreg ember volt, mikor Caprira költözött.

A luxust kedvelő császár palotájában ma nincs márvány, nincs mozaik, nincsenek szobrok. Az épület megilleti az embert. Egy császár emléke él itt még ma is, aki visszavonult a világtól és innen kormányozta az Augustustól rámaradt birodalmat. És bizonyára nemcsak gondjai, gondolatai is voltak.

Tiberiusról Tacitus és Suetonius nem sok jót mondanak, mikor a császár caprii éveiről beszélnek: embergyűlölő volt, gyanakvó és orgiázó. Igazi vagy vélt ellenfeleit sorra elnémította, nemcsak egykori bizalmasát, a fejére nőtt Seianust, még a saját fiát is. Az akkor ismert világ ura villáját a sziget legmegközelíthetetlenebb pontján építtette fel erődnek, palotának és remetelaknak egyszerre.

A palota alatt álló világítótorony, *Pharus* nemcsak hajósoknak adott jeleket éjszaka, hanem a császári villa jelzőállomása is volt. Mai szóval élve adó- és vevőállomás szerepét töltötte be. A tűz- vagy füstjelek a Sorrentói-félsziget csúcsáról, a mai Campanella-fokról érkeztek, és főemberek vagy hadseregek hűségéről, esetleges gyanús magatartásáról adtak hírt. Viszont a toronyból indultak az utasítá-

sok Rómába vagy a birodalom más részeibe. A misenumi flottát is mozgósítani lehetett a toronyból adott jelekkel. Nappal füst vagy villanó fény, éjszaka tűz szolgált a jelzések továbbítására. A palota hírszolgálatosainak saját « morse »-rendszerük volt.

A császári lakosztály alatt hosszú sétány húzódik. Itt volt az ebédlő is és rövid pihenésre szánt szobák. Padok helyei is látszanak a sétányon, az ebédlő márványtól megfosztott falán pedig lila virágok nyílnak csomókban megkapaszkodva a nyers kövek között. Azt gondolhatnám, friss festés van a falakon. Itt a sétányon szeretett Tiberius tartózkodni. A hely mindig árnyékos volt, és a kilátás szabad Misenum és Sorrento felé. A sétány egyik végén a szakadék háromszáz méter. Merenghetett ott a császár a vizet nézve.

A sétánynak a sziget belseje felé eső végén, kissé lejjebb romokat lehet látni. Ott volt a *specularium*, a csillagnéző torony. Tiberius jobban bízott a csillagokban, mint a birodalom isteneiben. Esténkint odavonult a lapos torony tetejére « matematikus » barátaival a csillagok állásából olvasni. Mondják, hogy látása igen éles volt éjnek idején. És Capri fölött ragyogóak az éjszakák. Vajjon tudott-e Tiberius gyönyörködni is a csillagos éjben, vagy csak saját sorsa érdekelte, mikor tágra nyílt szemét a csillagos égre emelte?

Járom a házat, ahol Tiberius élt valamikor. Itt lépkedett, szavai hallatszottak, ott állt a sétány végén és lázadások idején aggódva figyelt Misenum vagy

Sorrento irányában. Mert a lázadások nyugtalanították, még távoli tartományokból érkező kisebb fontosságú hírek is, ha a birodalom nyugalmáról volt szó. Talán itt a sétány valamelyik padján ülve hallgatta Pontius Pilatus kormányzó Palesztinából küldött jelentését a lázadóról, akit a zsidók húsvétján keresztre feszítettek a császár halála előtt négy évvel.

Volt élet itt a színes márványpalotában. A császár munkatársaival tárgyalt, utasításokat adott, döntött kérdésekben. Közben a személyzet végezte munkáját. Az őrség a palota körül, a többiek a konyhában, a raktárakban.

Ma csend és néma nyugalom van a falak között. Senkisem zavar sétámban és gondolataimban. Csak néha jelenik meg egy-egy túrista, végigmegy a sétányon, lepillant a mélybe a víz felé, aztán távozik. Talán nem talált elegendő látnivalót. Egy többtagú csoport is mutatkozik. Benéznek mindenhova, megállnak, nem sietnek. Mintha érdekelné őket a rom. Miután mindent megnéztek, odajönnek hozzám és meglepő dolgokat kérdeznek: Kinek a palotája volt ez a rom? Milyen korban épült? — Felcsapok cicerónénak és ők tünődve hallgatják, amit mondok. Firenzeiek. Jó tanítványok, de teljesen készületlenek.

A Villa Jovis romját a csupasz falak közé és köré telepített növényzet nemcsak megszépíti, egy kissé életre is támasztja. A levegőben a fenyőgyanta balzsamos illata keveredik a *ginestra* édes parfümjével. Talán Tiberius ugyanezeket a növényeket látta,

ugyanezt az illatot szitta reggeli vagy alkonyati sétáin, mikor elhagyta cellaszerű szobáit.

Letérek a rom túlsó oldalára a világítótorony felé, mely annyira fontos szerepet töltött be a császár caprii éveiben, hogy még ura sorsában is osztozott valamiképpen. Suetonius írja, hogy a Pharus felső részét pár nappal Tiberius halála előtt földrengés döntötte össze, mintegy előre jelezve e bekövetkező véget. A tornyot később helyreállították, de hogy akár eredeti, akár helyreállított alakjában hány méterrel lehetett magasabb, mint a mai csonk, azt nem tudjuk. Az azonban bizonyos, hogy a Pharus a sziget « felhőkarcolója » volt, mert még mai formájában is látható Capri minden részéből. Tiberius idejében pedig nemcsak Sorrentóba és Misenumba adott jeleket, hanem fénye messze kivilágított a tengerre és irányította a Neapolis és Puteoli felé tartó hajókat.

A torony mellől nagyszerű a kilátás a Salto di Tiberióra, a sziklafalra, mely törés nélkül meredeken hull le a háromszáz méterrel lejjeb ringó habokra. Hogy Tiberius innen dobatta a mélybe áldozatait, az nem bizonyos. Megeshetett a dolog egyszer-kétszer. A félelmetesen szép és vad hely látása azonban egymagában is elég, hogy mozgásba hozza századok fantáziáját, ha Tiberius-féle egyéniség történetének kiszínezéséről van szó.

A torony mellett van az őr háza, mely egyben egyszerű étkezde is. Érdemes oda betérni és caprii vagy ischiai bor mellett elbeszélgetni az emberekkel,

akik résztvettek a Maiuri vezette ásatásokban nemcsak itt Caprin, hanem Baia, Cuma, Miseno környékén is meg Ercolanóban. A művész izgalmával beszélnek munkájukról, melynek ünnepnapjai azok az alkalmak, mikor leletre bukkannak. Maguk is kíváncsiak, hogy mi az, ami csákányuk vagy ásójuk nyomán napvilágra kerül. Azonkívül jutalom is üti a markukat.

A kocsmaszoba nyitott ajtaján át kilátok a szabadba, a kék tengerre, a Salto di Tiberio falára és tovább a Sorrentói-félsziget csúcsára, ahol valamikor fények gyúltak vagy füst emelkedett a magasba, jelek, melyeket ezen a helyen « olvastak », ahol most állok. Lent habok csapdossák a szikla lábát; csobogásuk csak látszik, de nem hallatszik ide fel. A csend itt mindig vasárnapi.

A ház falába illesztett kőlapon Statius két sorát olvasom a hajósoknak világító Pharusról. Ő azonban már az újjáépített toronyról beszél, hiszen verseit negyven évvel Tiberius halála után írta Domitianus idejében. Sőt Tiberiusról megfeledkezik és az akkor még teljes pompájában álló Villa Jovisba Capri mondabeli őslakóit, az Akarnaniából ideszármazó *teleboi* törzs utódait telepíti (*Silvae* III, 5).

Fölvethető a kérdés, hogy Statius miért hallgat Tiberiusról? Olyan rossz emléke élt itt a császárnak, hogy nem is tartotta méltónak a palotával kapcsolatban a nevét megemlíteni? Mert Statius Tacitust meg Suetoniust még nem olvashatta, tehát nem kerülhetett igaz és nem igaz történeteik hatása alá.

Mi történt Caprival és Tiberius palotáival a re-

mete-császár halála után? A sziget továbbra is kincstári birtok maradt, a palotákat is gondozták, de többé nem tértek vissza a szigetre Augustus vagy Tiberius nagy napjai. Nem önkéntes, hanem kényszerű száműzetések helyévé vált Capri, ahova császárok küldték nem kívánatos embereiket vagy családtagjaikat. Az utolsó ilyen történeti adat 182-ből való, amikor Commodus császár nővérét, Lucillát és feleségét, Crispinát küldte Capriba számkivetésbe.

A középkor a romok fölé oda, ahol most a Santa Maria del Soccorso temploma áll, kápolnát épített Szent Kristóf tiszteletére, aki a tengeren utazók védőszentje volt. A kápolna gondozása egy remetére volt bízva, aki a rombadőlt palota valamelyik szobájában keresett magának szállást, valószínűleg a kápolna alatti császári lakosztályban. Az ő kötelessége volt az is, hogy éjjelenkint a tüzet meggyujtsa a torony tetején.

Igy végződik a palota története, melynek első lakója egy remeteségbe vonult császár volt, utolsó lakója pedig egy romok közt élő hivatásos remete, aki a nápolyi és a pozzuoli hajósok alamizsnájából élt.

Séta a Monte Tuoro körül

Maga a Monte Tuoro nem érdekes hely, de annál érdekesebb a környéke. Az út, amelyre vállalkozunk, a sziget legromantikusabb részein vezet keresztül.

Most is a Piazzettáról indulunk és a város egyik jellegzetes kirakat-utcáján megyünk végig. A derűs

út egyik oldalán tarka boltok, a másik felén gondozott villák vannak virágos kertekkel. A kirakatok és villák sora után szőlők és olajfaligetek közé érünk. Egyelőre hegynek megyünk felfelé, és a nap sem kímél bennünket. Az út ezen a szakaszán egyedüli szórakozás a *koloniális* házak megfigyelése lehet. Ez a tipikus caprii ház, melynek tetejét nem cserép fedi, hanem cementanyagból készült boltozat: a ciszterna vízgyűjtő felülete. A víz az esős évszakokban ősztől tavaszig gyűlik az alsó tároló medencékben, ahol megmarad egész nyáron át hűsen, tisztán, frissen, romlatlanul. Ha a sziget valamely magasabb pontjáról letekintünk a városra, feltünnek a hullámos vagy domború háztetők, melyek Capri mindkét helyiségének keleties jelleget adnak. Ma már azonban nincs feltétlenül szükség erre a megoldásra, mert a víz Nápolyból is érkezik tankhajókon.

A fárasztó kaptató nem sokáig tart, mert hirtelen lejteni kezd az út és percek alatt leérek az *Arco Naturale* fantasztikus világába. Akik Doré rajzait ismerik, ezt a tájat is ismerhetik, mert ez a vidék is ihlette a francia művészt az Inferno illusztrálása közben.

A keskeny ösvény, amelyen járunk, szakadékok partján vezet le a tengerhez. Magasba nyúló sziklafalak, töredezett szirtek, rések, barlangok és a tenger kék csillogása adják az Arco Naturale környékének jellegzetességét. A sziklák közt fenyők, agávék, ginestra-bokrok tengődnek.

Maga az Arco Naturale egy sziklaív, mely diadalkapu módjára a víz fölött emelkedik. Talán bar-

lang nyílása volt valamikor. A barlang beomlott, s amit látunk, az az, ami megmaradt belőle. De lehetséges az is, hogy a víz munkája az átfúrt szikla, melynek eredete arra az időre megy vissza, mikor a teremtés első « napjai » után forró esők mosták, lúgozták a sziget szikláit, és úgy született ez a pompás ív, mely itt áll a víz moraja és örökös szélzúgás közt a parton. És mint minden diadalív, az Arco Naturale is díszítve van. Kisebb, töredezett szirtek gótikus tornyok módjára tapadnak oldalához, a repedésekbe pedig betelepedett a szigeti flóra néhány képviselője; a sárga és lila virágcsomók mint színes intarziák válnak ki a szürke sziklaalapon.

Sokáig lehet elálldogálni ebben a démonok formálta öbölben. Lent a vízen néha csónak jelenik meg, a bent ülők szavait felhozza a szél. Egyébként csend van. Ha túristák érkeznek, alig van szavuk a panoráma előtt. Csak banális dolgokat tudnának mondani ezen a másvilági tájon.

Visszatérve a sziklás alsó partról, egy kis vendéglőben lehet leülni. A hely hívogató, mert a helyiség nem más, mint egy átalakított barlang, mely előtt fák alatt néhány asztal van kitéve szemben az öböllel. Nem is kapható egyéb, mint egyszerű italok és sajtfélék meg spagetti, amit a vendég a fák alatt üldögélve fogyaszt el, és közben tovább élvezheti a tájat is.

A kis zöldvendéglőnek a túristákra való tekintettel nemzetközi jellege van. Ez azt jelenti, hogy a kapható « különlegességek » nevei németül, franciául és angolul is ki vannak írva különböző nagysá-

gú táblákon változatos betűkkel, kisebb-nagyobb elírásokkal. Ez persze a « pittore » hibája, mert a helyi művész szeme másolás közben imitt-amott átugrott egy-egy betűt, vagy amelyikből kettő volt írva egymásután, abból nyugodt lelkiismerettel elhagyott egyet. Hiba azonban nincs így sem, mert mindenki megkapja a kért dolgot, a sört, az itt termett bort vagy a nemzetközi Coca-Colát.

A vendéglő mellől egy másik keskeny ösvényen agávék, fenyők és árnyékot vető sziklák között ereszkedünk le a *Matromania* nevű barlang felé. A lenyűgöző környezetben levő helynek két bejárata van. Egyik az Arco Naturale öble felé, a másik a tengerre néz. Érthető, hogy a *grotta* nemcsak ma, hanem kétezer évvel ezelőtt is felkeltette az emberek érdeklődését.

A kerek barlangban építkezés nyomai látszanak. Síma mennyezete volt, oldalfalakat is húztak bele, padlózatát lépcsőzetesen képezték ki. A hely *ninfeo* lehetett, forrással rendelkező viziszalon, vallási kultusznak meg orgiáknak színhelye, ókori night-club. A mennyezetet meg a padlót borító mozaik- vagy csempedísz már eltünt, a medence is, mely a sziklák közül szivárgó vizet felfogta. Ma a barlang egyetlen díszei a virágok, melyek a bejáratok íveire telepedtek, meg a leanderbokrok, melyek az odavezető utak mentén nyílnak. A sietö túristák keresztül rohannak a természetalkotta « átjáróház » kupolája alatt, vagy csupán annyit kérdeznek, hogy a másik kapun át hova lehet jutni. Akkor néznek szét jobban, mikor

pár szót mondok a szuggesztív helyről. A Mithras, a Mater Magna (Matromania?) meg a Cybele szavak nem sokat mondhatnak nekik, de mikor kiejtem a *night-club* szót, rögtön otthon vannak az archeológiában, és a lépcsősen emelkedő padlót nézik, amit talán a « lokál » parkettjével azonosítanak, és a háttér mélyedését, ahol a forrás vize buzogott, megteszik a zenekar helyének.

A Matromania barlangjától kezdve az út a part vonulatát követi. Fölöttünk sziklák, kőszálakból épült tornyok, kis terraszok kertekkel; alattunk mélyen a tenger beugró kis öblökkel, előrenyomuló hegyfokokkal és vízből kiemelkedő sziklákkal. *Faraglioni* a nevük s különösen azok szépek, melyek a Marina Piccola közelében állnak ki a vízből.

A kanyargó tengerparti séta alig másfél kilométer hosszú, de időt kell szánni megjárására, mert a folyton változó részletek minden fordulóban megállítják az embert. Mindvégig vörös téglából kirakott keskeny úton járunk, mely korall-fűzér gyanánt húzódik a szürke-fehér sziklákon le, fel, egyenesen vagy ívben hajolva úgy, ahogy a part szeszélyes csipkézete kívánja.

Mikor a sziklaparadicsom végére érünk, újra előttünk a város, de most a déli lejtője. A látvány új. A házak mind a Marina Piccola felé néznek, s mintha mind szanatóriumok volnának, fehérek, mélyített balkónjaik nagyok, szinte feleslegessé teszik a szobában való tartózkodást.

Villák során haladunk lefelé a városba. Meg lehetne állni akár minden kapu előtt, mert a ker-

tek még fantázia játékának is szépek volnának. Hatalmas piros terrakottavázákból agávék húsos levelei borulnak szét, a falakról lila-piros virágok dús fürtjei folynak alá, cédrussorok végén oszlopos villák homlokzata fehérlik, babérbokrok sötét hátteréből fehér márványfejek villannak elő.

Ez a Marina Piccola negyede, mely a séta befejezéséül még három érdekességet tartogat számunkra: az egyik a Certosa, a másik a Giardini Augusto, a harmadik a Krupp-féle út.

A *Certosa,* vagyis az 1370-ben alapított kartauzi kolostor a Villa Jovis után a legnagyobb épület a szigeten. Ma részben rom, melyben éppolyan melankóliával jár az ember, mint a Tiberius-féle villában. A nagy udvar mögött bedőltek a cellák s a szerzetesek kis kertjeit csak vadon növő virágok teszik széppé. Hajladozó, összeboruló oleanderbokrok közt jutunk el a *belvedere* korlátjához, ahonnan a Faraglioni és a Piccola Marina öble látható meg fölöttünk a Monte Solaro, amelynek fala innen kindulva vágja ketté a szigetet.

A kolostor legszebb része a gondozott kis udvar, melynek nyitott folyosóját római villákból összeszedett oszlopok tartják. Az oszlopfők között van néhány bizánci faragású darab is. Az udvar oldalán emelkedik a kurta óratorony üresen, számlapok nélkül. A számlapokat alkotó majolikacsempék ma a Piazzetta tornyán láthatók.

Tovább menve a tenger felé a *Giardini Augusto* esik útba. Ez egy bűbájos kőkert, terraszok, hidak, lépcsők és kilátók sorozata. Van ott a hazai árvácskától és fuksziától kezdve a déli világ szeszélyes

alakú és gazdag színskálájú virágaiig minden. Úgy sétálunk benne, mint egy kiállítás virágágy-kirakatai között. A kertből a kilátás a sziget déli oldalára nyílik. Most valóban a Marina Piccola fölött vagyunk és közvetlen alattunk kígyózik a Krupp-út, mely meredeken lehulló sziklafalba van vágva. Éles hajtűkanyarokban megtörő szerpentinje csábításának nem lehet ellenállni, végig kell rajta menni a kis kikötőbe.

A Krupp-útja csak gyalogjáróknak épült, s amint haladunk rajta lefelé, nő fölöttünk a Giardini Augusto meredek, szép sziklája. Ahogy felnézünk rá meg a másik oldalon a Monte Solaróra, az az érzésünk, hogy a világ legszebben megtervezett felhőkarcolói alatt járunk.

Az út korlátján kihajolva újabb barlangokat is megpillantok alattam is, fölöttem is. Különösen az izgatja képzeletemet, mely a Castiglione sziklján mint hatalmas nyitott száj néz ki a tengerre vagy százötven méter magasból.

A sziget e déli oldalán látott természeti szépségektől megmámorosodva, kedvem támad még oda a barlang közelébe is feljutni. Innen alulról is látszik, hogy a hegy oldalán út vezet. Tehát kell ott valami kilátónak is lennie. De előbb vissza kell térni a városba.

A szigeten járó kis autóbuszok egyike visz vissza a Piazzettára. Innen indul egy út a célom felé, melynek neve egy táblán olvasható: *Belvedere Cannone.*

Mikor az autóbusz felér a városba, a Piazzetta sarkán újabb túristák jelennek meg. Fiatal francia leányok csoportja. Két nyurga kapucinus meg

néhány tanítónő vezeti őket. A leányok öltözködésben is elütnek a téren jövő-menő, az autóbuszokból kiszálló vagy a bárok asztalai körül ülő tipikusan caprii túristáktól. A kis csoport a sikló épületéből bukkan fel, gyorsan befutják a Piazzetta zegét-zugát, aztán eltünnek a Santo Stefano kapujában. Azt gondoltam, hogy a Villa Jovis márványpadlózatát mentek megnézni. De nem. A templomból ének hallatszik. Benézek hozzájuk. A csoport a padokban térdepel és a Salve Reginát énekli. Csak aztán mennek előre és nézik egy pillanatig a híres márványintarziát. De arcukon zavart csodálkozást is látok. Aligha Tiberius márványai miatt. Csodálkoznak, hogy a főoltár és a többi oltárok szentségházának ajtaja nyitva áll, jelezve, hogy belül nincs Szentség. A szigeten általános szokás, hogy a pap a Szentséget kis kápolnában őrzi, és nem ott, ahol a túristák szoktak jönnimenni néha igen hiányos öltözékben. Ezt a mi franciáink azonban nem tudják, ezért e csodálkozás arcukon. Nem értik, hogy miért van a caprii templomokban még nyáron is « nagypéntek »?

Otthagyom őket hirtelen támadt liturgikus problémájukkal a templomban és elindulok az óváros alagút-utcáin a Belvedere Cannone felé. Jobbfelé házak, balfelé szép kilátás a városra és a szigetre egészen a Villa Jovis csoportjáig. A házak falán kedves villaneveket olvasok, mellettük színes csempéken a sziget tájai. Aztán fenyők között folytatódik az út, az alkony közeledő óráján enyhe gyantaillat érzik, s ime már el is értem a kilátó erkélyét.

De a franciáim is nyomomban vannak. Szinte futva jönnek a leányok, lobog utánuk a szoknyájuk.

Nyomukban a két hórihorgas barát. Odalépnek a korláthoz, szétnéznek a Faraglioni meg a Marina Piccola irányában, felpillantanak a Castiglione tetejére, tekintetük végigsöpri a tengert, élénken gesztikulálnak és pár pillanat alatt a francia szótár összes csodálkozást kifejező felkiáltószavát ráaggatják a szép tájra. Aztán ahogy jöttek, úgy el is tűnnek, mint valami gyorsan szálló fecskeraj.

Ezek pár óra alatt az egész szigetet be akarják így járni kilátóról-kilátóra repülve, felkiáltószavakat hallatva. Én is indulok visszafelé. Egyiküket utolérem. Tizennégy-tizenöt éves rózsaarcú leány, elnyúlva fekszik a járdán és egyik villa lépcsőjét íróasztalnak használva naplófüzetébe azon melegében jegyzi be a friss élményt. Bizonyára ez az első külföldi útja, s az első úton minden fontos, főleg az útinapló.

Anacapri, kertváros

Anacapriba szépen vezetett országúton lehet feljutni, de ezt az utat sem a szigetre betelepült görögök, sem a rómaiak nem ismerték.

Anacapri Tiberius idejében is megközelíthetetlen fennsík volt, melyet a sziget keleti részétől a Monte Solaro meredek fala választott el. A sziget Anacapri felé eső részén kikötni sem lehetett, mert a síkság alacsonyabban fekvő részeit is száz-százötven méter magas meredek part választja el a tenger színétől. Anacapriba, vagyis a *felső*-városba csak lépcsőkön lehetett feljutni. Ez a körülbelül ötszáz fokból álló lépcsősor ma is létezik s szinte az egyetlen emléke a szigeten a görög időknek. A lépcső a *Palazzo a*

Mare közelében kezdődik és a Capodimontén, vagyis az Axel Munthe-féle Villa San Michele alatt ér véget. Ma is használható, s akinek kedve van hozzá, felsétálhat rajta, vagy leroboghat rajta, amit az Anacapriban lakó halászok néha meg is tesznek, ha a kikötőben álló csónakjaikhoz gyorsan akarnak lejutni.

A Piazzettáról induló, túristákkal megtömött autóbuszok percek alatt felrobognak Anacapriba, de a feljutásnak nem ez az igazi módja. Oly szép az út, hogy gyalog is megéri a fáradságot, vagy ha nem, hát kocsival kell felmenni. A kocsit szalmakalapos, tollbokrétás ló húzza, és a kocsis mindent tud, ami a szigetre vonatkozik. Érdekes és megbízható információi szoktak lenni Augustustól, Tiberiustól és a kalóz Barbarossától kezdve a sztárokig és a szigetet látogató más idegenekig mindenkiről, akiknek összefoglaló neve: *americani*.

Az út a Monte Solaro falába van vágva és kétszeres kanyarban jut fel Anacapri magasságába. A kilátás a kikötő felé eső partra és a nápolyi öbölre állandó és lenyűgöző. Az országút a San Antonio kis kápolnájánál vágja az antik lépcsőt, melynek hivatalosan *Scala Fenicia*, vagyis « föniciai » lépcső volna a neve. Helyesebb volna « görög » lépcsőnek nevezni, hiszen a görögök vágták az élő sziklába ezt a nagyszerűen elgondolt és megvalosított utat úgy, ahogy azt ősi hazájuk szigetein is tették és teszik mindmáig. A lépcsőfokokon nem nehéz a járás, nem nagyok vagy magasak és szinte állandóan ugyanazon fokban emelkednek. Mérnök

és szobrász volt, aki őket a sziklafalban « meglátta » és kivésette.

Anacapri nem mása Caprinak. Itt nincsenek « középkori » keskeny utcák, vagy « alagutak », melyekből lakásokba és üzletekbe lehet belépni. Anacapri kertváros családi házakkal és falusias jelleggel. A nagyobbrészt földszíntes házak mellett kertek, udvarok, pergolák vannak rövid, fehérre meszelt oszlopokkal. A házak és a környezet fehérségéből csak jobban kiválik a növények zöldje és a virágok színe.

Kedvesen kisméretű itt is minden, mint Caprin, még a Chiesa Monumentale di San Michele is, melynek padlózata egyetlen majolika mozaikkép: Ádám és Éva kiűzése a paradicsomból. A nápolyi capodimontei porcelángyár mesterei az állat- és növénycsendéletek egész sorát rakták bele a tizenkét méter hosszú csempe-képbe. Kétszázéves a padló, de a zománc oly erős, hogy alig látszik nyoma a kopásnak, pedig a jó asszony, aki az őr szerepét tölti be, engedi, hogy a látogatók a műremek kockáin is járhassanak, ha a részleteket jobban akarják látni.

Anacaprin nem elég végigrohanni a fürge kis autóbusszal. Végig kell menni a zegzugos utcákon és megnézegetni mindent, különösen a *Boffe* nevű városrész « faluvégi » házait, ahol minden pici, miniatür, mintha az egész negyed valami világkiállítás mintafalujának készült volna. Ilyen a hely kápolnája is, mely olyan hangulatú, mintha építője cukrászmester lett volna, mielőtt építeni kezdett. Ebben a kápolnában esküdhetnének örök hűséget « Jancsi és Juliska ». A kicsi épület tejszínhabból

van rakva, fehér, könnyed, súlytalan. A bejárat előtt olyan ív alatt bújsz át, amit az készített, aki eddig a cukrászműhelyek « grillázs » anyagával dolgozott. Bent az oltár Madonnája is színezett cukorhabból van. Körülötte apró gyertyák, melyeket a névnapi tortákról ismerünk. A levegős templomka vasrácsos belépője zárva van, de így is belélátunk mindenfelől. A gyertyák is égnek, hiszen ma szombat van és azonkívül Kármelhegyi Boldogasszony ünnepe. Tehát a kis Madonna is ünnepel, virágot is kapott. És ha kinéz a csupa-ablak kápolnából, az egész hegyoldalt fel a Monte Solaro tetejéig virágba borulva látja.

A kápolnán túl lépcsők s a svéd királyné egykori nyaralója mellett elhaladva jutunk a *Belvedere di Migliara* nevű kilátóhoz. Itt is háromszáz méter magasan állunk a tenger színe fölött. Alattunk a part csupa szeszélyes változat, fantasztikus kőcsipke. Ha a világítótorony felé nézünk, mely egy tengerbenyúló szirt tetején áll, lehetetlen a nápolyi betlehemekre nem gondolni, és észrevenni, hogy az egész Capri voltaképp egy nagy betlehem. Minden megvan itt a szigeten, ami szükséges a nápolyi betlehemekhez: fehér sziklák, barlangok, szirtek romokkal és várkastélyokkal, kedves fehér házak, ciszternák, hegyek oldalán kanyargó utak, amfórát hordó asszonyok, pálmák, ciprusok, agávék. A sziklákról még a « moha » sem hiányzik, mert ahol a parti repedésekben egy maroknyi föld felgyülemlik, ott már megveti gyökerét az illatos virágú *ginestra* zöld hajtása. Capri úgy ahogy van, mintául

szolgálhatna a San Gregorio Armeno-utcai betlehemépítő mestereknek.

Damecuta, Tiberius nyári háza

A kevésbbé mutatós, nyugat felé lejtő anacaprii fennsíknak legérdekesebb pontja a damecutai rom, Tiberius egyik villájának maradványa. A villából nem sokat kímélt meg az idő, de a ma sívár hely érdekes multról beszél, ha a köveket meg tudjuk szólaltatni. Itt is megtaláljuk a Tiberius kedvelte hosszú sétányt, járni is lehet rajta egész hosszában, mert a padlózatot tartó pillérek épségben megmaradtak. A villa főépülete a sétány nyugati végén volt, látható is a nagy szalon félkörben futó alapfala. Körülötte az alacsony romok közt márványdarabok, jó görög márványból való oszlopcsonkok hevernek. Egyedüli maradványai a palota építészeti díszeinek. De az ásatások megkezdésekor a környező szőlőkben is találtak márványdarabokat, a gazdák a termőföldet megtámasztó falak kiépítésére használták őket.

A hosszú sétány másik végén kerek torony áll. A középkorban állították oda az akkor részben még álló palota végére őrtoronynak a kalóztámadások elhárítására. A torony lábától lépcsősor vezet le a meredek sziklákra egy kis épület maradványaihoz. Ez volt a magányt kedvelő Tiberius lakosztálya. Itt is elvonulást keresett, mint a Villa Jovisban és itt is a sétány közelében választott helyet magának.

A damecutai villa élete nem volt hosszú. A Vezuv ráhulló hamuja 79-ben beomlasztotta a loggia

tetejét, s ami érték volt a házban, azt széthordták vagy elpusztították a következő századokban. Csak a császár hálószobájában találtak az ásatások során műkincset, egy Narcissus-szobrot. Ez a lelet igazolni látszik Suetonius állítását, aki szerint Tiberius erotikus ábrázolásokat gyűjtött hálószobájába (Vita Tib., 43). Tehát ő volt a « pin-up » egyik kezdeményezője. Hálószobájába még Rómából Agrippa thermaiból is hozatott szobrot, Lysippus Apoxyomenosát, s a görög műremeket csak a nép nyílvános tiltakozása után szolgáltatta vissza.

Ez a villa lehetett Tiberius nyári tartózkodási helye. A sétány állandóan ki volt téve az északról és nyugatról fújó szélnek. Erdőnek is kellett lenni a ház körül. De sokáig kérdés maradt, hogy a villát honnan közelítették meg? A *Scala Fenicia* messze volt és gyakorlati szempontból nem sokat jelenthetett, ha a császári villa ellátásáról és biztonságáról volt szó. A közelben kellett lennie valami útnak, mely a tengeren át teremtett összeköttetést a Villa Jovis-szal, a császári villák központjával. A választ megkapjuk, ha a sétány végén a kerek torony mellől letekintünk a vízre.

Százötven méter magasan vagyunk a tenger fölött, melynek víze opálosan ragyog a sziklák közelében. Rézsút alattunk, kissé jobbfelé nagy élet van a vízen. Motoros bárkák és kisebb evezős csónakok állnak ott; várakoznak, jönnek, utasokat vesznek fel nagyobb motoros hajókról, térülnek, fordulnak. A kép színes és mozgalmas. Hát hogyne, hiszen az a Kék-barlang bejárata, a szigeti csónakosok aranybányájának aknanyílása!

A Kék-barlangot a mi számunkra 1826-ban fedezték fel, de a grottát a rómaiak is ismerték. A rejtelmes kék fény játékát ők is láthatták, de a barlang őket gyakorlati szempontból érdekelte. A ciszternák vízén kívül még innen is akarták biztosítani a damecutai Villa Imperiale édesvíz-ellátását. Össze akarták gyűjteni a mennyezet szikláiból csordogáló édesvizet, amit a sziklákba vágott aknán át fel akartak húzni a villa és a tenger közt félúton épült majorság épületéig. Ez a tervük aligha sikerült, de a vésők nyoma meglátszik a barlang falán.

Még érdekesebb a kis csónak-kikötőhely, amit a barlang szájánál faragtak be egy sziklapadba. Az így kapott « móló » fölé lépcsőket vágtak a sziklába, melyek felvezettek a gazdasági épületig, ahonnan azután a császári villába lehetett jutni. Tiberius is csak ezen az úton tudta megközelíteni damecutai házát. Először a lépcsőkön kellett feljönnie a kis házig (a romok neve Villa di Gradola), onnan aztán gyaloghintón vihették fel nyári palotájába. Valószínűleg ezen az úton hozták ide fel az építési anyagokat is, mikor a villa készült, az oszlopokat, a márványgerendákat, a padlózat mozaiklapjait és a szobák művészi díszét.

Damecuta ma a sziget legkevésbbé látogatott helyei közé tartozik. Az országút, amelyen jöttem, kanyarokban folytatódik tovább le a meredek parton a Kék-barlang bejáratáig. Az autókban és a hatüléses taxikban utazó túristákat általában nem érdekli a « semmitmondó » rom. A másfél óra alatt, mit a sétányon, az alépítmények körül meg a kerek torony arnyékában töltöttem, senki sem jött felém.

Csak a Nápoly és a sziget között pendliző helikopter zúgott el néha fölöttem, hogy odakanyarodjon a kis légikikötő cementkorongja fölé és hirtelen mozdulattal leüljön a közepére mint valami nagy szitakötő. A kiszálló utasok közül senki sem fordult errefelé. Autójuk vagy letért a Kék-barlang irányában, vagy a sziget belsejének vették útjukat Anacapri valamelyik luxusszállodájába.

Visszatérőben egy teherautó sofőrje invitál fel a kocsijára. Salakot hord ide Damecutába a városból építkezéshez. Valamikor a terepegyengetést a környékbeli lakosok egyszerűbben oldották meg. A Villa Imperiale márványait zúzták darabokra, hogy kis terraszokat építsenek olajfáiknak meg a szőlőtőkéknek. Abban az időben a szigeten a legolcsóbb építési anyag a « roba di Timberio » volt.

Villa San Michele

A szigeten járó idegeneket fent Anacapriban úgy csalogatja az Axel Munthe-féle Villa San Michele, mint lent a sziklák tövében a Kék-barlang.

Ami a világhírűvé vált fehér házban található, részben giccs, részben komoly érték. A csábító az Axel Munthe neve, aki a harmincas évek elején milliókat hozott lázba könyvével, melyet akkor « mindenkinek el kellett olvasni ». S akik elolvasták, lélekben ott éltek azon a Caprin, melyet egy kicsit Axel Munthe teremtett, és amelyet az olvasó saját fantáziájából tovább gazdagított. Aki ebből a könyvolvasó nemzedékből Capriba jön, ezt a villát is pro-

grammjába veszi és zarándok lélekkel közeledik a svéd orvos, író és állatbarát múzeum-házához.

A házhoz keskeny ösvény vezet, amelyre villák és kertek vetnek árnyékot. Az út egyébként egy nagy souvenir-bolt, ahol minden kapható, ami Caprira emlékezteti majd az itt járt idegent. Vannak ott koralltárgyak, kagylóhéjak, melyek belsejében a Kék-barlang látható zománcos ragyogásban, aztán pipák, melyeket már senki sem szív Caprin, gyékények, szalmafonatosok. Minden darabon olvasható a « Capri » szó is. De a kereskedők büszkeségei a különféle zenélődobozok, melyek mindig ugyanazt az édes melódiát pengetik. Arasznyi pagodák belsejéből, gondolák mélyéből, kis tükrös szalonok zongorájából árad a zene, melynek ütemére filigrán pár lejti a táncot. A hölgy tüllruhát visel, a gavallér szalonkabátot. Karjukat emelik, lábukat mozgatják és forognak egy láthatatlan tengely körül. Az árnyékos úton a pultról-pultra sodródó csoportokat meg is állítja egy pillanatra az andalító muzsika, de a halk zene hallatára csak mi illetődünk meg igazán, akik még ismertük a zenélő képeket és a zenélő órákat, és nagyszüleink vagy nagynénéink szalonjában áhítattal néztünk fel az óra zománcos számlapjára, mikor a szerkezet a Stille Nachtot játszotta.

A nagy szabadtéri bazár kirakatait és pultjait elhagyva érünk el a Villa San Michele elé, de mielőtt betérnénk Axel Munthe házába, alkalmasabb tovább menni a keskeny úton, mely a ház végén jobbra kanyarodik és szabad kilátást enged a Marina Grande felé. Alattunk az Augustus-féle Palazzo a Mare, a Bagni di Tiberio tiszta vízű kis öble és a kikötő

hajói. De végiglátunk a sziget egész északi partján Damecutától a Villa Jovis romjaiig. Órákig elnézhető ez a panoráma. Azonban maga a hely is történeti nevezetességű, ahol állunk. Itt van a kapu, amelyhez a Scala Fenicia fokai vezetnek, tehát itt ér véget a lépcső, mely évszázadokig Anacapri stratégiai kulcsa volt.

Augustus, aki szerette a nápolyi öblöt és a nyarakat szívesen töltötte szigeti palotája hűs termeiben és parkjában, gyakran felhozatta magát ide gyaloghintón a kilátást élvezni. Erre a célra kis házat is építtetett a Scala Fenicia végén a kapu fölötti részen. Loggiából és egy szobából állott az egész hajlék, mert ebéd utáni álomra elég volt neki a szoba leterített kőlócája, a loggiáról pedig lenézhetett a kedvelt vidékre. A kis villa egyéb célt nem is szolgált.

Az életrajzíró Suetonius szavai nyomán elképzelhetjük a császárt, amint sziesztára leheveredik a hegyi tanyáján. Csak úgy ruhástól szokott ledűlni és szemét kezével takarta el, még szandáljait se dobta le: « *Post cibum meridianum, ita ut vestitus calceatusque erat, retectis pedibus, paulisper conquiescebat, opposita ad oculos manu* ».

A két szobából álló « villa » ma is megvan a San Michele területén, de a ház jeltelen. Igy aztán az idegen elhalad mellette, nem is sejtve, hogy a félhomályos helyiség, melybe esetleg betekint, milyen multat idéz.

Az Augustus-féle kis ház telkén épült *Villa San Michele* Axel Munthe műgyűjteményét foglalja magában. Az első termekben olyan tárgyak vannak,

amilyenek akármelyik vidéki múzeumban is láthatók. A konyhában réz- és ónedények, amelyeket német vagy flamand földről is ismerünk, a szobákban pedig római eredetű darabok keverednek barokk holmival. Egy kis szekrényben a « San Michele regénye » (Storia di S. Michele) különböző nyelvű kiadásait látjuk összegyűjtve. A harmincháromféle fordítás közt ott van a magyar is piros kötésben abból az időből, amikor nálunk a bonbonos dobozokat és a díszkiadású könyveket azonos ízlésű motívumok ékítették.

A szobák után szellős peristyliumba érünk. Kis kert közepén csobogó kút és köröskörül a zárdaudvarszerű árkádos folyosón szobrok, eredetiek és másolatok, azonkívül megmunkált márványdarabok, « roba di Timberio », amit Axel Munthe a szigeten talált vagy megszerzett.

Leülök a levegőjárta helyen egy padra és élvezem a kellemes környezetet. Velem szemben éppen egy Tiberius-fej van. Másolata az ismert szobornak, mely a későbbi császárt férfikora java éveiben ábrázolja. Amit látok, nem katonatípus vagy « császárképmás ». A szobor intelligens férfit ábrázol, akivel mindenről lehetne beszélni, ami abban az időben a műveltséghez tartozott. Tekintete szinte keresi a vele szembenlevő szép Dionysus-fejet. Bizonyára volna valami mondanivalója róla is. A szobor ábrázolta kifejezésben hiába keresem a gyanakvó, az ellenségeit és ellenfeleit ridegen elintéző államférfit vagy a szigetre visszavonuló komor remetét, aki palotáját erődnek építi meg s aggódva figyeli a sorrentói partról érkező jeleket: vajjon államü-

gyekről adnak-e számot, vagy lázadások, összeesküvések hírét közlik?

A virágos udvarról a kertbe lépünk, melynek szélén hosszú pergola fut végig. Maga a kert terraszokat alkotva emelkedik. A virágágyak sorát lezáró ciprussort látva akár az Alhambra valamelyik udvarán is képzelhetjük magunkat. De figyelmünket nem a kert, hanem maga a pergola köti le. Kellemes a virágos tető félárnyékában sétálni és a kilátást élvezni. Ez a sétány éppúgy tartozéka a Villa San Michelének, mint ahogy a sétányok szerves részei voltak a Villa Jovisnak vagy a damecutai nyaralónak.

Ahol a sétány a sziklapárkány végére ér és kanyarodik, sokáig mozdulatlanul állunk az elénk táruló látványtól elbűvölten. Ez az a hely, amit Augustus is nagyon szeretett, és itt van mellettünk az egyszerű nyárilak, amit annyiszor felkeresett. De minthogy a homályos szoba nincs semmivel sem megjelölve, a táj nézésébe elmerült túristák közül csak kevesen hajolnak be az alacsony rácson, hogy legalább kíváncsiságból benézzenek oda. De mit is nézzenek rajta? A helyiség üres, padlója egyszerű fehér-fekete mozaik, falába márványdarabok vannak beágyazva, rajtuk szótöredékek, a belső szoba mélyén fekvőhely. Egy faldarabon még látható a pompeji-vörös vakolat. Talán egy « szaletli », egy pergola maradványa ez a rész.

Axel Munthét a történeti érzék meg a kegyelet is vezethette, mikor házát az Augustus-féle nyárilaktól távolabb építtette meg s így tiszteletben tartotta a Tiberius villáiban megfigyelhető szokást, ami szerint a császár lakosztálya a sétány végén, a fő-

épülettől elkülönülve áll. De Axel Munthe nem akarta egyszerűen « rom »-nak meghagyni a kétezeréves csupasz falakat, és ezért föléjük építtette a villa Szent Mihály-kápolnáját, mely ma hangversenyterem.

A túrista az Augustus lakta helyiségről tudomást sem véve lépked fel ide a kápolna erkélyére, ahonnan a kilátás még lenyűgözőbb. Az ember akaratlanul is sokáig időzik a San Michele ezen a sarkán, és néz le a vízre, mintha ezzel a hosszú « exponálással » örökre rögzíteni akarná lelkében a látványt.

A villát a ciprussoron át hagyjuk el. A kertben agávék, dáliák, hortenziák és színes levelű növények közt márványoszlopok töredékei hevernek. Balfelé szőlővel beültetett terület tart a hegyoldalnak, maradványa annak a szőlőnek, mely azt a területet is borította, ahova Axel Munthe a San Michele kis paradicsomát varázsolta. Szőlősorok alá volt temetve részben a császári üdülőház is, mely ki tudja miért, most is rejtve marad a legtöbb látogató számára a föléje emelt kápolnaszerű helyiség alatt. Pedig az a két csupasz falú szoba volna ennek a napsugaras háznak a « szentélye ».

Castello di Barbarossa

A « föniciai » lépcső kapujától feltekintve romot pillantunk meg a magasban jó száz méterrel fejünk felett. Cukorsüveg alakú hegy emelkedik ott. Tetején évszázadokig vár állt, mely talán őrtoronynak épült az anacaprii lépcső fölé. A hely, melynek ma Castello di Barbarossa a neve, sasfészek lehetett a

maga idejében. A Barbarossának azonban, akiről a romot elnevezték, semmi köze az európai történelem nagy Barbarossa Frigyeséhez. Ez a « barbarossa » hírhedt szaracén kalóz volt, igazi nevén Kair Eddin, aki 1535-ben flottával támadta meg a szigetet s a Capodimonte fölött uralkodó várat is elpusztította.

Magyar látogatónak ez a romtól koronázott csúcs alulról nézve amolyan « visegrádi » hegynek látszik. Fel kell oda menni!

A sziklára vezető út a San Michele sarkánál kezdődik. A jelzőtábla egy kilométernek mondja a távolságot, a szigeti *Itinerario* pedig negyven percet jelez az út megtételére. Tehát a hegy meredek: minden lépés négyszer annyi fáradságnak számít, mint amennyit sík területen jelentene a gyaloglás.

A séta valóban nem « vasárnapi » kirándulóknak való, mert még a kényelmetlen lépcsőfokok is elmaradnak hamarosan és sziklákon lépegetek felfelé jó darabig, oda, ahol még a madár se jár. Pontosabban, ahol csak a madár jár, hivatalból. Mert fent a csúcson madármegfigyelő-állomást létesítettek. Nem is a szigeten lakó, hanem a szigeten átvonuló madarakat tartják ott számon.

Ahogy szikláról-sziklára óvatosan hágok, eszembe jutnak a messzi időből Sch. A.-nak szavai, aki nemcsak kitűnő filozófiai és teológiai könyveket tudott írni, hanem fiatalabb éveiben maga is gyakorló túrista lévén, kirándulásokon bennünket fiatalabbakat a hegymászás fáradság kímélő okos módszerére is oktatott. Próbálok utasításainak engedelmeskedni, s valóban különösebb kimerülés nélkül jutok feljebb a nehéz terepen. S ebbeli tőle szerzett

tudományomnak már nem egyszer vettem hasznát. Ez egy kicsit megvigasztal engem itt a hegyoldalon is, mikor rágondolok. Mert ha könyveinek és szavainak gondolatmenetét nem mindig tudtam követni, a hegymászás tudományában viszont a jobb tanítványai közé tartozom. Ez is valami, amit a kitűnő dogmatikussal kapcsolatban, aki minden « tanítványát » *fölfelé* noszogatta, nem sokan mondhatnak el magukról.

Hála a madaraknak, az út hamarosan javul és sziklák helyett most már cementezett gyalogösvényen járok. Az út persze az ornitológiai intézet tudósai számára készült, de mások is bitorolhatják. Igy aztán gyorsan megteszem a százhúsz méteres emelkedést, s mint mindig, most is meggyőződöm róla, hogy Caprin érdemes fáradni és a járás áldozatát vállalni, mert mikor célba ér az ember, bőségesen kárpótolva érzi magát. Még fel sem érek egészen, de a fák lombjain át- meg átpillantva máris igéretes a kilátás a vízre és a szigetre.

A romok közt tölgycserjék meg csenevész fenyők nőnek. A falak olyanok, mint nálunk a dunántúli vagy nógrádi várak maradványai. A hely négyszáz évvel a pusztítás után is elárulja, hogy Barbarossa martalócainak ugyancsak munkát adhatott a vár feldúlása. Hiszen abban az időben a hadseregek még nem nagyon voltak a puskapornak bőségében. Nem robbantással, hanem kézi erővel kellett a falak bontását végezni.

Egy helyütt a boltozat is megmaradt. Régi nemzedékhez tartozó magyar borospincének nézné, az újabb generáció « óvóhelyet » mondana. Valójában

egyik célt sem szolgálta az üreg, amely fölé a szépvonalú ív hajol, vízgyüjtő ciszterna volt az, ami a várban ép annyira fontos volt, mint a kapu, a torony vagy az eleség.

A helyen egyedül vagyok, az ornitológiai állomás is elhagyottnak látszik. Az odavezető lépcső végén egy nyugalmazott seprőnyél van az úton keresztül téve, rajta táblát lóbál a szél: Privato! — magánterület. Egy pillanatra meghökkenek, de aztán azt gondolom, hogy így legalább nem zavar senki, és átbújok a tilalomfa alatt. Valóban egyedül vagyok a területen, minden ajtó zárva, de a kilátókhoz szabad az út. Az egyik olyan kis erkély, amilyen a hajók parancsnoki hídjának végén szokott lenni a víz fölött. Kilépek oda, de meg kell fogódzni a szédítő mélység fölött. Alattam messze lent kanyarog az anacaprii országút, és tekintetem végighordozhatom az egész szigeten a Villa Jovisig.

Jobbra fölöttem a hegy taraja húzódik a Monte Solaro felé. A fehér sziklafal közelről félelmetesebb, mint messziről a Villa Jovis sétányáról vagy a Piazzetta korlátjától nézve.

A Barbarossa szikláját a hegy peremétől egy negyven méter széles hasadék választja el. Kétszáz méteres mélység tátong alatta. Gondolom, ilyen lehet a Tordai-hasadék, melyen a Szent László-legenda lova átugratott. Szemem ki is méri az ugrás ívét. Hosszú az egy lónak. De miért ne tudna a legendák lova akkorát ugrani?

A másik kilátó az anacaprii síkságra néz, pontosan a damecutai ligetre. Látszik a kerek torony is, amely alatt Tiberius egykori lakása van. A sziget

csúcsán túl acélosan csillog a tenger szellőtől lúdbőrző vize.

Lefelé menet a sziklás útszakaszon négy túristával találkozom. Felfelé iparkodnak. Óvatosan, meggondoltan lépkednek, mindenütt a kiálló kövek peremén vetik meg lábukat. Megállok és várok, míg elvonulnak mellettem. Messziről is látszik, hogy németek, nem is kell megvárni őket, hogy közelebb érjenek. Oly módszeresen rakják lábukat, hogy Sch. A. is meg volna elégedve velük. Én pedig rokonszenvféle érzéssel nézek rájuk, mintha valamilyen alapon ugyanabba az iskolába jártunk volna. És ugyanannak a mesternek lennénk tanítványai — hegymászásban.

Monte Solaro

A Caprit látogató túrista mindenütt a kilátást keresi, a távoli horizontot és a sziget változatos arculatát.

Természetes, hogy ha már minden zugot bejárt, minden elérhető magaslati pontot megközelített, még újabb csodákat vár, és felviteti magát a Monte Solaro tetejére.

Erre a célra szolgál a miniatür drótkötélpálya. Az utazás rajta családias, egyszerű, feltűnés nélküli, mert a hintaülésszerű kis lócák egyenkint vannak a lassan mozgó acélkötélre erősítve, s mindenki abban a pillanatban foglal el egyet, mikor odaér az indítóhelyre. Nem kell várakozni semmit és máris lebeg a csúcs felé. A kedélyes utazás tizenkét percig tart és ezalatt a közvetlen környezetünkkel, a pálya

alatti növényzet alkotta zöld szőttessel vagyunk elfoglalva. Mert a tartócölöpök oly alacsonyak, hogy az utazás szinte a talaj fölött történik; kezünkkel, hintázó lábunkkal érintjük a diófák, szőlőlugasok, rekettyebokrok lombját, mikor fölöttük elsuhanunk. A hegyoldal sziklái néha egész közelünkbe nyomulnak, máskor öt-hat méteres « völgyek » fölött visz el a pálya. Mikor egy-egy tartóoszlopon átbillen az acélkar, melyre az ülés van erősítve, arra gondolunk, hogy meg se ütnénk magunkat nagyon, ha valahogy a földön teremnénk.

Fent a tetőn egy másfajta világba érünk. A hely, ahova jutottunk, alig nagyobb terület, mint egy newyorki felhőkarcoló lapos teteje, de most csaknem hatszáz méter magasan vagyunk és ilyen szépet a felhőkarcolók terraszáról nem lehet látni. Az újonnan érkezett túrista az egyik kilátótól a másikhoz lép, mert szemének egyetlen fordulatával nem tudja felhabzsolni a caprii paradicsom szépségeit.

A sziget keleti fele fel a Villa Jovis falaiig « légi felvételben » terül el alattunk. A háttérben a Sorrentói-félsziget, a Monte Faito, de még azon túl is Paestumig szállhat a tekintet tiszta időben. Közvetlen közelben a Faraglioni sziklái úgy emelkednek ki a kék habokból, mint vízbe merült dómok tornyai. A nyugati oldal ékalakú csúcsa messze benyúlik a délutáni napsütésben csillogó vízbe. Anacapri házai fehér foltokban emelkednek ki az olajfák és diófák összezáródó koronái közül. Túl a városon a damecutai szegletig hepehupás zöld felület a sziget, szétszórva rajta villák, tornyok, majorsági épületek. Procida, Ischia és Miseno csak egy « hajításra » van-

nak, a mögöttük ködlő partok Gaeta tájékát jelzik.

A látvánnyal betelni nem lehet, bár a körkép egyes részleteit a sziget más pontjairól is szemlélhetjük. A leglenyűgözőbb látnivalót azonban akkor pillantjuk meg, ha a déli oldal peremére lépünk és lenézünk a vízre. Itt a Monte Solaro sziklája meredeken esik a mélybe és a szirtet alkotó tömör kőoszlopok lábánál tisztán csillog az üvegzöld víz. A víz oly tiszta, hogy a szem behatolhat a felület alá a sziklás fenékre, ahol az akváriumi csodák derengő világa kezdődik. A mélységből semmi hang nem hat fel hozzánk. A viz fehér habot vet a kőtorony lábánál, de csak a hullámok játékát látjuk, a hullámverés moraját elnyeli a távolság.

Most valami mozdul lent a víztükrön. Valaki lent a part egy nyílásában pár méter széles öblöt talált és csónakjával beevezett a résbe, mely az ókorban nimfák tanyájának számított volna. Most mintha felnézne a magasba. Nem kevésbbé lehet a látvány szédítő neki, mint innen felülről nekem. A csónak aztán eltűnik a szikla alatt s a mélység ismét mozdulatlanná válik. Mozdulatlan lesz, de nem halott, mert a víz felülete sohasem halott tükör.

Visszafelé nem a drótkötélpálya kényelmes útját választom. Le lehet jönni a Monte Solaro tetejéről máskép is, s ez az út hozzáad még valamit a táj megismert szépségeihez. Egy gyalogösvényen le lehet jutni a sziklafal pereméig, mely Capri felől magasodik a Marina Piccola fölé. A perem szélére Anacapri népe századokkal ezelőtt egy kis Mária-szentélyt épített. A templom egyszerű, falusias, inkább

az áhítat, mint a szakértelem rakta egymásra köveit. De így lett igazán *caprias* a templom éppúgy, mint nagyobbik párja lent a Marina Grande országútján, a San Costanzo. Franciskánusok építették ide a kis templomot és franciskánus szellemben adtak nevet is a zarándokhelynek: Santa Maria a Cetrella. Illatos mezei fű terem ezen a helyen, ennek a fűnek nevét viseli a templomka, ahova minden évben Nagyboldogasszony napján eljön Anacapri népe búcsút járni.

Fent a Monte Solaro tetején megilletődve lehet tölteni órákat, itt a Santa Maria a Cetrella előtt áhítatban is. Mert a technika bevezetésével megszünt a csúcs magánya. Vendéglő is épült ott és bár, de túlságos luxussal. Mondén hellyé tették a Nápolyiöböl egyik legszebb kilátóját. A Cetrella magánya viszont ma is érintetlen, mint háromszáz évvel ezelőtt volt. És az is marad, azok számára való hely, akik a hegyekről lenézve nemcsak felkiáltásban törnek ki, hanem hallgatásba is tudnak merülni.

Csónakon a sziget körül

A Santa Maria a Cetrellától visszatérőben a Monte Solaro fodros taraja alatt vezet az út a Castello di Barbarossa irányában mindvégig szabad kilátással az anacaprii fennsíkra. A városba a Villa San Michele közvetlen szomszédságában érek le. Végigmegyek ismét a souvenir-boltok során a zenélő gondolák és pagodák andalító, halk zenéjét hallgatva s aztán egy sikátoron leérek a főútra, mely kivezet a tengerhez két szálloda kertje között Augustus szobrához. A szobor az ismert Augustus-képmás má-

solata és az egyik szálló bejáratában áll, de mégis megéri a fáradságot, hogy megálljunk előtte. A hely miatt is meg Augustus miatt is. Innen jól lehet látni a császár mindkét szigeti lakását, a Palazzo a Mare környékét és a kis villát az Axel Munthe-féle ház előreugró sarkán. Fölöttünk van a Barbarossa-kastély cukorsüvege és balra a Nápolyi-öböl egész kiterjedésén jártathatjuk a pillantásunkat. Mindez együttvéve azt a tájat alkotja, amit az Imperator oly sokszor nézett. A táj ugyanaz volt, de a mai fehér házak helyén a kolónusok egyszerű kalyibái álltak.

A szobor talapzatán csak egy szó olvasható: Augustus. De lehetne oda többet is írni, bár a szobor csupán a császár nevét viselő szálloda cégéréül van odaállítva. A név megválasztása szerencsés, mert nemcsak Augustus volt az, aki felfedezte számunkra Caprit, hanem mindmáig valószínűleg ő volt a sziget leghűségesebb visszajáró vendége. Négyévtizedes uralkodása alatt ki tudja, hányszor töltötte itt a nyarat a forró Rómából elmenekülve.

Ő teremtette meg a sziget látogatásának stílusát is. Vízparti palotája egyszerű volt, a Scala Fenicia végén épült kis villája pedig egészen primitiv, mondjuk, kétezer év előtti weekend-ház. Akik megértik Capri lelkét, ma is csak akkor érzik magukat jól a szigeten, ha kerülik a pénzköltő idegenekre számító luxust, és ahelyett hogy bárokban üldögélnének vagy butikokban vásárolnának, a sziget ösvényeit járják, megállnak a csúcsokon, merengnek a sziklák alatt, és ebédre nem a márkás helyeket keresik, hanem olyan vendéglőbe térnek be, ahol maga a gazda családja szolgál fel, és olyan ételeket adnak, amit

a szigetlakók nem az « idegeneknek » készítenek.

Vajjon ismerte-e Augustus a szigetet annyira, ahogy azt mi ismerjük? Aligha. Hiszen nem voltak utak s a mai Punta Tiberio, az Arco Naturale vagy a Monte Solaro nehezen megközelíthető, vad szépségükben magukra hagyott, ember nem látogatta helyek voltak. De Augustus, aki szerette a szellőt, az árnyékot és a víz hűsítő közelségét, szigeti tartózkodása idején élvezhetett egy olyan sportot, amit a mai látogató az idő rövidsége miatt is legtöbbször elhanyagol. Ez a nem mindennapi élvezet a sziget körülhajózása. Nem fárasztó, feledhetetlen élmény, mely a már bejárt és magaslatokról sokféleképpen áttekintett ismerős sziklát új arculatban mutatja meg.

Csónakból még jobban észrevehető, hogy a szigetnek nincs partja, s hogy ez a nagy mészkőspongya csupa barlang, lyuk, repedés, titokkal teli romantikus világ, faunok, nimfák búvóhelye. Mert a szigeten nemcsak « kék » barlang van, a színesek közül az csak a leghíresebb, van « sárga », « fehér », rózsaszín » is. Vagy tizenkét barlangot ismernek Capri körül.

Hajóval tartva Capri felé, a sziget tömbje « megszépítő » messziségből látszik. Csónakkal járva körül, más az élmény: a sziget « elmeszesedett » csontjait látjuk közelről. Ezek a « csontok » helyenkint félelmetes hatásúak. A dómok akkor döbbentenek meg méreteikkel, ha felmegyünk tornyukba, a tetőzetre, hogy közelről lássuk pilléreiket, bordázatukat. Capri alatt hajózva éljük át ezt a borzongató érzést. A Salto di Tiberio alatt a szirt oszlopok kötegének

látszik, folytatását keresi szemünk a víz alatt. Az Arco Naturale és a Tragara-fok sziklái, ívei, tornyai, barlangjai, szeszélyes öblei, tengerbe ugró sarkantyúi a sziget déli oldalát elvarázsolt várossá teszik.

A Monacone és a Faraglioni sziklái között elhajózva a Marina Piccola tarka oázisa fogad. Innen belátni a sziget belsejébe is, de a kis rés körül a szirtek tornyai állnak őrt, egyfelől a Castiglione süvege, tetején a vár, a másik oldalon pedig a Monte Solaro vet árnyékot a kikötő házaira. Aztán a part alacsonyabbá válik, a fehér mészkősziklák apró öblöket alkotnak, melyeknek zöld vize fölött villák keresik a kilátást.

A sziget északi oldalán a Kék-barlang és a Marina Grande között élénk az élet, de a sűrűn járó motoros bárkák népe nem nagyon ügyel a meredeken levágott sziklafalra, mely annyira parttalanul hull a vízbe, hogy lábat sem vetheti meg rajta halandó.

Élvezetes az út a sziget körül, de az élvezet egy részét elszalasztanók, ha a vízi sétán csak felfelé tekintgetnénk a sziklákra, a tetőkre, a *vízről* pedig megfeledkeznénk. A caprii élmények közé a víz is beletartozik: körülhullámozza a szigetet és alkalmazkodik hozzá, színt játszik, csobog a sziklák alatt, vagy a környezettel együtt maga is hallgatásba merül. A Salto di Tiberio alatt folyékony üveget hasít a hajó orra, fehér hab rajzolja ki a csónak útját és a hirtelen meghúzott vonalak sokáig lebegnek a felületen. A Kék-barlang körül olajos a víz, mint azokon a levelezőlapokon, melyeket a kirándulók elmerülve nézegetnek ahelyett, hogy a csodálatos környezetet figyelnék. A sziklák közt nyíló

résekben síma a felület, mint a csiszolt tükör. Damecuta körül, ahol a part kanyarodik és a lebegő szellő az öböl vízének természetes áramlását keresztezi, állandóan rezeg a felszín, recéssé válik, olyan lesz, mintha háló volna ráterítve.

Hogy egy caprii kirándulás mit jelent, arról nehéz szavakban számot adni. Capri a csend szigete, azé a csendé, mely a lelket éltető fluidummal telíti. A sziget nem enged el üresen maradó lélekkel senkit. Visszatérőben a hajón nem is nagyon beszélgetnek az emberek. Nem a fáradság miatt elsősorban. Megfeledkeznek egymásról, mert lelkük még mindig a sziget eliziumi mezőin jár.

ISCHIA

A Nápolyi-öböl legnagyobb szigete, melynek feltornyosuló árnyképe még propaganda nélkül is érdeklődést kelt abban, aki a napnyugta órájában bármelyik kilátópontról elnéz Posillipo irányába. Újabban Ischia divatba jött és Capri riválisának mondják. A két sziget azonban két különböző világ. Caprit elhalmozta szépséggel a természet és érdekessé teszi a multja. Ischia szép, de nincs olyan története, mint a másik, nála kisebb szigetnek, mely császárok és római urak nyaralóhelye volt. Tiberius idején még füstölgő vulkánok uralkodtak a szigeten s az Epomeo oldalán vörös csíkokban látszott éjnek idején a lefolyó izzó láva. 1302 óta nyugalom van a szigeten, de Ischia a tenger alatt még ma is közlekedik a Solfatara gőzölgő területével és a Vezuvval.

Meleg forrásai ugyanazokat az ásványi anyagokat tartalmazzák, mint Pozzuoli gyógyító vize.

És ezek a források bugyognak és szökellnek mindenfelé a szigeten azon a keskeny sávon, amit a tűzhányó meghagyott a tenger és a porladó lávatömbök között. Ezen a szegélyen épültek a falvak és a városkák s itt fut a kígyózó országút, mely a településeket összeköti.

A sziget évezredek alatt többször váltott nevet. A görögök a *Pithecusae* nevet adták neki, a rómaiak *Aenaria* néven ismerték, mai neve Ischia, szépenhangzó elegáns név. A szó eredeti alakja azonban *Ischra* volt, ami azt jelenti: *fekete sziget*. Igy nevezték el a mai « zöld » szigetet az ókor errefelé hajózó népei akkor, mikor még az Epomeo volt a vidék legfélelmetesebb vulkánja s oldalát megmegújuló friss lávakéreg borította.

Ischia fürdői és strandjai egyre nagyobb számban vonzzák az idegeneket, annyira, hogy a békés és csendes szigetnek újabban mondén híre kerekedett. Ennek a vádnak azonban nem sok alapja van. A pénzköltő és strandéletet folytató túristák lelkileg nem tartoznak a sziget világához, s a filmek, melyek Ischia tájait színhelynek választják, éppúgy készülhetnének Honoluluban vagy a floridai partokon.

A szigetet ma is áhítatos lélekkel lehet járni, és nem nehéz meggyőződni róla, hogy a tíz kilométer átmérőjű smaragdzöld földdarab több, mint strandolók paradicsoma.

Az ischiai kirándulásnak is megvan a maga módja. Az út más odafelé és más lesz visszafelé.

Legjobb a cumai kisvasúttal indulni Pozzuoliba jókor reggel. A barátságos városka kikötőjében ilyenkor van a halvásár. A halászok éjszakai zsákmánya ládába rakva ott hever a kikötő rakodópartján. A kisebb halak már mozdulatlanul feküsznek ládakoporsóikban, de a tenger apró szörnyei, a polipok, szépiák, még tátogatnak, szemüket meresztgetik, ahogy ellépdelek mellettük a hajó felé, mely éppen akkor áll parthoz.

A kis hajóban úgy érzi magát az ember, mintha Visegrádra vagy Esztergomba menne egynapos kirándulásra. De a reggeli nap sugarai más tájat világítanak meg. A gőzös a Capo Miseno felé veszi útját és sorra elvonulnak előttünk a Campi Flegrei helyei. Egy kicsit távolacskán maradnak, de azért felfedezünk mindent. Ott van a hegy, amely alatt a Lago d'Averno lappang. A baiai fürdő felső terraszának boltíves csarnokait megszámlálhatjuk. Jó távcsővel az egyiknek homályos mélyén Sosandra istennő fehér szobrát is megláthatjuk. Azután a spanyolok vára kerül velünk egyvonalba. De ide nem a komor falak, hanem az ablaksorok néznek. És máris a Capo Miseno közelében jár a hajó. Látjuk a villákat, a szőlőket, a világítótoronyhoz vezető utat és a gyalogösvényt, mely a tetőre visz fel, a tenyérnyi Elysiumi-mezőre. A kilátás onnan fentről paradicsomi látványt igér. Ezen az oldalon törések látszanak a hegyen s pontosan kirajzolódnak a rétegek, melyek a sziklafok strukturáját alkotják. Azután fordul a hajó és Aeneas trombitásának szép katafalkja ismét a szokott formában mutatkozik. Ilyen

alakú a nápolyi templomokban a *tomba*, amit a gyászmiséken a templom közepén állítanak fel.

Misenóról most már Procida felé fordul a tekintetünk, mert a hajó a szigethez közeledik. A látvány új, friss és más. Ez már nem Nápoly. A szigetnek fellegvára is van, a neve is « Castello », de börtön lévén, rendeltetése nincs összhangban a szép szigettel. A városka kikötő felé forduló házsora tökéletes operadíszlet. Annyira, hogy az egyik « ház » nem is ház, csak egy víz felé épített homlokzat. Emeleti ablakai mögött nem szobák vannak, hanem az ablaknyílásokon át egy szőlőre látunk. A kikötői házsor kedves: kék, piros, sárga, zöld színek váltakoznak rajta. A homlokzatokat sajátos stílusban épített balkónok törik át, melyek mélyítve vannak a falba. A negyedíves, félíves kivágások úgy festenek, mint lyukak a felszeletelt ementáli sajtban. Ez az általános szokás mind itt, mind Ischián. A templom is más, mint a félszigeten. Fehérre van meszelve még a kupolája is, kicsit mecset a stílusa szerint.

A téren egy szép « kőkeresztfácska » is van, ami nem mindennapos látvány Nápoly környékén, és bennem hazai emlékeket támaszt. Egyfogatú kocsik állnak a parton, a kocsisok ostorukat pattogtatják, hogy a kiszálló utasok figyelmét magukra vonják. Ladikok közelednek a hajóhoz. Legények citromfalombokat kínálnak, rajtuk akkora a kénsárga gyümölcs, mint kisebb turkesztán-dinnye.

Most aztán Ischia következik. A sziget megjelenése imponáló. E korai órában az Epomeo még csak

« ködöt pipáló bús orom », de a sziklazátonyra épült tornyos, kupolás Aragón-vár kompakt tömbjét minden utas hosszan nézegeti. Ez a vár a nápolyi Castel d'Ovo párja nagyobb kiadásban. A szaracén kalózok távoltartására épült itt a nápolyi öböl bejáratánál, mikor a vulkánok kialvása után a sziget kezdett benépesedni.

A kis kikötő teljesen zárt és mint két kitárt kar fogadja be a hajót. Valóban szép, szimbolikus *benvenuto*. Körülöttünk minden egyszerre zöld; a partokon fenyők, pálmák, piniák. Csak a móló felőli oldalon van egy kis térség, de mögötte már felszaladó füves, fás hegyoldal.

Autón, kétüléses motoron, vagy autóbuszon lehet a szigetet bejárni. Ez a körséta akkor szép, ha gyalogtúrák is vannak közbeiktatva. Az autó rögtön a híres piniaerdők mellett fut. A fák ernyője kemény, fémes felületnek látszik messzíről. A lombok összefonódnak, zárt tetőt, természetes fedett sétányt alkotnak, ahova sem nap, sem esőcseppek be nem hatolnak.

A házak fehérek, kockaalakúak, kívül épített lépcső vezet fel az emeletre, a lapos tetőre. Dél-Spanyolországban meg Marokkóban építenek így. De nem vagyunk mohamedán környezetben. A templomok fehér kupoláin kereszt van, a villák bejárata közelében, a templomok falán vagy fehérre meszelt kápolnácskák rácsa mögött pedig majolikaszentképek. Az emberek békések, nyugodtak, szívből mosolyognak és üdvözlik a szembejövőt.

Az utakon közlekedő divatjamult autókon ná-

polyi jelzésű rendszámtáblák vannak. De nem Nápoly ez a vidék, a rendszámtáblákon kívül semmi sem emlékeztet Nápolyra. Sem a táj, sem a házak, sem az emberek karaktere, akik nem szívesen hagyják el szigetüket. Vannak sokan, akik sohasem látták Nápolyt, s úgy beszélnek a metropolisról, mint ahogy mi beszéltünk odahaza Párizsról, amit « ismertünk », de nem láttunk.

Az ischiaiak otthon akarnak szerény karriert csinálni, hiszen a szigeten Isten áldása van. Az egész terület egyetlen nagy szőlőhegy s az ischiai bort jól megfizetik. Csupán azért panaszkodnak a gazdák, hogy odaát a félszigeten több « ischiai » bort adnak el, mint amennyit ők termelnek. Aztán itt vannak a gyógyforrások, a tenger, és a csendes, idegpihentető környezet, melyek mind pénzt is jelentenek a görög, római, szaracén keverék utódoknak.

Fontana-nál elhagyom az autóbuszt. Innen kell nekivágni az Epomeo csúcsának. A falu négyszáz méter magasan fekszik, tehát még négyszáz méter van hátra a csúcsig. Az utat egy eunuch-arcú törpe mutatja meg, aki arcvonásai és keletiesen udvarias modora szerint valamelyik sárga országban dimplomata is lehetne.

Az út eleinte szőlők közt halad és eléggé ki van téve a nap tüzének. De ez a déli oldal, ez a meleg kell a szőlőnek. Itt-ott pincebejáratok is akadnak, mint a hazai szőlőhegyek tájékán. Be is lehet állni a rácsos ajtók elé, kellemes hűvösség árad a pince mélyéből. Az eddig széles út hamarosan ösvénynyé szűkül, melyen öszvérek szokták a csúcsra

szállítani azokat, akik nem vállalkoznak a gyaloglásra. Az ösvény bevágásokban halad és kevés kilátást enged a tenger felé. Csak a csúcsot lehet látni mindig, mely olyan, mint egy megmerevedett hullámtaraj. Ilyenné alakította az egykori lávatömböt hatszáz év alatt a szél és az eső.

A tetőn nincs komolyabb növényzet, csak bokrok tengődnek a fehéres, porló lávamasszán. De ha felértünk, nem csupán a vad természet fogad bennünket. A sziklába kápolna és cellák vannak vájva. Remeték vágták ezeket a kamrákat és folyosókat ide a hegy koronájába évszázadokkal ezelőtt. A hegy első lakói a szaracén kalózok elől menekültek ide a sziklák magányába. S attól kezdve mindig volt lakója a hegynek; hol a nápolyi király vitézei, hol meditáló emberek húzták meg magukat a kazamatákban. Ma az *eremitaggio* menedékház és szálló. A cellákat rendbehozták és szobák lettek belőlük, parányi balkónokat is vágtak eléjük a sziklába. Mindegyik szoba másfelé néz a sziklaperem fordulóit követve, de mindegyikből pompás a kilátás a nyolcszáz méterrel lejjebb elterülő partra, Forióra, Lacco Amenóra. Fel is lehet menni a szálló « tetejére », ahol szirtek közül lehet nézegetni a nápolyi öbölre el egészen Sorrentóig. A remetéknek ez lehetett egyedüli szórakozása.

A szálloda kis terraszán idegenek isznak Coca-Colát és aranciátát. Én az alant elterülő szőlőkre mutatva bort kérek, ischiait. A kocsmáros, aki maga is szőlősgazda, mindjárt megsejti, hogy másfajta vendége érkezett, mint a többiek. Rögtön beszédes

lesz, mellém telepszik és az ischiai borról beszél. Megmutogatja a különös szálló belsejét, és a végén nem fogad el semmit, csak azt kéri, hogy máskor is jöjjek el, mert tudom, hogy hogyan kell Ischiát látogatni.

A hegyről lejövet gyalog folytatom az utat, mert a táj szép és változatos. Vízmosások vágtak völgyeket a sziget alsó részében. Ezekben a természet nyitotta utcákban kapuk is vannak sűrűen egymás mellett, a borospincék bejáratai. Egyikbe be is invitál a gazda, akivel útközben már összebarátkoztam. A jelenet, a koccintás, a bor « gusztálása » ugyanaz, mint a Balaton partján vagy a Hegyalja valamelyik pincéjében, csak a felfutó hegyoldalak magasabbak és a bor zamata más. A *dolce* tüze nem jön olyan mélyről, mint az aszúé. Ereje van, de nincs gazdag arómája, a *secco* pedig kissé fanyarba hajlik. A barátság azonban ugyanaz, mint otthon a pincei boroskancsók körül.

Serrara alatt nagyot kanyarodik az országút egy szétnyíló völgy előtt. Alattunk háromszázötven méter a mélység és szabad a kilátás San Angelóig. A zegzugos utcájú kis halászfaluból, mely újabban fürdőváros lett, nem látszik semmi, mert egy sziklaperem takarja. Csak a városka előtt a vízből kiemelkedő hegyfok jelzi a helyet. A kis vulkán egy miniatür Gibraltár, melyet keskeny földnyelv köt össze a szigettel. A látvány annyira megragadó, hogy nekivágok egy vízmosásnak, mely szinte toronyiránt vezet le a tengerpartra. Senkivel sem találkozom, a sziklás és bizonytalan úton a civilizáció egyetlen

jele a présházak ajtai. Kocsival megközelíthetetlen helyek, ahova a nagy puttonyokat párosával hozzák fel a szamarak, a szüretelők nélkülözhetetlen munkatársai.

San Angelo után ismét autóbuszra szállok és robogunk *Forio* felé, ami Ischián olyasféle, mint Sziciliában Marsala, a bortermelés és kereskedelem centruma. A vidék lakottabb lesz és a növényzet dúsabb. Az utak mellett, kereszteződések közelében feltünnek a kis kápolnácskák, fehérre meszelve, belül egyszerű képpel, vagy falusiasan készült, kifestett domborművel. Otthon ilyenek a keresztúti stációk. Hogy illúzióm teljesebb legyen, felszáll az autóbuszra egy plébános, úgy külsőre veszprémi vagy vasmegyei papi típus: nyílt szív, jó kedély, egészséges humor. Mindjárt mellém telepszik és a következő megállóig társalgunk. Tetszik neki, hogy idegen létemre nem vagyok egészen járatlan a dolgaikban, és hogy tréfásan kommentálom a látottakat.

A sziget legparadicsomibb része az északi oldal: fürdők, sétányok, a hegyoldalba épített utakon villasorok s fölöttünk állandóan az Epomeo nyolcszáz méteres fala, mely itt merészen szökken fel a magasba arnyékot vetve a gondozott tengerparti sávra. A hegynek ezt az oldalát fák vagy cserjék zöld bársonya borítja. A növényzet letompítja a sziklák élét « becsomagolja » az Epomeót úgy, hogy sejtem sem lehet az egykori lávafolyók útját.

A divatos Lacco Ameno kikötőjének vízéből áll ki a « fungo », a gombaalakú tömb, mely pontos modellje az atombomba füst-gombájának. Ki tudja, hogy

a víz hány száz vagy hány ezer éves lassú munkájának a műve a szeszélyesen kimart szikla?

Casamicciolától ismét gyalog megyek a tengerparton Ischia Porto felé. Egy majolikagyár az út mellé telepítette kirakatait. Elnézem az embermagasságú vázákat, a csempéket, szobrokat, a sokféle szobába való díszt. A görögök hozták ide ezt a művészetet. A kirakatba tett tárgyak között legyakrabban előforduló motívum a szigeti csacsi mása. Ezt látom csempéken vagy szoborban megformálva puttonnyal vagy puttony nélkül. Meg is értem a jámbor állat népszerűségét. Csacsi nélkül nem volna szüret ezeken a nyaktörő hegyldalakon, nem volna bor, és nem volna békés jólét.

Ahogy Ischia Porto felé közeledem, hatalmas parkká változik a vidék. A lombok közül villák ablakai vagy vendéglők terrasza nézegetnek elő. Az egyik előtt megállok, « Geranio » a neve, vagyis a muskátlihoz címezi magát. A bejárat körül valóban muskátli van virágtartókban mindenfelé. Muskátli — *muskotály*, az asszociáció rögtön kész az agyamban. Mind a kettő magyar holmi, ide be kell menni, úgyis már az út végén járok. A vendéglő keskeny terraszára lépcsőn kell lemenni. Az egész terrasz egy keskeny út, mely alatt szakadék következik, és így a kilátás szabad, teljes. Lent alattam az ischiai kikötő kerek vize, távolabban Procida, Miseno a nápolyi part, a Vezuv. Tehát minden, ami szép csak van ezen a tájon.

Bort kérek, a legjobbat. Kóstolom a *dolce*-t, kóstolom a *secco*-t, és a *dolce* mellett maradok, mert

ennek a zamata jár legközelebb a muskotályéhoz. Sőt egy üveggel viszek magammal belőle a szigeten eltöltött nap emlékére. Mások kerámiát vesznek, vagy citromlombot, én a legjobbat viszem, amit a sziget adhat: a nedűt, amelyben a lávahamu felszabadult ereje és a napsugár tüze egyesültek és új « elemet » alkotnak.

És nem adok belőle senkinek, legkevésbbé olasz társaimnak, akik nem tudnak bort inni. Csak szomjukat oltják a borral. Áhítat nélkül hajtják le a legjobb *marsalát*, vagy spanyol *jerezi* bort, s közben közömbös dolgokról beszélgetnek. Mi magyarok tudunk bort inni, meg a franciák, no meg a spanyolok, akiknek kitűnő szókészlet áll rendelkezésükre, ha borról beszélgetnek. De a nápolyi nem borivó, itt kávét iszik a nép, a borüzletekbe alig tér be vevő. Nem tudom, van-e nápolyi költő, aki vörösmartyas ihlettel tudott énekelni a borról. Egész sor jóhírű bora van Nápolynak: Capri bianco, Tiberio rosso, Ischia, Epomeo, Falerno, Ravello, Lacrima Christi, a nápolyi dalok mégis csak a szerelemről, napsugárról, tengerről énekelnek. Mintha a férfiasság hiányozna ebből a népből.

A borkóstolás után könnyű léptekkel indulok a kikötő felé s szinte elérzékenyülve búcsúzom a szigettől.

Ischiából visszafelé más úton jövök. A hajó most is elhúz Procida és Miseno között, de azután párhuzamosan halad a nápolyi parttal a Castel Nuovo felé.

Most van a napnyugta. Ischia mint sötét három-

szög mered az ég felé s az élesen kirajzolódó árnykép szélén fehéren játszik az alkonyi fény. Szinte várnók a csúcson a « zöld sugár » fellobbanását, amit egyesek látni vélnek néha ezen az órán. Mi nem tartozunk a szerencsések közé, hogy még ebben is részünk legyen, de az emlék, amit a szívünkben viszünk magunkkal, mindig « zöld » marad, mint maga a sziget, azaz élő valami és nem szürke sziklák emlékezetbe visszájáró halotti árnya.

Eközben hajónk már a Castel d'Ovo elé ért és ránkesteledett. Elérkezett a lámpagyujtás órája, és Nápoly, mintha csak féltékeny volna az ischiai benyomásra, kacéran mutogatni kezdi magát estélyi ruhájában, gyöngysoraival, a kigyúló lámpák ezerével. Egy láthatatlan kéz tüzes vonalakat kezd húzni oda, ahol nappal házsorok voltak. A rajz csupa egyenes vonalból áll, mint valami szabásminta. Az egyik vonal neve Via Caracciolo, a másiké Via Petrarca, harmadiké Via Vittorio Emanuele. Egy negyedik vonal fent magasan hirtelen lezárja a rajzot, az a Via Manzoni, és egy ötödik cikk-cakkban haladva összekapcsolja a párhuzamos vonalakat, a Via Orazio. Csak a Vomero oldalán néznek rend nélkül a skatulyaházak négyszögletes keretébe foglalva a kivilágított ablakszemek. A tenger csodálatos tükrét nézik, mely az alkony minden színét magába szívta.

Mindez szép, de Nápoly most nem tud lekötni. Ischia még mindig ott lebeg a távolban az alkonyi ég sárgáinak és karminjainak kartonja előtt.

ELMÉLKEDÉS A KAMALDULIAK KERTJÉBEN

Van Nápoly fölött egy hegyfok, melynek fával benőtt üstöke mint oroszlánfej ütközik ki a környezetből és látható az öböl minden pontjáról. Arra van teremtve, hogy szemlélődjék onnan az ember és elmélkedjék. Ezért választották maguknak ezt a helyet négyszáz évvel ezelőtt a kamalduli fehér barátok. Akkor ez a sziklás terrasz nemcsak Nápoly fölött volt, messze is volt Nápolytól. Erdők borították a hegyet és a környező völgyeket. Egy-két villa vagy házcsoport látszott csupán lent a hegyek lábánál, de a zárda körül csend volt. Nem is volt szükség itt látogatóra.

Azóta sok idő elmult. Barátok még most is vannak a kis zárdában, de sokkal több a túrista a zárda körül, mint amennyi a barát a zárdán belül. Kilátópont lett a « Camaldoli ». Azok mennek oda, akik a nápolyi paradicsomot úgy akarják látni, hogy benne legyen minden, a tenger is, a szigetek is és maga Nápoly is. A legalkalmasabb hely búcsúzni Nápolytól. S éppen ez van még hátra.

Az autóbusz, mely oda felvisz, menet közben még egyszer összefoglalja és sorra elvonultatja előt-

tünk Nápoly sokféle arculatát. És sétáink sok emlékét is felidézi. Áthalad a Via Forián, elmegy a Múzeum előtt, majd kezd felkapaszkodni a Vomeróra és kilátásokkal szórakoztat. Ismét megpillantjuk a régi Nápoly háztetőit, a Vezuvot, a kikötőt és a távoli partokat. Aztán betér a Vomero világos, levegős utcáiba, ahol a házak homlokzata csupa üveg, szín, napsugár és virág. Egy pillanatra feltünnek a Floridiana fái és sokszor látjuk a filobuszokon felírva a San Martino nevét, amelynek balkónjáról a város fölé lehet kihajolni. De most egy másfajta kilátást keresünk.

Az autóbusz elhagyja a boldogok városnegyedét és rátér a kamalduliakhoz vezető útra. Az út kertek között kanyarog a városon kívül, ahol dús a fű, sok a fa és egész éven át frissek a lombok. Kilométereket utazunk szűzi területen, amire még nem vetett szemet a sietős városépítés kapzsi démona.

Megérkezünk a kolostor elé. 458 méter magasra jöttünk fel, nem érzünk semmit a város füllesztő melegéből. Odalépünk a kapuhoz és meghúzzuk a csengőt, mely éppen úgy szól, mint évszázadokkal ezelőtt. Nem idegesen berregő villanycsengő, hanem kis harang. A kapustestvér ajtót nyit és odavezet bennünket az ösvényre, melynek végén van a zárda kilátóterrasza. Az út egyik oldalán apró házak vannak magas fal mögött, ott élnek a kolostor megfogyatkozott lakói. A másik oldalon fák lombjai között kipillantva jelentkezik a táj.

Hirtelenében nem is tudjuk, hogy hova nézzünk. Alattunk zölden hullámzik a vidék. Lent a középen

a fuorigrottai házak, közöttük mint frissen támadt kráter az új stádion kerek tölcsére. A Posillipo gerincén új házak fehér sora áll glédában. A Vomero teteje falak, szögletek, ablakok és lapos tetők zárt tömbje. Ezeken kívül az látható, ami időtlen idők óta hozzátartozott a tájhoz: a hegyek a Campi Flegrei felé, a szigetek, a Vezuv és Sorrento meg Miseno tengerbe nyúló karjai. No meg az ég és a víz. És a színek, amelyek ezen a tájon a nap órái szerint váltakoznak. A föld zöldjei és a tenger kékjei, melyekbe lilát, vöröset, sárgát vagy szürkét kever a pirkadat, az alkony vagy a déli verőfény szeszélye.

A kilátóterraszon pad is van. Kőpad, ívben hajló katedra, ahogy a rómaiak rendezték be a pihenésre szolgáló helyeket a házak peristyliumában vagy a sírok körül a temetőben. Valamikor talán itt tartották a rekreációt a barátok, vagy ide jöhettek pihenni és olvasni a természet könyvében, mely legszebb lapjain nyitva áll mindenki előtt, aki innen szétteкint.

Én a padon ülve arra a napra gondolok, mikor először pillantottam meg Nápolyt harminc évvel ezelőtt. Zsebemben kevés pénzzel léptem ki az állomásról a Garibaldi-térre és egy fagylalt volt az ebédem. Aztán felszálltam a 3-as villamosra (ma is létezik a járat), mert az Acquariót akartam látni mindjárt. Amig odaértem, a villamos sok mindent megmutatott nekem. A kikötő régi utcáit, a tengert, Caprit messziről, a Villa Comunale fáit és a felséges kilátást a Piazza Vittoria pálmái alól, a Vomerót, a Posillipo lejtőjét. Aztán másnap kezdtem járni a

várost. Sirokkó volt, a Museo hűs termeiből kijövet forró szél söpört végig a Piazza Cavour parkján és teleszórta porral, homokkal a pizzeriák elé kitett nápolyi csemegéket. A sirokkó elől bemenekültem az óváros utcáiba s akkor fedeztem fel azt a Nápolyt, amelybe még ma is mindig izgalommal, azzal a friss érzéssel és kíváncsisággal lépek be, mintha először járnék ott.

De Nápoly nemcsak azokban él, akik hosszabb-rövidebb időre vagy életük utolsó szakaszára visszaköltöztek ide, él valamiképpen azokban is, akik csupán néhány napot töltöttek itt és aztán egy futó látogatás emlékével visszatértek hazájukba. A túristák ezek: öregurak, szemüveges hölgyek, újházasok, jól felkészült francia, angol vagy német hivatásos utazók, nevetőarcú svéd nők vagy pénzüket meggondoltan költő amerikaiak.

Gondolnak Nápolyra és beszélnek róla, mikor nemcsak televízióra, hanem beszélgetésre, erre az ősi időtöltésre is betérnek hozzájuk szomszédok vagy ritkábban látott jóbarátok. Beszélnek a mozgalmas utcák színes életéről, a szemetes, kopott városrészekről, amelyek azonban nem volnának olyan szépek és érdekesek, ha egyszer rendbehoznák őket. Aztán szóba kerülnek Pompeji (ahol az ember mindjárt kifárad), Capri (ahol százharminc lirát kértek egy kávéért), a tengerparti sétány a szálloda közelében, a sok szép kilátás, a Múzeum (ahol a legfiatalabb dolgok is többezer évesek). Aztán beszélnek arról, hogy Napolyban fizetni kell mindenütt és mindenért; nem lehet megbízni a pincérekben, a

hordárokban, a soffőrökben. És az üzletekben mindig a felét kell igérni annak, amit kérnek, de az ember még így is rosszul járhat. Előkerülnek más emlékek is, érdekes utcai jelenetek, népünnepélyek, egy jó ebéd valamelyik kis pizzeriában a Piazza Dante mögött. Végül a háziasszony egy mosollyal zárja be úti beszámolóját, melyben ki van fejezve, hogy Nápoly szép, a népe rokonszenves és egy séta a városban sehol másutt a világon fel nem található szórakozás, és hogy újra szívesen visszatérne oda. Ajánlja is mindenkinek, hogy legközelebbi útján Nápolyra is gondoljon. Mert azért nem is olyan drága ottan minden, ahogyan első pillanatra látszik, és az ember úgy érzi magát abban a városban, mintha mindig tavasz volna körülötte.

Mindebben igazat lehet adni a Nápolyról mesélő idegeneknek. A siető látogató azonban nem veszi észre, hogy Nápolyban a régi és az új küzdelme folyik, s a régiből naponta elvész valami visszahozhatatlanul. Az új, ha még olyan « szép » is, nem pótolhatja a régit s félő, hogy a cserélődő környezetben a régi Nápoly lelke sem fog élni. Sietni kell Nápolyt megnézni, nem szabad halogatni az utazást!

De a régi Nápoly még védekezik és előkelően visszavág az idegen szellem minden támadására. Itt van pl. az új állomás épülete, amely nem más, mint egy cementlábakon álló alacsony, elterpeszkedő nyitott félszer. A tetején a cement apró piramisokban dudorodik ki s messziről úgy hat, mintha a lapos tető elé fríznek egy hosszú, egyenetlenül fogazott fűrészt fektettek volna.

Maga az épület alig látható, hogy a tér tág legyen, mint Pompejiben a Forum, és széles, hogy szabad legyen a kilátás a Vezuv felé. Ez szerencsés gondolat volt, csak maga a cementalkotmány nem harmonizál a térrel, mely szintén megújult, s látva a testébe tolakodott idegen elemet, « nápolyibb » lett, mint volt. A házak friss színekben pompáznak és piros, sárga, zöld, barna, szürke, fehér ruhájukban várják a furcsa állomásból kilépő idegent, aki megáll a téren és szétnéz. Látja a házak derűs homlokzatát, megpillant egy szép kupolát valamelyik közeli utca elején, szemébe csillannak a távolból a Vomero és a Capodimonte ablakai. Gondolkodik egy pillanatig, aztán odaint az egyik *carrozzella* kocsisának és egyfogatún hajtat a szállodájába úgy, mint ötven évvel ezelőtt tette volna, amikor a lovaskocsi éppúgy hozzátartozott Nápolyhoz, mint a pizza vagy az édes melódiák.

Az új állomás előtt is állnak konflisok, a régi Nápoly védőszelleme állította őket oda. És vannak még túristák is, akik azt a Nápolyt akarják látni, amelyről elmult nemzedékek a megfiatalodás mosolyával beszéltek.

Vedi Napoli e poi vivi a lungo.

Az igazi életelixireket nem a patikában árulják.

TARTALOM

Bevezetés-féle 5

A VAROS

Megérkezés 9
Találkozás a valósággal 13
Nápolyi térkép 18
Történelem mérföldes lépésekben . . . 23
Egy szobor, amely hiányzik 31
Idegenek Nápolyban 34
Régi és új 40
Bizalmas adatok 48
Szegények utcája 54
Donnaregina, magyarok zarándokhelye . . 63
Spaccanapoli 71
Via Tribunali, piac-utca 85
Szent Januarius népe 94
A vér csodája, ahogy én láttam . . . 105
Via Roma 111
Villa Comunale, a nápolyi városliget . . 118
Museo Nazionale 124
Három rövid vizit 131
A Pulcinella színpada 136

Adalékok a nápolyi ember természetrajzához . . 141
Via Foria, régiségek boltja . . . 153
Via Foria, néparéna . . . 159
« Piedigrotta », a nápolyi búcsú . 166
Nápolyi karácsony 172
Virágok, madarak, aranyhalak, korallok, játékok . . 179
A nápolyi konyha ünnepei és hétköznapjai . 191

AZ ÖBÖL

Campi Flegrei:
A sírontúli lét küszöbén 205
« Crypta Neapolitana » - Vergilius sírja 206
Pozzuoli 210
Egy szép amfiteátrum 213
« Forum Vulcani » 218
Baia, fürdőváros 220
Baia, romváros 223
Egy forduló a Capo Miseno felé . 226
Cuma, a Szibilla barlangja . 228
A cumai Akropolison . . 233
Arco Felice . 237
Lago d'Averno 240
A Vezuv és egyéb tűzijátékok . 248

Pompeji:
Az eltemetett város . 261
Pompeji séták . 268
Fények és árnyak . 274
Via dell'Abbondanza . . 281

A két Nekropolis 285
A XI. számú őrtorony terraszán 287
Herculaneum 291
Monte Faito, kirándulás a zöldbe 301
Sorrentói emlék 317

Capri:
« Kötelező kirándulás » 321
A fehér hajón 323
Grotta Azzurra! . 326
Palazzo a Mare . . . 330
Capri, város miniatürben . . 335
Villa Jovis 338
Séta a Monte Tuoro körül . 347
Anacapri, kertváros . . . 355
Damecuta, Tiberius nyári háza . . 359
Villa San Michele . 362
Castello di Barbarossa 367
Monte Solaro 371
Csónakon a sziget körül . . 374
Ischia . . . 378

Elmélkedés a kamalduliak kertjében 391